

ND=14.498
K068 14.367.

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΟΛΓΑ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ-ΜΙΧΑΗΛΑΡΗ

ΟΙ ΠΑΙΔΙΚΟΙ ΠΛΗΘΥΣΜΟΙ ΚΑΙ Η ΕΝΤΑΞΗ ΤΟΥΣ
ΣΤΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΩΝ ΕΘΝΙΚΩΝ ΔΙΕΚΔΙΚΗΣΕΩΝ
(ΤΕΛΗ 19ου-ΑΡΧΕΣ 20ού ΑΙ.).
Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΝΗΠΙΑΚΟΥ ΕΠΙΜΕΛΗΤΗΡΙΟΥ ΜΕΛΑ

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΑΘΗΝΑ 2005

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΟΛΓΑ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ-ΜΙΧΑΗΛΑΡΗ

ΟΙ ΠΑΙΔΙΚΟΙ ΠΛΗΘΥΣΜΟΙ ΚΑΙ Η ΕΝΤΑΣΗ ΤΟΥΣ
ΣΤΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΩΝ ΕΘΝΙΚΩΝ ΔΙΕΚΔΙΚΗΣΕΩΝ
(ΤΕΛΗ 19ου-ΑΡΧΕΣ 20ού ΑΙ.).
Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΝΗΣΙΑΚΟΥ ΕΠΙΜΕΛΗΤΗΡΙΟΥ ΜΕΛΑ

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΑΘΗΝΑ 2005

Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΝΗΣΙΑΚΟΥ ΕΠΙΜΕΛΗΤΗΡΙΟΥ ΜΕΛΑ

Πρόλογος

Στις 24 Σεπτεμβρίου 1884 πέθανε στο Παρίσι ο Βασίλειος Γεωργίου Μελάς. Με τη διαθήκη του, που είχε συντάξει περίπου ένα χρόνο νωρίτερα στην Αθήνα, ο πλούσιος ηπειρώτης έμπορος, μέλος της γνωστής για πολλούς λόγους οικογένειας των Μελάδων, όριζε ότι τα έσοδα που θα προέρχονταν από την εκμετάλλευση της «Οικίας Μελά» —του γνωστού ως πρόσφατα Ταχυδρομικού Μεγάρου της πλατείας Κοτζιά, (σήμερα, μετά από την ανακαίνισή του, στεγάζει κεντρικές υπηρεσίες της Εθνικής Τράπεζας) χτισμένης με σχέδια του Ερνέστου Τσίλερ σε οικόπεδο που είχε αγοράσει ο διαθέτης το 1873—, θα διατίθενταν αποκλειστικά για την ανέγερση νηπιαγωγείων σε περιοχές εκτός Αθηνών.

Με αυτόν τον τρόπο λοιπόν συγκροτήθηκε το κληροδότημα το γνωστό με την ονομασία *Νηπιακό Επιμελητήριο Μελά* (NEM) το οποίο εξακολουθεί να εκτελεί ως τις μέρες μας το σπουδαίο έργο της ίδρυσης σχολικών κτιρίων, κυρίως νηπιαγωγείων, σύμφωνα με την βούληση του Βασιλείου Μελά. Η δράση αυτή του Επιμελητηρίου αν και φαινομενικά φαίνεται να εξελίσσεται αυτόνομα, δηλαδή σύμφωνα με τις επιταγές του διαθέτη, ωστόσο εντάσσεται στον γενικότερο κρατικό εκπαιδευτικό σχεδιασμό και τις ανάγκες που ανακύπτουν στις διάφορες περιόδους της νεοελληνικής ιστορίας όπως αυτή προσδιορίζεται χρονικά από τα τέλη του 19ου και όλον τον 20ό αι.

Σύμφωνα με αυτά λοιπόν η δράση του NEM αποκτά ξεχωριστό ενδιαφέρον και ιδιαίτερα τα πρώτα, τουλάχιστον, σαράντα χρόνια της περιόδου αυτής τα οποία προσδιορίζονται από κρίσιμες πολεμικές περιπέτειες, εθνικές διεκδικήσεις, επέκταση του εθνικού κορμού και αναδίπλωση με ό,τι αυτά συνεπάγονται σε όλους τους τομείς της πολιτικής, οικονομικής, κοινωνικής και πολιτισμικής ζωής του ελληνισμού.

Μέσα σε όλα αυτά τα σημαντικά και κρίσιμα γεγονότα εντάσσεται και η δραστηριότητα του NEM στις διάφορες φάσεις της λειτουργίας του και αυτό ακριβώς είναι το αντικείμενο της μελέτης μας. Φυσικά, όπως αναφέραμε και λίγο παραπάνω, θα επικεντρώσουμε το ενδιαφέρον μας κυρίως ως το 1922 καθώς μετά από αυτήν την κρίσιμη ημερομηνία λίγο-πολύ διαμορφώνεται ο

βασικός κορμός του νεοελληνικού κράτους και έτσι το ΝΕΜ που θα εξακολουθήσει να χτίζει σχολεία θα περιορίσει τον θηματισμό του μέσα στα όρια του ελληνικού κράτους, θέτοντας άλλα κριτήρια για τις επιλογές του. Εξαίρεση θα κάνουμε για την περιοχή της Ηπείρου όπου το πρόβλημα της ελληνικής μειονότητας της νότιας Αλβανίας, αλλά και οι καταστροφές που προκλήθηκαν από τον Εμφύλιο τροφοδοτούν ένα ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την περιοχή αυτή.

Η ενασχόλησή μου με την ιστορική διαδρομή και τις δραστηριότητες του ΝΕΜ οφείλεται σε μια σειρά από ευτυχείς συμπτώσεις αλλά και αναθεωρήσεις τις οποίες συχνά η ερευνητική διαδικασία μας υποχρεώνει να κάνουμε. Συγκεκριμένα είχα επιλέξει ως θέμα διδακτορικής διατριβής, ακολουθώντας και το συμβατικό —σχεδόν υποχρεωτικό θεσμικό πλαίσιο που διέπει την ερευνητική διάθεση όσων, όπως εγώ, υπηρετούν στην ελληνική πρωτοβάθμια, αλλά και στην δευτεροβάθμια, όσο γνωρίζω, εκπαίδευση—, την εξέταση των συνθηκών διαβίωσης, αγωγής και απασχόλησης του παιδικού πληθυσμού στη ΒΑ Λέσβο κατά τον 19ο αιώνα και τη συμμετοχή του στις οικονομικές δραστηριότητες της περιοχής. Η αναζήτηση υλικού για το θέμα αυτό με οδήγησε και στο αρχείο του Υπουργείου Εξωτερικών όπου ερεύνησα στα αρχεία των ελληνικών προξενείων στο χώρο του Ανατολικού Αιγαίου και των έναντι παραλίων της Μ. Ασίας. Κατά την έρευνά μου αυτή και εξαιτίας της υπάρχουσας αρχειακής κατάστασης ήλθα σε επαφή με ποικίλης φύσεως υλικό, ανάμεσα στο οποίο υπήρχαν και έγγραφα που προέρχονταν από μια άγνωστη σε μένα, τότε, υπηρεσία με την ονομασία «Νηπιακό Επιμελητήριο Μελά». Ήταν κυρίως έγγραφα που βρίσκονταν ανάμεσα στα διάφορα προξενικά αρχεία και τα οποία συγκροτούσαν την αλληλογραφία ανάμεσα στο ΝΕΜ και στις κατά τόπους αρχές για την ίδρυση σχολικών κτιρίων, κυρίως νηπιαγωγείων. Παράλληλα, είχα την πληροφορία —λανθασμένη όπως αποδείχτηκε εκ των υστέρων— ότι το Επιμελητήριο αυτό ίδρυσε σχολείο και στη Λέσβο και στις Κυδωνίες, περιοχές που σχετιζόνταν άμεσα με τα πρώτα ερευνητικά ενδιαφέροντά μου. Πολλαπλές, λοιπόν, αλλά διάσπαρτες πληροφορίες προκάλεσαν το έναυσμα για περαιτέρω αναζήτηση στοιχείων καθώς όλα έδειχναν ότι θρискόμουν μπροστά σε ένα θεσμό, ένα ερευνητικό αντικείμενο για το οποίο λίγα πράγματα ήταν γνωστά.

Αναζήτησα επιπλέον στοιχεία και πληροφορίες για το Επιμελητήριο αυτό και διαπίστωση, ξετυλίγοντας σιγά-σιγά ένα νήμα πληροφοριών, όχι

χωρίς έκπληξη οφείλω να ομολογήσω, ότι υφίστατο από τα τέλη κιόλας του 19ου αι. ο οργανισμός αυτός, ο οποίος δρούσε σχεδόν αθόρυβα ή σκοπίμως αθόρυβα, δημιουργώντας συνεχώς, όπως είναι φυσικό σε παρόμοιες συστηματικές ενέργειες, ένα σημαντικό έργο, σύστοιχο με το κρατικό, στην ίδρυση σχολικών κτιρίων (ήδη έχουν φτάσει στον αριθμό 184: τέλη Σεπτεμβρίου 2002 έγιναν τα εγκαίνια του τελευταίου στη σειρά νηπιαγωγείου στις Αχαρνές Αττικής).

Όλη αυτή η υπεραιωνόβια δράση λίγα ίχνη είχε αφήσει ως έντυπη μαρτυρία: ένα άρθρο σε μια ειδική εγκυκλοπαίδεια, ένα φυλλάδιο του ΝΕΜ, που είχε εκδοθεί και πρόσφατα επανεκδοθεί εμπλουτισμένο, κάποιες νύξεις σε άρθρα που βιογραφούσαν πρόσωπα της οικογένειας των Μελάδων, κάποιες σελίδες σε βιβλία ιστορίας της εκπαίδευσης, μερικές φωτογραφίες του Μεγάλου Μελά με την ευκαιρία ορισμένων επετειακών εκδηλώσεων. Με άλλα λόγια υπήρχε ανοικτό ερευνητικό πεδίο για τη σύνταξη μιας μονογραφίας που θα είχε ως αντικείμενο τη σύσταση και τη δράση του ΝΕΜ σε σχέση βέβαια με τις εθνικές εξελίξεις του τέλους του 19ου και των πρώτων δεκαετιών του 20ού αιώνα.

Ως φυσική εξέλιξη όλων αυτών των σκέψεων και υποθέσεων ήλθε η προσπάθεια εντοπισμού των ανθρώπων που τώρα συγκροτούν την τριμελή διοικητική υπηρεσία του ΝΕΜ και έτσι βρέθηκα μπροστά στον κ. Βίκτωρα Θ. Μελά, ο οποίος απλόχερα έθεσε στη διάθεσή μου το αρχείο του Επιμελητηρίου Μελά. Το αρχείο αυτό αντιπροσωπεύεται από δύο μεγάλα κατάστιχα των Πρακτικών του Διοικητικού Συμβουλίου του ΝΕΜ (δηλαδή των συνεδριάσεων της Διαχειριστικής Επιτροπής του), αφού μια άτυχη συγκυρία, η οποία αποτυπώθηκε και στα Πρακτικά του, οδήγησε δυστυχώς στην αναιτιολόγητη απόφαση της 20ής Φεβρουαρίου 1947 που επέφερε την καταστροφή του αρχείου των λυτών εγγράφων του ΝΕΜ που είχαν συγκεντρωθεί από την αρχή της λειτουργίας του Επιμελητηρίου και έως το 1937.

Τα πρακτικά συνεδριάσεων ενός θεσμού όσο σπουδαία πηγή και αν είναι με κανένα τρόπο δεν μπορούν να υποκαταστήσουν την αλληλογραφία μεταξύ των διαφόρων παραγόντων, τις ανταλλαγές απόψεων, τις εκτιμήσεις, τις θετικές και αρνητικές αναφορές που καταλήγουν στην απόφαση του Διοικητικού Συμβουλίου να ιδρύσει εδώ ή εκεί ένα σχολικό κτίριο, να απορρίψει μια άλλη συναφή πρόταση. Ωστόσο αυτή είναι η πραγματικότητα: από το ΝΕΜ διαθέτουμε μόνο τα βιβλία των Πρακτικών. Αρκετά λυτά έγγραφα, ωστόσο, βρέθηκαν στο αρχείο του Υπουργείου Εξωτερικών ενώ

σημαντικές πληροφορίες για τη δράση του Νηπιακού Επιμελητηρίου βρίσκονται στο αρχείο του συλλόγου Μικρασιατών «Η Ανατολή» που τώρα απόκειται στην «Εστία της Ν. Σμύρνης». Αυτές οι τρεις αρχειακές πηγές αποτελούν συστάδες συγκεντρωμένου υλικού για το θέμα μας. Διάσπαρτες εξάλλου πληροφορίες βρίσκονται, όπως είναι φυσικό, σε διάφορα έντυπα: βιβλία, εφημερίδες, περιοδικά της εποχής ή μεταγενέστερα και όλα αυτά μαζί αποτέλεσαν, όπως είναι εύλογο, τον καμβά πάνω στον οποίο κεντήθηκε η παρούσα εργασία μου.

Η εργασία αυτή, όπως είναι εύλογο αρχικά στρέφεται στην αναζήτηση των στοιχείων που καθόρισαν την προσωπικότητα του Βασιλείου Μελά, δηλαδή αρχικά γίνεται μια περιοδολόγηση στο οικογενειακό περιβάλλον μέσα στο οποίο ανδρώθηκε ο ηπειρώτης έμπορος. Και το περιβάλλον αυτό προσδιορίζεται από τα χαρακτηριστικά των περιπετειών, εμπορικών και εθνικών, που αποτελούν κοινό τόπο και για πολλές άλλες οικογένειες που έζησαν και έδρασαν κατά την κρίσιμη περίοδο ανάμεσα στα τέλη του 18ου και τὰ μέσα του 19ου αιώνα. Έντονη κινητικότητα της οικογένειας που ξεκινά από την Ήπειρο, βρίσκεται έπειτα στο εμπορικό περιβάλλον της Κωνσταντινούπολης και αναγκάζεται λόγω συμμετοχής του πατέρα του Βασιλείου, Γεωργίου Μελά, στη Φιλική Εταιρεία να εγκαταλείψει το 1821 την Πόλη. Ο κύκλος της περιπλάνησης που αρχίζει εξαιτίας του γεγονότος αυτού είναι πολύ διευρυμένος καθώς έχει να επιδείξει διαδοχικά: Οδησόο, Φιούμε, Κέρκυρα, Ύδρα, Σύρο, Ταγανρόκ, και πάλι Κωνσταντινούπολη, Λονδίνο, Αθήνα.

Οι περιπέτειες, εθνικές και εμπορικές, σχεδόν αλληλένδετες, σημαδεύουν λοιπόν τα πρώτα χρόνια της ζωής του Βασιλείου Μελά, που γεννημένος το 1819 λογικά πρέπει να βρίσκεται κοντά στους γονείς του, τουλάχιστον αυτά τα πρώτα χρόνια της ζωής του. Φυσικά γρήγορα θα ανδρωθεί, θα πάρει τις πρώτες γνώσεις της εμπορικής μαθητείας στη Σύρο, έπειτα θα αναλάβει υπεύθυνες θέσεις στην μεγάλη εμπορική εταιρεία των Μαύρων και τέλος θα αναπτύξει αυτόνομη και έντονη εμπορική δράση κυρίως στο Λονδίνο. Η συνύπαρξη στο σπίτι του ως συνεταίρου στις εμπορικές επιχειρήσεις των Μελάδων του ανηψιού τους Δημήτριου Βικέλα και οι μαρτυρίες αυτού του τελευταίου —είτε στα βιβλία του είτε στο σπουδαίο αρχείο του που απόκειται ακόμα ανέκδοτο στο Τμήμα χειρογράφων της ΕΒΕ, ρίχνουν φως σε πολλά ζητήματα του οικογενειακού περιβάλλοντος των Μελάδων και του τρόπου συμπεριφοράς των Ελλήνων αστών της Διασποράς.

Ο Βασίλειος Μελάς ακολουθώντας την τάση ορισμένων κεφαλαιούχων που επανακάμπτον και πραγματοποιούν επενδύσεις στην Ελλάδα επιστρέφει το 1873 στην Αθήνα και επιχειρεί να αναμειχθεί σε επιχειρηματικές δραστηριότητες του νεαρού ελληνικού βασιλείου και τελικά καταλήγει, κατά την τάση της εποχής, στην επένδυση σε ακίνητα, αφού προηγουμένως ή και παράλληλα έχει επενδύσει στα μεταλλεία Λαυρίου, στα θειορυχεία της Μήλου, στους σιδηροδρόμους. Μέσα στο κλίμα ευεργετισμού αλλά επηρεασμένος σαφώς και από το οικογενειακό του περιβάλλον, όπου δεσπόζει η μορφή του μεγάλου αδελφού Λέοντος Μελά, του συγγραφέα του Γεροστάθη, προβλέπει με τη διαθήκη του τη σύσταση του Νηπιακού Επιμελητηρίου, θεσμού που αποτελεί, όπως είπαμε, το αντικείμενο της εργασίας αυτής.

Όπως είναι φυσικό ένα κεφάλαιο της μελέτης αυτής είναι αφιερωμένο στην εξέταση του Νηπιακού Επιμελητηρίου ως δικαιικού θεσμού. Με άλλα λόγια παρουσιάζονται αναλυτικά στοιχεία για την υπόστασή του, την διοικητική δομή, τις κατά καιρούς τριμελείς επιτροπές που το διηύθυναν και το έργο που πραγμάτωσαν, τις αποφάσεις που πήραν, και γενικά για το διοικητικό καθεστώς του Επιμελητηρίου. Κάποιες αναφορές γίνονται επίσης και για το μέγαρο Μελά και τις περιπέτειές του από την ίδρυσή του έως τις μέρες μας, αφού αυτό αποτέλεσε και αποτελεί το κύριο περιουσιακό στοιχείο του Επιμελητηρίου, χρηματοδώντας με τις οικονομικές αποδόσεις του το έργο του ΝΕΜ.

Στα κεφάλαια της μελέτης που ακολουθούν γίνεται προσπάθεια να παρουσιαστεί και να αποτιμηθεί το έργο του Νηπιακού Επιμελητηρίου. Το βάρος φυσικά πέφτει στην κρίσιμη περίοδο ως τη Μικρασιατική Καταστροφή επειδή μετά από το όριο αυτό οπωσδήποτε επέρχεται η ανάσχεση ορισμένων εθνικών προσανατολισμών που είχαν να κάνουν με τη διεκδίκηση εδαφών στα βόρεια και ανατολικά σύνορα του ελληνικού βασιλείου συνεπώς και οι διεκδικήσεις που προωθούνταν και μέσω μιας συγκεκριμένης εκπαιδευτικής πολιτικής δεν θα έχουν πλέον το ανάπτυγμα και την σημασία που γνώρισαν κατά τα κρίσιμα χρόνια πριν από τους Βαλκανικούς πολέμους και έτσι και το ΝΕΜ που παρακολουθεί από κοντά και υπηρετεί εν πολλοίς τις εθνικές σκοπιμότητες θα περιοριστεί αναγκαστικά στην ίδρυση σχολικών κτιρίων εντός του ελλαδικού πλέον χώρου, με έμφαση στην περιοχή της Ηπείρου, όπου κάποια προβλήματα διατηρούνται ανοιχτά, ενώ άλλη δραστηριότητα παράλληλη προς τις εθνικές περιπέτειες μπορεί να προσδιοριστεί μετά τη

λήξη του Εμφυλίου πολέμου, όταν οι κατεστραμμένες περιοχές της Βορείου Ελλάδας είχαν ανάγκη της αρωγής του.

Όλα αυτά τα στοιχεία διαρθρωμένα σε επιμέρους κεφάλαια αποτελούν την παρούσα διδακτορική διατριβή η οποία, όπως συνήθως συμβαίνει σε παρόμοιες προσπάθειες, περιλαμβάνει μακρύ κατάλογο ευχαριστιών· ευχαριστιών προς αυτούς που κατηύθυναν, βοήθησαν, συνέδραμαν με οποιαδήποτε μέσο και τρόπο την κοπιαστική για μένα προσπάθεια στην αναγωγή μου από το στάδιο της εκπαιδευτικής-διδακτικής ενασχόλησης σ' εκείνο της παραγωγής νέας γνώσης που ευελπιστώ ότι η μικρή συμβολή έχει να προσφέρει στην ιστορία της εκπαίδευσης κυρίως.

Οι πρώτες και θερμές, θερμότερες ευχαριστίες απευθύνονται στην κυρία Ρένα Πατρικίου-Σταυρίδου, καθηγήτρια στο Πάντειο Πανεπιστήμιο η οποία με ανοικτή καρδιά, πρόθυμη διάθεση, ανεκτικότητα και ευγένεια αναδέχτηκε και υποστήριξε την προσπάθειά μου, πράγμα όχι και τόσο εύκολο, επειδή πέρα από το επιστημονικό μέρος, η εκπόνηση μιας διατριβής παρόμοιας υφής έχει να αντιμετωπίσει και να επιλύσει δεκάδες προβλήματα γραφειοκρατικής υφής που ορισμένες φορές συντελούν ώστε να οπισθοδρομήσει ή και να ακυρωθεί κυριολεκτικά η όλη προσπάθεια. Γι' αυτό, λοιπόν, προς την κ. Πατρικίου-Σταυρίδου οι ευχαριστίες μου πρέπει να επαναληφθούν ακόμη μια φορά παράλληλα με τις ευχαριστίες που απευθύνω και προς τα άλλα δύο μέλη της τριμελούς επιτροπής, καθηγητές επίσης στο Πάντειο Πανεπιστήμιο, κ. Γιάννη Γιαννουλόπουλο και κ. Σταύρο Ιωαννίδη για όλες τις διευκολύνσεις και την επιστημονική τους φροντίδα. Φυσικά το ίδιο θερμές είναι ^{οι} ευχαριστίες και προς τα άλλα τέσσερα μέλη της επιτροπής.... για το ενδιαφέρον και τις παρατηρήσεις τους που οπωσδήποτε συνέβαλαν στη βελτίωση του τελικού κειμένου.

Όπως εύλογα διαφαίνεται παρόμοιες ευχαριστίες και ευγνωμοσύνη πρέπει δημοσίως μέσω του κειμένου αυτού να καταθέσω στα μέλη της οικογένειας Μελά τα οποία μου έδειξαν την αγάπη τους και παράλληλα μου έδωσαν τη δυνατότητα να πραγματοποιήσω το παρόν έργο. Η κυρία Σοφία Ρωκ-Μελά είναι η πρώτη αρωγός της προσπάθειάς μου αφού αυτή μεσολάβησε και με έφερε σε επαφή με το ΝΕΜ και βεβαίως με το θείο της κ. Βίκτωρα Μελά, ο οποίος αποτελεί τον ιθύνοντα νου του Επιμελητηρίου. Ο κ. Βίκτωρ Μελάς, λοιπόν ας δεχθεί τις ευχαριστίες μου για όσα πολλά και σημαντικά μου προσέφερε και αυτά βέβαια εκτείνονται από τη γενναιοφρόνα διάθεση κάθε αρχειακού στοιχείου που αφορούσε στη δράση του ΝΕΜ αλλά παράλληλα και

κάθε διευκόλυνση στην εργασία μου. Ο κ. Νικόλαος Ρωκ-Μελάς, εξάλλου, που υπηρέτησε και υπηρετεί και εκείνος τους σκοπούς και τη δράση του ΝΕΜ με κάθε τρόπο, με τις κατατοπιστικές πληροφορίες και τη συνεχή ενθάρρυνσή του αλλά και το αρχειακό υλικό που μου προσέφερε συνέβαλε αποφασιστικά στην όλη προσπάθεια από πολλές απόψεις και συνεπώς ιδιαίτερες είναι οι ευχαριστίες μου στο πρόσωπό του. Τέλος ο φίλος κ. Στέλιος Ρουπάκας εξυπηρέτησε με προθυμία και αμεσότητα κάθε ζήτησή μου όσον αφορά τη φωτογραφική κάλυψη της εργασίας μου γι' αυτό και οι ευχαριστίες μου προς το πρόσωπό του είναι ιδιαίτερες και θερμές.

Μια άλλη ομάδα συνεργών στο έργο αυτό, όπως είναι φυσικό αποτελούν οι υπηρετούντες σε διάφορες αρχειακές μονάδες του ελληνικού κράτους. Με τη σειρά, λοιπόν, πρέπει να ευχαριστήσω τη διευθύντρια του αρχείου του Υπουργείου Εξωτερικών κ. Φωτεινή Τομαή-Κωνσταντοπούλου αλλά και το προσωπικό του αρχείου για την πολύχρονη βοήθειά τους, τη διευθύντρια του Τμήματος Χειρογράφων της Εθνικής Βιβλιοθήκης κ. Αικατερίνη Κορδούλη, τη βιβλιοθηκάρια της Εστίας Ν. Σμύρνης κ.Ευαγγελία Τσώλη.

Τέλος, στο σύζυγό μου Παναγιώτη Δ. Μιχαηλάρη, οι όποιες ευχαριστίες δεν αντιπροσωπεύουν παρά ένα ελάχιστο δείγμα ευγνωμοσύνης για τα όσα, όπως είναι εύλογο, μου προσέφερε προκειμένου η επιθυμία μου για την πραγμάτωση ενός παρομοίου εγχειρήματος να μη μείνει στη σφαίρα του ονείρου αλλά να λάβει σάρκα και οστά ή καλύτερα να μετουσιωθεί σε παραγράφους, σελίδες, κεφάλαια να γίνει δηλαδή η μελέτη αυτή για το Νηπιακό Επιμελητήριο Μελά.

Ο.Γ.Π.

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ
Η ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΕΠΙΜΕΛΗΤΗΡΙΟΥ

ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Τ Α Β Ι Ο Γ Ρ Α Φ Ι Κ Α

Αφιετηρία για την προσπέλαση του ερευνητικού αντικειμένου μας θεωρούμε ότι αποτελεί η παρουσίαση και μελέτη των βιογραφικών στοιχείων του Βασιλείου Μελά, προκειμένου να εντοπίσουμε το οικογενειακό αλλά και το γενικότερο κλίμα, την περιρρέουσα ατμόσφαιρα δηλαδή, μέσα στην οποία ανδρώθηκε ο έμπορος που θέλησε με την τελευταία βούλησή του να συμβάλλει στην προαγωγή των εκπαιδευτικών πραγμάτων του Ελληνισμού¹⁵. Έτσι, είναι πιθανόν ότι θα γνωρίσουμε, όσο γίνεται καλύτερα, τις γεννεσιουργές αιτίες που ώθησαν τον ηπειρώτη έμπορο να συλλάβει και να πραγματοποιήσει το εγχείρημα του Νηπιακού Επιμελητηρίου. Διότι, πέρα από τις γενικεύσεις που επικαλύπτονται και, ως ένα σημείο, προσδιορίζονται για παρόμοια φαινόμενα από την διέξοδο που μας παρέχει η προσφυγή στο φαινόμενο του ευεργετισμού ο οποίος όντως αποτελεί ενεργό φαινόμενο με ποικίλες εκφάνσεις στον ευρύτερο ελλαδικό χώρο και ειδικότερα στην πρωτεύουσα του νεοελληνικού κράτους, μένει πάντα ανοικτό το θέμα των αιτίων που κινούν τα πρόσωπα ώστε να υιοθετήσουν ορισμένες συμπεριφορές, με άλλα λόγια το ζήτημα μια καλής προσωπογραφίας.

15. Βέβαια η οικογένεια Μελά έχει απασχολήσει αρκετά την ελληνική βιβλιογραφία και αυτό φαίνεται από τον αριθμό των λημμάτων για το θέμα αυτό που περιλαμβάνεται στο τέλος της εργασίας αυτής, όπου ο ενδιαφερόμενος μπορεί να βρει όλα τα σχετικά δημοσιεύματα., με βασικότερο το ογκώδες δημοσίευμα του Λέοντος Μελά, *Μια οικογένεια, μια Ιστορία*, Αθήνα 1967. (πριν από το δημοσίευμα αυτό χρήσιμα στοιχεία για την οικογένεια Μελά βρίσκουμε και στη διάλεξη του Σπ. Στουραϊτη για τον Λέοντα Μελά που έγινε στον Παρνασσό και δημοσιεύτηκε ως φυλλάδιο με τον τίτλο: *Ο Λέων Μελάς. Το εθνικόν και παιδαγωγικόν έργον αυτού*, Αθήνα 1924). Εδώ, ωστόσο, θα προσπαθήσουμε να συνθέσουμε όλες τις επιμέρους πληροφορίες και συγχρόνως να δώσουμε και κάποια νεότερα στοιχεία που μας παρέχουν αδημοσίευτες πηγές, όπως λ.χ. το Αρχείο Βικέλα που απόκειται στο Τμήμα Χειρογράφων της ΕΒΕ, προκειμένου να φωτιστεί, όσο γίνεται καλύτερα, η προσωπικότητα του Βασιλείου Μελά ενταγμένη στο οικονομικό, πολιτικό και πολιτισμικό περιβάλλον του παροικιακού και ελλαδικού χώρου του 19ου αιώνα.

Οφείλουμε, δηλαδή, σε κάθε παρόμοια ερευνητική προσπάθεια που τα πρόσωπα διαδραματίζουν τόσο αποφασιστικό ρόλο να τα προσεγγίσουμε με κάθε δυνατό και όσο γίνεται αναλυτικό τρόπο προκειμένου να εντοπίσουμε τα στοιχεία εκείνα που χαρακτηρίζουν, που επηρεάζουν αποφασιστικά ένα άτομο, το οποίο κάτω από συγκεκριμένες καταβολές, επιρροές, στάσεις, εντάξεις πολιτικές και πολιτισμικές αφορμήσεις θα οδηγηθεί σε μια συγκεκριμένη επιλογή. Με άλλα λόγια να αποκτήσουμε μια καλή βιογραφία του ατόμου, πέρα από τις προφανείς αναφορές των τοποχρονολογικών στοιχείων, η οποία θα μας επιτρέψει να καταλάβουμε την κινούσα δύναμη, την αιτία αυτής ή εκείνης της συμπεριφοράς.

Έχουν περάσει πολλά χρόνια από τότε που ο Κ. Θ. Δημαράς¹⁶, με τις καινοτόμες ιδέες του είχε θίξει το φαινόμενο αυτό, των καλών βιογραφιών, και παράλληλα ο ίδιος σχεδίαζε στο τρίτο συνθετικό έργο της τριλογίας (*Διαφωτισμός, Ρωμαντισμός* είναι οι ολοκληρωμένοι τίτλοι της τριλογίας) που δεν δημοσιεύτηκε όσο ζούσε, με τον τίτλο Νατουραλισμός να δώσει τα βιογραφικά σχεδιάσματα προσωπικοτήτων, με τέτοιο τρόπο και επάρκεια που θα διευκόλυναν αποφασιστικά το έργο του ανήσυχου αναγνώστη, του ερευνητή, αλλά και το έργο του ιστορικού γενικότερα. Άλλωστε ο ίδιος πρόλαβε στην πολυσέλιδη υποδειγματική βιογραφία του Κωνσταντίνου Παπαρρηγόπουλου να μας δώσει ένα έργο αντάξιο των θεωρητικών προσεγγίσεών του και οπωσδήποτε καθοριστικό των ερευνητικών προσπαθειών του στον τομέα αυτό.

Τη γραμμή αυτή θα προσπαθήσουμε, όσο γίνεται βέβαια, να ακολουθήσουμε στην προσπάθεια μιας κάπως διαφορετικής - πιο σύνθετης- βιογραφικής προσέγγισης του Βασιλείου Γ. Μελά επειδή τα συνήθη βιογραφικά στοιχεία, διάσπαρτα σε διάφορα έντυπα, δεν μας λείπουν. Είναι προφανές βέβαια ότι και αυτά τα τελευταία θα ενσωματωθούν στην παρούσα προσπάθεια ώστε να αναδειχθεί, κατά το δυνατόν, η προσωπικότητα του ιδρυτή του ΝΕΜ σε όλο της το εύρος που καλύπτει ένα οπωσδήποτε εκτεταμένο ανάπτυγμα, όσο ακριβώς προσδιορίζεται από τη δράση του εμπόρου και παράλληλα από τη δράση του «ευεργέτη» αλλά και του ανθρώπου που ενδιαφέρεται και για τα πολιτιστικά και τα πολιτικά πράγματα της εποχής του, όπως άλλωστε είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε από την αδημοσίευτη κυρίως αλληλογραφία του.

16. Η παραπομπή γίνεται φυσικά στα δύο εκδεδωμένα έργα του Κ. Θ. Δημαρά (*Ελληνικός Διαφωτισμός*, Αθήνα 1982 και *Ελληνικός Ρωμαντισμός*, Αθήνα 1985), αλλά κυρίως στο χειρόγραφο του ατέλειωτου και ανέκδοτου ακόμα έργου του Ελληνικός Νατουραλισμός.

Στην προσπάθεια αυτή θα επιχειρήσουμε να αντλήσουμε στοιχεία από διάφορες παράπλευρες πηγές καθώς αρχείο Βασιλείου Μελά —ιδιωτικό ή του εμπορικού του οίκου δεν έχει διασωθεί, ή τουλάχιστον δεν έχει ακόμα εντοπισθεί—, από το οποίο να έχουμε την άμεση πρόσβαση και την ευθεία αναγωγή στην προσωπικότητα και τη δράση του. Έτσι η στόχευσή μας εντοπίζεται στα έμμεσα και αποσπασματικά στοιχεία τα οποία όμως, όπως εκτιμούμε, και καλά και ικανά είναι, για να μας οδηγήσουν σε κάποιες κρίσιμες διαπιστώσεις που θα εξηγήσουν την πορεία προς το εμπόριο, το κέρδος και το όφελος, και από εκεί στο ευεργέτημα, την αλληλεγγύη, τη συνδρομή, τη συγκεκριμένη απόφαση, την κοινωνική καταξίωση αλλά και την πολιτική στάση. Και τούτο, το τελευταίο, επειδή αποτελεί οπωσδήποτε και πολιτική στάση η απόφαση σύστασης ενός θεσμικού οργάνου, όπως το Νηπιακό Επιμελητήριο, με την εκ των προτέρων προσδιορισμένη εκπαιδευτική συμπεριφορά (ίδρυση σχολικών κτιρίων, νηπιαγωγείων συγκεκριμένα εκτός της πόλεως των Αθηνών), την συγκεκριμένη χρονική στιγμή —όταν οι εθνικισμοί στα Βαλκάνια βρίσκóταν, για μια ακόμα φορά, σε ιδιαίτερη έξαρση και οι πολεμικές αναστατώσεις επέφεραν σημαντικές τροποποιήσεις στα σύνορα των κρατών, ανάμεσά τους και η Ελλάδα— και με τον συγκεκριμένο τρόπο (έμμιση τριμελής επιτροπή υπεύθυνη για την διοίκησή του ΝΕΜ, δηλαδή υπεύθυνη για ταν ανάληψη και πραγμάτωση συγκεκριμένου έργου).

* * *

Β α σ ί λ ε ι ο ς Γ ε ω ρ γ ί ο υ Μ ε λ ά ς λοιπόν. Οι ρίζες της οικογένειάς του, της οικογένειας των Μελάδων δηλαδή, βρίσκονται στην Ήπειρο. Γι' αυτήν την οικογένεια έχουν γραφτεί¹⁷ κατά καιρούς πολλές σελίδες καθώς οι συγκυρίες της εποχής και ποικίλες ατομικές δράσεις συνετέλεσαν ώστε κάποια από τα μέλη της να αποκτήσουν, για διάφορους λόγους, πανελλήνια φήμη: έτσι υπερβαίνοντας το συνηθισμένο στα ελληνικά γράμματα σχήμα της «περήφανης» αναγωγής στους εκάστοτε προγόνους —που και αυτό ισχύει στην περίπτωση μας— οι Μελάδες έχουν να επιδείξουν γνωστά για διαφορετικούς λόγους ονόματα όπως και κυρίως: Παύλος Μελάς, Λέων Μελάς, Μιχαήλ Μελάς.

Αναφέραμε τρία ονόματα (με αυτό του Βασιλείου, τέσσερα) τα οποία πέρα από τη στενή συγγένεια μεταξύ τους και σε σχέση με τον Βασίλειο Μελά (πρόκειται δηλαδή για τρία αδέρφια και τον ανειψί τους Παύλο, γιο

17. Βλ. Α. Μελάς, *Μια οικογένεια*, ό. π.

του Μιχαήλ) τα οποία λόγω των δραστηριοτήτων τους απέκτησαν όνομα και φήμη που ξεπέρασε τους μέσους όρους και έγιναν για πολλούς σημεία αναφοράς. Ο Μακεδονομάχος Παύλος· ο νομικός, λόγιος, έμπορος, παιδαγωγός και συγγραφέας του πολυδιαβασμένου *Γεροστάθη*, Λέων· ο έμπορος, πολιτικός και δήμαρχος Αθηναίων Μιχαήλ. Βέβαια, και πέρα από αυτούς υπάρχουν δεκάδες Μελάδες με πολύπλευρη δράση που συνθέτουν το μωσαϊκό της οικογένειας αυτής· αλλά, ασφαλώς, ένα είδος ιστοριογραφίας, αυτούς και κάποιους άλλους, κατά βάση, θα είχε στο νου της όταν επιχειρούσε να καταγράψει τους Μελάδες, να γράψει την ιστορία της οικογένειας υπηρετώντας έτσι ένα σχήμα, όπου πρόγονοι και απόγονοι ενσωματώνονται σε ένα σύνολο, το οικογενειακό, στο οποίο το όνομα, το επώνυμο είναι το κυρίαρχο συστατικό, ό,τι διαφορίζει, ξεχωρίζει, διακρίνει και εξυψώνει τα μέλη προς μια δράση έντονη, πατριωτική και εν πολλοίς «ηρωική».

Βέβαια η δική μας προσέγγιση δεν φιλοδοξεί εδώ να ανασυγκροτήσει το γενεαλογικό δένδρο των Μελάδων καθώς η πράξη αυτή λίγα θα είχε να προσφέρει στην οπτική από την οποία επιχειρούμε να αντικρύσουμε τα πράγματα. Άλλωστε αυτά είναι πράγματα που έχουν ειπωθεί πολύ καλά από άλλους καλύτερα προετοιμασμένους για παρόμοιες αναγωγές. Θα σταθούμε λοιπόν στον πιο κοντινό πρόγονο των Μελάδων που φυσικά δεν είναι άλλος από τον πατέρα των Βασιλείου, Λέοντος, Μιχαήλ και Κωνσταντίνου, τον Γεώργιο Μελά, προκειμένου να συναρθρώσουμε τα πράγματα γύρω από ουσιαστικές παραμέτρους που αποτελούν την απαρχή της δράσης των τριών αδελφών και κυρίως του Βασιλείου Μελά που βέβαια μας ενδιαφέρει ως κατευθυντήριος άξονας της παρούσας μελέτης.

Γ ε ω ρ γ ι ο ς Α. Μ ε λ ά ς (1785-1856)¹⁸ λοιπόν. Γεννήθηκε στα Γιάννενα όπου και έμαθε τα πρώτα γράμματα. Φαίνεται ότι παρακολούθησε

18. Για τον πατέρα του Βασιλείου Μελά, Γεώργιο, εκτός από το βασικό δημοσίευμα που αναφέραμε πιο πάνω υπάρχουν ακόμα ικανές πληροφορίες στο δημοσίευμα ανωνύμου συνεργάτη του περιοδικού *Πανδώρα* (τ. 7, σ. 430-432) καθώς και σε άλλα σύμμικτα δημοσιεύματα. Το δημοσίευμα της *Πανδώρας*, γραμμένο και δημοσιευμένο λίγους μήνες μετά το θάνατό του, από πρόσωπο που γνωρίζει καλά τα πράγματα αποτελεί μια καλή σύνοψη της ζωής και του έργου του ηπειρώτη εμπόρου· ωστόσο, εκτός από αυτό το δημοσίευμα για τη σύνταξη του τμήματος αυτού της μελέτης μας στηριζόμαστε και στο δημοσιευμένο υλικό που υπάρχει στο βιβλίο του Α. Μελά, *Μια οικογένεια...*, ό.π., όπου ο ενδιαφερόμενος θα βρει πλούσιο τεκμηριωτικό υλικό, που προέρχεται από πολλές αρχειακές πηγές. Εξάλλου πληροφορίες έχουμε και από το βιβλίο του Αλέξ. Οικονόμου, *Τρεις Άνθρωποι. Συμβολή εις την ιστορίαν του ελληνικού λαού (1780-1935). Τόμος Δεύτερος Δημήτριος Μ. Βικέλας*, Αθήνα

μαθήματα στην Καπλάνειο σχολή της ηπειρώτικης πρωτεύουσας με δάσκαλο τον Αθανάσιο Ψαλίδα. Οι πηγές αναφέρουν πέρα από τις εγκύκλιες σπουδές και κάποιες γνώσεις ξένων γλωσσών.

Γρήγορα και για προφανείς εμπορικούς λόγους παίρνει τον δρόμο για την Κωνσταντινούπολη, όπου είναι διαπιστωμένο ότι ο πατέρας του, Λεοντάρης —αλλά και κάποιοι άλλοι Μελάδες— είναι κιόλας εγκατεστημένοι και αρχίζει τις δραστηριότητές του. Σε στενή συνάφεια προς αυτές τις δραστηριότητες είναι και ο γάμος του με την θυγατέρα του γνωστού εμπόρου Μιχαήλ Βασιλείου, Ελένη, που τον φέρνει σε άμεση εξ αγγιστείας επαφή με δύο άλλες ισχυρές οικογένειες: Σεβαστόπουλοι (το γένος της γυναίκας του Ελένης) και Μαύροι (ο Σπύρος Μαύρος είναι γυναικάδελφός του, δηλαδή παντρεμένος με την αδελφή της γυναίκας του). Αυτοί οι τελευταίοι θα βρεθούν πίσω από την ανέλιξη της οικογένειας Μελά· ειδικότερα όπως θα δούμε παρακάτω θα συμβάλλουν αποφασιστικά στην εμπορική ανέλιξη του Β. Μελά.

Ο εμπορικός οίκος «Γεώργιος Α. Μελάς καὶ ἄδελφοί» ειδικεύεται κυρίως σε χρηματοπιστωτικές δραστηριότητες μιλώντας με σύγχρονους οικονομικούς όρους... Ἡ επαφή με τα Γιάννενα παραμένει, όμως, πάντα ανοιχτή· η συνάφεια με γνωστούς εμπορικούς οίκους όπως λ.χ. του μεγαλεμπόρου Σταύρου Ιωάννου, Ηπειρώτη κι αυτού, αλλά και των Ζωσιμάδων μαρτυρημένη από δεκάδες καταστιχογραφικές αναφορές και εμπορικές επιστολές· οι σχέσεις με συναφείς και συγγενικούς οίκους της Οδησού επίσης καταγεγραμμένη και διαπιστωμένη. Εξάλλου είναι γνωστό ότι στο κωνσταντινουπολίτικο περιβάλλον δραστηριοποιούνται εμπορικά μια σειρά από γνωστά ηπειρώτικα ονόματα: Βασιλείου, Κροκίδας, Οικονόμου, Σουγδουρής, Πάλλης, Μπούμπας.

Δίπλα στα εμπορικά γεγονότα καταγράφεται η γέννηση (1812) του πρώτου γιου του Γεωργίου, του Λέοντος, αλλά εκείνο που θα σηματοδοτήσει αποφασιστικά την πορεία του Γεωργίου είναι η εμπορική του με την Φιλική Εταιρεία. Το πράγμα, όπως το εξετάζουμε με τη σημερινή οπτική, μας φαίνεται περίπου αναπόφευκτο: Η Εταιρεία δρα δυναμικά και στρατολογεί μέλη ανάμεσα στους κύκλους των ευκατάστατων εμπόρων της Πόλης. Ο Μελάς, όπως έχουμε κιόλας αναφέρει, ποτέ δεν ανέστειλε την «κοινωνικο-πολιτική» δράση του καθώς η ανάμειξή του στα πράγματα των Ιωαννίνων,

σχολικά και κοινοτικά, έχει αφήσει ίχνη σε πολλές πηγές¹⁹. Φυσικά δεν είναι δυνατόν να τον αφήσει αδιάφορο το μείζον· αναπόφευκτο περίπου, όπως ήδη έχουμε αναφέρει, επειδή έχει κάνει το μεγάλο βήμα προς την κατεύθυνση αυτή όλος ο συγγενικός του κύκλος: Βασιλείου, Μαύρος, Οικονόμου, κ.λπ. κ.λπ. είναι πρόσωπα γνωστά, και από την πατριωτική τους δράση, ως μέλη της Εταιρείας των Φιλικών²⁰.

Παράλληλα έρχεται και η γέννηση του δευτερότοκου γιου Κωνσταντίνου (1814) και θα ακολουθήσει η γέννηση της Σμαράγδας (1816) — που θα παντρευθεί το 1834 τον Μανουήλ Βικέλα²¹—, του Βασιλείου μας (26 Ιαν. 1819), αλλά και η έκρηξη της Ελληνικής Επανάστασης· δύο ακόμη παιδιά θα γεννηθούν αρκετά αργότερα: πρόκειται για τον Μιχαήλ (1833) και την Ευφροσύνη (1837), η οποία θα παντρευθεί άλλο ένα γνωστό όνομα της εποχής, τον Ανδρέα Βαλλιάνο.

Ωστόσο, το μεγάλο γεγονός που σημαδεύει τη ζωή και την εν γένει δράση του —αλλά και τις τύχες της οικογένειάς του—, όπως έχουμε κιόλας

1935. Από το δημοσίευμα αυτό (σ. 18) έχουμε την πληροφορία ότι το σπίτι του Γεωργίου Μελά βρισκόταν στο Φανάρι, κοντά στα σπίτια του Δημ. Κ. Μπικέλα και του Μιχαήλ Βασιλείου.

19. Βλ. Α. Μελάς, *Μια οικογένεια*, ό. π., σ. 201-202 όπου επιστολή του μητροπολίτη Ιωαννίνων Γαβριήλ προς τον οικουμενικό πατριάρχη Κύριλλο Σ' της 20ής Σεπτεμβρίου 1813, από την οποία φαίνεται η ανάμιξη του Γεωργίου Μελά στα εκπαιδευτικά πράγματα των Ιωαννίνων και ειδικότερα στη λειτουργία της σχολής Καπλάνη· βλ. επίσης στο ίδιο, σ. 203-204, όπου και πάλι δημοσιεύονται στοιχεία για τη σχέση του Γεωργίου Μελά με τη σχολή Καπλάνη. Εξάλλου, λίγο παρακάτω, δηλαδή στις σ. 206-207, από άλλες επιστολές του Μπαλάνου Πάλλη προς τον γνωστό ηπειρώτη έμπορο Σταύρο Ιωάννου (της 1 Ιανουαρίου 1821 και 20 Μαΐου 1823) καταφαίνεται η ανάμιξη του Γ. Μελά στην κατάσταση που διαμορφώνεται στην ηπειρωτική πρωτεύουσα μετά την ήττα και το θάνατο του Αλή πασά από τα σουλτανικά στρατεύματα

20. Βλ. Α. Μελάς, *Μια οικογένεια*, ό. π., σ. 210-212 όπου αναδημοσιεύεται έγγραφο από το βιβλίο του Ιω. Φιλήμονος, *Δοκίμιον περί της Ελληνικής Επανάστασεως*, τ. 1, σ. 311 και 321 όπου επιστολή των Φιλικών Κωνσταντινουπόλεως προς τον Αλέξανδρο Υψηλάντη, ανάμεσα στους οποίους και ο Γεώργιος Μελάς. Φυσικά οι ίδιες πληροφορίες επιβεβαιώνονται και από άλλες μαρτυρίες όπως λ.χ. εκείνη του άλλου γιου του Γεωργίου και αδελφού του Βασιλείου, Λέοντος, ο οποίος στα αυτοβιογραφικά στοιχεία που δημοσιεύονται στο *Μια Οικογένεια*, ό. π., σ. 216 κ.εξ. αναφέρεται στα παραπάνω γεγονότα.

21. Αλέξ. Οικονόμου, *Τρεις άνθρωποι. Δημήτριος Μ. Βικέλας*, ό.π., σ. 28-29, όπου το προικοσύμφωνο της Σμαράγδας Μελά. Από το γάμο Μανουήλ Βικέλα και Σμαράγδας Μελά θα γεννηθεί το 1835 ο Δημήτριος Βικέλας που θα συνδέσει στενά τις τύχες του με την οικογένεια Μελά.

αναφέρει, είναι η έκρηξη της Ελληνικής Επανάστασης. Ο Γεώργιος Μελάς είναι υποχρεωμένος να εγκαταλείψει γρήγορα την Κωνσταντινούπολη, καθώς η παραμονή του εκεί ενείχε άμεσο κίνδυνο για τη ζωή του λόγω των κατασταλτικών μέτρων των Οθωμανών, και να πάρει τον δρόμο που οδηγούσε προς το ασφαλές καταφύγιο της Οδησσού.

Η πόλη αυτή της νότιας Ρωσίας εκτός από την ασφάλεια που προσέφερε, παρείχε παράλληλα και την πιθανότητα της εμπορικής ανασυγκρότησης αφού υπήρχαν εκεί πολλοί Έλληνες εμπορευόμενοι, και το σπουδαιότερο, τα δύο αδέρφια του Γεωργίου Μελά, Δημήτριος και Θεοδοσίος. Ο πρωτότοκος γιος του Γεωργίου, Λέων Μελάς, σε αυτοβιογραφικό σχεδιάσμα²² αναφέρει ότι η οικογένειά τους βρισκόταν στην Πόλη όταν ξέσπασαν τα εναντίον των χριστιανών άγρια αντίποινα και ακόμα ότι πρόλαβαν να ζήσουν από κοντά τον απαγχονισμό του Γρηγορίου Ε'. Έτσι όταν ο κλοιός άρχισε να σφίγγει και απειλούσε να συμπεριλάβει πιθανώς και τον Γεώργιο Μελά έγινε η αποφασιστική κίνηση της εγκατάλειψης της εστίας, που σήμαινε βέβαια, εκτός από όλα τα άλλα, και απώλεια όλων των ακινήτων αγαθών αλλά και πολλών κινητών που εν τω μεταξύ είχαν αποκτήσει.

Παρά τις προσδοκίες όμως και κάποιες εκ των υστέρων πληροφορίες που δεν επιβεβαιώνονται από τα πράγματα, η οικογένεια του Γεωργίου Μελά στην Οδησό δεν θα παραμείνει για πολύ καιρό. Μάλιστα φαίνεται ότι τώρα ακριβώς αρχίζει ο καιρός των περιπλανήσεών της στον ευρύτερο ελληνικό χώρο καθώς διαπιστώνεται από διάφορες μαρτυρίες, η πορεία της, αρχικά, προς το Φιούμε της Ιταλίας και από εκεί στην Αγκόνα, όπου υπήρχαν κιόλας άλλα μέλη της οικογένειας Μελά και μάλιστα τα άλλα δύο αδέρφια του Γεωργίου, Ιωάννης και Παύλος. Αυτά συμβαίνουν το 1822, όπως έγκυρες γραπτές πληροφορίες²³ από το οικογενειακό περιβάλλον επιβεβαιώνουν.

22. Α. Μελάς, *Μια Οικογένεια*, ό.π. Τα γεγονότα περιγράφονται αναλυτικά και στο έργο του Αλέξ. Οικονόμου, *Τρεις Άνθρωποι...*, ό.π., σ. 21-25.

23. Ο.π., σ. 218 όπου επιστολή της 7ης Μαρτίου 1822 του Δημητρίου Βασιλείου από τα Ιωάννινα προς τον Σταύρο Ιωάννου με την οποία δίνεται η είδηση ότι ο Γεώργιος Μελάς με την οικογένειά του έφθασε στην Αγκόνα.

24. Ο.π., σ. 219 όπου επιστολή του Γεωργίου Μελά της 13ης Ιανουαρίου 1828 από την Κέρκυρα προς τον Ιωάννη Καποδίστρια με την οποία τον παρακαλεί να μεσολαβήσει για την αποστολή του γιου του στην Ευρώπη· εδώ ακόμη και η πληροφορία ότι τον συνέτρεξε ο λόρδος Γκίλφορντ προκειμένου ο γιος του να σπουδάσει στην Ιόνιο σχολή επί δύο έτη· βλ. και Δ. Βικέλας, *Η ζωή μου*, Αθήνα 1908, σ. 220. Όσα στοιχεία διαθέταμε για την προσωρινή παραμονή του Γεωργίου Μελά στην Κέρκυρα έρχεται να ενισχύσει μια σημαντική επιστολή που στέλνει προς τον Βασ. Μελά ο Γ. Κροκίδας πολύ αργότερα (29 Ιαν. 1871) και απόκειται στο

Οι περιπλανήσεις συνεχίζονται με επόμενο σταθμό την Κέρκυρα, όπου πρέπει να έφθασε ο Γεώργιος με την οικογένειά του στις αρχές του 1823. Το νησί των Φαιάκων φυσικά προσφέρει ένα καλό καταφύγιο για την οικογένεια αφού η γενέθλια γη της Ηπείρου είναι κοντά, αλλά και οι άλλοι συγγενείς της Ιταλίας επίσης σχετικά κοντά. Ωστόσο ο Γεώργιος Μελάς φαίνεται ότι δεν έχει στο μυαλό του ως μόνιμο τόπο της μετεγκατάστασής του τα Ιόνια, γι' αυτό αποφασίζει να επιστρέψει στην Οδησό όπου οι εμπορικές ενασχολήσεις της οικογένειας Μελά εκπροσωπούνται από το παλαιότερα συγκροτημένο εμπορικό πρακτορείο που διηύθυνε ο άλλος αδελφός του Γεωργίου Μελά, Θεοδόσιος, και φυσικά, τώρα, μετά από την εγκατάλειψη της Κωνσταντινούπολης αναδεικνύεται σε πολύτιμο εργαλείο για τις εμπορικές ενασχολήσεις. Ο Γεώργιος θα φθάσει και πάλι λοιπόν στην Οδησό, όπου φαίνεται ότι θα παραμείνει ως το 1826.

Εφεξής και επί δύο, περίπου, χρόνια δεν έχουμε ειδήσεις για τη δράση του· έτσι το επόμενο βέβαιο στοιχείο είναι ότι ο Γεώργιος Μελάς γράφει από την Κέρκυρα επιστολή στις 13 Ιανουαρίου 1828²⁴ στον Ιωάννη Καποδίστρια, που μόλις έχει φθάσει στο Ναύπλιο και του ζητά τη συνδρομή του ώστε να μπορέσει ο πρωτότοκος γιος του Λέων να σπουδάσει στην Ευρώπη. Νά, λοιπόν, ένα καλό τεκμήριο ότι τα εμπορικά πράγματα μετά την εγκατάλειψη της Πόλης και τις συνεχείς περιπλανήσεις δεν είναι και τόσο καλά· αλλά και ένα άλλο στοιχείο, αυτό της έφρασης του Λέοντα προς τα γράμματα και η αναζήτηση της Ευρώπης. Από τη σημαντική αυτή επιστολή του Γεωργίου Μελά συνάγονται ακόμα μερικά καλά στοιχεία, όπως είναι η συνδρομή του λόρδου Γκίλφορντ στον Λέοντα Μελά, ο οποίος επί δύο χρόνια

Τμήμα Χειρογράφων της ΕΒΕ (Αρχείο Βικέλα, φ. 854). Ο Κροκίδας που βρίσκεται σε άσχημη οικονομική θέση θυμάται παλαιότερο χρέος του πατέρα του Βασιλείου Μελά, Γεωργίου, προς τον δικό του πατέρα το οποίο αναγνώρισε μάλιστα και ο άλλος γιος του Λέοντας, αλλά την αποπλήρωσή του είχε μεταθέσει για το μέλλον όταν τα οικονομικά τους θα το επέτρεπαν. Στην επιστολή του αυτή ο Κροκίδας δίνει και ορισμένα σημαντικά στοιχεία για τη δράση του Γεωργίου Μελά: «Έκτοτε ό πατήρ σου ένησχολήθη είς εμπορικάς έργασίας, ή τύχη ηνώνησε τας έπιχειρήσεις του, άπέκτησε τήν πρωτέραν ή μείζονα κατάστασιν· άπεβίωσε δέ πλούσιος τοσοϋτον ώστε άφησε και ποσά ούκ εύκαταφρόνητα διά διαγωνίσματα, χωρίς όμως νά ένθυμηθῇ ότι είς τών άνεψιών του...». Να σημειώσουμε εδώ, ότι ανάμεσα στις οικογένειες Κροκίδα και Μελά υπήρχε συγγένεια καθώς παλαιότερα υπήρξε γάμος ανάμεσα στον Ασημάκη Κροκίδα και στην Ελέγκω Αναστ. Μελά, παιδί των οποίων υπήρξε ο συντάκτης της επιστολής Γεώργιος Κροκίδας.

σπούδασε στην Ιόνια Ακαδημία και έλαβε τις ανώτερες γνώσεις που παρείχε το σημαντικό αυτό εκπαιδευτικό ίδρυμα της εποχής εκείνης.

Την ίδια χρονιά ο Γεώργιος Μελάς και η οικογένειά του θα αφήσουν την Κέρκυρα από διάφορα επίσημα έγγραφα που έχουν δημοσιευτεί είναι βέβαιο ότι ο Γεώργιος Μελάς διορίστηκε από την ελληνική Πολιτεία δασμολόγος στην Ύδρα «διὰ τὴν σύναξιν τῶν δασμῶν καὶ τελωνείων διὰ λογαριασμὸν τοῦ ἔθνικοῦ ταμείου». Με τον τρόπο αυτό φαίνεται ότι η Πολιτεία αναγνωρίζει τις προς την πατρίδα υπηρεσίες τόσο του ίδιου του Γεωργίου Μελά, ενεργού μέλους της Φιλικῆς Εταιρείας, ὅπως έχουμε κιόλας αναφέρει, αλλά και των αδελφών του, Παύλου και Ιωάννη: ο πρώτος σκοτώθηκε στο Μεσολόγγι κατά την έξοδο, ο δεύτερος συμμετείχε στις πολεμικές επιχειρήσεις του Αγώνα από το 1824 και πέθανε καταπονημένος από τις πολεμικές κακουχίες στο Ναύπλιο το 1833.

Από διάφορα διοικητικά έγγραφα που έχουν εκδοθεί²⁵ πιστοποιείται η δράση του Γεωργίου Μελά και στην Ύδρα, η οποία ὅμως φαίνεται ότι δεν τον κράτησε για πολύ. Πράγματι, ὅπως ἄλλωστε είναι φυσικό για τον άνθρωπο και την εποχή, ο επόμενος σταθμός στην μακρά πορεία του αναπόφευκτα είναι η Σύρος. Η παρουσία του εκεί βεβαιώνεται τόσο από τις οικογενειακές μαρτυρίες²⁶ ὅσο και από διάφορα υπηρεσιακά έγγραφα. Σύμφωνα με τα τελευταία ο Γεώργιος Μελάς αρχικά συνεχίζει την υπηρεσία του «δασμολόγου» και στην Ερμούπολη, υπηρεσία που ασκεί σίγουρα ως τον Φεβρουάριο του 1831. Τότε, και συγκεκριμένα στις 11 Φεβρουαρίου 1831, απαντώντας σε έγγραφο της Γραμματείας της Δικαιοσύνης αποδέχεται τον διορισμό του ως προέδρου του Εμπορικού Δικαστηρίου Σύρου, υπηρεσία την οποία αναλαμβάνει επίσημα στις 9 Μαρτίου 1831.

Εφεξής είναι περισσότερο εύκολο στον ερευνητή να παρακολουθήσει τη δράση του, καθώς αυτή συνδέεται άμεσα με τη διοίκηση και πράγματι διαθέτουμε αρκετά, ήδη δημοσιευμένα στοιχεία, διοικητικές πράξεις που

25. Πολλά από τα σχετικά στοιχεία μπορεί ο ενδιαφερόμενος να βρεί στο βιβλίο-οδηγό του τμήματος αυτού της μελέτης, Α. Μελάς, *Μια οικογένεια...*, ὁ.π., σ. 220-234, ὅπου τα δημοσιευμένα επίσημα έγγραφα φωτίζουν πολύ καλά τη δραστηριότητα του Γεωργίου Μελά ως υπαλλήλου του νεοσύστατου ελληνικού Κράτους.

26. Πολλές πληροφορίες και πάλι έχουμε από το βιβλίο του Αλέξ. Οικονόμου, *Τρεις άνθρωποι*. ὁ.π. Για την περίοδο αυτή ο Οικονόμου (σ. 28) αναφέρει ότι ο Γεώργιος Μελάς είχε κτίσει σπίτι στην πλατεία Θεάτρου της Ερμούπολης, ὅπου εγκαταστάθηκε οριστικά ασχολούμενος με το εμπόριο και βέβαια ότι εκεί θρυσκόταν και η οικογένειά του Δημ. Κ. Μπικέλα. Βέβαια ο Μελάς στη Σύρο ούτε οριστικά εγκαταστάθηκε ούτε με το εμπόριο ασχολήθηκε αφού ξέρουμε ότι υπηρετούσε σε υπηρεσίες του ελληνικού δημοσίου.

υπογράφει από τη νέα θέση του, στην οποία γνωρίζει μάλιστα και την υπηρεσιακή εξέλιξη καθώς στις 11 Ιανουαρίου 1835 δημοσιεύεται διοικητική πράξη στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως σύμφωνα με την οποία διορίζεται πρόεδρος των Δικαστηρίων «παρά τοῖς Ἐμποροδικεῖσις». Αλλά και οι εφημερίδες της εποχής, όπως λ.χ., ο *Σωτήρ* δημοσιεύουν στοιχεία για την δημόσια δράση του Γεωργίου Μελά.

Στην Ερμούπολη, όπως είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε, ο πολυπαθής Γεώργιος Μελάς, έχει δημιουργήσει το σταθερό υπόστρωμα που είναι δυνατόν να του επιτρέψει την παραμονή και εξέλιξή του καθώς και την προκοπή των μελών της οικογενείας του. Ωστόσο δεν φαίνεται ότι είναι ευχαριστημένος με την κατάσταση που σιγά-σιγά τείνει να παγιωθεί. Έτσι μετά την ίδρυση του ελληνικού κράτους και την εξομάλυνση των σχέσεων με την οθωμανική αυτοκρατορία ο Γεώργιος Μελάς, άνθρωπος της δράσης και του εμπορίου, αποφασίζει να επιστρέψει και πάλι στις συνηθισμένες του δραστηριότητες.

Πότε ακριβώς έγινε αυτό δεν είναι απολύτως εξακριβωμένο. Ο Δημήτριος Βικέλας, του οποίου ο πατέρας Ερμανουήλ, όπως γνωρίζουμε, είχε παντρευτεί τη Σμαράγδα, μια από τις δύο κόρες του Γεωργίου Μελά —ο Γεώργιος Μελάς δηλαδή ήταν παππούς του Βικέλα από την μητέρα του— και του οποίου η οικογένεια ήταν και αυτή εγκατεστημένη στην Ερμούπολη, σημειώνει το γεγονός στο γνωστό βιβλίο του *Η ζωή μου* (1908): «Κατὰ τὸ 1839 καὶ ὁ πάππος μου καὶ ὁ πατήρ μου ἀνεχώρησαν ἀπὸ τὴν Σύραν»²⁷.

Εφεξής για τη μελέτη μας οι μαρτυρίες του Δημητρίου Βικέλα έχουν ειδικό βάρος επειδή έζησε για πολλά χρόνια στο σπίτι του θείου του Βασιλείου Γεωργίου Μελά, όταν αυτός βρισκόταν στο Λονδίνο, ενώ όπως θα έχουμε την ευκαιρία να πούμε, υπήρξε και εμπορικός συνεργάτης των αδελφών Μελά, και εκ των κληρονόμων του θείου του Βασιλείου, και βέβαια ο πρώτος διαχειριστής του ΝΕΜ, και είναι φυσικό να γνωρίζει τα πράγματα από πρώτο χέρι αφού ζώντας κοντά στον Βασίλειο Μελά είναι προφανές ότι θα είχε την ευκαιρία να ακούσει πολλές φορές τις παρελθούσες οικογενειακές περιπέτειες παρουσιασμένες είτε ως νουθεσίες είτε ως υπόδειγμα βίου είτε ως κατάθεση προσωπικής μαρτυρίας.

Ο Βικέλας, λοιπόν, αναφέρει ότι ο Γεώργιος Μελάς αφήνοντας τις δημόσιες υπηρεσίες κατευθύνεται αρχικά στο Ταγανρόκ της Ρωσίας όπου αναλαμβάνει την διεύθυνση του εμπορικού υποκαταστήματος που είχαν

27. Δημήτριος Βικέλας, *Η ζωή μου*, ό.π., σ. 20.

ιδρύσει οι συγγενείς του εξ αγχιστείας Μαύροι, πλούσιοι έμποροι με έδρα την Οδησσό²⁸.

Τον επόμενο χρόνο οι οικογένειες Βικέλα και Μελά δηλαδή τα μέλη τους που είχαν μείνει πίσω στην Ελλάδα ύστερα από την αναχώρηση των επικεφαλής για τη Ρωσία (πρέπει να έζησαν για ένα χρόνο και στο Ναύπλιο²⁹ υπό την εποπτεία του Λέοντα Μελά, του μεγάλου γιου του Γεωργίου που σταδιοδρομούσε ήδη στην τότε πρωτεύουσα του ελληνικού βασιλείου), αναχώρησαν βορειότερα. Οι Βικελαίοι παρέμειναν στην Κωνσταντινούπολη· οι Μελάδες συνέχισαν για το Ταγανρόκ. Ωστόσο οι περιπλανήσεις συνεχίζονται και η οικογένεια Μελά, το πιθανότερο χωρίς τον αρχηγέτη της Γεώργιο και τον γιο του Βασίλειο, επιστρέφει περί το 1841 από τη Ρωσία στην Κωνσταντινούπολη, δημιουργώντας και συμμετέχοντας σε γεγονότα που σημαδεύουν την παιδική ηλικία του Βικέλα και συναριθμούνται στις σελίδες των απομνημονευμάτων του.

Εκτός όμως από αυτά, διαθέτουμε και ένα άλλο ισχυρό τεκμήριο για τη νέα τροπή των πραγμάτων: πρόκειται για μια επιστολή του Γεωργίου Μελά της 4ης Οκτωβρίου 1848 από την Κωνσταντινούπολη προς τον αδελφό του Δημήτριο που βρίσκεται στην Οδησσό³⁰. Το τεκμήριο αυτό μας δίνει τη δυνατότητα να σχηματίσουμε μια εικόνα των εμπορικών κινήσεων της οικογένειας Μελά, τα μέλη της οποίας φαίνεται να καταστρώνουν τα επιχειρηματικά τους σχέδια μεταξύ Οδησσού, Ταγανρόκ, Κωνσταντινούπολης, και να ετοιμάζονται να επεκτείνουν τις δραστηριότητές της στο Λονδίνο, πάντα όμως υπό την εξάρτηση του οίκου των Μαύρων τον οποίο φαίνεται να υπηρετούν. Στην επιστολή αυτή φαίνεται και η συμμετοχή των παιδιών του Γεωργίου Μελά που τη στιγμή που γράφεται η επιστολή βρίσκονται σε πλήρη δραστηριότητα. Ο Λέων Μελάς παίζει σημαντικό ρόλο στην ελληνική σκηνή, ο Βασίλειος έχει αρχίσει κιόλας να δοκιμάζει τις δυνάμεις του στο εμπόριο, ο Κωστάκης ετοιμάζεται να αναχωρήσει για τη Μασσαλία και ο πατέρας τους, Γεώργιος Μελάς ψάχνει για γραμματικό. Ακόμη είναι εμφανές ότι ο Γεώργιος Μελάς δεν επιθυμεί να εγκαταλείψει το μέρος όπου έζησε τόσα πολλά, δηλαδή την Κωνσταντινούπολη, για το Ταγανρόκ της Ρωσίας. Επιλέγει λοιπόν το μέρος που ανδρώθηκε επιχειρηματικά, από το οποίο

28. Βικέλας, ό. π., σ. 20· Αλ. Οικονόμοι, *Τρεις άνθρωποι...*, ό.π., σ. 31· Τζερίνα Χαρλαύτη, «Εμπόριο και Ναυτιλία τον 19ο αιώνα. Το επιχειρηματικό δίκτυο των Ελλήνων της Διασποράς. Η "Χιώτικη" φάση (1830-1860)», *Μνήμες* 15 (1993), 95.

29. Ο. π., σ. 21.

30. Α. Μελάς, *Μια Οικογένεια...*, ό. π., σ. 198-199.

έφυγε κυνηγημένος και στο οποίο έχει τώρα την ευκαιρία να μείνει, όπως φαίνεται, οριστικά.

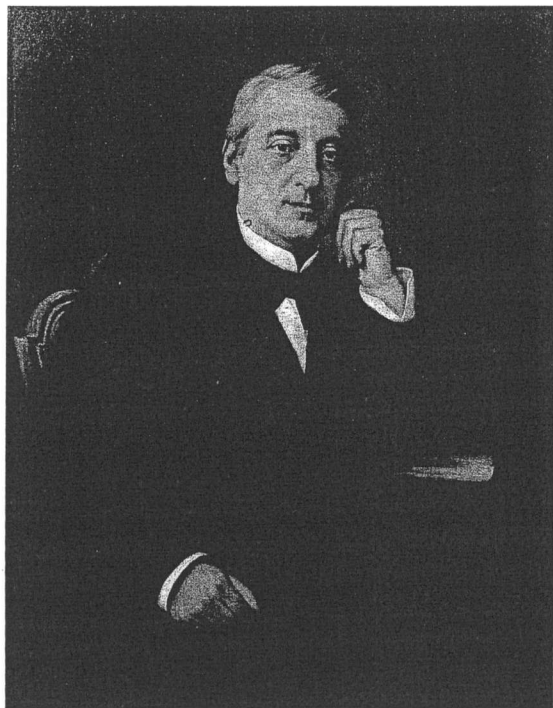
Ο Γεώργιος Μελάς λοιπόν μετά από μακρές περιπέτειες και περιπλανήσεις ανασυγκροτεί, όπως μπορεί, τις έως το 1821 εμπορικές επιχειρήσεις του, σε συνεργασία με τα αδέλφια και τους συγγενείς του, αποκαθιστά σε καίριες θέσεις ορισμένους από τους γιους του και πάντως πεθαίνει το 1856 στην Κωνσταντινούπολη³¹.

×

Όπως διαπιστώνουμε, καθώς διατρέχουμε τις μαρτυρίες της εποχής, οι περιπλανήσεις της οικογένειας Γεωργίου Μελά μετά τη φυγή της από την Κωνσταντινούπολη είναι συνεχείς και, θα λέγαμε, μακρυνών αποστάσεων: Οδησός, Ιταλία, Κέρκυρα, Σύρος, Ύδρα, Ναύπλιο, Ταγανρόκ, Κωνσταντινούπολη. Οι βιογράφοι της οικογένειας παραθέτουν πολλά στοιχεία, τις περισσότερες φορές ασφαλή, που μας δίνουν τη δυνατότητα να σχηματίσουμε μια καλή εικόνα της δυναμικής αυτής οικογένειας που, άλλωστε, σε γενικές γραμμές ακολουθεί την πορεία και πολλών άλλων οικογενειών εμπόρων του παροικιακού ελληνισμού. Βέβαια στην περίπτωση μας πέραν του εμπορίου υπεισέρχεται και το καταλυτικό γεγονός της Ελληνικής Επανάστασης που εξωθεί σε ορισμένες κινήσεις και υποχρεώνει σε ορισμένες εξω-εμπορικές συμπεριφορές.

Από τα παιδιά του Γεωργίου Μελά και ειδικότερα από τους πέντε γιους του κάναμε μνεία ως τώρα για τον πρωτότοκο Λέοντα που τον βρίσκουμε να σπουδάζει στην Ιόνιο Ακαδημία της Κέρκυρας και να δρα αργότερα στο Ναύπλιο. Φυσικά εδώ δεν θα αναφερθούμε λεπτομερώς στις δραστηριότητες του Λέοντα Μελά, ο οποίος, άλλωστε, έχει απασχολήσει τα ελληνικά γράμματα με πολλές ιδιότητες και κυρίως είναι γνωστός ως συγγραφέας του διάσημου *Γεροστάθη*. Βέβαια θα σταθούμε σε ορισμένα σημεία

31. Ο Γεώργιος Μελάς πέθανε στην Κωνσταντινούπολη στις 3 Οκτωβρίου 1856 (βλ. *Πανδώρα*, ό. π.) από το ίδιο δημοσίευμα έχουμε την πληροφορία ότι με τη διαθήκη του συνέστησε «θραβείον εκ δραχμών 5000 εις τὸν συντάξαντα τὸ καταλληλότερον πρὸς τὴν Χριστιανικὴν ἠθοποίησιν τῶν Ἑλληνοπαίδων καὶ τῶν Ἑλληνικῶν λαῶν σύγγραμμα καὶ ἑτέρας δραχ. 5000 εἰς τύπωνιν καὶ δωρεάν διανομὴν τοῦ συγγράμματος τούτου» πιθανότατα πρόκειται για το κληροδότημα που χρηματοδοτεί την έκδοση: *Μαθήματα της Ιεράς Ιστορίας προς χρῆσιν των νηπιαγωγείων και Δημοτικῶν σχολείων παραδιδόμενα μετὰ εικονογραφιών. Εκδίδονται επιμελεία της Φιλεκπαιδευτικῆς Εταιρίας και δαπάνη του κληροδοτήματος Γεωργίου Α. Μελά...* Αθήνα 1870 (σ. 84) βλ. για το ίδιο θέμα και σημ. 10.

Βασίλειος Γ. Μεγάς (1819-1884)

της δράσης του, όπως άλλωστε και των άλλων αδελφών, όταν αυτή εμπλέκεται με τη δράση του Βασιλείου Μελά, προσώπου που, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, μας ενδιαφέρει στην ανέλιξη της μελέτης αυτής.

Ο Β α σ ί λ ε ι ο ς (ο Βασιλάκης, όπως τον αποκαλούσαν) γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη το 1819³². Μόλις δύο ετών, λοιπόν, χωρίς να γνωρίζει τον άμεσο κίνδυνο που διέτρεξε η οικογένειά του θα θρεθεί μακριά από την Κωνσταντινούπολη και την οικογενειακή εστία, εγκαινιάζοντας με αυτόν τον τρόπο τις περιπλανήσεις του. Από τα παιδικά του χρόνια διαθέτουμε λίγα στοιχεία τα οποία δεν μας επιτρέπουν να σχηματίσουμε μια επαρκή εικόνα για τα γράμματα που έμαθε και τις κλίσεις που είχε. Ωστόσο σε ένα γράμμα που απευθύνεται προς τον αδελφό του Λέοντα στις 19 Νοεμβρίου 1928 από την Ύδρα³³ υπάρχει και μια παράγραφος γραμμένη από το χέρι του:

‘Ακριθέ μου αδελφέ, άσπάζομαι την δεξιάν σου. Λέοντα μου δὲν ἤξεύρεις πόσην λύπην ἔλαθα ὅταν σὲ ἀποχωρίσθηκα, εἰς τὴν Σύραν καθίσαμε δύο μῆνες χωρὶς διδάσκαλον, τώρα ὅμως ἐδῶ εἰς τὴν Ύδραν ἐμβήκαμε εἰς ἓνα διδάσκαλον ονομαζόμενον Κύριλον καὶ παραδίδομεν Νεκρικοὺς διαλόγους, σὲ παρακαλῶ νὰ δόσης τοὺς προσκυνισμοὺς μου εἰς ὅλους τοὺς συγγενεῖς μου νὰ περπατῇς εἰς ὅλα τὰ σπίτια νὰ τοὺς λέγῃς καὶ ταῦτα πάντα μένω ἐγὼ

Βασίλειος

Ο Βασίλειος γράφει αυτές τις γραμμές όταν είναι σε ηλικία 9 ετών. Προφανώς καθώς είναι σε πολύ μικρή ηλικία ακολουθεί από κοντά τις περιπλανήσεις του πατέρα του, που, όπως αναφέρει, βρίσκεται στην υπηρεσία της νεοσύστατης ελληνικής διοίκησης. Πήγε λοιπόν στη Σύρα με την οικογένειά του. Τώρα βρίσκεται στην Ύδρα απ’ όπου το γράμμα προς το μεγάλο αδελφό. Μαθαίνει τα πρώτα γράμματα κοντά σ’ ένα δάσκαλο, προφανώς ιερωμένο, τον Κύριλλο, που του διδάσκει τη χρονιά αυτή τους *Νεκρικούς Διαλόγους* του Λουκιανού.

32. Πληροφορίες για τη ζωή και τη δράση του Βασιλείου Μελά, όπως άλλωστε θα φανεί και από την πορεία αυτής της μελέτης, έχουμε από τις γνωστές πηγές της οικογένειας Μελά: δηλαδή από το έργο του Α. Μελά, *Μια Οικογένεια...*, ό.π., την αυτοβιογραφία του Δ. Βικέλα (*Η ζωή μου*, ό.π.), την αλληλογραφία του που απόκειται στο Αρχείο Βικέλα του τμήματος χειρογράφων της ΕΒΕ καθώς και από άλλες πηγές που τις περισσότερες φορές αναπαράγουν γνωστές πληροφορίες.

33. Α. Μελάς, *Μια οικογένεια...*, ό. π., σ. 240.

Εφεξής, δεν διαθέτουμε στοιχεία για σπουδές ή άλλες ασχολίες γι' αυτό αποκτά ιδιαίτερη σημασία η πληροφορία του Δημ. Βικέλα —αναφέραμε παραπάνω ότι ο Βασίλειος και ο Βικέλας έζησαν και συνεργάστηκαν επί πολλά χρόνια τόσο στο Λονδίνο όσο και στην Αθήνα και κατά συνέπεια ο Βικέλας αποτελεί την πλέον αξιόπιστη πηγή για τη γνωριμία μας με το Βασίλειο Μελά—, ότι ο Βασίλειος «καίτοι νεώτατος ότε προσελήφθη ώς ὑπάλληλος τοῦ Εὐστρατίου Ράλλη εἰς τὴν Σύραν εἴλκυσεν τὴν εὐμένειαν τοῦ προϊσταμένου του, τοῦ πρώτου δασκάλου του εἰς τὸ ἐμπόριον»³⁴.

Η πληροφορία αυτή δένει καλά τα πράγματα: ο πρωτότοκος γιος του Γεωργίου Μελά, ο Λέοντας, στρέφεται στα γράμματα· τα άλλα αρσενικά παιδιά, τα μικρότερα, παρακολουθούν τα βήματα της οικογένειας, δηλαδή τον πατέρα τους, στις διάφορες μετακινήσεις του λόγω της υπηρεσίας και του εμπορίου. Τα πράγματα το φέρνουν έτσι ώστε ο πατέρας να είναι δημόσιος υπάλληλος στη Σύρο, γι' αυτό η μαθητεία του Βασιλείου στο εμπόριο θα περάσει μέσα από τις δραστηριότητες ενός χιώτη εμπόρου μεγάλης εμβέλειας, όπως ακριβώς είναι ο Ευστράτιος Ράλλης· ίσως μάλιστα στη μαθητεία αυτή να οφείλεται η εκτίμηση που έτρεφε πάντα ο Βασίλειος Μελάς για τους χιώτες εμπόρους³⁵.

Ο Βασίλειος Μελάς, σύμφωνα με τις πληροφορίες του Βικέλα, θα ακατάλυθῃ τον πατέρα του όταν αυτός το 1839 θα αφήσει την Ελλάδα και την δημόσια υπηρεσία για να επανέλθει στην Κωνσταντινούπολη στις προσφιλείς του εμπορικές ασχολίες. Θα βρεθεί πρώτα στο Ταγανρόκ της Ρωσίας όπου οι συγγενείς τους Μαύροι, εγκατεστημένοι κυρίως στην Οδησσό, θα προσφέρουν δουλειά στον πατέρα του αναθέτοντάς του τη διεύθυνση του νέου τους υποκαταστήματος στο Ταγανρόγ. Στο σημείο αυτό έρχεται και πάλι μια σημαντική μαρτυρία του Βικέλα να φωτίσει τα πράγματα, σύμφωνα με την οποία ο πατέρας των Μελάδων και δικός του παππούς Γεώργιος επιστρέφει στην Κωνσταντινούπολη, στο περιβάλλον που

34. Δ. Βικέλας, *Η ζωή μου*, ό. π., σ. 243. 'Από την πληροφορία αυτή, καθώς και από άλλες που έχει ο Βικέλας από πρώτο χέρι δεν φαίνεται ότι ο Βασίλειος Μελάς έμαθε περισσότερα γράμματα· άλλωστε ο Βικέλας, πάλι, μας λέει ότι ο θεός του ήταν ανорθόγραφος ενώ και τον ίδιο προσπαθούσε να τον αποτρέψει από τη λογιουσύνη και να τον στρέψει προς το εμπόριο. Η λογιουσύνη, κατά τον Βασίλειο Μελά, ίσως γινόταν αφορμή ώστε ο Βικέλας να χάσει την υπόληψη των χιωτών εμπόρων, στοιχείο πολύ χαρακτηριστικό για τα εφόδια που έπρεπε να διαθέτει ένας αξιόπιστος έμπορος της εποχής.

35. Δ. Βικέλας, *Η ζωή μου*, ό. π., σ. 322. Για τον οίκο των Ράλληδων βλ. Χρ. Μουλάκης, *Οίκος αδελφών Ράλλη*, Αθήνα 1964, όπου ορισμένα βιογραφικά στοιχεία για πολλά μέλη της οικογένειας αυτής.

γνώριζε καλά, ενώ ο γιος του Βασίλειος τον διαδέχεται στη διεύθυνση του υποκαταστήματος των Μαύρων στο Ταγανρόγ³⁶.

Ο Βασίλειος Μελάς, λοιπόν, μετά από την εμπορική μαθητεία στο κατάντημα του Ευστρατίου Ράλλη στη Σύρο, θα βρεθεί γύρω στα 1840 στο Ταγανρόγ, σε μια άλλη πόλη της Ρωσίας με έντονο ελληνικό εμπορικό στοιχείο: είναι περίπου είκοσι χρονών, ηλικία που για την εποχή εκείνη είναι αρκετά μεγάλη για να αρχίσει κάποιος σοβαρές δραστηριότητες. Πράγματι εδώ, στο εμπορευματικό περιβάλλον της νότιας Ρωσίας, που κατακλύζεται από πλήθος καταστημάτων ελληνικών συμφερόντων, φαίνεται ότι ανδρώνεται εμπορικά ο Βασίλειος, ενώ ο πατέρας του, καθώς έχουμε ήδη αναφέρει επιστρέφει στην Κωνσταντινούπολη, όπου ήδη βρίσκονται εγκατεστημένα τα γυναικεία μέλη της οικογένειάς του.

Από τα διάφορα στοιχεία που έχουμε στη διάθεσή μας είμαστε πλέον βέβαιοι ότι ο Βασίλειος παρέμεινε στη Ρωσία, δηλαδή στην υπηρεσία των Μαύρων, περί τα οχτώ χρόνια. Να λοιπόν διαδοχικά οι παράγοντες που θα επηρεάσουν αποφασιστικά την διαμόρφωση της εμπορικής συνείδησής του: ο πατέρας του, ο Ευστράτιος Ράλλης της Σύρου, οι Μαύροι του Ταγανρόγ. Από το σημείο αυτό έως την αποφασιστική στιγμή που θα οργανώσει αυτός και τα αδελφιά του —στην ουσία ο Βασίλειος βρίσκεται πίσω απόλα αυτά— τη δική του επιχείρηση, η απόσταση δεν είναι μεγάλη· ή, καλύτερα, μέσα στα πρώτα είκοσι χρόνια της ζωής του έχει διατρέξει την απόσταση που απαιτείται ώστε να αποκτήσει τα κρίσιμα εφόδια προς την εμπορική αυτονομία, χωρίς βέβαια να υποτιμούμε την συγκυρία των καιρών και την ανάπτυξη πρόσφορων συνθηκών στους κόλπους του παροικιακού ελληνισμού, μέσα στις οποίες διακρίνονται τα άτομα.

Στα τέλη, λοιπόν της δεκαετίας του 1840 ο Βασίλειος Μελάς θα βρεθεί στο Λονδίνο μέσα στην εμπορική λογική που έχει διαμορφωθεί από το οικογενειακό περιβάλλον, τις συνθήκες της εποχής, τις συγκυρίες της πολιτικής κατάστασης, αλλά κυρίως τις εμπορικές πραγματικότητες. Από μια μαρτυρία της Ραλλούς Θωμά, συζύγου του αδελφού του, Λέοντα Γ. Μελά, αλλά και κυρίως, και πάλι, από την κατάθεση του Δημητρίου Βικέλα μπορούμε να προσδιορίσουμε ακριβέστερα τα πράγματα τόσο ως προς το χρόνο της εγκατάστασης των αδελφών Μελά στο Λονδίνο όσο και για το καθεστώς

36. Ο.π., σ. 243.

της εγκατάστασης αυτής αλλά και τις εν συνεχεία πραγματικότητες που δημιουργούνται.

Γράφει λοιπόν η Παλλού: *Τὸ 1849 παρακινήθεις ὁ Λέων ἀπὸ τὸν καλὸν τοῦ ἀδελφὸν Βασιλείου καὶ τοὺς ἄλλους συγγενεῖς του, ἐσυμφώνησε μὲ τοὺς ἀδελφούς του καὶ μὲ τοὺς κυρίους Μαύρους τῆς Ὀδησσοῦ νὰ δεχθεῖ τὴν θέσιν διευθυντοῦ ἐμπορικοῦ καταστήματος ἐν Λονδίῳ, ὅπου εἶχε κατ' ἀρχὰς τὸν καλὸν θεῖον τοῦ Δημήτριον Βασιλείου συνδιευθυντήν, ἀκολούθως δὲ τὸν ἀδελφὸν τοῦ Βασιλείου.*

Ο Δημήτριος Βικέλας, του οποίου ο πατέρας Εμμανουήλ είχε υποστεί σημαντικές εμπορικές απώλειες στη Ρωσία, αναγκάζεται να μεταβεί το 1852, όπως αναφέρει στην αυτοβιογραφία του, και αυτός κοντά στους θείους του στο Λονδίνο για να εργαστεί κοντά τους, μετά από υπόδειξη του Γεωργίου Μελά προς το γιο του Βασίλειο να δεχθεί κοντά του τον ανεψιό του. Αναφέρει, λοιπόν, ως έτος εγκαταστάσεως των αδελφών Λέοντα και Βασιλείου Μελά στο Λονδίνο το 1849. Για τον Λέοντα το έτος αυτό είναι βέβαιο· για τον Βασίλειο φαίνεται πολύ πιθανό, αλλά δεν είναι, με τα ως τώρα γνωστά στοιχεία, απόλυτα εξακριβωμένο· πάντως δεν πρέπει να είναι —αν δεν είναι το 1849— πολύ μακριά από την πραγματικότητα η ημερομηνία εγκατάστασης του Βασιλείου Μελά στο Λονδίνο.

Από το εμπορικό κλίμα της Ρωσίας λοιπόν σ' εκείνο του Λονδίνου, αλλά όπως δείχνουν τα στοιχεία μας τα δύο αδέρφια, Βασίλειος και Λέων, εξακολουθούν να εξαρτώνται ακόμα από τους συγγενείς τους εξ αγχιστείας ανεψιούς Μαύρους³⁷ αφού στην ουσία διευθύνουν δικό τους εμπορικό κατάστημα. Η κατάσταση αυτή θα εξακολουθήσει ως τα τέλη του 1854, όταν οι Μαύροι, που εκπροσωπούν τον μεγάλο οίκο της Ρωσίας, θα διαλύσουν την εταιρεία τους στο Λονδίνο. Έτσι έρχεται η ώρα της χειραφέτησης των αδελφών Μελά, και ουσιαστικά του Βασιλείου Μελά, αφού αυτός αποτελεί τον ιθύνοντα νου της νέας εταιρείας που θα αντικαταστήσει εκείνη των Μαύρων³⁸.

Από την περίοδο αυτή και εφεξής μπορούμε πλέον να μιλάμε για τις καθαυτά εμπορικές δραστηριότητες του Βασιλείου Μελά, των αδελφών Μελά. Είναι, λοιπόν, η περίοδος αυτή του Λονδίνου αρχή της αυτόνομης παρουσίας του Βασιλείου Μελά στα εμπορικά πράγματα και η συγκρότησή του σε έναν δυναμικό έμπορο του παροικιακού ελληνισμού· και βέβαια είναι η περίοδος που θα συμβάλει αποφασιστικά στη συγκρότηση της όλης προσωπικότητας του ηπειρωτικής καταγωγής εμπόρου, που θα καταλήξει με τη διαθήκη του

37. Χαριλάυτη, «Εμπόριο...», ό.π., σ. 95.

38. Ό.π., σ. 95· βλ. και Αλ. Οικονόμου, *Τρεις άνθρωποι...*, ό.π., σ. 74.

ιδρυτής του ΝΕΜ με όλα τα επακόλουθα. Κατά συνέπεια αξίζει να παρακολουθήσουμε όσο γίνεται στενότερα τις κινήσεις και τη γενικότερη δράση του στο Λονδίνο αλλά και όπου αλλού αυτή διαχέεται.

Η εταιρεία³⁹ τών αδελφών Μελά (και του Δημ. Βικέλα) θα αρχίσει τη δράση της στο Λονδίνο. Για τα πρώτα χρόνια της δράσης της δεν έχουμε συν~~ε~~χή και παράλληλη πληροφόρηση και κατά συνέπεια ο Δημήτριος Βικέλας με την αυτοβιογραφία του, αλλά και άλλες συμπληρωματικές καταθέσεις πηγών προσδιορίζουν τη δράση της. Σημαντική, επίσης, έλλειψη είναι και η απουσία της εμπορικής αλληλογραφίας επειδή θα ήταν δυνατόν μέσα από τα οικονομικά στοιχεία να αντλήσουμε πληροφορίες και για άλλα ζητήματα, καθώς τα γράμματα αυτού του είδους σπάνια περιορίζονται στο καθαυτό οικονομικό αλλά επεκτείνονται και σε άλλες παραμέτρους της κοινωνικής ακόμα και της πολιτικής ζωής. Γνωρίζουμε πάντως ότι η εταιρεία αυτή καταγινόταν με το εμπόριο των σιτηρών (σίτου, αραβοσίτου, κριθής), μεταξιού, βαμβακιού κ.λπ.⁴⁰

Η εταιρεία θα προχωρήσει στην αρχή δειλά, αλλά στις αρχές του Μαρτίου 1857 οι ηπειρώτες έμποροι θα διευρύνουν τις εμπορικές δραστηριότητές της: η εταιρεία θα ανοίξει πρακτορείο στο Γαλάτσι της Ρουμανίας με επικεφαλής τον μικρότερο αδελφό τους Μιχαήλ, και άλλο στη Μασσαλία το οποίο διευθύνουν από κοινού ο Λέων, που εγκαταλείπει την ίδια χρονιά το Λονδίνο, και ο άλλος αδελφός τους, ο Κωνσταντίνος. Τελικά ο Λέων Μελάς θα εγκαταλείψει οριστικά το εμπόριο και θα επιστρέψει στην Αθήνα το 1859 ενώ στη Μασσαλία θα παραμείνει μόνος ο Κωνσταντίνος Μελάς⁴¹. Εξάλλου,

39. Είναι ευνόητο ότι στις προθέσεις της μελέτης αυτής δεν εντάσσεται η περιγραφή και η οικονομική αποτίμηση της εταιρείας των αδελφών Μελά. Το ζήτημα αυτό θα μπορούσε να αποτελέσει από μόνο του αντικείμενο μιας άλλης μεγάλης μελέτης, που απόσο ξέρω δεν έχει ως τα σήμερα εκπονηθεί. Ωστόσο, όπως είναι φυσικό, παρακολουθώντας και βιογραφώντας τον Βασίλειο Μελά είναι αναγκαίο ή μάλλον υποχρεωτικό να ιχνογραφήσουμε, όσο μπορούμε, και τις οικονομικές πτυχές της δραστηριότητάς του, με την ελπίδα ότι οι νύξεις που εδώ θα κάνουμε θα αποτελέσουν την αφορμή και το έναυσμα για μια ευρύτερη αποτίμηση της σημαντικής παρουσίας των αδελφών Μελά και ιδιαίτερα του Βασιλείου Μελά στον χώρο του παροικιακού ελληνισμού και εν συνεχεία στον ελλαδικό χώρο, ως προς τα οικονομικά δρώμενα τα οποία, όπως καταλαβαίνω, δεν είναι καθόλου ευκαταφρόνητα.

40. Βλ. Αλ. Οικονόμου, *Τρεις Άνθρωποι...*, ό.π., σ. 111.

41. Ο Κωνσταντίνος Μελάς ίσως είναι ο μόνος από τους αδελφούς για τον οποίο δεν γνωρίζουμε πολλά πράγματα. Πάντως γεννήθηκε και αυτός στην Κωνσταντινούπολη το 1814 και πέθανε στη Μασσαλία το 1905. Μετά την ίδρυση του ελληνικού κράτους σταδιοδρόμησε ως δικαστικός· αλλά φαίνεται ότι ο Βασίλειος Μελάς κατάφερε να τον εμπλέξει και αυτόν στο

πρέπει να σημειώσουμε εδώ ότι οι Μελάδες προχωρούν και σε μια άλλη κίνηση σημασιολογική για τα συμφέροντά τους και πάντως κίνηση που βρίσκεται μέσα στην εμπορευματική λογική των καιρών: παντρεύουν, δηλαδή, το 1850 την αδελφή τους Ευφροσύνη με το σημαντικό έμπορο της Μασσαλίας Ανδρέα Βαλλιάνο και έτσι αποκτούν σημαντικά πλεονεκτήματα στους εμπορικούς τους προσανατολισμούς, που θα τους δώσουν τη δυνατότητα να αποκτήσουν τη δική τους αυτοδυναμία.

Όπως εύκολα γίνεται αντιληπτό, ο Βασίλειος Μελάς αποτελεί τον ιθύνοντα νου (το ίδιο ομολογεί κατηγορηματικά και ο Δημ. Βικέλας και η μαρτυρία του είναι σημαντική, επειδή και ο ίδιος αποτελούσε μέλος της εμπορικής αυτής συσσωμάτωσης) της εταιρείας και θα παραμείνει στο κέντρο των επιχειρήσεων, δηλαδή στο Λονδίνο, προσλαμβάνοντας ως πέμπτο μέλος της εταιρείας (οι άλλοι τέσσερις είναι οι αδελφοί Λέων -για ένα διάστημα-, Μιχαήλ, Κωνσταντίνος, Βασίλειος, όπως είπαμε) το νεαρό ανεψιό τους Δημήτριο Βικέλα, που μένει μαζί με τον Βασίλειο στο Λονδίνο.

Ο Δημήτριος, όπως έχουμε κιόλας πει πολλές φορές, θα αποτελέσει τον πέμπτο «αδελφό» των Μελάδων καθώς είναι πρόσωπο ιδιαίτερα προσφιλές σ' αυτούς και κυρίως στον Βασίλειο. Ωστόσο ο Βικέλας, εκτός από τις εμπορικές δραστηριότητες, στις οποίες δεν φαίνεται να έχει ιδιαίτερη επίδοση αφού οι κλίσεις του είναι άλλες, αποτελεί πρόσωπο-κλειδί για την προσέγγιση της προσωπικότητας του Βασιλείου Μελά. Και τούτο γιατί όλα τα χρόνια της εικοσαετούς παραμονής του στην αγγλική πρωτεύουσα μένει στο σπίτι μαζί με το θείο του και συμμετέχει σε όλα τα γεγονότα του σπιτιού των Μελάδων. Εξάλλου, όλα αυτά τα εξιστόρησε πολύ ωραία στο αυτοβιογραφικό έργο του *Η ζωή μου*, καθιστώντας έτσι την αυτοβιογραφία του και μιας πρώτης τάξεως πηγή πληροφοριών για τον θείο του.

Ο Βικέλας, λοιπόν, αναχωρεί όντας 17 χρόνων από την Κωνσταντινούπολη για το Λονδίνο στις 16 Μαΐου 1852, όπου και φθάνει στις 5 Αυγούστου του ίδιου έτους. Εγκαθίσταται στο σπίτι των αδελφών Λέοντα και

εμπόριο. Είναι συγγραφέας ενός σημαντικού και ογκώδους (700 σελ. περίπου) έργου: *Ἐμπορικὸν Ἐγχειρίδιον περὶ ἐμπορίας, θιομηχανίας, ναυτιλίας καὶ τῶν ἐμπορικῶν πράξεων κατ' ἰδίαν. Περί τῆς ἐμπορικῆς ὕλης, περὶ τῆς ἐμπορικῆς, γεωργικῆς καὶ θιομηχανικῆς καταστάσεως τῶν Εὐρωπαϊκῶν ἐπικρατειῶν. Περί τῶν νομισμάτων, συναλλαγμάτων, σταθμῶν καὶ μέτρων τῶν ἐμπορικῶν πράξεων...*, Αθήνα 1848 (Γ. Μ. 4726)· β' έκδ. 1864 με τροποποιημένο τίτλο, ενώ κληροδότησε το σπίτι του στη Μασσαλία στο ελληνικό κράτος. Παντρεύτηκε συγγενή της οικογένειας Βασιλείου και απέκτησε μια θυγατέρα, την Ελένη, σύζυγο Κωνστ. Καραύσου, η οποία με τη σειρά της κληροδότησε περιουσιακά στοιχεία σε ελληνικά ιδρύματα, όπως ο «Οἶκος Τυφλῶν» (βλ. Α. Ι. Μελάς, *Μία Οικογένεια*, ό.π. σ. 285).

Βασιλείου Μελά που ζουν στο ίδιο σπίτι, κοντά στο Βρετανικό Μουσείο, μαζί με τις οικογένειές τους: ο Λέοντας με τη γυναίκα του, τα τρία παιδιά — που είχε τότε— και την πεθερά του, και ο Βασίλειος με τη γυναίκα του (είχαν μόλις παντρευθεί): ο Βασίλειος Μελάς ήταν τότε 33 ετών και η γυναίκα του Τερψιχόρη Γεραλοπούλου 19 ετών⁴².

Η Τερψιχόρη Γεραλοπούλου-Μελά υπήρξε προσωπικότητα πάνω από τους μέσους όρους της εποχής ή τουλάχιστον γυναίκα αντίστοιχη των γυναικών των κοσμοπολιτών ελλήνων εμπόρων της εποχής. Γνώριζε ξένες γλώσσες (άλλωστε πέρασε πολλά χρόνια στο εξωτερικό), συμμετείχε έντονα στη ζωή και στα ενδιαφέροντα του συζύγου της, αλληλογραφούσε με πολλά άτομα του οικογενειακού περιβάλλοντός της αναπτύσσοντας τις απόψεις της για την κοινωνική και πολιτική ζωή⁴³ της εποχής και σχολιάζοντας τις δραστηριότητες του Βασιλείου Μελά. Φυσικά, όπως αναφέρει και ο Δ. Βικέλας, την απασχολούσε έντονα το πρόβλημα της έλλειψης παιδιών⁴⁴. Η έλλειψη αυτή φαίνεται ότι έχει σχέση με τις δραστηριότητές της —μετά την επιστροφή τους στην Αθήνα— στο Ορφανοτροφείο και σε άλλες φιλανθρωπικές δραστηριότητες ορισμένες από τις οποίες είχαν σχέση με παιδιά. Βέβαια η διαπίστωση αυτή δεν είναι απόλυτη καθώς είναι τεκμηριωμένο από πολλές πλευρές το γεγονός της άσκησης φιλανθρωπικού έργου από μέλη αστικών οικογενειών της Αθήνας, φαινόμενο που διατηρήθηκε τουλάχιστον ως τα πρώτα μετακατοχικά χρόνια και που ίσως θα έπρεπε να απασχολήσει συστηματικότερα την έρευνα.

42. Αλέξ. Οικονόμου, *Τρεις Άνθρωποι...*, ό.π., σ. 68, 78· βλ. εδώ σημ. 36.

43. Βλ. Α.Χ. μεταγενέστερη επιστολή της (Αθήνα, 11 Οκτ. 1880) προς τον Δημ. Βικέλα που απόκειται στο Αρχείο Βικέλα (ΕΒΕ, φ. 899) και όπου ανάμεσα στα άλλα αναφέρει: «...τὰ ἔθνικὰ μας μουσκεύουν. Τὰ δὲ πολιτικά μας, μὲ τὴν ἔναρξιν τῆς Βουλῆς εἰς ἀθλιότητα. Κρίμα τόση αὐταπαρνήσις, τόσος ἐνθουσιασμός τῆς νεολαίας μας, τοῦ Ἑθνους ὀλοκλήρου, νὰ μὴν τὴν μιμοῦνται οἱ πολιτικοὶ μας, ἀλλ' εἰς τοιαύτας κρίσιμους περιστάσεις νὰ ἔχουν τόσον κομματισμόν».

44. Το πρόβλημα της τεκνοποιίας αναφαίνεται κιόλας από τα πρώτα χρόνια του γάμου τους· τις σχετικές πληροφορίες μας δίνει ο Βικέλας στο έργο του που χρησιμοποιούμε εδώ πολλές φορές· εκτός από τον Βικέλα ωστόσο έχουμε αναφορές και στην επιστολογραφία της οικογένειας Μελά. Α.Χ. σε επιστολή (ΕΒΕ, Αρχείο Βικέλα, φ. 854) της Σμαράγδας Βικέλα προς τον αδελφό της Βασίλειο Μελά (Σύρος, 14 Σεπτ. 1857) θίγεται το πρόβλημα της έλλειψης παιδιών και η έντονη επιθυμία της Τερψιχόρης Βασ. Μελά να αποκτήσει παιδιά· άλλωστε έχουν ήδη παντρεμένοι τουλάχιστον 7 χρόνια και οπωσδήποτε η καθυστέρηση της γέννησης παιδιών για τόσο μεγάλο διάστημα μετά το γάμο ήδη είναι γεγονός ασυνήθιστο για τα πράγματα της εποχής.

Ο Βικέλας γίνεται αρχικά έμμισθος λογιστής της εταιρείας και θα συνεχίσει να μένει μαζί με τον θείο του Βασίλειο και μετά την αναχώρηση του Λέοντα για τη Μασσαλία, ακολουθώντας τον στις διαδοχικές αλλαγές κατοικιών που συνοδεύουν την πρόοδο των εμπορικών ενασχολήσεων του θείου.

Είκοσι περίπου χρόνια θείος και ανεψιός θα συνεργαστούν (αργότερα η σχέση θα γίνει εταιρική) για την πρόοδο των επιχειρήσεών τους με σαφή φυσικά την υπεροχή του Βασιλείου, ο οποίος μάταια προσπαθεί να εμψυχήσει στον ανεψιό —και αργότερα σύγγαμρό του— την αγάπη για το εμπόριο. Ο Δημήτριος Βικέλας κρίνει ότι ο θείος του είχε στα νιάτα του φιλολογικές τάσεις τις οποίες κατέπνιξε λόγω της αδήριτης ανάγκης να βοηθήσει την οικογένειά του και τον εαυτό του με κάτι περισσότερο θετικό από τα γράμματα και από αυτές επιδιώκει να αποτρέψει και τον ίδιο.

Το κείμενο του Βικέλα⁴⁵, λοιπόν, αποτελεί ό,τι αξιόλογο διαθέτουμε για την πρώτη περίοδο της παραμονής του Βασιλείου Μελά στην Αγγλία. Όπως είχαμε την ευκαιρία να πούμε και σε άλλο σημείο οι Μελάδες αναπτύσσουν στους κόλπους της εμπορικής παροικίας του Λονδίνου που αριθμεί αρκετά και σημαντικά μέλη, αρκετά διευρυμένες κοινωνικές σχέσεις. Η εκτίμηση μάλιστα του Βικέλα είναι ότι ο θείος του έφθασε στο υπέρτατο σημείο της εμπορικής ακμής, επειδή ακριβώς δεν ήταν ένας συνηθισμένος έμπορος, ένας έμπορος που ασχολείται αποκλειστικά με τις δοσοληψίες του, αλλά επειδή είχε και άλλα ενδιαφέροντα, από τα οποία ο Βικέλας διακρίνει την επίδοσή του σε μικροεφευρέσεις, στο σκάρωμα κάποιων δοκιμών στιχουργικής, σε φιλολογικές συζητήσεις και άλλες συναφείς δραστηριότητες (λ.χ. αν⁴⁶ άγνωση ξένων βιβλίων από το Βικέλα ενώπιον των θείων και σχολιασμός τους). Ο Βικέλας, μάλιστα, εκτιμά ότι οι στίχοι του θείου θα μπορούσαν να συγκαταριθμηθούν στις σελίδες μιας ποιητικής «Ανθολογίας», γι' αυτό δημοσιεύει μερικούς από αυτούς στην αυτοβιογραφία

45. Κρίνουμε σκόπιμο λοιπόν να δημοσιεύσουμε στο τέλος του κεφαλαίου αυτού, εν είδει Παραρτήματος ολόκληρο το τμήμα της αυτοβιογραφίας του Βικέλα που αφορά άμεσα τον Βασίλειο Μελά προκειμένου ο αναγνώστης να έχει μια συνολική εικόνα του κειμένου, πέρα από τις αποσπασματικές πληροφορίες που χρησιμοποιούνται σε διάφορα σημεία της μελέτης αυτής. Εξάλλου στο ίδιο Παράρτημα μπορεί να βρει ο αναγνώστης ένα εταιρικό συμφωνητικό της εταιρείας Μελά, από το οποίο παρουσιάζεται με σαφή τρόπο η μορφή και ο τρόπος συνεργασίας των μελών της εταιρείας και ο ρόλος του κάθε εμπλεκόμενου.

του⁴⁶ καθώς και ορισμένους στίχους —μεταφραστικές δοκιμές του Μελά— πάνω σε έργα του Λαμαρτίνου, του Χάινε, του Δάντε κ.ά.⁴⁷

Το λεύκωμα αυτό, πέρα από τις ποιητικές —προσωπικές και μεταφραστικές— προσπάθειες του Μελά κάποια στιγμή αποκτά και μεγαλύτερο ενδιαφέρον επειδή κάτω από τα εκάστοτε κείμενα αρχίζουν να εμφανίζονται ημερομηνίες⁴⁸ και τόποι, στοιχεία αρκετά σημαντικά γιατί μας δίνουν τη δυνατότητα να παρακολουθήσουμε ορισμένες κινήσεις του Βασιλείου Μελά στον ευρωπαϊκό χώρο.

Είδαμε ότι οι πληροφορίες που έχουμε από το λεύκωμα καλύπτουν περίπου μια εικοσαετία: 1861-1882 (ο Βασίλειος Μελάς, πέθανε, όπως έχουμε ήδη αναφέρει το 1884). Φυσικά όλα αυτά τα χρόνια ο Μελάς δεν έμεινε συνεχώς στο Λονδίνο. Το 1867 τον βρίσκουμε στη Ρώμη, το 1872 στη λίμνη του Κόμο, το 1873 στην Αθήνα, το 1874 στη Μασσαλία, το 1876 πάλι στη Μασσαλία αλλά και στο Εβιάν της Ελβετίας, το 1881 και πάλι στο Εβιάν. Τα ταξίδια αυτά —εκτός από εκείνο της Μασσαλίας το οποίο έχει και χαρακτήρα εμπορικής ενημέρωσης—, αφού όπως είπαμε οι Μελάδες έχουν εμπορικό πρακτορείο στην πόλη αυτή αλλά και πολλοί συγγενείς τους βρίσκονται στη Μασσαλία, έχουν άμεση, απόλυτη συνάφεια θα λέγαμε και μάλιστα τα

46. Δ. Βικέλας, *Η ζωή μου*, σ. 246-255 και *Νηπιακό Επιμελητήριο Μελά 1887-1987. Εκατό χρόνια δημιουργίας*, Αθήνα 1987, σ. 14.

47. Στο σημείο αυτό ο Δην. Βικέλας αναφέρεται σε ένα λεύκωμα του Μελά —συνήθεια της εποχής πολύ διαδεδομένη— που τώρα απόκειται στο γραφείο του ΝΕΜ. Πρόκειται για ένα πολυτελές πολυσέλιδο, χωρίς αρίθμηση λεύκωμα στο οποίο καταγράφονται με το χέρι του Βασιλείου Μελά, αλλά και της γυναίκας του διάφορα αποσπάσματα, φέρει μάλιστα στο πολυτελές δέσιμό του τα αρχικά της Τ. Μ. [= Τερψιχόρη Μελά]. Το λεύκωμα, όσον αφορά τον Βασίλειο Μελά, νομίζω ότι έχει σχέση με τις μεταφράσεις εδαφίων από έργα του Ουόλτερ Σκοτ, του Βίκτορα Ουγκό, Δάντε, Βολταίρου και άλλων ευρωπαίων διανοητών, αλλά και αποσπασμάτων από έργα αρχαίων συγγραφέων και ποιητών (Σιμωνίδης, Στησίχορος, Όμηρος, Πλούταρχος, Πιττακός, Πίνδαρος, Ηλιόδωρος, Θουκυδίδης, Δημοσθένης κ.ά. Πληροφορίες για το λεύκωμα αυτό βλ. και στο Αλ. Οικονόμου, *Τρεις άνθρωποι...*, ό.π., σ. 77, σημ. 1.

48. Τα χρονολογημένα κείμενα του λευκάματος μας επιτρέπουν να αντιληφθούμε ότι καλύπτει περίπου μια εικοσαετία (1861-1882) συντροφεύοντας το ζεύγος Μελά σε όλες τις μετακινήσεις του. Ωστόσο ανάμεσα στα κείμενα υπάρχει και μια εγγραφή του 1840, η οποία αποτελεί αντιγραφή από λεύκωμα του Ι. Θ. Παλαιολόγου. Συγκεκριμένα δημοσιεύονται τρία τετράστιχα, με τα οποία εκθειάζεται η αληθινή φιλία και ακολουθεί η υπογραφή «Βασίλειος Μελά, Έν Σύρῳ 1840». Προφανώς εδώ ο Βασίλειος Μελάς μεταφέρει παλαιά στιχάκια του από το λεύκωμα του φίλου του στο δικό του και ταυτόχρονα καταθέτει μια καλή μαρτυρία ότι το 1840 βρισκόταν ακόμα στη Σύρο.

τελευταία, με την κατάσταση της υγείας του Βασιλείου Μελά και της συζύγου του· άλλωστε οι τόποι που επισκέπτονται και ιδιαίτερα το Εθιόν της Ελβετίας προσφέρονται ακριβώς για την ικανοποίηση παρομοίων αναγκών.

Ωστόσο, ότι πρέπει κυρίως να τονίσουμε για την προσωπικότητα του Βασιλείου Μελά είναι βέβαια η ικανότητά του να αντιμετωπίσει την οικονομική πραγματικότητα της εποχής του. Ο Μελάς από το 1848 πιθανώτατα, βρίσκεται στο Λονδίνο μέσα στο εμπορικό κλίμα που έχει διαμορφωθεί στην αγγλική πρωτεύουσα και στο οποίο όσον αφορά τα ελληνικά συμφέροντα τον κύριο τόνο δίνουν οι χιώτες εμπορευόμενοι⁴⁹. Μέσα στο κλίμα αυτό οι Μελάδες, στην ουσία ο Βασίλειος Μελάς, θα αποκτήσουν μια καλή επιχείρηση και ένα καλό όνομα, όπως έχουμε την ευκαιρία να διαπιστώσουμε από πολλές πτυχές⁵⁰.

Όπως κιόλας έχουμε αναφέρει οι εμπορευματικές δραστηριότητες των αδελφών Μελά είναι σχεδόν άγνωστες στην έρευνα της ιστορίας του ελληνικού 19ου αιώνα αφού καμιά μελέτη δεν έχει εκπονηθεί για τις επιχειρήσεις τους. Έτσι, μολοντί όπως είναι ευνόητο, η δράση τους αυτή δεν μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο διαπραγμάτευσης μέσα στα όρια της μελέτης μας, θα προσπαθήσουμε να δώσουμε κάποια στοιχεία με εντελώς εμπειρικό τρόπο· και τούτο επειδή πρέπει ο αναγνώστης να σχηματίσει έστω και μια αμυδρή εικόνα για το μέγεθος και το είδος της οικονομικής

49. Μια καλή εικόνα της ελληνικής παροικίας στην αγγλική πρωτεύουσα μας δίνει ο Δ. Μαγκριώτης με το άρθρο του «Η δημογραφική ιστορία της ελληνικής παροικίας του Λονδίνου, 1837-1881», *Τα Ιστορικά* 3 (1986), 349-368, όπου και η σχετική βιβλιογραφία για το θέμα. Εξάλλου αρκετά στοιχεία ικανά για το θέμα αυτό υπάρχουν και στη μελέτη της Τζερίνας Χαρλαύτη, «Εμπόριο...», ό.π.

50. Σημαντική, για τη θέση του Μελά ανάμεσα στους έλληνες εμπόρους του Λονδίνου, είναι και η μαρτυρία του Ανδρέα Συγγρού ο οποίος (*Απομνημονεύματα*, επιμ. Άλκης Αγγέλου-Μαρίας Χριστίνας Χατζηγιάννου, τ. Γ', Αθήνα 1998, σ. 53-56) αναφέρει χαρακτηριστικά ότι τον είχε γνωρίσει ήδη από το 1870 και ότι ο Μελάς: «Έν Λονδίνο έξη μάλλον μεγαλοπρεπώς, μεταξύ των μη Χίων δὲ διεκρίνετο διὰ τὸ φιλόξενον τοῦ οἴκου του κυρίως χάρις εἰς τὴν σύζυγόν του Τερψιχόρην, γυναῖκα ἀρίστης συμπεριφορᾶς καὶ εὐγενείας ὥς πρὸς τοὺς τρόπους... Ὁ Βασίλειος Μελάς, ἄτεκνος καὶ κάτοχος σημαντικῆς περιουσίας, Ἦπειρώτης δὲ τὴν καταγωγὴν καὶ φιλόπατρις ὥς οἱ πλείστοι τῶν Ἦπειρωτῶν, ἐπεθύμει νὰ ἴδῃ τὴν Ἑλλάδα προκόπτουσιν καὶ ἐν Λονδίνο μένων περὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι ἐμερίμνα μάλλον παντὸς ἄλλου, δύναμαι νὰ εἶπω, τῶν ἐν Λονδίνο ὁμογενῶν καὶ τέλος ἐν Ἑλλάδι ἀπεφάσισε νὰ ἐγκατασταθῇ ἀποχωρῶν τοῦ Λονδίνου καὶ τῶν ἐμπορικῶν του ἐργασιῶν. Ἄν ἐνθυμούμαι, τοῦτο συνέβη κατὰ τὸ φθινόπωρον του 1872...».

δραστηριότητας που έδωσε τη δυνατότητα να επενδυθούν στο εσωτερικό ορισμένα από τα κέρδη της εταιρείας και να συσταθεί αργότερα το ΝΕΜ μέσα στις συνθήκες του κλίματος του ευεργετισμού που εκδηλώνεται στο ελληνικό βασίλειο⁵¹.

Οι πληροφορίες, λοιπόν, που έχουμε συγκλίνουν στη διαπίστωση ότι οι Μελάδες ασχολούνται με την εμπορία σιτηρών έχοντας κυρίως ένα γραφείο στο Λονδίνο και ένα άλλο στη Μασσαλία. Ο τρόπος λειτουργίας της επιχείρησης είναι εκείνος της σύναψης πενταετών συνήθως εταιρειών στις οποίες συμβάλλονται οι αδελφοί Μελά και ο Δημ. Βικέλας και υπογράφουν ένα εταιρικό που προβλέπει τα της δράσης της εταιρείας και του τρόπου διανομής των κερδών και των ζημιών. Φυσικά ο κύριος μέτοχος, όπως αναδεικνύεται από τα εταιρικά αυτά, είναι ο Βασίλειος Μελάς και ο πιο αδύναμος ο Δημ. Βικέλας, τον οποίο φαίνεται ότι εντάσσουν στις δραστηριότητές τους εξαιτίας της συγγένειάς τους και παρά το γεγονός ότι ο ίδιος περί άλλων τυρβάζει. Άλλωστε είναι γνωστή και τεκμηριώνεται από πληθώρα στοιχείων, η αγάπη που έχει προς τον ανεψιό του ο Βασίλειος Μελάς.

Πάντως, όπως και ο Συγγρός αναφέρει⁵², ο Βασίλειος Μελάς είχε στραμμένο το ενδιαφέρον του κυρίως προς της Ελλάδα, πράγμα άλλωστε που ευνοούσαν και οι οικονομικές συγκυρίες της εποχής εκείνης. Έτσι από τις αρχές της δεκαετίας του 1860, όπως καλά γνωρίζουμε, κάνει την εμφάνισή του και στην ελληνική οικονομική σκηνή με την επένδυση στα θειορucheία της Μήλου.

Σχετικά με την επένδυση στη Μήλο έχουμε και τη μαρτυρία του Αριστείδη Οικονόμου⁵³ ότι ο Βασίλειος Μελάς το 1861 απέστειλε το Δημ.

51. Ακόμα στο κεφάλαιο αυτό και συγκεκριμένα στο Παράρτημά του, κάπως ανορθόδοξα θα εκδώσουμε και ορισμένα έγγραφα τα οποία αναδεικνύουν τον οικονομικό και νομικό τρόπο με τον οποίο οργανώθηκε και λειτούργησε η εταιρεία των Αδελφών Μελά και Δημ. Βικέλα. Η έκδοσή τους ενέχει περαιτέρω και το σκεπτικό να διασωθούν έγγραφα, κατά κάποιο τρόπο δυσπρόσιτα, τα οποία ενδεχομένως να δώσουν το έναυσμα για συστηματική μελέτη των οικονομικών δράσεων των Μελάδων του Λονδίνου, της Μασσαλίας, του Γαλατσιού, της Αθήνας, της Μήλου κ.λπ.

52. Α. Συγγρός, *Απομνημονεύματα*, ό.π.

53. Αριστείδης Οικονόμου, *Τρεις άνθρωποι. Συμβολή εις την ιστορίαν του Ελληνικού Λαού (1780-1935)*. Τόμος δεύτερος Δημήτριος Βικέλας, Αθήναι 1935, σ. 107: «Ο ρηξικέλευθος Β. Μελάς, λαβών υπό σοβαράν σημείωσιν τήν πρότασιν Μηλίου τινος κτηματίου περί συντροφικής εκμεταλλεύσεως θειούχων γαιών εν Μήλω, απέστειλεν κατά τὰ τέλη Νοεμβρίου 1861 τὸν ἀνεψιὸν καὶ συνεταῖρον του, (καίτοι μόνον βοτανικὸν καὶ οὐχί

Βικέλα στο νησί για να εξετάσει επιτοπίως τις δυνατότητες για επένδυση των μεταλλείων θείου και σύμφωνα με το εταιρικό αλλά και άλλες πληροφορίες που έχουμε από την αλληλογραφία των αδελφών Μελά, η σχετική επιχείρηση «πρὸς ἐξόρυξιν, ἐκμάρτυσιν καὶ ἐμπορίαν τοῦ ἐν Μήλῳ θείου» άρχισε να λειτουργεί το 1863⁵⁴.

Την αρχική αυτή προσπάθεια επένδυσης κεφαλαίων σε ένα ελληνικό νησί θα ακολουθήσει η ολοκληρωτική επάνοδος του Βασιλείου Μελά και των κεφαλαίων του στην Ελλάδα. Ήδη η καίρια παρατήρηση του Συγγρού ότι ο Βασίλειος Μελάς αν και θρισκόταν στο Λονδίνο ενδιαφερόταν περισσότερο για τα ελληνικά πράγματα μας βάζει στο κλίμα των μελλουσών ενεργειών του στο οικονομικό επίπεδο, που δεν ήταν βέβαια τίποτε άλλο παρά η σταδιακή εγκατάσταση στην Ελλάδα, η επάνοδος στο αθηναϊκό κλίμα, το οποίο άλλωστε καθώς δηλώνει η πυκνή αλληλογραφία του, παρακολουθεί από κοντά συμμετέχοντας στην οικονομική αλλά και στην πολιτική ζωή της χώρας.

Βέβαια ο Βασίλειος Μελάς δεν καινοτομεί· ήδη έχει αρχίσει ο επαναπατρισμός κεφαλαίων του παροικιακού ελληνισμού τα οποία αναζητούν προσοδοφόρες και σταθερές επενδύσεις⁵⁵ καθώς η ευρωπαϊκή συγκυρία δεν παρουσιάζει ελκυστικές συνθήκες ή τουλάχιστον καλύτερες από τις ελληνικές. Έτσι ο Μελάς αρχίζει ήδη πριν από τη δεκαετία του 1870, όπως είδαμε με την περίπτωση της Μήλου, να σχεδιάζει την επάνοδο, τη δική του και των κεφαλαίων του ή με την αντίστροφη σειρά, και φαίνεται από τις κινήσεις του ότι καταλήγει στην απόφαση να επενδύσει τα χρήματά του στην αγορά ακινήτων. Τούτο δε σημαίνει ότι έμειναν έξω από την οπτική του και άλλες πλέον ριψοκίνδυνες επενδύσεις αφού είναι βεβαιωμένο ότι έχει

μεταλλειολόγον...) να εξετάση επιτοπίως περί αὐτῶν καὶ τὸν ἐνεημερώση» βλ. επίσης Pierre A. Moraitinis, *La Grèce telle Qu'elle est*, Paris 1877 (ανατύπωση, Αθήνα 1987), σ. 337, στο κεφάλαιο με την επιγραφή: Mines de M. Mélas à Milo: M. Basile Mélas, un des grands capitalistes grecs de Londres, obtint en 1862 la concession de l'extraction du soufre dans toute l'île de Milo... M. Melas a dépensé des le commencement pour lrs ateliers de travail 125,000 drachmes... L'exploitation est aujourd'hui la propriété exclusive de M. Victor Mélas, neveu du premier concessionnaire...». Για τη σημασία της επιχείρησης μέσα στο σύστημα εκβιομηχάνισης της ελληνικής οικονομίας βλ. Χριστίνα Αγριαντώνη, *Οι απαρχές της εκβιομηχάνισης στην Ελλάδα τον 19ο αιώνα*, Αθήνα 1986, σ. 71, 249. Βλ. επίσης για τις επενδύσεις του στην εταιρεία ΣΠΑΠ Λευτέρης Παπαγιαννάκης, *Οι Ελληνικοί Σιδηρόδρομοι (1882-1910)*, Αθήνα 1982, σ. 98.

54. Βλ. εδώ Παράρτημα, όπου επιστολή του Βασιλείου Μελά από Λονδίνο στον αδελφό του Κωνσταντίνο Μελά στη Μασσαλία, της 6ης Μαΐου 1863.

55. [ΕΔΩ ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΗ ΓΙΑ ΚΙΝΗΣΗ ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ]

επενδύσει αρκετά χρήματα στο Λαύριο⁵⁶, στους δανεισμούς προς το κράτος, στους σιδηροδρόμους, στις τραπεζικές μετοχές⁵⁷. Ωστόσο, χωρίς να έχουμε τη διάθεση να υπεισέλθουμε σε οικονομικές αναζητήσεις είναι σαφές η οικονομική του στροφή προς τη γη και τα ακίνητα. Όλα αυτά δεν πρέπει φυσικά να μην επηρεάζονται από κάποια κάμψη των εμπορικών επιχειρήσεων των αδελφών Μελά και του Δ. Βικέλα, η οποία και διαπιστωμένη είναι ως οικονομική πραγματικότητα και βέβαια έχει αφήσει ίχνη και στην αλληλογραφία μεταξύ των μελών της εταιρίας —όση είναι εκδεδομένη μέχρι σήμερα⁵⁸.

Τελικά ο Βασίλειος Μελάς θα αφήσει το Λονδίνο και θα επιστρέψει στην Αθήνα περί τα τέλη Αυγούστου/1878⁵⁹, αφού πέρασε αρκετό καιρό στην

56. Στο σημείο αυτό πρέπει να αναφέρουμε και πάλι τη μαρτυρία του Συγγρού που καταθέτει στα *Απομνημονεύματά* του (ό.π., σ. 76): «Τὴν Ἑταιρεία [=Λαυρίου] ἐσύστησα παραλαβὼν συμμετόχους τῆς ὅλης ἐπιχειρήσεως (ἐκτὸς τοῦ μεταλλείου, εἰς τὸ ὅποιον οὐδεὶς ἐδέχετο συμμετοχὴν ἐκ τοῦ ἀπαιμένου μοι ἡμίσεως) ἀνὰ 4 πεντηκοστὰ εἰς τοὺς Βασιλείων Μελᾶν...». Αυτό γίνεται το 1873.

57. Στο αρχείο του ΝΕΜ διασώθηκε ένα κατάστιχο του Βασιλείου Μελά («Καθολικὸν Ἰδιαίτερον Βασιλείου Μελά» το οποίο αρχίζει το 1869 και φθάνει ως το 1877. Από τις καταγραφές στο κατάστιχο μπορούμε να κατανοήσουμε, σε χονδρικές γραμμές βέβαια, τις οικονομικές του εμπλοκές όσον αφορά τα ελληνικά πράγματα: έχουμε λοιπὸν καταγραφές για τα θειορυχεία της Μήλου, μετοχές ΕΤΕ, επενδύσεις σε αγορές ακινήτων, μετοχές Λαυρίου, μετοχές Προνομιούχες Αεριοφωτός Αθηνών, προνομιούχες Τραπεζής Ηπειροθεσσαλίας, χρεώγραφα, διάφορα δάνεια εξωτερικού, ενοίκια «Μεγάλης Οικίας»: αρχίζουν να εμφανίζονται από το 1877.

Η εμπλοκή του, εξάλλου, με τα μεταλλεία Λαυρίου —εκτός από τη μαρτυρία του Συγγρού— μας γίνεται γνωστή και από ένα γράμμα (ΕΒΕ, Αρχείο Δ. Βικέλα, φ. 854) του προέδρου της Εταιρείας Α. Προβελέγγιου προς τον Βασ. Μελά της 25 Αυγ./6 Σεπτ. 1873 από την οποία γίνεται φανερό ότι ο Μελάς ήταν ήδη μέτοχος στην Εταιρεία Λαυρίου, αφού από το γράμμα διαφαίνεται η πρόθεσή του να παραιτηθεί.

58. Πολύ χαρακτηριστική είναι λ.χ. η επιστολή του Δ. Βικέλα προς τον Μιχαήλ Μελά της 5ης Φεβρουαρίου 1874, στην οποία ο Βικέλας μνημονεύει την απόφαση των Μελάδων να αποτραβηχθούν από την Εταιρεία, ενώ ο ίδιος δίνει στον εαυτό του ακόμα μια τριετία απασχόλησης πριν από την οριστική απομάκρυνση από τα του εμπορίου (Αλ. Οικονόμου, *Τρεις άνθρωποι...*, ό.π., σ. 197).

59. Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφέρουμε μια έμμεση γραπτή μαρτυρία η οποία προσκομίζει την ενδιαφέρουσα πληροφορία ότι ο Βασίλειος Μελάς ήδη από το 1866 σκεπτόταν να εγκατασταθεί στην Αθήνα.. Πρόκειται για μια επιστολή της Αικατερίνης Τρικούπη προς την Τερψιχόρη Μελά της 22 Οκτ. /3 Νοεμ. 1866: «...είχατε σκοπὸν νὰ μᾶς ἔλθετε εἰς τὴν

Ελβετία, και εν συνεχεία στη Νίκαια της Γαλλίας προφανώς για λόγους υγείας. Εκεί στη γαλλική πόλη ήρθε να τον συναντήσει και ο αγαπημένος ανεψιός του Δημ. Βικέλας καθ' οδόν προς την Αθήνα, και αυτός, μετά την επίσημη διάλυση του Οίκου Αδελφών-Μελά-Δ. Βικέλα την 1 Αυγούστου 1876. Φυσικά έχει προετοιμάσει το έδαφος της επιστροφής με την αγορά του μεγάλου οικοπέδου όπου κτίστηκε η Μεγάλη Οικία του. Ωστόσο και πέραν αυτής της μεγάλης αγοράς που εγκαινιάζει την πολιτική των επενδύσεών του στα ακίνητα θα ακολουθήσουν και άλλες κινήσεις: θα αγοράσει πολλά οικοπέδα και σπίτια στο τμήμα της οδού Ευριπίδου και Αιόλου και γύρω από την εκκλησία της Αγίας Ειρήνης⁶⁰.

Συγκεκριμένα η μεγάλη στροφή προς τα ακίνητα πραγματοποιείται μεταξύ 1882-1883 (δύο χρόνια δηλαδή πριν από το θάνατό του) όταν αγοράζει (βλ. σημ. 46) έξι ακίνητα (σπίτια-οικόπεδα) που βρίσκονται γύρω από την πλατεία όπου η εκκλησία της Καπνικαρέας και κοντά στην εκκλησία της Αγίας Ειρήνης καταβάλλοντας 240.000 δρχ. περίπου. Στα χαρτιά του ακόμα υπάρχουν σχέδια κτημάτων γύρω από το μνημείο του Φιλοπάππου, που δεν γνωρίζουμε αν αγοράστηκαν και τι απέγιναν και καταγραφές από την ύπαρξη ενός αμπελιού στα Πατήσια αξίας (το 1869) 400 δρχ.

‘Ελλάδα περί τὰ τέλη ‘Οκτωβρίου, ἀλλ’ ἔπειτα οἱ φόβοι τοῦ κυρίου Μελά τὰ ἀνέτρεψαν ὅλα τὰ σχέδια σας, ἤθελε νὰ τὸν γράψω πολλά, ἀλλ’ ἀφ’ οὗ ὑμεῖς, ἡ ὁποία ὁμολογουμένως ἀπὸ ὅλους τοὺς συγγενεῖς σας καὶ ἀπὸ ἡμᾶς τοὺς φίλους σας, ἤσθε ἐγνωσμένη διὰ τὸν Πατριωτισμὸν σας δὲν τὸν ἐπίστετε νὰ ἀλλάξῃ γνώμην εἶναι περιττόν, καὶ ἀφ’ οὗ τὸ παράδειγμα τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ δὲν τὸν πείθει, ὅστις στέκεται ἐδῶ καὶ εἶναι εἰς ὅλας τὰς ἐπιτροπὰς καὶ ὅλα ὅσα ἀφοροῦν πρὸς τὸ μεγαλεῖον καὶ τὴν μεγάλην ἰδέαν, διὰ τὴν κοινὴν Πατρίδα μας, καὶ ἡμπορώμεν νὰ ἀποθάνωμεν καὶ ἡμεῖς καὶ τὰ παιδιὰ μας...» (ΕΒΕ, Αρχεῖο Βικέλα, φ. 854).

60. Το οικόπεδο της Μεγάλης Οικίας σύμφωνα με μια πληροφορία αγοράστηκε στις αρχές του 1873, ενώ στις αρχές της δεκαετίας του 1880 ο Βασίλειος Μελάς προβαίνει σε αλληπάλληλες αγορές οικοπέδων: α) 1882, Μάιος: αγορά μεγάλου σπιτιού από Πηνελόπη, χήρα Ιω. Κόνιαρη και τις κόρες της, Αμαλία και Ελένη, που ήταν στην πλατεία Καπνικαρέας έναντι 188.000 δρχ. β) 1882, Αύγουστος: αγορά από Αικατερίνη, χήρα Δημ. Παπαγεωργίου, ενός σπιτιού που βρισκόταν πίσω από την εκκλησία της Αγίας Ειρήνης, έναντι 10.000 δρχ. γ) 1882, Αύγουστος: αγορά από Ιω. Α. Φιλίππου ενός οικοπέδου που ήταν στην οδό Καλαμώτου, 61, 60 τετρ. πήχων έναντι 9477 δρχ. δ) 1882, Οκτώβριος: αγορά από το συνταγματάρχη Ιω. Γούση ενός σπιτιού που εφάπτεται στην εκκλησία της Αγίας Ειρήνης έναντι 10.000 δρχ. ε) Αγορά από Ιωσήφ Λιτζιέρη ενός οικοπέδου που βρισκόταν στην οδό Καπνικαρέας 30,56 τετρ. πήχ. έναντι 4.700 δρχ. στ) 1883, Φεβρουάριος: αγορά από Γεώργιο Παναγιωταρά ενός οικοπέδου που βρισκόταν στην οδό Καλαμώτου έναντι 13.000 δρχ.: Τα στοιχεία αυτά τα έχουμε από τα συμβόλαια των αγορών που απόκεινται στα γραφεία του ΝΕΜ.

Προσπαθώντας να ιχνογραφήσουμε, όσο μας είναι δυνατόν, την προσωπικότητα του Βασιλείου Μελά, δηλαδή να παρακολουθήσουμε την πορεία ενός εμπόρου που ολοκληρώνει τον κύκλο των επιχειρηματικών του εμπλοκών —αλλά και της ζωής του— με μια μεγάλη ευεργεσία, πρέπει να στραφούμε και προς άλλες όψεις των ενασχολήσεών του, όσες μπορούμε να επισημάνουμε από την αλληλογραφία του και κάποια άλλα στοιχεία που έχουμε στη διάθεσή μας.

Ο Βασίλειος Μελάς ενδιαφέρεται έντονα για την πολιτική κατάσταση της Ελλάδας. Στην αλληλογραφία του εκτός από τις καθαυτό αναφορές που βέβαια έχουν να κάνουν με τις οικονομικές πρακτικές και εμπορικές δοσοληψίες, είναι πυκνές και οι αναφορές για τα πολιτικά πράγματα της χώρας σε στενή συνάφεια πάντα προς τις πολεμικές περιπέτειες της εποχής. Βέβαια δεν διαθέτουμε τεκμήρια από τα πρώτα χρόνια της παρουσίας του στο Λονδίνο και ο Δημήτριος Βικέλας δεν αναφέρει τίποτα στην αυτοβιογραφία του για πολιτικές ιδέες. Έτσι οι πολιτικές νύξεις και παρατηρήσεις για τα πολιτικά πράγματα της Ελλάδας στην αλληλογραφία του Μελά προς τον Βικέλα αποκτούν ιδιαίτερη σημασία αφού αποτελούν τη μοναδική μαρτυρία, επί του παρόντος, για την πολιτική σκέψη του έλληνα εμπόρου.

Μια μαρτυρία του Δ. Βικέλα για πρώιμες σχέσεις (1852) με την οικογένεια του Σπυρίδωνα Τρικούπη⁶¹ ίσως αποτελεί ένα στοιχείο που ενδεχομένως οδηγεί προς τη διαπίστωση ορισμένων πολιτικών τάσεων· αλλά πέρα από αυτό στενότερος δεσμός δεν βρίσκεται. Έτσι τα ίχνη κριτικής για την πολιτική κατάσταση και το εθνικό πρόβλημα που ο ίδιος αναπτύσσει στις επιστολές του κυρίως προς τον Δημ. Βικέλα είναι ενδεικτικά μιας τοποθέτησης έντονα αρνητικής για την αποτελεσματικότητα των Ελλήνων πολιτικών και οπωσδήποτε επηρεασμένης από την ευρωπαϊκή διαμονή του εκτός Ελλάδας. Σταχυολογούμε, λοιπόν ορισμένα αποσπάσματα από επιστολές του, ενδεικτικά της οπτικής αυτής αλλά και των διαρκών μεταβολών που την χαρακτηρίζουν⁶²:

61. Αλ. Οικονόμου, *Τρεις άνθρωποι...*, ό. π., σ. 71 και σ. 136 κ.εξ. όπου καταχωρούνται στοιχεία για τις σχέσεις Χαρ. Τρικούπη-Δημ. Βικέλα. και σ. 139 όπου επιστολή της Σοφίας Τρικούπη προς τον Βασίλειο Μελά, από τον οποίο φαίνεται να ζητά δάνειο 5000 φράγκων.

62. Όπως θα έχει παρατηρήσει ήδη ο αναγνώστης τα παραθέματα σε βιβλία πολυτονικά διατηρούνται όπως έχουν, ενώ όσον αφορά τις επιστολές αφήνουμε και τα λίγα ορθογραφικά λάθη αδιόρθωτα, προκειμένου να έχουμε —και μάλιστα όσον αφορά τον Βασ. Μελά— την καλύτερη εικόνα του προβλήματος αυτού που τον ταλάνιζε.

Β. Μ. (6. 5. 1875), προς Δ. Βικέλα:

«...ὅσον διὰ τὰς πολιτικές σου ιδέας θὰ ἔκαμες καλὰ νὰ πιστεύσης ὅτι καὶ ὁ ἰδικός σου νοῦς εἶναι ἐπίσης χαλασμένος καθὼς εἶναι καὶ ὁλοκλήρου τοῦ ἑλληνικοῦ γένους. Ὅ,τι κακὰ καὶ στραβὰ σκέπτεται ὁ Ἑλλην ἀπόδειξις ἡ ἐσωτερικὴ του ἀθλιότης καὶ ἡ ἐξωτερικὴ του ἀτιμία. Ἡ Εὐρώπη σήμερον ὁλόκληρος ἀπὸ τὴν Πετροῦπολιν ἕως τὴν Λισβόνα αἰσθάνεται καὶ σκέπτεται περὶ ἡμᾶς καθὼς ἡμεῖς αἰσθανόμεθα περὶ ἐνὸς καταδικασμένου εἰς τὰ δεσμά. Μᾶς λυποῦνται χωρὶς νὰ μᾶς συμπαθοῦν καὶ οὐκ εὐχαριστοῦνται πλέον νὰ ὁμιλοῦν περὶ ἡμᾶς. Φαντάσου ἂν ἄνθρωποι Ἑλληνες καθὼς ἐσὺ ὀριμάσαντες ἐντὸς τῆς Ἀγγλίας περιμένουν τὴν σωτηρίαν τῆς πατρίδος τῶν ἀπὸ τὴν ταπείνωσιν τοῦ βασιλέως τῶν ἐνόπιον τῶν παιδιῶν τοῦ πανεπιστημίου, τῶν μαθητριῶν τοῦ Ἀρσακείου καὶ τῶν δικηγόρων κ.τ.λ. οἵτινες τὸν ἀφθαδιάζουν καὶ τὸν φοβερίζουν. Ἴδού πῶς ἀπαιτοῦμε ἡμεῖς οἱ φιλελεύθεροι ν' ἀλλάξωμεν τὰ ὕπουργεῖα εἰς τὴν Ἑλλάδα. Παρὰ τοιοῦτος βασιλεὺς ἐπροτιμοῦσα νὰ εἶμαι χασάπης εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἡ Ἑλλάς δὲν θὰ καλυτερεύσῃ παρ' ὅταν πληθυνθῇ ἡ γνῶσις καὶ σκορπισθῇ ἡ σοφία».

Β. Μ. (10. 5. 1875), προς Δ. Βικέλα:

«...μόνον ὅταν διορθωθῇ ὁ νοῦς μας θὰ διορθωθῇ καὶ ὁ τόπος μας, με ἄλλους λόγους ὅταν παύσωμεν ἀπὸ τὸ νὰ εἴμεθα ἀντιπολιτευόμενοι...».

Β. Μ. (ἀπὸ Νίκαια, 28. 2. 1877), προς Δ. Βικέλα

«Κατ' ἐμὲ ὁ πόλεμος τῆς Ρουσίας εἶναι ἀναπόφευκτος διὰ νὰ λύσῃ... γιὰ πάντα τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα τὸ μέγαλον αὐτὸ καρφὶ τῆς Ρουσίας. Ἡ δὲ θέσις τῆς Ἑλλάδος ἀξιοδάκρυτος. Σὲ εἶπα καὶ σὲ ἐπαναλαμβάνω ὅτι κατὰ μυστηριώδη βουλὴ τῆς φύσεως ὁ ἑλληνικὸς νοῦς ἀρχίζοντας ἀπὸ ἐμὲ καὶ τελειώνοντας εἰς ἐσὲ εἶναι χαλασμένος. Ἀνατολικὸν ζήτημα δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ τὸ ἀπλούστατον ζήτημα ἂν πρέπει ν' ἀναγεννηθῇ ἡ Ἀνατολὴ ἢ ὄχι. Κ' ἐπειδὴ ὁ φθόνος καὶ ἡ ἰδιοτέλεια εἶναι τὰ ἐπικρατέστερα ἀνθρώπινα πάθη καὶ ἐκ τούτου καὶ ἡ ἀνάγκη νὰ σὲ τὸ παραστήσουν ὡς γόρδιον κόμπον...

Ἐνῶ πρόκειται νὰ διώξωμεν τὴν πανούκλαν τὸν Τοῦρκον ἀπὸ τὴν Εὐρώπην αὐτοὶ [οἱ Ἑλληνες] φιλονικοῦν τὰ σύνορα τῆς Μακεδονίας, συμμαχοῦν μετὰ τὸν Τοῦρκον καὶ κυρίσονται κατὰ τοῦ Ρώσου. Ἀπελπιστικὴ μωρία! Ἐὰν ἦτο δυνατόν καὶ μετὰ τὴν ζωὴν μου καὶ μετὰ τὴν κατάστασίν μου θὰ ἐγγυώμην εἰς τοὺς Ἑλλήνας ὅτι τὸ Ἀγγλικὸν ἔθνος ποτὲ ποτὲ δὲν θὰ ἐψηφοφοροῦσε τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἀνατολῆς διὰ τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου. Θὰ τοὺς ἐκολάκευεν βέβαια διότι εἴμεθα ὑπὸ τοὺς ὄνυχάς των καὶ διότι ὑπάρχουν καὶ μετὰξὺ αὐτῶν μερικοί, ἀλλὰ πολλὰ ὀλίγοι, εὐγενῶν αἰσθημάτων».

Β. Μ. (από Εβιάν, 22. 7. 1878), προς Δ. Βικέλα

«Τὰ πολιτικά μας σὰ νὰ ἤρχισαν νὰ ἡμερώνουν. Ἐλπίζω ὅτι θὰ προβιασθοῦν καὶ δὲν θὰ ἔχομεν πόλεμον διὰ νὰ περάσωμεν μερικά χρόνια ἡσυχᾶ...».

Β. Μ. (από Εβιάν, 29. 7. 1878), προς Δ. Βικέλα (Λονδίνο)

«Εἶμαι ἀνυπόμονος νὰ ἰδῶ νὰ τελειώσῃ ἡ ὑπόθεσις τῆς Ἑλλάδος. Δὲν μὲ γράφεις ἂν ἔδοσεν ὁ Wadington ἐλπίδας διὰ τὰ Ἰωάννινα. Χωρὶς αὐτὰ ἐγὼ βέβαια δὲν θὰ ἔσιαζα ποτὲ μὲ τοὺς Τούρκους».

Β. Μ. (από Λουκέρνη, 19. 8. 1878), προς Δ. Βικέλα,

«...δὲν πολυθιάζομαι νὰ ἐπιστρέψω καὶ δὲν θιάζομαι διότι θέλω πρὶν ἐπιστρέψω νὰ εἶναι τελειωμένον καὶ τὸ Τουρκικὸ Ἑλληνικὸν ζήτημα».

Β. Μ. (από Αθήνα, 26. 10. 1878), προς Δ. Βικέλα

«...ἀπὸ τὰς ἐφημερίδας βλέπεις τὰς ἀηδίας καὶ τὰ ξεράσματα τῶν πολιτικῶν μας. Ποτὲ δὲν ἐφантаζόμην ὅτι θὰ καταντήσουν εἰς τοιαύτην ἀχρεϊότητα. Εἶθε νὰ μὴν μᾶς ἀρνηθοῦν οἱ ἐκτὸς Ἑλλάδος φίλοι μας... ἂν εἶχα ὄρεξιν θὰ σ' ἔγραφα πολλά. Ὅχι πολιτικά διότι μὲ πειράζουν εἰς τὴν ὑγίαν μου... Ἐζητοῦσα ἐνασχόλησιν καὶ νομίζω ὅτι τὴν εὑρήκα. Θὰ δοθῶ εἰς τὴν βιομηχανίαν περὶ τῆς ὁποίας ἀκολούθως θὰ σὲ διασκεδάσω...».

Β. Μ. (από Αθήνα, 10.11. 1878), προς Δ. Βικέλα

«Ἐδῶ τὰ πάντα χαμογελοῦν. Τὰ Γιάνινα τὰ ἔχομεν στὸ χέρι καὶ φοβοῦμαι ὅτι δὲν θ' ἀργήσομεν ν' ἀναστενάξομεν διὰ τὴν Θεσσαλονίκην. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι τὸ συμφέρον ὅλων τῶν δυνάμεων εἶναι νὰ ἐκτελεσθοῦν κατὰ γράμμα καὶ πνεῦμα ἡ συνθήκη διὰ νὰ μὴν εὕρῃ πρόφασιν καὶ ζητεῖ ἐπιδιωρώσεις ἡ Ρουσσία».

Β. Μ. (από Αθήνα, 30. 11. 1878) προς Δ. Βικέλα

«...δυστυχῶς δὲν ἠμπορῶ νὰ σὲ ξεχάσω... ἡ κοινωνία καλυτερεύει... ἡ λέσχη ἐκατήντησεν ἀπαραίτητος ἀνάγκη. Ἡδὴ ἔχει 200 μέλη παρεκτὸς τῶν ξένων. Ἀρχισε νὰ δίδῃ διασκεδάσεις κοντζέρτα...».

Β. Μ. (31. 10. 1879), προς Δ. Βικέλα

«...ἡ ἀσθένεια τοῦ Λέοντος ἐκλόνησεν τὸ νευρικόν μου σύστημα... ἀπεφάσισα νὰ παραδοθῶ εἰς τὰ... ἐνὸς ἐμπειρικοῦ... ἡ ζωὴ μας σύγκειται ἀπὸ

στιγμὰς εὐτυχίας καὶ δυστυχίας, εὐτυχῆς ὅστις κάμῃ καλῆτερον ἰσοζύγιον...».

Β. Μ. (7. 1. 1880), πρὸς Δ. Βικέλα

«...Τὰ ἐξωτερικὰ πολιτικὰ μας πηγαίνουν λαμπρά, τὰ ἐσωτερικὰ μας αἰσχρά. Οὐτε χιλίους ἀνθρώπους πρὸς τὸ παρὸν δὲν ἔχομεν διὰ νὰ στίλομεν νὰ περιλάβωμεν τὰς νέας ἐπαρχίας μας. Εἶθε ὅταν ἐῤρεθῶσιν τὰ ὅρια τῆς Ἑλλάδος νὰ εὐρυνθῇ καὶ ὁ ὀρίζων τῆς κεφαλῆς τῶν πολιτικῶν μας...».

Β. Μ. (3. 5. 1880), πρὸς Δ. Βικέλα

«... Σ' ἐγέλασαν ὅτι ἐγὼ εἶμαι Κουμουνδουρητῆς καὶ ὄχι Τρικουπιστῆς εἰς ἄκραν δὲ ἀπατάσαι καὶ ἂν εἶσαι Τρικουπικὸς καὶ ὄχι Κουμουνδουρητῆς, ἐγὼ ὅλους τοὺς ἔχω παρατημένους διότι κατὰ τίποτα δὲν διαφέρει ὁ εἷς τοῦ ἄλλου. Καὶ ἐνηγκαλίσθην τὸν Glastone ἀπὸ αὐτὸν καὶ μόνον περιμένω τὴν σωτηρίαν μου».

Β. Μ. (25.7. 1880), πρὸς Δ. Βικέλα

«...Τὰ ἐξωτερικὰ πολιτικὰ μας καλά, τὰ ἐσωτερικὰ μας ἄθλια. Τὸ πεῖσμα τοῦ πρωθυπουργοῦ μας καταντᾷ ἀνήκουστον... Εἵμεθα ἐντελῶς ξαρμάτωτοι καὶ τὰ σύνορά μας φυλάττονται μὲ 50 στρατιώτας ἐνῶ οἱ Τοῦρκοι ἀρματώνονται, ἃς ἐλπίζομεν ὅτι ὅλα θὰ διορθωθοῦν καὶ δὲν θὰ ξεντροπιασθῶμεν».

Β. Μ. (10. 10. 1880), πρὸς Δ. Βικέλα

«Τὸ ἐξωτερικὸν μας ζήτημα δὲν μὲ ἀπελπίζει ἂν καὶ ἡ Εὐρώπη φαίνεται ὅτι αἰσχρῶς μᾶς ἐγκαταλείπει. Ὁ Ἑλληνισμὸς ὁλόκληρος ἔχει ἀπόφασιν νὰ τὸ θροντήσῃ εἰς ὀλίγους μῆνας θὰ ἔχωμεν ἐτοιμοπολέμους 70 ὡς 80 χιλ. στρατὸν ἀποφασισμένον νὰ θριαμβεύσῃ. Ἔχομεν καὶ ὅλα τὰ ἀναγκαῖα χρήματα ἐσωτερικῶς ὥστε ἤμεθα εἰς θέσιν νὰ θάλωμεν φωτιά νὰ κακίσωμεν ὅλην τὴν Εὐρώπην καὶ ἢ τοῦ ὕψους ἢ τοῦ βάθους. Ἄλλον οὐκ ἔστιν γινέσθαι».

*

Αὐτὰ τα ελάχιστα ἀποσπάσματα ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία τοῦ Βασ. Μελά πιστεύουμε ὅτι αποτελοῦν ἓνα καλὸ ἀπάνθισμα, γιὰ νὰ γνωρίσουμε, ὅσο εἶναι δυνατόν, τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὴν ὀπτική με τὴν ὁποία προσεγγίζει καὶ ἐκτιμᾷ τὴν πορεία τῶν πολιτικῶν καὶ ἐθνικῶν προβλημάτων τῆς Ἑλλάδος τοῦ τελευταίου τετάρτου τοῦ 19ου αἰῶνα. Ἐντονη ἀπέχθεια πρὸς τὸ ἐλληνικὸ πολιτικὸ σύστημα καὶ ἀπαξίωση τῶν Ἑλλήνων πολιτικῶν ὁλῶν τῶν

παρατάξεων. Βλέμμα στραμμένο προς την Ευρώπη, αρχικά προς την Ρωσία και έπειτα κυρίως προς την Αγγλία για την ευνοϊκή εξέλιξη των ελληνικών βλέψεων. Και βέβαια ο αντίπαλος είναι σαφώς προσδιορισμένος: ο Τούρκος που πρέπει να παραδώσει όλα τα ελληνικά εδάφη, την Ήπειρο και τα Γιάννενα πρώτιστα. Ο σαφής, ωστόσο, φιλοδυτικός προσανατολισμός μπορεί άρδην να ανατράπεί όταν η ευρωπαϊκή πολιτική δεν ευνοεί τα ελληνικά πράγματα, οπότε ο ελληνικός εσωτερικός παράγοντας και η ελληνική αποφασιστικότητα αναδεικνύονται σε πρωτεύοντα στοιχεία άσκησης εξωτερικής πολιτικής. Επικυριαρχία του Ανατολικού ζητήματος σε όλη την πολιτική γραμμή, όπου αναδύονται και τα Γιάννενα, η πατρίδα των Μελάδων.

Ο Βασίλειος Μελάς πέθανε στο Παρίσι τον Σεπτέμβριο 1884 σε ηλικία 66 ετών. Ο αγαπημένος του ανεψιός Δημήτριος Βικέλας τον είχε μεταφέρει εκεί τον Μάρτιο του ίδιου έτους προκειμένου να αντιμετωπίσουν τον καρκίνο του λάρυγγα από τον οποίο έπασχε, νόσο για την οποία είχε υποστεί εγχείρηση στην Αθήνα· άλλωστε πριν από αρκετά χρόνια πρέπει η ίδια νόσος να είχε προσβάλει αρχικά το ουροποιητικό του σύστημα γι' αυτό και τα πολλά ταξίδια σε διάφορα μέρη της Ευρώπης όπου υπήρχαν ιαματικά λουτρά⁶³. Η σορός του μεταφέρθηκε μετά από πολλές περιπέτειες —που πολλαπλασίαζε η επιδημία χολέρας που είχε ενσκήψει στη Γαλλία— τις οποίες επωμίστηκε όλες ο Βικέλας. Ο τάφος του, έργο του γνωστού γλύπτη Γεωργίου Βούρου βρίσκεται στο Α' Νεκροταφείο Αθηνών⁶⁴... Μετά από τρία χρόνια, τον Ιούλιο του 1887 θα πεθάνει σε ηλικία 55 ετών και η γυναίκα του Τερψιχόρη Μελά αφού βασανίστηκε για πολλά χρόνια από επώδυνη αρρώστια. Βρίσκεται θαμμένη δίπλα στο άνδρα της.

*

Αυτά είναι σε γενικές γραμμές τα σημαντικότερα βιογραφικά στοιχεία του Βασιλείου Μελά. Ο πατέρας του Γεώργιος συνεχίζοντας παλαιότερη εμπορική παράδοση και της οικογένειάς του αλλά και της πατρίδας του, της Ηπείρου, βρέθηκε στην Κωνσταντινούπολη, στο Ταϊγάνιο, στην Ιταλία, στην Κέρκυρα, στη Σύρο, ξανά στη Ρωσία για να καταλήξει και πάλι στην Κωνσταντινούπολη. Ο γιος του ακολούθησε τον πατέρα του στις

63. Λεπτομέρειες για τις ασθένειες του Μελά, οι οποίες αντιμετωπίζονταν με τις μεθόδους της εποχής σαν ρευματισμοί κ.λπ. ενώ οι γιατροί στο Παρίσι αποφαίνονται ότι υπήρχεν καρκίνος στην κύστη με συνεχείς μεταστάσεις, βλ. στο Αλέξανδρος Οικονόμου, *Τρεις άνθρωποι... τόμος δεύτερος Δημήτριος Μ. Βικέλας*, Αθήναι 1953, σ. 291-292.

64. Ο τάφος του είναι καταχωρισμένος στα Μητρώα του Α' Νεκροταφείου στο όνομα Τερψιχόρη Μελά και με τα στοιχεία ΑΧΚ 5407.

περιπλανήσεις του, βρέθηκε μικρός κοντά στους Χιώτες εμπόρους Ράλληδες στη Σύρο, στους Μαύρους της Ρωσίας μεγαλύτερος, στο Λονδίνο —πρώτα ως εκπρόσωπος της εταιρείας των Μαύρων— και έπειτα, από τις αρχές της δεκαετίας του 1850, να δημιουργεί την δική του εταιρεία εμπορίας σιτηρών στην οποία ενσωματώνει και τα αδελφιά του Λέοντα, Μιχαήλ, Κωνσταντίνο και τον ανεψιό του Δημήτριο Βικέλα.

Ακολουθεί η διάλυση της εταιρείας, η επάνοδος στην Αθήνα, οι επενδύσεις σε ακίνητα, σε διάφορες μετοχές, στο Λαύριο, στα θειορυχεία της Μήλου, και σε άλλες δευτερεύουσες δραστηριότητες προς το τέλος της ζωής του. Και βέβαια η οικοδόμηση της Μεγάλης Οικίας που θα αποτελέσει τη βάση του κληροδοτήματος, του Νηπιακού Επιμελητηρίου Μελά, που συγκροτείται με βάση τους όρους της διαθήκης του.

Από τη μελέτη όσων στοιχείων είχαμε στη διάθεσή μας, από την αλληλογραφία του Βασιλείου Μελά, το έργο του Δημ. Βικέλα όπου εφάπτεται με τον θείο του, και τις λοιπές πηγές δεν εντοπίσαμε καμιά ρητή πρόθεση του Μελά, καμιά σκέψη του που να προδίκαιε την απόφασή του για τη σύσταση του ΝΕΜ. Ούτε άλλωστε και στη διαθήκη του υπάρχει η τεκμηρίωση της απόφασής του. Βέβαια υπήρχε οικογενειακή απογοήτευση του Μελά και της γυναίκας του επειδή δεν κατάφεραν να αποκτήσουν παιδιά· και αυτό ως ένα σημείο ίσως να δικαιολογεί μια εκ των υστέρων μέριμνα και φροντίδα για τα παιδιά και την εκπαίδευσή τους.

Ακόμα υπήρχε ο Λέων Μελάς με το παιδαγωγικό του έργο, το οποίο εκδηλώνεται με χίλιους τρόπους και μάλιστα στο επίπεδο της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης⁶⁵ και βέβαια υπήρχε ο *Γεροστάθης*. Αρκεί να θυμηθούμε λίγο την υπόθεση του έργου που πρωτοκυκλοφόρησε το 1858 για να διαπιστώσουμε κάποιες αναλογίες: ο σεβάσμιος ηπειρώτης γέροντας Γεροστάθης, αφού τέλειωσε τις σπουδές του, στην πατρίδα του, αναχώρησε στα ξένα όπου ασχολήθηκε με το εμπόριο. Πέρασε από διάφορες πόλεις της Ρωσίας, της Αυστρίας, της Γαλλίας, της Ιταλίας και αφού απέκτησε χρηματική περιουσία επανήλθε στην κωμόπολη της Ηπείρου απόπου ξεκίνησε. Εκεί έκτισε με έξοδά του ευρύχωρο και υγιεινό σχολείο και κάλεσε καλούς δασκάλους για την εκπαίδευση των παιδιών της πατρίδας του κ.λπ. κ.λπ. Θέλησε άραγε ο Βασίλειος Μελάς να μιμηθεί τον ήρωα του αδελφού του, με την ίδρυση σχολείων όπου υπήρχε ανάγκη;

Υπήρχαν λοιπόν όλα αυτά· ωστόσο είναι βέβαιο ότι θρискόμαστε παράλληλα μπροστά σε μια εκδήλωση ευεργετισμού. Το φαινόμενο αυτό το

65. Για όλα αυτά βλ. την ευσύνοπη ομιλία-μελέτη του Σπ. Στουραϊτη, *Ο Λέων Μελάς*,

οποίο έχει αρχίσει πλέον συστηματικά να απασχολεί την νεοελληνική ιστοριογραφία ωθεί μια πλειάδα πλούσιων Ελλήνων να διαθέσουν σημαντικά ποσά σε έργα ευποιίας και φιλανθρωπίας. Βέβαια το φαινόμενο δεν είναι καινούριο αφού ήδη από τον 18ο αι. κιόλας πράξεις ευποιίας και δωρεών προς την ιδιαίτερη πατρίδα συναντώνται αρκετές. Ωστόσο μετά την Επανάσταση του 1821 όταν το κράτος έρχεται να υποκαταστήσει την μικρή πατρίδα οι εκδηλώσεις του ευεργετισμού απευθύνονται κυρίως προς την κοινή πατρίδα⁶⁶. Μέσα σ' αυτά όλα νομίζουμε ότι πρέπει να αναζητήσουμε τα ελατήρια της πράξης του Βασιλείου Μελά. Σ' αυτό το σχήμα το οποίο μάλιστα επιτείνει η ηπειρωτική καταγωγή με την μακρά παράδοση έργων ευποιίας μπορεί να ενταχθεί και η κίνηση του Βασιλείου Μελά.

Η αγάπη προς τα παιδιά που δεν ήλθαν ποτέ, η επίδραση του μεγάλου αδελφού αλλά και του ανεψιού Δημ. Βικέλα, το κλίμα του ευεργετισμού που τον 19ο αι. εκδηλώνεται προς ποικίλες κατευθύνσεις είναι οι αποφασιστικοί παράγοντες που ωθήσουν τον Βασίλειο Μελά να εξασφαλίσει με τη διαθήκη του την ίδρυση του Νηπιακού Επιμελητηρίου. Βέβαια η όλη μεθόδευση δεν αφήνεται στην τύχη τους. Οι όροι της διαθήκης και το κεφάλαιο που προικοδοτεί το γγχείρημα είναι τέτοιας εμβέλειας που θα του επιτρέψουν να δημιουργήσει σημαντικό έργο σε βάθος χρόνου, αφού το έργο αυτό εξακολουθεί να συνεχίζεται ακόμα και ως τις μέρες μας.

66. Πέρα από τις μελέτες για τον ευεργετισμό που έχουν κιόλας αναφερθεί στις σημειώσεις του κεφαλαίου αυτού σημειώνουμε εδώ την μελέτη του Κώστα Λάμπρα, «Η Αλληλογραφία του Γ. Ριζάρη με τον Α. Κοραή. Ευεργετισμός και παιδεία στα χρόνια της Επανάστασης του 1821», *Μεσαιωνικά και Νέα Ελληνικά* 7 (2004), 9-36 και ειδικότερα τη σ. 17 όπου αναπτύσσεται με εγκυρότητα το πέρασμα των εκδηλώσεων του ευεργετισμού από το τοπικό στο εθνικό πλαίσιο. Βλ. επίσης και τη μελέτη της Μαρίας Χριστίνας Χατζηγιάννου, «Εθνικοί ευεργέτες, τα πρότυπα και η ιστορία τους. Από τους αδελφούς Ζωσιμά στον Ανδρέα Συγγρό», *Μνήμη Άλκη Αγγέλου. Τα άφθονα σχήματα του παρελθόντος*, Θεσσαλονίκη 2004, 401-412.

[Δημ. Βικέλας, *Η ζωή μου*, Αθήνα 1980, σ. 240 κ.ε.]

‘Υποπτεύομαι, ὅτι καταπολεμῶν τὰς φιλολογικὰς μου τάσεις ἐνεπνέετο ἐκ τοῦ ἰδίου παραδείγματος· διότι καὶ αὐτὸς εἶχε παρομοίας κλίσεις εἰς τὴν νεότητά του καὶ θὰ ἐπεδίεδετο ἴσως εἰς ἄλλα στάδια ἐὰν αἱ περιστάσεις δὲν τὸν ἐσχημάτιζαν ἔμπορον. Μεθ’ ὅλας τὰς πρὸς ἐμὲ διδαχὰς του, καὶ αὐτοῦ τὰς σκέψεις δὲν ἀπερρόφα τὸ ἐμπόριον μόνον. Δὲν ἦτο ἐκ τῶν θεωρούντων τὴν ἀπόκτησιν πλοῦτου ὡς τὸν μόνον καὶ κύριον σκοπὸν τῆς ὑπάρξεώς των. Τὸ ἐμπόριον ἐθεώρει καὶ ἡγάπα ὡς μέσον πρὸς ἀπόκτησιν τῆς ὑλικῆς ἀνεξαρτησίας. Ἀπόδειξις δὲ τούτου, ὅτι παρήτησε τὸ ἐμπορικὸν στάδιον ὅτε ἀπέκτησε περιουσίαν ἱκανὴν πρὸς βίον ἄνετον. Δὲν ἐπέμεινε, καθὼς τόσοι ἄλλοι, ἐργαζόμενος μέχρι τέλους πρὸς αὐξήσιν τοῦ πλοῦτου του, χάριν τοῦ πλοῦτου καὶ μόνου. Ἦτο ὅμως ἐξ ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ἐπιτυχάνουν εἰς οἶον δῆποτε στάδιον καὶ ἂν ἐπιδοθοῦν. Εἶχε τὸ πνεῦμα εὐστροφον, τὴν ἀντίληψιν ταχείαν, ἐφευρετικότητα ὄσπν καὶ ἐργατικότητα, καὶ τὴν διάνοιαν πάντοτε εἰς κίνησιν. Εἶχε δέ, ὡς πρόσθετον δῶρον, τὴν χάριν τῆς ἐκφράσεως. Ἦτο ἄνθρωπος ἐξυπνος καὶ κατ’ ἐξοχὴν νόστιμος, τὸ δὲ φυσικὸν ἀποτέλεσμα τῶν συνηγμένων τούτων προτερημάτων ἦτο, ὅτι ἔκαμνε φίλους. Διὰ δὲ τῆς ἀγαθότητος καὶ τῆς εὐθύτητος τοῦ χαρακτῆρος του διειτρεῖ τὴν φιλίαν καὶ τὴν ἐμπιστοσύνην των. Καίτοι νεώτατος ὅτε προσελήφθη ὡς ὑπάλληλος τοῦ Εὐστρατίου Ράλλη εἰς τὴν Σύραν, εἴλκυσε τὴν εὐμένειαν τοῦ προῖσταμένου του, τοῦ πρώτου διδασκάλου του εἰς τὸ ἐμπόριον. [...]

Συνησθάνετο ζωηρῶς τὴν ἀνάγκην τῆς ὑλικῆς ἀνεξαρτησίας, αἱ δὲ στερήσεις, ἐν μέσῳ τῶν ὁποίων ἀνετράφη, ὑπέκαιαν τὸν πόθον καὶ τὸν ζῆλον του πρὸς ἐξασφάλισιν βίου ἀνέτου δι’ ἑαυτὸν καὶ διὰ τὴν οἰκογένειάν του. Τὴν πρὸς τοῦτο ἰκανότητα εἶχε περισσότερον τῶν ἀδελφῶν του, φρονῶ δὲ ὅτι, ἄνευ τοῦ Βασιλείου Μελά, καὶ ἐκεῖνοι καὶ ἐγὼ αὐτὸς θὰ ἤμεθα εὐυπόληπτα καὶ ἴσως ὄχι ἄχρηστα μέλη τῆς κοινωνίας, ἀλλὰ θὰ ἐγνηράσκαμεν ὅλοι χωρὶς νὰ ἔχωμεν τὴν διὰ τοῦ ἐμπορίου ἀποκτηθεῖσαν ἄνεσιν, ἔστω καὶ σχετικὴν.

67. Ὅπως θα ἔχει διαπιστώσει ὁ ἀναγνώστης το κείμενο τοῦ Βικέλα ἔχει πολλές φορές κιάλας χρησιμοποιηθεῖ για τις ἀνάγκες τῆς μελέτης αὐτῆς· ωστόσο κρίνουμε σκόπιμο νὰ το παραθέσουμε καὶ αὐτοῖς στο τέλος τοῦ κεφαλαίου προκειμένου ὁ ἐνδιαφερόμενος νὰ ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ ἀποκτήσῃ τὴ συνολικὴ εἰκόνα τῆς πολύτιμης μαρτυρίας τοῦ ἀνεψιῦ, συνεργάτη καὶ γυναικάδελφου τοῦ Βασιλείου Μελά.

Τὸν ἀδελφόν του Λέοντα ἐκεῖνος ἔπεισε νὰ μεταβῇ εἰς Λονδῖνον, ἐκεῖνος ἐπίσης ἔπεισε τὸν ἀδελφόν του Κωνσταντῖνον νὰ παραιτηθῇ τῆς θέσεως Πρωτοδίκου καὶ νὰ ἀκολουθήσῃ τὸ ἐμπορικὸν στάδιον. Χάρις εἰς ἐκεῖνον καὶ ὁ Μιχαήλ κι' ἐγώ, ὁ θεωρηθεὶς ἀνέκαθεν ὡς νεώτερος ἀδελφός των, εὕρομεν ἔτοιμον τὸν δρόμον καὶ δὲν εἶχαμεν ν' ἀγωνισθώμεν πρὸς ὑπερπήδησιν τῶν δυσκολιῶν ὅσας ἐκεῖνος ἀπῆντησεν.

Τὸ ἀληθές ὅμως εἶναι ὅτι καὶ ὁ Βασίλειος Μελάς, ὡς εἶπα ἤδη, δὲν ἦτο ἐκ τῶν ἐμπόρων ἐκείνων, οἱ ὅποιοι καὶ νύκταν καὶ ἡμέραν σκέπτονται ἀποκλειστικῶς περὶ τῶν ἐμπορικῶν τῶν ἐπιχειρήσεων. Ἀπ' ἐναντίας. Ἵσως δὲ καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἀνῆλθεν εἰς τὸν κολοφῶνα, ὅπου ἄλλοι σύγχρονοί του, ἔμποροι ἔφθασαν. Μετ' ἐνδιαφέροντος παρηκολούθει ὅλα τὰ ζητήματα καὶ εἰς ὅλα ἐπροσπάθει νὰ ἐμβαθύνῃ. Ἐὰν ἐπεδίδετο εἰς τὴν μηχανικὴν ἢ εἰς ἄλλην ἐπιστήμην, δὲν ἤξεύρω ἂν θὰ ἐδοξάζετο ὡς ἐφευρέτης, ἀλλὰ βεβαίως εἰς ἐφευρέσεις θὰ κατεγίνετο. Ἐνθυμοῦμαι, κατὰ τὰ πρῶτα ἐκεῖνα ἔτη τῆς συμβιώσεώς μας ἐνόμισεν, ὅτι μεταξὺ ἄλλων ἀνεκάλυψε νέον σύστημα σιδηροδρομικῆς συγκοινωνίας καὶ μὲ ἐπεφόρτισε νὰ μεταφράσω ἀγγλιστὶ τὴν ἔκθεσιν τῆς ἀνακαλύψεώς του. Ἐλησμόνησα τὰς λεπτομερείας τοῦ συστήματος καὶ ἀδυνατῶ νὰ ἐξηγήσω τοὺς λόγους τῆς ἀποτυχίας. Ὁ ἴδιος ἔλεγεν, εἰρωνευόμενος τοὺς ἐφευρέτας, ὅτι μία ἐλαχίστη ἔλλειψις ἢ ἀσήμενον λάθος ὑπολογισμοῦ ματαιώνει τὰς εὐφυεστεράς ἐφευρέσεις. Ἄλλοτε, πολὺ πρὸ τῶν ἀνακαλύψεων τοῦ Pasteur, τὸν ἐνθυμοῦμαι ὑποστηρίζοντα ἐνώπιον τοῦ ἱατροῦ Πανᾶ, ὁ ὁποῖος τὸν ἤκουε γελῶν, ὅτι ὅλαι αἱ ἀσθένειαι προέρχονται ἀπὸ ἀόρατα ζώουφια μικροσκοπικά. Ἐπροφῆτευσε λοιπὸν τὴν ἀνακάλυψιν τῶν μικροβίων! Ἀναφέρω αὐτὰ ἐκ πολλῶν ἄλλων παραδειγμάτων, τὰ ὁποῖα δὲν διετήρησεν ἡ μνήμη μου.

Εἶχεν ἄρα γε τὴν ἀπαιτουμένην δόσιν προσόντων πρὸς ἀπόκτησιν ἀληθοῦς ἐπιστημονικῆς μορφώσεως; Περὶ τούτου δὲν εἶμαι βέβαιος. Ἦτο εὐφυσέτατος, εἶχεν ἔμφυτον τὴν χάριν τῆς ἐκφράσεως, εἴτε ὠμίλει εἴτε ἔγραφε, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη ποτὲ νὰ ὑπερνικήσῃ τὰς δυσκολίας τῆς ὀρθογραφίας. Συχνότατα γράφων ἀπέναντί μου μὲ ἠρώτα πῶς γράφεται ἐτοῦτο ἢ ἐκεῖνο. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπρόκειτο περὶ λέξεων γραφομένων μὲ η, ι, ἢ εἰ κ.λπ. Ἐγραφεν ὀρθῶς καθ' ὑπαγόρευσίν μου, ἀλλὰ δύο σειρὰς κατωτέρω, γράφων τὴν ἰδίαν λέξιν ἐλησμόνει πάλιν τὴν ὀρθὴν γραφὴν. Μήπως ἡ αὕτῃ ἀπροσεξία ἢ λήθη θὰ τὸν ἐμπόδιζε νὰ ἐπιδώσῃ καὶ εἰς ἄλλα, δυσκολώτερα τῆς ὀρθογραφίας;

Καὶ ὅμως, καίτοι ἀσεβῶν πρὸς τὴν γραμματικὴν, συνέθετε στίχους χαριεστάτους. Ἀληθῶς ἡ φιλολογία του ἦτο μᾶλλον ἐ λ α φ ρ ᾶ καὶ ὡς τοιαύτῃ τὴν ἐθεώρει ὁ ἴδιος καὶ τὴν ἐκαλλιέργει. Ἐλεγε παίζων, ὅτι τὰ δίστιχά του συνέθετε τὸ πρῶί, ἐνῶ ἐξυρίζετο.

Ἐχω πλήρη τὴν συλλογὴν τῶν στίχων του. Πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἠδύναντο νὰ κατέχουν εἰς τὰς Ἀνθολογίας θέσιν ἀνωτέραν τῶν γυμνασμάτων πολλῶν ἄλλων ποιητῶν. Ἐκ τῶν νεανικῶν του στιχουργημάτων τὰ περισσότερα εἶναι μεταφράσεις, ιδίως ἐκ τῶν τοῦ Lamartine καὶ τοῦ Delavigne...

Εἰς ὠριμωτέραν ἡλικίαν, βοηθούμενος ἀπὸ τὴν γυναικα του, ἡ ὁποία ἐμάνθανε τότε τὴν Γερμανικὴν, ἐστιχούργισεν ὀλίγα ἐκ τῶν τοῦ Heine...

Ποιήματα πρωτότυπα δὲν ἔγραψε πολλά. Τὸ ἐπιτυχέστερον εἶναι [...]

Προπάντων ὅμως ἐπετύγχανε εἰς τὸ ἐπιγραμματικὸν εἶδος [...]

Ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων δειγμάτων φαίνεται ἡ εὐκολία καὶ ἡ περὶ τὴν ἔκφρασιν χάρις τοῦ στιχουργοῦ. Ὡς πρὸς τὰς ιδέας, ... ἴσως δὲν εἶναι πάντοτε πρωτότυποι. Εἶχεν ὁ θεῖος μου τὴν ιδιοφυίαν νὰ περιβάλλῃ διὰ τῆς εὐφυολογίας του ὅσα ἤκουε καὶ νὰ τὰ καθιστᾷ ἰδικά του διὰ τῆς νέας μορφῆς μὲ τὴν ὁποίαν τὰ παρουσίαζε. Συχνάκις συνέβαινε νὰ λέγῃ πράγματα, τὰ ὁποῖα μοῦ ἐφαίνοντο γνωστά, καὶ ἐπὶ τέλους ἐνθυμούμην ὅτι εἰς ἐμὲ τὰ ἐχρεώσται, ἀλλὰ τόσον τὰ μετέβαλλεν, ὥστε δυσκόλως τὰ ἀνεγνώριζα. Ἰσως καὶ ὁ ἴδιος ἐλησμόνει τὴν προέλευσίν των. Τόσον τὰ εἶχεν ἐντελῶς ἰδιοποιηθῇ! Ἡῤῥεαν δὲ τὸ γόητρον τῆς ὁμιλίας καὶ τῶν ἀφηγήσεών του καὶ ὁ ἦχος αὐτὸς τῆς φωνῆς του. Δὲν ἐβαρύνετό τις ποτὲ νὰ τὸν ἀκούῃ. Σπουδάζων ἢ παίζων εἶχε τι τὸ πρωτότυπον, τὸ ἀπροσδόκητον εἰς τὸν τρόπον τοῦ ἐκφράζεσθαι. Εἴτε τὴν ἡμέραν ἐργαζόμενος εἰς τὸ κοινὸν γραφεῖον καὶ καθήμενος ἀντικρὺ του, εἴτε τὴν ἑσπέραν εἰς τὴν οἰκίαν του, πάντοτε εὗρισκα ἐρψιν εἰς τὴν συναναστροφὴν του, καὶ ὁσάκις ἀκόμη μὲ ἠρέθιζε καταπολεμῶν τὰς φιλολογικὰς μου κλίσεις.

Τὸ γραφεῖον ἐκεῖνο [...] Καθὼς τότε, οὔτε καὶ τώρα οὐδεμία διαφωνία, οὐδεμία ἔστω καὶ στιγμαία δυσαρέσκεια διετάραξε τὴν συνεργασίαν μας, οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον νέφος ἐσκίασε ποτὲ τὸ στενὸν διάστημα τὸ ὁποῖον μᾶς χωρίζει καθημένους ἀπέναντι ἀλλήλων. Διπλασιάζεται οὕτω ἡ πρὸς τὸ παλαιὸν γραφεῖον ἀγάπη μου.

Εἰς τὴν οἰκίαν, μετὰ τὸ γεῦμα, ὅτε ἤμεθα μόνοι οἱ τρεῖς, ἡ ἑσπέρα διήρχετο μὲ ἀνάγνωσιν. Ἀνεγίνωσκα μεγαλοφώνως βιβλίον Γαλλικὸν ἢ Ἑλληνικόν, νεοφανὲς ἢ καὶ παλαιόν. Ἡ θεία μου ἤκουε μὲ προσοχὴν καὶ μὲ πολὺ πάντοτε ἐνδιαφέρον. Ὁ θεῖος μου ἐνίστε ἔπαυε νὰ παρακολουθῇ τὴν ἀνάγνωσιν καὶ ἔλεγε μειδιῶν, ὅτι ἦτο νυστακτικὴ ἡ φωνή μου. [...]

Ὁ βίος τοῦ καλοῦ μου θεοῦ Βασιλείου ἦτο ἐν συνόλῳ πραγματοποιήσις τῆς εὐχῆς, τὴν ὁποίαν εἶχε στιχουργήσει χάριν ἐνὸς τῶν τέκνων τοῦ πρεσβυτέρου ἀδελφοῦ του :

*Ἀγαθοῦς, πιστοῦς, σπουδαίους φίλους ᾗ τὴν νεότητά σου
εἶθε νὰ ἰδῇς σιμὰ σου.*

Πρᾶον, ἀφελῆ, ὡραῖαν καὶ ἐνάρετον συμβίαν

ἔς τοῦ ἀνδρός τὴν ἡλικίαν
Ἐχων ἐπαρκῇ τὰ μέσα, ὕπαρξιν εὐδαιμονίας
νὰ διέλθῃς μ' ἡσυχίαν
Μέχρι γήρατος ἐσχάτου βίον ἄσπιλον νὰ ζήσης
καὶ κατόπιν σου ἐπίσης
τέκνα εὐτυχῇ ν' ἀφῆσης.

Ἡ τελευταία εὐχὴ δὲν ἐφηρμόσθη εἰς τὸν βίον του. Δὲν ἀπέκτησε τέκνα. Τὴν ἔμφυτον εἰς πάντα ἀνθρώπον ἐπιθυμίαν νὰ συνεχίσῃ τὴν ὕπαρξιν του, νὰ διαιωνίσῃ τὸ ὄνομά του, ἠθέλησεν, ἐν ἐλλείψει τέκνων, νὰ ἱκανοποιήσῃ δι' ἰδρύματος καὶ διὰ κτιρίων, φερόντων τὸ ὄνομά του. Τοιοῦτου αἰσθήματος ἐμπορούμενος ἀνῆγειρεν ἐξ ἐνὸς μὲν τὴν Στοὰν Μελά, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἑρμοῦ, καὶ τὴν ἐκκληροδότησεν εἰς τὰ ἄρρενα τέκνα τῶν ἀδελφῶν του, ἐξ ἄλλου δὲ τὴν Μεγάλην οἰκίαν Μελά, τῆς ὁποίας τὸ εἰσόδημα ἐκκληροδότησεν, πρὸς ἴδρυσιν νηπιαγωγείων, εἰς τὸ διὰ τῆς διαθήκης του συσταθὲν Νηπιακὸν Ἐπιμελητήριον Μελά. Ἡ Μεγάλη οἰκία Μελά, — ἡ μεγαλειτέρα τῶν Ἀθηνῶν ὅτε ἀνηγέρθη — μετεβλήθη εἰς Κατάστημα τῶν Ταχυδρομείων καὶ Τηλεγράφων καὶ κινδυνεύει οὕτω νὰ λησμονηθῇ τὸ ἀρχικὸν ὄνομά της. Διὰ τοῦτο ὅτε ἐνοικιάσθη εἰς τὴν Κυβέρνησιν πολυετῶς, ἐπέμεινα νὰ θέσωμεν ἐντὸς τῆς ὑαλοσκεποῦς αὐλῆς πλάκα φέρουσαν ἀνάγλυφον τὴν προτομὴν του καὶ ἐπιγραφὴν κατάλληλον.

Τὸ δεῦτερον ὅμως δίστιχον τῆς εὐχῆς του ἐπραγματοποιήθη πληρέστερα. Ἡ σύζυγός του εἶχεν ὅλα τὰ χαρίσματα, ὅσα ἤϋχετο εἰς τὴν μέλλουσαν συμβίαν τοῦ ἀνεψιοῦ του. Εὐγενὴς τὴν ψυχὴν, εὐειδὴς τὴν μορφὴν, ἦτο ἀληθῶς προικισμένη μὲ ὅλα τὰ προτερήματα τοῦ νοῦ καὶ τῆς καρδιάς. Ὁ θεῖος τὴν ἐλάτρευε καὶ τὴν ἐθαύμαζε. Καὶ δὲν εἶχεν ἄδικον. Ἡγάπα ἐκείνην καὶ ἐξετίμα τὸ ὥραϊον, ὅπου τὸ εὔρισκεν: εἰς τὴν φύσιν, εἰς τὴν τέχνην, εἰς τὴν ποίησιν. Προσπαθοῦσε νὰ αὐξήσῃ τὰς γνώσεις της ἐστόλιζε διαρκῶς τὴν διὰ νοῦν της, ἀλλ' ἀπέφευγε πᾶσαν ἐπίδειξιν καὶ τοῦτο ἐπηύξανε τὴν γυναικείαν της χάριν. Ἐκαρνε τὸν σύζυγόν της κοινωνὸν πάσης ἱκανοποιήσεως τοῦ ἰδεώδους της καὶ τὸν ἀνύψωνε. Ἡ ἐπίδρασις τοιαύτης γυναικὸς ἐξευγενίζει τὸν ἄνδρα. Οἱ δύο ὁμοῦ ἀπετέλουν ἀνδρόγυνον ἐναρμόνιον καὶ ἑλκυστικόν. Ἀνέφερα ἤδη, ὅτι ἡ οἰκία των εἰς τὸ Λονδῖνον ἦτο τὸ τερπνότερον κέντρον τῆς Ἑλληνικῆς παροικίας. Ἐπίσης καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπου ἔζησαν τὰ τελευταῖα τῶν ἔτη, ἐγνώριζαν πῶς νὰ ἐλκύουν φίλους εἰς τὴν οἰκίαν των.

Ἐν μόνον νέφος ἐσκίαζε τὴν εὐτυχίαν της:

Συνησθάνετο, ὅτι τῆς γυναικὸς ὁ προορισμός μένει ἀνεκπλήρωτος, ἐὰν δὲν ἐπιστέψῃ τὴν ὕπαρξιν της ἢ ἀπόκτησις τέκνων. Δὲν τὸ ἔλεγε, τὸ

ἀπεσιώπα, ἀλλὰ καὶ μόνη ἡ ἐκχειλίζουσα πρὸς τὰ μικρὰ παιδία ἀγάπη της ἐμαρτύρει τὸν κρύφιον πόνον της.

Τὸ τέλος τῆς ἀγαθῆς καὶ ἐρασμίας αὐτῆς γυναικὸς ἦτο ὀδυνηρότατον. Μόνη ἴσως παρηγορία διὰ τὴν εὐαίσθητον καρδίαν της, ἀλλὰ παρηγορία σκληρὰ καὶ πλήρης πικρίας, ἦτο, ὅτι δὲν ἔβλεπε περὶ αὐτὴν θλιβομένους διὰ τὸ μαρτύριόν της ἐκείνους τοὺς ὁποίους ἠγάπησε. Οἱ γονεῖς της ἀπέθαναν πρὸ αὐτῆς. Ἐκ τῶν τεσσάρων ἀδελφῶν της αἱ δύο, αἱ μόναι ἀποκτήσασαι τέκνα, εἶχαν ἐπίσης ἀποβιώσει προώρως. Ἐκ τῶν δύο ἄλλων, ἡ μία ἔζη μακράν, εἰς τὸ Λονδίνον, ἡ δὲ νεωτέρα δὲν ἦτο εἰς θέσιν νὰ λυπηταὶ δι' ἄλλους. Ὁ σύζυγός, τὸν ὁποῖον τόσον ἠγάπα, ἀπέθανε καὶ αὐτὸς κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἀσθενείας της, μὴ προβλέπων οὔτε φανταζόμενος τί ἐπεφυλάττετο εἰς τὴν λατρευτὴν σύντροφον τοῦ θίου του. Καὶ τὸ ἰδικόν του τέλος δὲν τὸ προεῖδε, δὲν τὸ ἐπερίμενε. Οὔτε ἐγὼ τὸ ἐπερίμενα τόσον ταχύ, καίτοι εὕρισκόμενος πλησίον του καὶ παρακολουθῶν τὰς προόδους τοῦ νοσήματος. Τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1884 ἀπέθανε εἰς Παρισίους ἀνωδύνως, χωρὶς τὰ συνήθη προοίμια τοῦ θανάτου. Ἀπεκοιμήθη εἰς τὴν κλίνην του καὶ δὲν ἐξύπνησε πλέον.

Ἡ σύζυγός του ἠγνώνει καὶ αὐτὴ τὴν φύσιν τοῦ νοσήματος καὶ δὲν ὑποπτεύετο ἐπικείμενον τὸν θάνατον. Ἐμείνεν ὡς ἐμβρόντητος, ὅτε ἐπῆλθεν τὸ τέλος. Ἄλλ' ὅσον βαθεῖα ἦτο ἡ λύπη της, τόσον ἦτο ἥσυχος καὶ ἀξιοπρεπής. Ἡ δυστυχὴς εἶχεν ἤδη ἀπολέσει τὴν χρῆσιν τοῦ ἐνὸς τῶν ποδῶν της καὶ δὲν εἶχε τὴν δύναμιν ν' ἀνυψωθῇ μέχρι τοῦ προσκεφαλαίου, ὅπου ἔκειτο ἡ νεκρὰ κεφαλὴ τοῦ ἀνδρός της. Τὴν ἀνεσῆκωσα εἰς τὴν αγκάλην μου κλαίουσαν σιωπηλῶς, διὰ νὰ δώσῃ εἰς τὸν νεκρὸν τὸν τελευταῖον ἀσπασμόν.

Ἐπειτα ἔμεινα μόνος εἰς τοῦ δωματίου τὴν θύραν, παρακολουθῶν τὸ ἔργον τῶν νεκροφόρων. Ἐσῆκωσαν τὸν νεκρὸν ἀπὸ τὴν κλίνην διὰ νὰ τὸν περτυλίσξουν εἰς τὴν νεκρικὴν σινδόνην. Ὁ κρατῶν τὰ κάτω μέλη τοῦ νεκροῦ ἀφῆκε κρεμαμένην τὴν δεξιὰν κνήμην καὶ τὸν πόδα του. Ὁρθίος ὀπισθεν τοῦ νεκροφόρου, δὲν ἔβλεπα τὴν κεφαλὴν τοῦ θείου μου, ἔβλεπα μόνον τὸν γυμνὸν ἄψυχον πόδα. Μετ' ὀλίγον τὸ φέρετρον ἐκαρφώθη. Τὸν κρεμάμενον ἐκεῖνον πόδα τὸν βλέπω πάντοτε ἐμπρὸς μου, ὅποταν ἐνθυμοῦμαι τὸν θεῖον μου. Καὶ δὲν παρέρχεται ἡμέρα σχεδὸν χωρὶς νὰ τὸν ἐνθυμηθῶ!

Τὸ πάθημα τῆς χήρας του ἦτο ἀνιοῦσα παραλυσία. Ἡ ἀσθένεια παρετάθη ἐπὶ τρία ἀκόμη ἔτη... Ἐζῆσεν ἀκόμη, ἂν εἶναι τοῦτο ζωὴ, ἕξ μῆνας. Ἐπὶ τέλους ἀνεπαύθη τὸν Ἰούλιον 1887.

ΣΥΜΦΩΝΗΤΙΚΟ ΙΔΡΥΣΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Διὰ τοῦ παρόντος ιδιωτικοῦ συμβολαίου ἰσχύοντος ὡς δημοσίου, οἱ ὑποφαινόμενοι ἀδελφοὶ Λέων, Κωνσταντῖνος, Βασίλειος καὶ Μιχαὴλ Μελάδες καὶ ὁ ἀνεψιὸς αὐτῶν Δημήτριος Βικέλας ἀνανεώνουν ὑπὸ τοὺς ἐξῆς ὅρους τὴν ἤδη μεταξὺ των ὑπάρχουσαν ὁμόρρυθμον ἐμπορικὴν ἐταιρίαν.

1ον Πρὸς ἐνέργειαν τῆς ἐταιρίας των ταύτης διατηροῦνται τὰ ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν Ἀδελφοὶ Μελά ἤδη ὑπάρχοντα ἐν Λονδίῳ καὶ ἐν Μασσαλίᾳ δύο καταστήματα, καὶ τὸ μὲν ἐν Μασσαλίᾳ θέλει διευθύνεσθαι ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου δυναμένου νὰ χορηγῇ τὴν ὑπογραφὴν τῆς ἐπωνυμίας εἰς τοὺς παρ' αὐτῷ Μιχαήλ, τὸ δὲ ἐν Λονδίῳ ὑπὸ τοῦ Βασιλείου χορηγοῦντος ἐπίσης ὁσάκις ἐγκρίνῃ τὴν Ἐπογραφὴν εἰς τὸν παρ' αὐτῷ συνεταῖρον Δ. Βικέλαν.

2ον Ὅλαι αἱ ἀπὸ τῆς 1ης Ἰανουαρίου 1860 ἐκκρεμεῖς ὑποθέσεις τῶν ρηθέντων δύο καταστημάτων μένουσι διὰ λ/μὸν τῆς νέας Ἐταιρίας, ἀναδεχομένης ἐπίσης καὶ τὰ πρὸς τὸν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Κ. Σ. Ρηγάδην ἐτερορρυθμῶς χορηγηθέντα κεφάλαια ἐκ £ 8.000 διὰ τετραετὴ περίοδον ἤτοι ἀπὸ 1 Ἰανουαρίου 1859 μέχρι τῆς 31 Χθρίου 1862, κατὰ τὸ ἰδιαίτερον μεταξὺ τοῦ Κ. Ρηγάδη καὶ τῶν ἐν Λονδίῳ Ἀδ. Μελά συμβόλαιον εὐρισκόμενον εἰς χεῖρας τοῦ Κ. Γεραλοπούλου.

3ον Τῆς παρούσης Ἐταιρίας ἡ διάρκεια θέλει εἶσθαι τριετής, λήγει τὴν 31 Χθρίου 1862.

4ον Κεφάλαιον τῆς ἐταιρίας προσδιορίζεται £ 30.000, ἐξ ὧν καταθέτει £ 10.000 ὁ Λέων, £ 7.000 ὁ Κωνσταντῖνος, £ 10.000 ὁ Βασίλειος καὶ £ 3.000 ὁ Μιχαήλ, ὁ Δ. Βικέλας δὲν καταθέτει κεφάλαια.

5ον Ἡ ἐταιρία προσδιορίζει τὰ ἐπόμενα σιτηρέσια δι' ἕκαστον τῶν συνεταίρων. Διὰ τὸν Λέοντα £ 600, διὰ τὸν Βασίλειον £ 700 καὶ ἀνὰ £ 300 δι' ἕκαστον τῶν λοιπῶν ἤτοι τὸν Κωνσταντῖνον, τὸν Μιχαήλ καὶ τὸν Δ. Βικέλαν. Πᾶν δὲ ἔξοδον τῶν συνεταίρων καθ' ὑπέρβασιν τοῦ σιτηρεσίου του θέλει μένει εἰς ἴδιον αὐτοῦ λ/σμὸν καὶ οὐχὶ ποτὲ εἰς βάρος τῆς ἐταιρίας.

6ον Ἡ ἐταιρία ἀναδέχεται προσέτι τὰ πραγματικὰ ἔξοδα γραφείων, γραμματικῶν καὶ ἐμπορευμάτων ἐκάστου τῶν δύο καταστημάτων.

7ον Τὰ δύο καταστήματα ὑποχρεοῦνται νὰ κοινοποιῶσιν ἐκάστοτε πρὸς ἄλληλα τὰς πράξεις των, νὰ κρατῶσι τακτικὰ διπλογραφικὰ Βιβλία, ν' ἀσφαλίζωσι πάντα θαλάσσιον κίνδυνον τῶν ἐμπορευμάτων τῆς ἐταιρίας, νὰ μὴ χορηγῶσιν ἐγγυήσεις ὑπὲρ τρίτων ξένων προσώπων ἢ καταστημάτων (ἐκτὸς

τῆς συνήθους ἐγγύης del credere) καὶ νὰ μὴ χορηγῶσι πιστώσεις εἰς φίλους ἀνοικτάς, ἄνευ προηγουμένης συνεννοήσεως καὶ συμφωνίας μεταξύ των, καὶ ἐπὶ τέλους νὰ μὴν ἐπιχειρίζονται παιγνίδια κερδοσκοπικὰ χρεωγράφων σιδηροδρόμων καὶ ἄλλων ὑποχρεώσεων ἢ ἐμπορευμάτων, ἄνευ πραγματικῶν χρημάτων.

8ον Τὰ κεφάλαια τῆς Ἑταιρίας θέλουσι κατατεθῇ εἰς τὸ ἐν Λονδίῳ κατάστημα πρὸς ὃ θέλει ἐτησίως στέλλει τὸ ἰσοζύγιόν του τὸ ἐν Μασσαλίᾳ κατάστημα, ὅπως καταστρώνεται / ἐν Λονδίῳ τὸ γενικὸν ἐτήσιον ἰσοζύγιον καὶ πέμπονται πρὸς τὸ ἐν Μασσαλίᾳ κατάστημα καὶ πρὸς τὸν συνεταῖρον Λέοντα. Διανομὴ ὅμως κερδῶν ἥ, ὃ μὴ γένοιτο, ζημιῶν δὲν θέλει γίνεαι παρὰ κατὰ τὴν λῆξιν τῆς ἐταιρίας ἥτοι τὴν 31 Χθρίου 1862 ὅτε θέλει καταστρωθῇ τὸ τελειωτικὸν ἰσοζύγιον.

9ον Εἰς δὲ τὴν λῆξιν τῆς ἐταιρίας, μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν ἐτησίων σιτηρεσίων καὶ ἐξόδων (ὡς ἐν ἄρθροις 5 καὶ 6) τὰ κέρδη θέλουσι διανεμηθῇ ὡς ἐξῆς: ἐξήκοντα ἑκατοστὰ τοῦ ὅλου κέρδους θέλουν λαμβάνει οἱ καταθέσαντες κεφάλαια, κατ' ἀναλογίαν τῶν κεφαλαίων του ἕκαστος, ἥτοι πρὸς δὺν ἑκατοστὰ δι' ἑκάστην λίρῶν χιλιάδα. Τὰ δ' ἐπίλοιπα τεσσαράκοντα ἑκατοστὰ θέλουν διανέμεσθαι εἰς τοὺς διευθυντὰς πρὸς ἀμοιβὴν τῆς προσωπικῆς αὐτῶν ἐργασίας ὡς ἐξῆς: ὁ μὲν Κωνσταντῖνος θὰ λαμβάνει 9%, ὁ δὲ Βασίλειος 8%, ὁ Μιχαὴλ 11% καὶ ὁ Βικέλας 12%, ὥστε ἀπὸ τὰ ὅλα κέρδη θέλουν ἀναλογεῖ

εἰς μὲν τὸν Λέοντα Ἑκατοστὰ εἴκοσιν δηλ. 20%

» δὲ τὸν Κωνσταντῖνον » εἴκοσι τρία 23%

» » Βασίλειον » εἴκοσι ὀκτὼ 28%

» » Μιχαὴλ » δεκαεπτὰ 17%

» » Δ. Βικέλαν » δώδεκα 12%

10ον Ἀν δὲ ὃ μὴ γένοιτο προκύψῃ ζημία, θέλει διανεμηθῇ αὕτη μετὰ τῶν κεφαλαιούχων συνεταίρων κατ' ἀναλογίαν τῶν κατὰ τὸ ἀρθ. 4 κεφαλαίων ἑκάστου.

11ον Ἀν ὁ Ὑψιστος χάριση εἰς τὴν Ἑταιρίαν κατὰ τὸ τριετὲς διάστημα τῆς διαρκείας τῆς κέρδη διπλάσια τῶν ἤδη κατατιθεμένων κεφαλαίων, τὸ ὕπερβάλλον τὰς £ 30.000 ποσὸν κέρδους, θέλει διανεμηθῇ οὐχὶ κατὰ τὸ ἀρθρον 9ον, ἀλλ' ἐξ ἴσου εἰς τοὺς πέντε συνεταίρους ἀνὰ ἓν πέμπτον εἰς ἕκαστον.

12ον Οἱ τρεῖς ἀδελφοὶ Λέων, Κωνσταντῖνος καὶ Βασίλειος, καὶ ἐν περιπτώσει διχογνωμίας, οἱ δὺν μόνον ἐξ εὐτῶν δύνανται ν' ἀποφασίσωσιν ὅποιανδήποτε μεταλλαγὴν τῶν ἀνωτέρω ὅρων καὶ προσθήκην νέων ὅρων ἢ καὶ ὅποιανδήποτε τροπολόγησιν τοῦ συμβολαίου τούτου, ὅσπεποτε ἤθελον κρίνει τὸ τοιοῦτον εὐλογον, ἢ δὲ τοιαύτη ἀπόφασις τῶν τριῶν ἢ καὶ μόνον τῶν δὺν

ὥς εἴρηται θέλει εἶσθαι παραδεκτὴ παρ' ὅλων τῶν ὑποσημειουμένων,
οἵαδὴποτε καὶ ἂν εἶναι αὕτη.

Ταῦτα συμφωνήσαντες ὑπογράφομεν ὅμοια τοῦ παρόντος

Λονδῖνον 28 Μαρτίου 1860

Μασσαλία τῇ 4 Ἀπριλίου 1860

Ἀθῆναι

Β. Μελάς

Λέων Μελάς

Λέων Μελάς

Δ. Βικέλας

Κ Μελάς

Ἑταιρικὸν Συμβόλαιον τῶν θειορυχείων Μήλου

Ἄρ. 1. Διὰ τοῦ παρόντος προσωρινοῦ Συμβολαίου, ἰσχύοντος μέχρι τῆς συντάξεως ἑτέρου, οἱ ὑποφαινόμενοι ἄδελφοὶ Λέων, Κωνσταντῖνος, Βασίλειος καὶ Μιχαὴλ Μελάδες καὶ ὁ ἀνεψιὸς αὐτῶν Δημήτριος Βικέλας σχηματίζουν ἐταιρίαν σκοπὸν ἔχουσαν τὴν ἐξόρυξιν, ἐκμάστευσιν καὶ ἐμπορίαν ἐν γένει τοῦ ἐν νήσῳ Μήλῳ αὐτοφουῶς θείου, παραχωροῦντος εἰς τὴν ἐταιρίαν ταύτην τοῦ Βασιλείου Μελά τὸ ἀποκλειστικὸν δικαίωμα ὅπερ ἐπὶ τῶν θειορυχείων τῆς νήσου ἔλαβεν ἐπισήμως παρὰ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως.

Ἄρ. 2. Πρὸς ἀποζημίωσιν τῶν μέχρι τοῦδε ἐξόδων καὶ ὧσων ζημιῶν ὑπέστη ἔνεκα τῶν θείων τούτων ἢ ἐμπορικῇ ἐπωνυμίᾳ τῶν Ἀδελφῶν Μελά, οἱ μνησθέντες ἐταῖροι πληρώνωσι πρὸς αὐτὴν λίρας Ἀγγλικὰς πέντε χιλιάδας, ἧτοι δραχμαὶ 140.000. ἐξοφλουμένου οὕτω παντὸς λογαριασμοῦ τῆς Μήλου μέχρι τῆς 31 Χθρίου 1862 καὶ ἀναλαμβανούσης τῆς διὰ τοῦ παρόντος σχηματιζομένης ἐταιρίας πᾶν ἔξοδον καὶ πᾶσαν εὐθύνην ἀπὸ τῆς 1 Ἰανουαρίου 1863. Πᾶν δὲ τὸ ἐν Μήλῳ εὕρισκόμενον ὑλικόν, πᾶσα ποσότης θείου ἢ θειολίθου ἢ θειοχώματος ἐξορυχθέντος ἢ μὴ, καὶ πάντα ἐν γένει τὰ ἐπ' ὀνόματι τοῦ Βασιλείου Μελά ἢ τῶν ἀδελφῶν Μελά ὑπάρχοντα ἐν Μήλῳ ἕως σήμερον κτήματα κινητὰ ἢ ἀκίνητα μένουσι διὰ λ/σμὸν τῆς διὰ τοῦ παρόντος σχηματιζομένης ἐταιρίας.

Ἄρ. 3 Ἡ ὥς ἄνω πληρωμὴ τῶν Δρ. 140.000 πρὸς τοὺς Ἀδελφούς Μελά γίνεται κατὰ τὴν ἐξῆς ἀναλογίαν: ὁ Λέων Μελάς πληρώνει Δρ. 18000.- ὁ Κωνσταντῖνος 32000.- ὁ Βασίλειος 40000.- ὁ Μιχαὴλ 24000 καὶ ὁ Δημ. Βικέλας Δρ. 16000. Κατὰ τὴν ἀναλογίαν δὲ τῶν οὕτω κατατιθεμένων κεφαλαίων προσδιορίζεται καὶ ἡ ἐνοχὴ ἐκάστου εἰς τὴν ἐταιρίαν, ἧτοι διαιρουμένου τοῦ ὅλου κεφαλαίου αὐτῆς εἰς μετοχὰς 140 (ἐκ Δρ. 1000 ἐκάστη), λαμβάνει ὁ μὲν Λέων μετοχὰς 28, ὁ δὲ Κωνσταντῖνος 32, ὁ Βασίλειος 40, ὁ Μιχαὴλ 24 καὶ ὁ Δημ. Βικέλας μετοχὰς 16.

Ἄρ. 4 Γενικὸς διευθυντὴς τῆς ἐταιρίας προσδιορίζεται ὁ Β. Μελάς, τὴν δὲ κατάλληλον αὐτοῦ ἀντιμισθίαν θέλει ἀκολουθῶς ὀρίσει ἡ ἐταιρία.

Ἄρ. 5. Τὰς ἐπιτοπίους ἐν Μήλῳ ἐργασίας θέλει διευθύνει ὁ ὑπὸ τὰς ὁδηγίας καὶ τὴν ἐπιτήρησιν τοῦ Γενικοῦ Διευθυντοῦ, ἀντιπρόσωπος αὐτοῦ, «Διευθυντὴς τῶν ἐν Μήλῳ θειορυχείων» ἀποκαλούμενος, λαμβάνων δὲ μηνιαῖον μισθὸν ἐκ Δραχμῶν 500./ δύναται δὲ παρεκτὸς τούτου νὰ τοῦ παρα-

χωρῇ ὁ Γενικὸς Διευθυντὴς καὶ μέρος ἐπὶ τῶν καθαρῶν κερδῶν τῆς ἑταιρίας μὴ ὑπερβαῖνον τὰ 10%.

Ἄρ. 6. Ἐκ τοῦ συνόλου τῶν ἐτησίων τῆς Ἑταιρίας ἐσόδων πληρώνονται ὅλαι αἱ δαπάναι τῆς Ἑταιρίας, περιλαμβανομένων τῶν ὑπὸ τοῦ νόμου ὀριζομένων μερισμάτων καὶ ἀποζημιώσεων καὶ τοῦ πρὸς τὸν συμφωνηθέντος μερίσματος καθὼς ἐπίσης καὶ 6% ἐτήσιος τόκος ἐπὶ τῶν ἐκ δρ. 140000 κεφαλαίων τῆς ἑταιρίας. Ἀπὸ τοῦ μένοντος δὲ ποσοῦ τοῦ καθαροῦ κέρδους (ἀφοῦ ἐκπεςθῇ τὸ πρὸς τὸν Διευθυντὴν τῶν ἐν Μήλῳ θεωρουμένων ὀφειλόμενον μέρος) θέλουν ἐκπίπτεσθαι 5% πρὸς σχηματισμὸν ἀποθεματικοῦ κεφαλαίου, τὰ δὲ λοιπὰ θέλουν διανεμέσθαι εἰς τοὺς μετόχους, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῶν εἰς ἕκαστον ἀνηκουσῶν μετοχῶν, ὡς ἐν τῷ ἄρθρῳ 3ον.

Ἄρ. 7. Τὸν γενικὸν λογαριασμὸν καὶ τὸ ἰσοζύγιον τῆς Ἑταιρίας συντάσσει κατ' ἔτος τὴν 31 Χθρίου ὁ γενικὸς διευθυντής, κοινοποιῶν τοῦτο εἰς ἕκαστον τῶν μετόχων, καὶ πληρόνων εἰς ἕκαστον τὸ μέρος αὐτοῦ. Ἐν περιπτώσει δὲ ὅ μὴ γένοιτο ζημίας, αὕτη θέλει διανεμέσθαι μεταξὺ τῶν ἐταίρων κατὰ τὴν ἀναλογίαν ἐπίσης τῶν μετοχῶν ἐκάστου.

Ἄρ. 8. Τὰς μετοχὰς αὐτοῦ δὲν δύναται ν' ἀπαλλοτριώσῃ ὁ ἐταῖρος ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τῶν λοιπῶν συνεταίρων του.

Ἄρ. 9. Οἱ ὑποφαινόμενοι ὑποχρεοῦνται ἂν ἡ περίστασις τὸ καλέσῃ νὰ συντάξωσιν ἐπὶ τῶν βάσεων τοῦ παρόντος, ἄλλο λεπτομερέστερον συμβόλαιον, καθ' οὗς τύπους οἱ ἐν Ἑλλάδι νόμοι ἀπαιτοῦσιν, ἐπιφυλάσσονται δὲ νὰ σκεφθῶσι περὶ τροπολογιῶν τοῦ παρόντος συμβολαίου, ἢ καὶ περὶ σχηματισμοῦ τῆς παρούσης ἰδιαίτης ἑταιρίας εἰς ἀνώνυμον ἑταιρίαν ἀναγνωριζομένην ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως.

Ἐν Λονδίῳ τῇ 3 Ἰουλίου 1863.

Β. Μελάς

Δ. Βικέλας

Ἐν Ἀθήναις τῇ 6/18 Ἰουλίου 1863.

Λέων Μελάς

Ἐν Μασσαλίᾳ τῇ 11 Ἰουλίου 1863

Κων. Μελάς

Μ. Μελάς

ΣΥΜΦΩΝΗΤΙΚΟ ΑΝΑΝΕΩΣΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Διὰ τοῦ παρόντος ιδιωτικοῦ συμβολαίου, ἰσχύοντος ὡς δημοσίου, οἱ υποφαινόμενοι Ἀδελφοὶ Λέων, Κωνσταντῖνος, Βασίλειος καὶ Μιχαὴλ Μελάδες, καὶ ὁ ἀνεπιθὸς αὐτῶν Δημ. Βικέλας ἀνανεώνουν ὑπὸ τοὺς ἐξῆς ὅρους, τὴν ἤδη μεταξὺ των ὑπάρχουσαν, ὁμόρρυθμον ἐμπορικὴν ἐταιρείαν.

1ον. Διατηροῦνται τὰ ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν «Ἀδελφοὶ Μελά», ὑπάρχοντα ἐν Λονδίῳ καὶ Μασσαλίᾳ δύο καταστήματα διευθυνόμενα ὡς καὶ μέχρι τοῦδε ἐν Μασσαλίᾳ μὲν ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τοῦ Μιχαήλ, ἐν δὲ Λονδίῳ ὑπὸ τοῦ Βασιλείου μετὰ τοῦ Δ. Βικέλα.

2ον. Ἡ διάρκεια τῆς παρούσης ἐταιρίας λογίζεται ἀπὸ τῆς 1ης Ἰανουαρίου 1869 λήγει τὴν 30 Ἰουνίου 1871.

3ον. Τοῦ ἰσοζυγίου τῆς παλαιᾶς ἐταιρίας κλεισθέντος τὴν 28ην Φεβρουαρίου 1869 πᾶσαι αἱ κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἐκκρεμεῖς ὑποθέσεις τῶν δύο καταστημάτων μένουν διὰ λογαριασμὸν τῆς νέας ἐταιρίας ἀναδεχομένης ἐπίσης καὶ τὰς πρὸς τὸν Κον Π. Σουγδουρῇ ἐτερορρυθμῶς χορηγηθέντα κεφάλαια ἐκ £ 12000 διὰ περίοδον λήγουσαν τὴν 1ην Ἰουλίου 1871 κατὰ τὸ ὑπογραφὲν (παρὰ τοῦ μνησθέντος καὶ τῶν ἐν Λονδίῳ Ἀδελφῶν Μελά) συμβόλαιον ὑπὸ ἡμερομηνίαν, Ροστοβίου 30 Ἰουλίου 1868.

4ον. Ἀναδέχεται ἡ ἐταιρία τὰ πραγματικὰ ἔξοδα γραφείου, ὑπαλλήλων καὶ ἐμπορευμάτων ἀμφοτέρων τῶν καταστημάτων.

5ον. Τὰ δύο καταστήματα ὑποχρεοῦνται νὰ κοινοποιῶσιν ἐκάστοτε τὰς πράξεις των εἰς ἄλληλα, νὰ κρατῶσι τακτικὰ διπλογραφικὰ βιβλία, ν' ἀσφαλίζουν τοὺς θαλασσίους κινδύνους των ἐξαιρέσει ποσοῦ μὴν ὑπερβαίνοντος £ 500, ἐπὶ ἐκάστου φορτίου λ/μοῦ των ἢ λ/μου φίλων, ὅπερ δύνανται ν' ἀσφαλίζωσιν ἀναδεχόμενοι τοὺς θαλασσίους κινδύνους νὰ μὴ χορηγῶσιν ἐγγυήσεις ὑπὲρ τρίτων προσώπων ἢ καταστημάτων ἐκτὸς τῆς συνήθους ἐγγυῆς del credere καὶ νὰ μὴ χορηγῶσιν πιστώσεις εἰς φίλους ἀνοικτὰς ἄνευ προηγουμένης συνεννοήσεως καὶ συμφωνίας μεταξὺ των, ἐπὶ τέλους νὰ μὴ ἐπιχειρίζωνται παιχνίδια κερδοσκοπικά, χρεογράφων, σιδηροδρόμων καὶ ἄλλων ὑποχρεώσεων ἢ ἐμπορευμάτων ἄνευ πραγματικῶν κεφαλαίων.

6ον. Κεφάλαια τῆς ἐταιρίας λογίζονται £ 90000, ἐξ ὧν καταθέτει £ 10000 ὁ Λέων, οἱ δὲ λοιποὶ τέσσαρες ἐταῖροι ἀνὰ £ 20000 ἕκαστος ὑποχρεομένων καὶ τῶν 5 νὰ καταθέτωσιν ὁλόκληρα τὰ κεφάλαιά των.

7ον. Τὰ κεφάλαια τῆς ἐταιρίας κατατίθενται εἰς τὸ ἐν Λονδίῳ κατάστημα, ὅπου θὰ καταστρώνεται ἐκάστην 30ην Ἰουνίου (ἐκτὸς τοῦ

ἐνεστῶτος ἔτους) γενικὸν ἰσοζύγιον ἀποστελλόμενον πρὸς τὸ ἐν Μασσαλία κατάστημα καὶ πρὸς τὸν συνεταῖρον Λέοντα. Διανομὴ δὲ τῶν κερδῶν, ἣ ὃ μὴ γένοιτο τῶν ζημιῶν θὰ γίνῃ μόνον εἰς τὴν λήξιν τῆς ἐταιρίας, τὴν 30ην Ἰου-
νίου 1871 κατὰ τὸ καταστροφησόμενον τότε τελειωτικὸν ἰσοζύγιον.

8ον. Ἡ ἐταιρία ὀρίζει δι' ἕκαστον τῶν τεσσάρων διευθυνόντων ἐταίρων ἀνὰ £ 1000 σιτηρέσιον. Ὁ δὲ Βασίλειος ὡς ἐκ τῶν ἐκτάκτων ἐξόδων τοῦ Λονδίνου δύναται νὰ πιστώνεται μὲ πρόσθετον ἐτήσιον ἐπιχορήγησιν μέχρι £ 400. Εἰς οὐδένα δὲ τῶν ἐταίρων ἐπιτρέπεται νὰ χρεώνηται εἰς τὰ καταστήματα τῆς ἐταιρίας δι' ὅποιονδήποτε ποσὸν καθ' ὑπέρβασιν πραγματικῶν περισσευμάτων καὶ τοῦ σιτηρεσίου του.

9ον. Ἄν τὰ διανεμηθησόμενα κατὰ τὴν λήξιν τῆς ἐταιρίας, κέρδη (κατὰ τὸ ἄρθρον 10ον) δὲν φέρουν τὸ μέρος τοῦ συνεταίρου Λέοντος μέχρι τοῦ ποσοῦ £ 1250. ἤτοι ἀνὰ 5% κατ' ἔτος ἐπὶ τῶν κεφαλαίων του, θέλει πιστωθῇ ὁ λογαριασμός του μὲ χρέωσιν τῆς ἐταιρίας, διὰ τὸ ἐλλεῖπον μέχρι συμπληρώσεως τῶν £ 1250 ποσόν. Ἄν δ' ὃ μὴ γένοιτο, ὑπάρχῃ ζημία, αὕτη θὰ διανεμηθῇ μεταξὺ τῶν κεφαλαίων (κατὰ τὸ ἄρθρον 10ον) ἀποῦ πρῶτον πιστωθῇ ὁ Λέων μὲ χρέωσιν τῆς ἐταιρίας μὲ τὸ ποσὸν £ 1250 ἀντιπροσωπεῦον τόκον 2 1/2 % ἐτῶν καὶ 5% ἐπὶ τῶν κεφαλαίων του.

10ον. Μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν ἐξόδων καὶ σιτηρεσίων (κατὰ τὰ ἄρθρα 4ον καὶ 8ον) καὶ μετὰ τὴν ἐφαρμογὴν ἂν ἡ περίστασις τὸ καλέσῃ, τοῦ ἄρθρου 9ου τὰ περισσεύοντα κέρδη ἣ ὃ μὴ γένοιτο, ἣ ὑπάρχουσα ζημία θὰ διανεμηθῶσι μεταξὺ τῶν πέντε συνεταίρων ἀναλόγως τῶν παρ' ἑκάστου κατατεθέντων κεφαλαίων.

Ὑπεγράφησαν δύο ἴσα πρὸς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ τέλος

Ἐν Μασσαλία τῇ

Λέων Μελάς

τῇ 24 /6 Ιουλίου 1869 ἐν Κωνσταντινουπόλει

Λονδίνῳ τῇ 27 7θρίου Β. Μελάς

Δ. Βικέλας

Ἑταιρικὸν Συμβόλαιον τῶν Θειορυχείων Μήλου

Ἄρ. 1. Διὰ τοῦ παρόντος προσωρινοῦ Συμβολαίου, ἰσχύοντος μέχρι τῆς συντάξεως ἑτέρου, οἱ ὑποφαινόμενοι ἄδελφοὶ Λέων, Κωνσταντῖνος, Βασίλειος καὶ Μιχαὴλ Μελάδες καὶ ὁ ἀνεψιὸς αὐτῶν Δημήτριος Βικέλας σχηματίζουν ἑταιρίαν σκοπὸν ἔχουσαν τὴν ἐξόρυξιν, ἐκμάστευσιν καὶ ἐμπορίαν ἐν γένει τοῦ ἐν τῇ νήσῳ Μήλῳ αὐτοφουῶς θείου, παραχωροῦντος εἰς τὴν ἑταιρίαν ταύτην τοῦ Βασιλείου Μελά τὸ ἀποκλειστικὸν δικαίωμα ὅπερ ἐπὶ τῶν Θειορυχείων τῆς νήσου ἔλαβεν ἐπισήμως παρὰ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως.

Ἄρ. 2. Πρὸς ἀποζημιώσιν τῶν μέχρι τοῦδε ἐξόδων καὶ ὧν ζημιῶν ὑπέστη ἕνεκα τῶν θείων τούτων ἢ ἐμπορικῇ ἐπωνυμίᾳ τῶν Ἀδ. Μελά, οἱ μνησθέντες ἑταῖροι πληρώνωσι πρὸς αὐτὴν λίρας Ἀγγλικὰς Πέντε χιλιάδας, ἥτοι δραχμὰς 140.000, ἐξωφλουμένου οὕτω παντὸς λογαριασμοῦ τῆς Μήλου μέχρι τῆς 31 Χθρίου 1882 καὶ ἀναλαμβανούσης τῆς διὰ τοῦ παρόντος σχηματιζομένης ἑταιρίας πᾶν ἔξοδον καὶ πᾶσαν εὐθύνην ἀπὸ τῆς 1 Ἰανουαρίου 1863.

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΚΑΙ Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΝΕΜ

Βασική προϋπόθεση για την κατανόηση της πολιτικής που άσκησε το Νηπιακό Επιμελητήριο Μετά στα εκπαιδευτικά πράγματα της χώρας, αποτελεί, όπως είναι φυσικό, η γνωριμία μας με τον τρόπο συγκρότησης και λειτουργίας του, με άλλα λόγια προέχει να γνωρίσουμε το θεσμικό πλαίσιο που διέπει την υπερεκατονταετή παρουσία του και το οποίο —όπως είμαστε πια σε θέση να γνωρίζουμε— ανταποκρίθηκε με τον καλύτερο τρόπο στις προσδοκίες του Βασιλείου Μετά και όσων ανέλαβαν να υλοποιήσουν τις εντολές του. Κατά συνέπεια προέχει η ανάδειξη των στοιχείων εκείνων που με τον ένα ή τον άλλο τρόπο συνετέλεσαν ώστε το ΝΕΜ να συμβάλλει με αποφασιστικό ρόλο στην ίδρυση σχολικών κτιρίων από τα τέλη του 19ου αι. και ως τις μέρες μας.

Φυσικά στην κεφαλή της πορείας αυτής δεν μπορεί να μην τοποθετηθεί η βούληση του διαθέτη, αφού από αυτήν προήλθε η σχετική πρωτοβουλία και η εν συνεχεία υλοποίησή της. Τι ακριβώς εντέλλεται λοιπόν με τους όρους της διαθήκης του ο Βασίλειος Μετάς; Είχε προβλέψει με το πρακτικό μυαλό του εμπόρου τη διατύπωση των όρων εκείνων που θα καθιστούσαν βιώσιμο και αποτελεσματικό το κληροδότημά του;

Όλα αυτά δεν μπορεί παρά να τα αναζητήσουμε αρχικά στο κείμενο της διαθήκης του που κρίνουμε σκόπιμο να παραθέσουμε αυτούσιο, αφού η δημοσίευσή της ολόκληρη έχει γίνει από τις σελίδες της εφημερίδας Αιών, ταυτόχρονα με τη δημοσίευσή της στο Πρωτοδικείο, δηλαδή πριν από εκατό και πάνω χρόνια, ενώ έκτοτε έχουν δημοσιευτεί κατά καιρούς μόνο τα βασικά της στοιχεία και ειδικότερα η παράγραφος εκείνη που ρητά αναφέρεται στη σύσταση του Νηπιακού Επιμελητηρίου. Παράλληλα κρίνουμε σκόπιμο να παραθέσουμε και μερικά δημοσιεύματα από τον τύπο της εποχής, προκειμένου να γίνει γνωστό το κλίμα που επικρατούσε περί τα τέλη του 19ου αι. σχετικά με την ατμόσφαιρα του «ευεργετισμού», δηλαδή την κοινή

γνώμη για τα πρόσωπα που διαμόρφωναν με τις πράξεις ευποίας το περιβάλλον αυτό.

Α'. Η διαθήκη του Βασιλείου Μελά και ο αντίκτυπός της

Ἐν Ἀθήναις σήμερον τὴν ἑβδόμην Ὀκτομβρίου τοῦ ἔτους χιλιοστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ ὀγδοηκοστοῦ τρίτου ἐν τῇ οἰκίᾳ μου κειμένη ἐπὶ τῆς πλατείας τοῦ Συντάγματος, ὅπου διαμένω, συντάξα τὴν παρούσαν μυστικὴν διαθήκην μου, ἣτις ἐπιθυμῶ μετὰ θάνατόν μου νὰ ἔχῃ πληρὴς κῦρος καὶ ἰσχύν.

Καθολικὸν κληρονόμον μου ἀπάσης τῆς κινητῆς καὶ ἀκινήτου περιουσίας μου ἐγκαθιστῶ τὴν πεφιλημένην σύζυγόν μου Τερψιχόρην.

Παραγκέλω τὴν μνησθείσαν κληρονόμον μου ἐκ τῆς χρηματικῆς περιουσίας μου τῆς ἐξευρεθησομένης μετὰ θάνατόν μου νὰ διανείμῃ διαθέτουσα κατὰ βούλησιν ἐξήκοντα χιλιάδας (60.000) Δραχμὰς εἰς φιλανθρωπικὰ καταστήματα καὶ εἰς φιλανθρωπικοὺς σκοποὺς. Ἐκ τοῦ ποσοῦ τούτου τῶν 60.000 ἐξήκοντα χιλιάδων δραχμῶν θέλουσι λάβει ὡς δῶρον καὶ οἱ ὑπηρεταὶ τῆς οἰκίας μου καὶ οἱ ὑπάλληλοι μου τοὺς συμφωνημένους μισθοὺς αὐτῶν ἐνὸς ὁλοκλήρου ἔτους ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς ἀποθιάσεώς μου.

Ἐν ὧσιν ζῇ ἡ σύζυγός μου καὶ κληρονόμος μου θέλει ἔχει τὴν ἐπικαρπίαν τῶν προσόδων τῆς παρὰ τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Καπνικαρέας ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἑρμοῦ ἤδη οἰκίας μου μετὰ τῶν ἀποθηκῶν τῆς ἀποκαλουμένης “Στοᾶς Μελαῖ”, μετὰ δὲ τὸν θάνατόν της τὸ μὲν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἑρμοῦ μέρος τῆς εἰρημένης οἰκοδομῆς μετὰ τῆς κατοικίας καὶ τῶν ὑπ’ αὐτὴν δύω ἀποθηκῶν καὶ τῆς εἰσόδου τῆς στοᾶς κληροδοτῶ εἰς τὸν Βίκτωρα Μελαῖ, υἱὸν τοῦ μακαρίτου ἀδελφοῦ μου Λέοντος, τὸ δὲ ὀπισθεν μέρος τῆς στοᾶς τὸ συμπεριλαμβανόν δεκαεξ ἀποθήκας κληροδοτῶ εἰς τὰ ἄρρενα τέκνα τοῦ ἀδελφοῦ μου Μιχαὴλ Μελαῖ. Ὅρίζω δὲ ὅτι ὁ κατέχων τὸ ἔμπροσθεν μέρος τῆς ἐν λόγῳ οἰκίας μου ὑποχρεοῦται νὰ ἀφήνῃ ἑσαεὶ ἐλευθέραν πρὸς δίοδον τὴν ἐκ τῆς ὁδοῦ Ἑρμοῦ Στοὰν τὴν ἄγουσαν εἰς τὸ ὀπισθεν μέρος τῆς οἰκίας μου ὅπου ὑπάρχουσι αἱ δέκα ἕξ ἀποθῆκαι.

Παραγκέλω συγχρόνως τὴν σύζυγόν μου καὶ κληρονόμον μου Τερψιχόρην νὰ μετρήσῃ εἰς τὸν ἀνεψιόν μου Δημήτριον Βικέλαν Δραχμὰς τριάκοντα χιλιάδας διὰ μίαν ἐνθύμησιν.

Τὴν μεγάλην οἰκίαν μου τὴν ἐπὶ τῆς πλατείας Λουδοβίκου κειμένην τὴν ἀποτελοῦσαν τετράγωνον συνορευομένην γύρωθεν ὑπὸ τῶν ὁδῶν Αἰόλου, Σοφοκλέους, Ἀχαρνῶν καὶ τῆς πλατείας Λουδοβίκου κληροδοτῶ μετὰ τὴν ἀποβίωσιν τῆς συζύγου μου, ἣτις ἐνόσω ζῇ θέλει ἔχει τὴν ἐπικαρπίαν τῶν προσόδων αὐτῆς, εἰς τὸν Δημήτριον Βικέλα, τὸν Βίκτορα Μελά καὶ εἰς τὸν πρεσβύτερον υἱὸν τοῦ ἀδελφοῦ μου Μιχαὴλ Μελά καὶ παραγκέλω αὐτοὺς ὅπως ἐκ τῶν ἐτησίων αὐτῆς προσόδων μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν ἐκάστοτε τῶν ἀπαιτουμένων ἐξόδων τῆς συντηρήσεως τῆς οἰκίας ταύτης, ὁλόκληρον τὸ ὑπόλοιπον δαπανῶσιν πρὸς ἴδρυσιν καὶ συντήρησιν νηπιαγωγείων ὅπου δῆποτε ἤθελον ἐγκρίνει, ἐκτὸς μόνον τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν, ἣτις εὐμοιρεῖ ἐκπαιδευτικῶν καταστημάτων, ἀπαγορεύω δὲ τὴν φαλκίδευσιν τοῦ κληροδοτήματος τούτου δι' ὅποιον δῆποτε λόγῶν.

Ἡ ἴδρυσις καὶ συντήρησις τῶν εἰρημένων νηπιαγωγείων θέλει ἐκτελεσθῇ ὑπὸ τοὺς ἐξῆς ὅρους καταστατικοῦ.

1ον Οἱ εἰρημένοι τρεῖς κληροδόχοι θέλουσιν ἀποτελέσει διαχειριστικὴν ἐπιτροπὴν ἣτις θέλει διαχειρίζεται τὰς ἐτησίους προσόδους τῆς εἰρημένης οἰκίας μου πρὸς εὐόδωσιν τοῦ φιланθρωπικοῦ καὶ φιλεκπαιδευτικοῦ καθιδρύματος ὅπερ καθιστῶ διὰ τῆς παρούσης διαθήκης μου καὶ ὅπερ ἀποκληθῆσεται “*Νηπιακὸν Ἐπιμελητήριον Μελά*”.

2ον Ἡ διαχειριστικὴ αὕτη ἐπιτροπὴ θέλει συντάξει καὶ υποβάλει εἰς ἔγκρισιν τῆς Κυβερνήσεως τὸ καταστατικὸν καὶ τὸν διοργανισμόν τοῦ καθιδρύματος τούτου. Ἡ διαχειριστικὴ ἐπιτροπὴ θέλει ἔχει τὴν φροντίδα τοῦ διορισμοῦ τοῦ προσωπικοῦ τῶν σχολείων, ἡ δὲ Κυβέρνησις μόνον τὴν ἐκ τῶν κειμένων νόμων ἐποπτεῖαν.

3ον Τὰ μέλη τῆς διαχειριστικῆς ἐπιτροπῆς εἰσὶν ἰσόβια, ἐὰν δὲ ἔνεκα θανάτου ἢ οἷας δῆποτε ἄλλης αἰτίας ἐλλεῖψει ἓν ἐκ τῶν μελῶν οἱ ἐναπομείναντες ἐκλέγωσι τὸν ἀντικαταστάτην αὐτοῦ, καὶ εἰς μόνος ὑπάρξῃ ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἐκλέξῃ τοὺς ἐταίρους δύω ἐκλείποντας.

4ον Τὰ μέλη τῆς ἐκάστοτε διαχειριστικῆς ἐπιτροπῆς δικαιοῦνται νὰ λαμβάνωσι ἕκαστος ἐτησίως Δραχμὰς χιλίας πεντακοσίας (1500) πρὸς ἀμοιβὴν τῶν κόπων αὐτῶν.

5ον Ἀπαγορεύεται εἰς τὰ μέλη τῆς διαχειριστικῆς ἐπιτροπῆς οἰαδήποτε δαπάνη πέραν τῶν ἐτησίων προσόδων τῆς εἰρημένης οἰκίας μου ἢν

ἀφιερώνω ὡς κεφάλαιον ἀναπαλλοτρίωτον πρὸς φιланθρωπικὸν σκοπὸν τῆς
ιδρύσεως νηπιαγωγείων. Ἀκυρῶ πάσαν προγενεστέραν διαθήκην μου ἵνα ἔχῃ
κῦρος ἢ παρούσα ἥτις ἐγγράφη ὑπ' ἐμοῦ ἰδιοχείρως καὶ ὑπογράφεται εἰς
ἐκάστην σελίδα

B. Μελάς¹

Ο θάνατος του Βασιλείου Μελά και η αναμονή δημοσίευσης της
διαθήκης του δεν ήταν γεγονότα που πέρασαν απαρατήρητα από τον αθηναϊκό
τύπο, δηλαδή από τα μέλη της ἐγκριτης αθηναϊκής κοινωνίας. Ο Βασίλειος
Μελάς, οι Μελάδες γενικότερα, αποτελούσαν κεντρικά πρόσωπα της
αθηναϊκής σκηνής και οι ἐνέργειές τους παρακολουθούνταν και
σχολιάζονταν ποικιλοτρόπως. Η αναγγελία, λοιπόν, του θανάτου του
Βασιλείου Μελά και η επικείμενη κοινοποίηση της διαθήκης κινητοποιεί τα
φύλλα της εποχής που σχολιάζουν έντονα το γεγονός. Έτσι η εφημερίδα
Αιών της 3ης Ὀκτωβρίου 1884 αναφέρει²:

Οὐδὲν εἶναι γνωστὸν ἀκόμη περὶ τοῦ περιεχομένου τῆς διαθήκης τοῦ
ἐν Παρισίοις τελευτήσαντος συμπολίτου ἡμῶν Βασιλείου Μελά, πᾶν δ' ὅ,τι
ἔγραψαν περὶ αὐτοῦ συνάδελφοί τινες, ἐρείδεται, καθ' ἃς ἡμεῖς ἔχομεν
πληροφορίας, εἰς εἰκασίας. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ ἀποθανὼν τὴν τελευταίαν
αὐτοῦ διαθήκην, ἣν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα συνέταξεν ἐν Γαλλίᾳ
παρακατέθετο παρὰ τῷ ἐν Παρισίοις προξενίῳ ἡμῶν, ὅπερ ἀπέστειλεν ἡδη
αὐτήν, εἰς Ἀθήνας, ἐνθα ἀναμένεται τὴν ἐβδομάδα ταύτην, θ' ἀφαιρεθῶσι δ'
αἱ σφραγίδες αὐτῆς καὶ θὰ ἀναγνωσθῇ ἐν τῷ ἐνταῦθα Πρωτοδικείῳ. Τότε τὸ
πρῶτον θὰ γνωσθῇ ἀσφαλῶς τὸ περιεχόμενον αὐτῆς.

1. Αυτό είναι το κείμενο της διαθήκης του Β. Μελά· το πρωτότυπο ἀπόκειται στο
ἀρχεῖο διαθηκῶν του Πρωτοδικείου Αθηνῶν. Εδῶ δημοσιεύουμε το κείμενο χωρίς να
διορθώσουμε τα λίγα ὀρθογραφικά λάθη του διαθέτη. Ἄλλωστε η ἀνορθογραφία εἶναι στοιχείο
που χαρακτηρίζει τον Μελά, ὅπως πολὺ χαρακτηριστικὰ καταθέτει ο Δημ. Βικέλας (*Η Ζωή
μου*, σ. 245). Ὡς μάρτυρες στο ἀνοῖγμα της διαθήκης παρέστησαν οἱ Ἰωάννης Σαγραντής,
τραπεζικός, Σταμάτης Ψυχᾶς καὶ Ἰωάννης Νεγρεπόντες.

2. Εφ. Αἰών, φ. της 3ης Οκτ. 1884, σ. 3, στήλη «Διάφορα».

Τα στοιχεία του Αιώνα είναι πράγματι σωστά. Έχει δημιουργηθεί, λοιπόν, το κλίμα αναμονής· η αθηναϊκή κοινωνία ειδοποιείται μέσω του τύπου της εποχής για το γεγονός του θανάτου και της επίκειμενης δημοσίευσης της διαθήκης· και τούτο δεν σημαίνει τίποτε άλλο παρά ότι ο Βασίλειος Μελάς με την παρουσία του στα οικονομικά και κοινωνικά πράγματα του παροικιακού ελληνισμού αλλά και του ελλαδικού (αθηναϊκού) περιβάλλοντος είναι από τα πρόσωπα που συγκεντρώνουν την προσοχή εξαιτίας της ανάμειξής του σε πολλά πεδία της κοινωνικής και κυρίως της οικονομικής ζωής που έχει διαμορφωθεί προς τα τέλη του 19ου αι. Και φυσικά δεν είναι μόνο ο Βασίλειος αλλά και τα άλλα αδέρφια του, δηλαδή ο Λέων με τη πολυσχιδή δράση και ο Μιχαήλ, που λίγα χρόνια αργότερα θα εκλεγεί βουλευτής και δήμαρχος Αθηναίων.

Φυσικά τα αθηναϊκά φύλλα θα ασχοληθούν πολύ περισσότερο για το κείμενο της διαθήκης μετά τη δημοσίευσή του που θα αποτελέσει πολύ ενδιαφέρον θέμα για τους αναγνώστες τους. Συγκεκριμένα η εφημερίδα *Ακρόπολις* θα δημοσιεύσει περιληπτικά όλο το κείμενο, της λιτής, άλλωστε, διαθήκης του Βασιλείου και ταυτόχρονα θα δώσει την πληροφορία ότι το ελληνικό κράτος και ειδικότερα το δικαστικό σώμα εποφθαλμιούσε το συγκρότημα της Μεγάλης Οικίας. Γράφει λοιπόν η εφημερίδα³:

...Τὴν ἱστορικὴν μεγάλην οἰκίαν του παρὰ τὴν πλατεῖαν τοῦ ἁγίου Λουδοβίκου, ἣν εἶχεν ὀνειροπολήσει τὸ ἔθνος κληροδοτουμένην αὐτῷ καὶ ἰδίᾳ ὁ δικαστικὸς κόσμος ὡς περίθλεπτον μέγαρον τῆς δικαιοσύνης, κληροδοτεῖ εἰς τοὺς Δ. Βικέλαν, Βίκτορα Μελᾶν καὶ τὸν πρεσβύτερον υἱὸν τοῦ Μιχαήλ Μελᾶ καὶ παραγγέλλει αὐτοῖς, ἵνα ἐκ τῶν ἐτησίων προσόδων μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν πάσης πρὸς συντήρησιν ἢ ἄλλης δαπάνης, τὸ καθαρὸν εἰσόδημα δαπανῶσιν ἀποκλειστικῶς πρὸς ἱδρυσιν καὶ συντήρησιν νηπιαγωγείων..., για να σχολιάσει καταλήγοντας:

Ψίθυρος ἠκολούθησε τὴν ἀνάγνωσιν τῆς ἀπροσδοκῆτου φαίνεται ἐν πολλοῖς, διαθήκης· ἠκούσαμεν δέ τινος ἰδιοτρόπου, ἀναπνεύσαντος θορυβωδῶς, διότι δὲν ἐβάρυνεν ὁ διαθέτης τὸ ἔθνος διὰ τῆς κληρονομίας

3. Εφ. *Ακρόπολις*, φ. 893 της 6ης Οκτωβρίου 1884, σ. 2-3. Παράλληλα και η εφημερίδα *Παλιγγενεσία* της 5ης Οκτωβρίου 1884 κοινοποιούσε στους αναγνώστες της το γεγονός του ανοίγματος της διαθήκης του Βασιλείου Μελά, καθώς και περίληψη του κειμένου της διαθήκης.

του, μεθ' ἧς θὰ ἔφερε ἄλλο ἐπαχθέστερον βάρος τὰς ἀξιώσεις ἐντεῦθεν τῶν ὁμογενῶν ἐπὶ τῆς ἀϊδίου εὐγνωμοσύνης του αὐτοῖς.

Από τις τελευταίες γραμμές της εφημερίδας γίνεται φανερό ότι μέσα στο κλίμα του ευεργετισμού που είχε διαμορφωθεί στο ελλαδικό κράτος, σχεδόν ὅλοι ἀνέμεναν μια γενναιόδωρη πράξη ἀπὸ τον Βασίλειο Μελά· μάλιστα μερικοὶ εἶχαν προδιαγράψει πρὶν ἀπὸ το θάνατό του τὴν επικείμενη ἀπόδοση τῆς Μεγάλῃς Οἰκίας στο ἐλληνικὸ κράτος γιὰ νὰ στεγασθοῦν σ' αὐτὴν οἱ δικαστικὲς υπηρεσίαι τῆς πρωτεύουσας. Το γεγονός αὐτὸ διασταυρῶνεται καὶ ἀπὸ τις γραμμές που αφιερώνει γιὰ το ἴδιο θέμα ἡ εφημερίδα Αἰών.

Συγκεκριμένα ο συντάκτης τοῦ εντύπου ἀφοῦ ἐξάρει τὴν πράξη τοῦ Βασιλείου Μελά γιὰ τὴ φιλοσοργία, τὴ φιλανθρωπία καὶ τὴ φιλογενεΐά τῆς καὶ ἀφοῦ τονίσει τὸν *εθνικώτατον σκοπὸν* τῆς διαθήκης του, συμπληρώνει: *Εἶχε διαδοθῇ πρότερον, ὅτι ἡ οἰκία αὕτη θὰ ἐδωρεῖτο πρὸς τὸ κράτος, ὅπως χρησιμεύσῃ εἰς μέγαρον τῶν ἐν Ἀθήναις δικαστηρίων, τινὲς δ' ἐξενίσθησάν πως χθὲς μαθόντες ὅτι δὲν ἐπιβεβαιώθη ἡ δωρεὰ αὕτη*⁴.

Υπῆρχε, λοιπόν, ἐντονη φημολογία γιὰ τὴ βούληση τοῦ διαθέτη που συνέκλινε στὴ διάθεση τοῦ μεγάλου τμήματος τῆς περιουσίας του στο κράτος. Ὡστόσο ὁ Βασίλειος Μελάς ἀνατρέπει τὶς προσδοκίες, ἢ καλύτερα ἐπιλέγει ἓνα διαφορετικὸ τρόπο γιὰ τὴν ἐνίσχυση τῶν σκοπῶν τοῦ κράτους, μέσω, ὅμως, ἐνὸς ιδρύματος ἰδιωτικοῦ δικαίου, θὰ λέγαμε, με τὴ σύγχρονη γλῶσσα. Ἐτοί οἱ πρώτες ἀντιδράσεις γιὰ τὴ διαθήκη του ἔχουν ὁποσδήποτε τὸν χαρακτήρα τῆς ἐκπλήξης καὶ ὀρισμένες τῆς ἀπόρριψης· μάλιστα, ὅπως τονίζει ὁ Αἰώνας, υπῆρξαν μερικοὶ που κατηγορήσαν τὸν Μελά ὅτι δὲν ἐκπλήρωσε τὶς προσδοκίες αὐτὲς ἐπειδὴ ἀποδοκιμάσθηκε ὁ ἀδελφός του — ὁ Μιχαὴλ Γ. Μελάς — στὶς τελευταίες δημοτικὲς ἐκλογές (1883)⁵ πράγμα που ἐνδεχομένως ὁ Βασίλειος θεώρησε ὅτι ἀντανακλά καὶ στὸν ἴδιο, ἀφοῦ τὰ δυο ἀδελφία ἦταν πολὺ στενά συνδεδεμένα ἀλλὰ καὶ σ' ὅλη τὴν οἰκογένεια, καθὼς τὰ μέλη τῆς υπῆρξαν συνδεδεμένα πολὺ στενά μεταξὺ τους.

4. Εφ. Αἰών, φ. τῆς 6ης Οκτ. 1884, σ. 2.

5. Ὁ Μιχαὴλ Μελάς, ὅπως εἶναι γνωστό, χρημάτισε δήμαρχος Ἀθηναίων τὸ 1891, ἐνῶ εἶχε ἐκλεγεί καὶ βουλευτὴς Ἀττικῆς τὸ 1890. Εἰδὼ υπαινίσσονται μία προ τοῦ 1884 ἀνεπιτυχή προσπάθειά του νὰ ἀναμειχθεῖ στα κοινά, πιθανώτατα μία ἀποτυχημένη προσπάθεια νὰ ἐκλεγεί δήμαρχος Ἀθηναίων.

Ωστόσο η ίδια εφημερίδα (Αιών) υποστηρίζει ένθερμα το σκοπό και τους όρους της διαθήκης του Βασιλείου Μελά φθάνοντας στο σημείο να υπερακοντίσει ότι η ίδρυση δικαστικών μεγάρων σε όλα τα πολιτισμένα κράτη αποτελεί μια από τις κύριες μέριμνες των κρατών, ενώ από την άλλη πλευρά, υποστηρίζει η ίδια εφημερίδα, η βούληση του διαθέτη για την ίδρυση νηπιαγωγείων εκτός Αθηνών θα δώσει τη δυνατότητα να ιδρυθούν τέτοια ιδρύματα κυρίως στη Μακεδονία, όπου, όπως και πάλι η εφημερίδα υποστηρίζει, υπάρχει κίνδυνος εξαφάνισης της ελληνικής γλώσσας και της ελληνικής συνείδησης. Με άλλα λόγια η εφημερίδα, η οποία πρέπει να σημειωθεί ότι δημοσιεύει ολόκληρο το κείμενο της διαθήκης, προσπαθεί να επιβάλει και την άποψή της στη διαχειριστική επιτροπή του μέλλοντος να ιδρυθεί Νηπιακού Επιμελητηρίου για την πολιτική που πρέπει να προτάξει στην κατασκευή των σχολικών κτιρίων. Συγκεκριμένα γράφει :

‘Υπήρξαν μάλιστα καί τινες, οί θελήσαντες να διαδῶσιν ἐν τῇ μὴ ἐπαληθεύσει τῆς τοιαύτης προσδοκίας δυσαρέσκειαν τινὰ καὶ ἀποστροφὴν τοῦ τεθνεῶτος, πρὸς τὴν πόλιν ἡμῶν, διεγερθεῖσαν παρ’ αὐτῷ μετὰ τὴν καταφορὰν κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ ἐν καιρῷ τῶν τελευταίων δημαρρεσιῶν, ἥς καταφορᾶς δὲν ἔμεινε καὶ αὐτὸς ἀμέτοχος. Ἄλλ’ ὁ ἀείμνηστος Μελάς ἀπεδείχθη διὰ τῆς διαθήκης αὐτοῦ, καθ’ ἣν καὶ ἡμεῖς καὶ πάντες οἱ εὖ φρονοῦντες ἔχουσι γνώμην, κρείττων τοιούτων παθῶν. Δὲν ἠθέλησε ν’ ἀφιέρωσιν τὴν μεγάλην αὐτοῦ οἰκίαν εἰς ὃν σκοπὸν ὑπέθεσάν τινες· διότι ἡ ἱδρυσις μεγάρων τῆς Θέμιδος εἶναι τῶν πρώτων ἀναγκῶν ἐκάστης χώρας, περὶ ᾧ τῆς πληρώσεως ὀφείλει νὰ μεριμνήσῃ αὐτὸ τὸ κράτος. Οὐδαμοῦ τῆς γῆς ἠκούσθη ποτέ, ὅτι κυθέρνησίς τις ἀνέμεινε νὰ δωρήσονται αὐτῇ τοιαῦτα μέγαρα ἰδιῶται. Γνωστοὶ τυγχάνουσιν ἐν τῇ καθόλου ἱστορίᾳ, κατ’ ἐξοχὴν δ’ ἐν τῇ ἐθνικῇ ἡμῶν ἱστορίᾳ μόνον ἱδρυταὶ καὶ εὐεργεταὶ ἐκπαιδευτικῶν καὶ φιланθρωπικῶν καθιδρυμάτων, τοιοῦτος δ’ ἀπεδείχθη καὶ ὁ ἀοίδημος Βασίλειος Μελάς. Ἦτο γνήσιον τέκνον τῆς εὐάνδρου Ἡλείρου τῆς πατρίδος τῶν Ζωσιμάδων, τῶν Ῥιζαρῶν, τοῦ Χατζῆ Κώστα, καὶ τῶν ἄλλων μεγατίμων εὐεργετῶν τοῦ ἔθνους, ᾧ μόνων ἠθέλησε ν’ ἀποδεδιχθῇ ἐφάμιλλος ὁ ἀνὴρ. Εὐλόγοφανέστατα δὲ δικαιολογεῖται ἐν τῇ διαθήκῃ αὐτοῦ καὶ ὁ ἀποκλεισμός τῆς πόλεως ἡμῶν ἐκ τοῦ κληροδοτήματος τῆς μεγάλης αὐτοῦ οἰκίας· διότι αὕτη, ὡς ἀναφέρεται ἐν τῇ διαθήκῃ, «εὐμοιρεῖ ἐκπαιδευτικῶν καταστημάτων». Ἀναντίλεκτον λοιπόν, ὅτι ὁ ἀείμνηστος Μελάς, συντάττων

τὴν διαθήκην αὐτοῦ, ἦτο κρείττων παντὸς μικροπρεποῦς πάθους, ὅπερ μόνον ὁ ὑπὸ τοῦ πάθους αποτυφλούμενος δύναται νὰ ὑποβάλλῃ αὐτῷ.

‘Ο Βασίλειος Μελάς διατιθεὶς τὰς προσόδους τῆς μεγάλης αὐτοῦ οἰκίας, ὥσπερ διέθετο αὐτάς, εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν θεβαίως, φιλογενέστατον σκοπόν, ὃν δύναται νὰ κατανοήσῃ μόνος ὁ εἰδώς, τίς ἡ δύναμις τῶν νηπιαγωγείων καὶ τί κατορθοῦται δι’ αὐτῶν ἀκριβῶς ἐν χώραις, αἵτινες κυρίως χρήζουσιν αὐτῶν. ‘Ημεῖς καθῆκον ἡμῶν ὑπολαμβάνομεν, ὅπως συστήσωμεν τοῖς διαχειρισταῖς τοῦ κληροδοτήματος, οἷς ὁ διαθέτης καταλείπει τὴν ἐλευθερίαν, ἵνα ἰδρῦσῶσι καὶ συντηρῶσι τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος νηπιαγωγεία, ὅπουδῆποτε ἂν ἐγκρίνωσι αὐτοί, ὅπως λάβωσιν ὑπ’ ὄψιν κατ’ ἐξοχὴν τὴν Μακεδονίαν. ‘Η ἐλληνικωτάτη αὕτη χώρα, ἡ πατρίς τοῦ ‘Αλεξάνδρου καὶ τοῦ ‘Αριστοτέλους, ἐν ἣ ἔγκειται τὸ μέλλον καὶ τὸ μεγαλεῖον τοῦ ‘Ελληνισμοῦ, διατρέχει τὰ νῦν τὸν ἔσχατον τῶν κινδύνων. Κατ’ αὐτῆς ἔχουσι στρέψει ἤδη πᾶσαν αὐτῶν τὴν προσοχὴν οἱ ἐχθροὶ ἡμῶν, ἐν αὐτῇ ἔχουσι συγκεντρώσει πάσας αὐτῶν τὰς ἐνεργείας, συνειδῶτες ὅτι, ἂν ἐν Μακεδονίᾳ κατεγέγκῃ καθ’ ἡμῶν τὸ καίριον τραῦμα, τότε τὸ πᾶν τετέλεσται δι’ ἡμᾶς, τὸ πᾶν δ’ ἐκέρδισαν αὐτοί. Κακῇ δὲ τῇ μοίρᾳ πολλοὶ τῶν ἡμετέρων ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ σὺν τῷ χρόνῳ ἀπέβαλλον τὴν μητρικὴν αὐτῶν γλῶσσαν, ἐξέμαθον δὲ κατὰ μικρὸν τὰς γλώσσας τῶν ἀλλοφύλλων μετὰ τὰς ἐπιδρομὰς τούτων. Καὶ νῦν ἔχουσί πως εὖνουν οἱ ὑπεναντίοι τὸ ἔδαφος, ἐρεΐδοντες τὰς ἐνεργείας αὐτῶν ἰδίᾳ εἰς τὸ πρὸς αὐτοὺς ὁμόγλωσσον. Οὕτω δ’ ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ἀμήχανον νὰ διασώσωμεν ἡμεῖς ἄλλως τὰ ἤδη κεκτημένα ἢ διὰ τῆς διαδόσεως τῆς μητρικῆς ἡμῶν γλώσσης, πρὸς τοὺς ἀλλογλώσσους καταστάντας ἡμετέρους, μόνον δὲ συντελεστικὸν μέσον εἰς τοῦτο ὑπολείπεται ἡμῖν τό γὰρ νῦν ἡ παιδεία καὶ ἰδίᾳ ἡ κατωτάτη, ἡ διὰ τῶν νηπιαγωγείων διαδιδομένη, ἐν οἷς εὐχερέστατα ἐκμανθάνεται ἡ ἡμετέρα γλῶσσα. Νομίζομεν λοιπόν, ὅτι κάλλιον δὲν θὰ διηρμήνευσον τὴν τελευταίαν βούλησιν τοῦ διαθέτου οἱ κληροδόχοι αὐτοῦ, ἢ ἰδρύοντες καὶ συντηροῦντες τὰ ἐν τῇ διαθήκῃ ἀναφερόμενα ἐν Μακεδονίᾳ. Αὕτη εἶναι ἡ ταπεινὴ ἡμῶν γνώμη, ἣν τολμῶμεν νὰ ὑποβάλωμεν τοῖς μέλλουσι διαχειρισταῖς τοῦ κληροδοτήματος Μελά, ἐλπίζομεν δὲ ὅτι οὐδεὶς θ’ ἀποδοκιμάσῃ αὐτήν, ἀποβλέπων πρὸς τὸν ὄντως μέγαν ἐθνικὸν σκοπόν, ὃν δι’ αὐτῆς ἐπιδιώκομεν.

‘Οπουδῆποτε ὅμως ἂν ἰδρυθῶσιν τὰ νηπιαγωγεία τοῦ Μελά, ἡ φιλογενὴς αὐτοῦ πρόθεσις οὐδαμῶς οὐδέποτε θὰ παραγνωρισθῇ. ‘Η κατ’ ἐνιαυτὸν δαπάνη τὸ κατ’ ἄρχὰς 80.000, βραδεῖον δ’ ἴσως 100.000 δρ. καὶ

πλέον, εἰς ὅσον ποσὸν ἀνέλθωσί ποτε αἱ πρόσοδοι τῆς κληροδοτηθείσης οἰκίας, εἰς σκοπὸν οὕτως ἔθνικόν, οἶον προτίθεται ἢ διὰ τῶν νηπιαγωγείων διάδοσις τῆς ἑλληνικῆς παιδείας, ἄρκεῖ, ἵνα καταστήσῃ ἀθάνατον τὸ ὄνομα τοῦ κληροδότου. Ὁ Βασίλειος Μελάς καταλέγεται ἀπὸ τοῦδε εἰς τοὺς μεγάλους εὐεργέτας τοῦ ἔθνους, τὸ δ' ὄνομα αὐτοῦ θὰ μνημονεύηται μετ' εὐλογίας ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν, ἐνόσω θὰ ὑπάρχῃ ἑλληνικὸν ἔθνος.

Αὐτός, λοιπόν, εἶναι ὁ ἀντίκτυπος ἀπὸ τὴν ἀνάγνωση τῆς διαθήκης τοῦ Βασιλείου Μελά στὴν ἀθηναϊκὴ κοινωνία, ὅπως βέβαια ἀντανακλάται ἀπὸ τα κείμενα τῶν εφημερίδων τῆς ἐποχῆς. Διάψευση κάποιων προσδοκιῶν που ἤθελαν τὴ μεγάλη οἰκία νὰ μετατρέπεται —μέσω τῆς δωρεᾶς πρὸς τὸ Δημόσιο— σὲ Δικαστικὸ Μέγαρο ἀλλὰ καὶ προνοητικότητα ἐκ μέρους τοῦ διαθέτη που συνδέει τὴ δωρεὰ του με τὶς ἀνάγκες τῆς ἐκπαίδευσης, τὶς ἐθνικὲς ἀνάγκες με ἄλλα λόγια. Τοῦτο συνάγεται καὶ ἀπὸ τὸ ἀρνητικὸ σχόλιο, ἐνὸς ιδιότροπου, ὅπως ἀναφέρει μὴ εφημερίδα, που ἀνακουφίζεται ἐπειδὴ τὸ κράτος ἀπαλλάσσεται ἀπὸ τὴ δυσάρεστη θέσῃ στὴν ὁποία ἐπρόκειτο νὰ βρεθῇ ἂν ὁ Μελάς καθιστοῦσε ἐντολοδόχους τῆς διαθήκης του τὶς δημόσιες υπηρεσίαι, καθὼς θὰ ἔπρεπε νὰ υποστοῦν ἀπειρεὶς πιέσεις ἀπὸ τοὺς ὁμογενεῖς γιὰ τὴν ἰδρυσὴ κάποιου νηπιαγωγείου. Καὶ εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι ἡ πρώτη σκέψῃ που γίνεταί γιὰ τὸ κληροδότημα ἀναφέρεται ἀμέσως στὶς πιέσεις ὁμογενῶν ἀφοῦ ὅλοι ἀντιλαμβάνονται τὶς πιέσεις που δέχεται τὸ ἐλληνικὸ στοιχεῖο τὰ χρόνια ἐκεῖνα στὴ Μ. Ἀσία, τὴ Μακεδονία, τὴ Θράκη, τὴν Ἑπείρο.

Δεν πρέπει ὅμως νὰ μὴν σημειώσουμε, στὸ σημεῖο αὐτό, ὅτι ἡ διαθήκη τοῦ Βασιλείου Μελά ἀπογοήτευσε καὶ κάποιους ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς του. Τοῦτο βέβαια κατὰ κάποιο τρόπο φαίνεται ἐκ τῶν πραγμάτων εὐλογο, ἐπεὶ ὁ διαθέτης με τὴν τελευταία βούλησίν του οὐσιαστικὰ προνόησε γιὰ τοὺς πο ἀγαπημένους ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς του ἐνὸς τὸ μεγάλο μέγαρο πῶς αποτελοῦσε καὶ τὸ κύριον τμήμα τῆς περιουσίας του οὐσιαστικὰ δὲν ἀνῆκε ἐν κανέναν.

Ἔτσι φαίνεται ὅτι γίνονται κάποιες κινήσεις γιὰ τὴν προσβολὴ τῆς διαθήκης. Πρὸς αὐτὸ τὸ σημεῖο εἶναι ἐκτὸς ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα θαρύνουσα μαρτυρία τοῦ Δημητρίου Βικέλα, ὁ ὁποῖος φαίνεται ὅτι με ἀποφασιστικὸ τρόπο καὶ με τὸ κύρος τῆς προσωπικότητάς του ἐμπόδισε τὰ πράγματα νὰ πάρουν διαφορετικὴ τροπὴ ἀπὸ τὴ βούληση τοῦ διαθέτη καὶ ἐπαῖξε

σημαντικό ρόλο για τη σύσταση του Νηπιακού Επιμελητηρίου. Σε μια αποκαλυπτική λοιπόν επιστολή που στέλνει προς την μητέρα του από το Παρίσι στις 2 Οκτωβρίου 1884, ενώ δηλαδή ακόμη η σορός του Βασιλείου Μελά απόκειται στα υπόγεια της Ρωσικής εκκλησίας της γαλλικής πρωτεύουσας αναμένοντας την μεταφορά της στην Αθήνα, αποκαλύπτει τις προθέσεις του και εκδηλώνεται υπέρ του θείου και προστάτη του⁶.

Κάτω από αυτές λοιπόν τις συνθήκες έγινε δεκτή από το κοινό της Αθήνας και την οικογένειά του η διαθήκη του Βασιλείου Μελά. Ο ευεργετισμός, οι πράξεις ευποίας και οι συναφείς με αυτά κινήσεις αλλά και οι επενέργειές τους δεν ήταν φαινόμενα αυτονομία κατά την ανέλιξή τους ούτε πράξεις γενικά αποδεκτές. Οι προσδοκίες και τα συμφέροντα που διακυβεύονταν από παρόμοιες κινήσεις δεν άφηναν ανεπηρέαστο έναν κύκλο ανθρώπων που προτιμούσαν ή ευελπιστούσαν διαφορετική μεταχείριση. Έτσι η σύσταση και η λειτουργία του ΝΕΜ ως ιδρύματος εκτός των αυστηρών πλαισίων του Δημοσίου αλλά με σκοπούς που θα συνέβαλλαν στην ενίσχυση της κρατικής εκπαιδευτικής πολιτικής στον τομέα της ίδρυσης σχολικών κτηρίων, σε ευαίσθητες περιοχές του ελληνικού χώρου εκ των πραγμάτων αποτελεί ένα αξιόλογο επίτευγμα. Ωστόσο ας σημειώσουμε, παράλληλα, ότι

6. Αλέξ. Οικονόμος, *Τρεις άνθρωποι. Συμβολή εις την ιστορίαν του ελληνικού λαού (1780-1935). Τόμος δεύτερος Δημήτριος Μ. Βικέλας*, Αθήνα 1954, σ. 293: επιστολή Δ. Βικέλα προς τη μητέρα του της 2ας Οκτ. 1884: «...Συνέβη δ,τι συχαίνομαι περισσότερον εις τὸν κόσμον. Ἀκόμη δὲν τὸν ἐθάψαμεν τὸν θεῖον μου...καὶ ἀρχίζουν τὰ προανακρούσματα καυγάδων διὰ τὴν κληρονομίαν!» ...Εἶναι ἐντροπή! Διότι ἕκαστος δικαιούται νὰ διαθέσῃ τὰ ἰδικὰ του ὅπως θέλει. Νὰ ζητῇ δὲ τίς νὰ πάρῃ χρήματα ἐναντίον τῆς θελήσεως τοῦ διαθέτου, εἶναι εἶδος κλοπῆς. Ἐὰν ἐπιχειρήσῃ τις τοιοῦτον τι, θὰ κάμω ὅ,τι εἶναι δυνατόν ὑπὲρ τῆς ἐπικυρώσεως τῆς διαθήκης, ὅποιος καὶ ἂν εἶναι ἀπέναντί μου... Ἡμπορεῖ νὰ εἶναι ἐπιλήψιμος ἡ διαθήκη τοῦ θείου μου. Δὲν ἤμποροῦμεν ὅμως νὰ λησμονήσωμεν ὅτι ὅταν εἴχαμεν ἀνάγκας ὁ θεῖος μου σὰς ἐφέρθη ὡς καλὸς ἀδελφός, ὅτι μὲ προσέλαβε πλησίον του μόνον διότι ἤμην παιδί σας... Μανθάνω ὅτι μοῦ ἀφήνει κληροδότημα 1200 Λ. Ἐπροτιμοῦσα χιλιάκις νὰ μὴ μοῦ ἄφηνε τίποτε, διὰ νὰ φανῇ ἀκόμη περισσότερον ὅτι εἶμαι ὑπεράνω πάσης ἐπηρείας συμφέροντος εἰς ὅ,τι σὰς γράφω. Ἀλλὰ σεῖς μὲ γνωρίζετε καλλίτερα παντὸς ἄλλου. Εὐχομαι αὕτῃ ἡ περίστασις νὰ μὴ σταθῇ αἰτία πράγματος τὸ ὅποιον τρέμω καὶ νὰ τὸ συλλογισθῶ: δυσαρρεσκείας μου μὲ τὸ ἀδελφί μου. Ἀλλ' εἶναι κατὰ τὸ ὅποιο θάζω ὑπεράνω παντὸς ἄλλου, — τὸ ὅποιον ἦτο ἡ παρηγορία μου εἰς ὅλην τὴν δυστυχίαν μου: ἡ ὑπόληψίς μου εἰς τὸν ἑαυτὸν μου... Σὰς γράφω δυνατό, διότι εἶμαι συγχισμένος...».

πέρα από το αυτονόητο —τη βούληση δηλαδή του διαθέτη Βασιλείου Μελά— υπάρχει και η αποφασιστικότητα του Δημητρίου Βικέλα να υπερασπίσει με κάθε τρόπο την τελευταία ενέργεια του θείου του στην οποία αναμφίβολα κάποιο ρόλο και ο ίδιος έχει παίξει, στοιχείο οπωσδήποτε που δεν είναι ήσσονος σημασίας..

Β' Η σύνθεση του Καταστατικού του ΝΕΜ

Έτσι λοιπόν με μια λιτή αλλά απολύτως ουσιαστική και περιεκτική «νομική» διατύπωση, αφού τα πάντα περικλείονται μέσα στα πέντε (5) άρθρα της διαθήκης του Β. Μελά, συγκροτείται το πλαίσιο λειτουργίας —ένα οιονεί σχέδιο κανονισμού λειτουργίας— του Επιμελητηρίου Μελά, το οποίο φυσικά στη συνέχεια θα λάβει την ουσιαστική νομική επένδυση με τη σύσταση και έγκριση του Καταστατικού του. Η συνεχής ενεργητική πορεία που θα ακολουθήσει το ίδρυμα εφεξής, κατέδειξε με τον πλέον πειστικό τρόπο ότι η βούληση του διαθέτη είχε θρει την ουσιαστική αποτύπωση της στα άρθρα αυτά, τα οποία πλέον ήταν εύκολο να μετουσιωθούν σε αποτελεσματικό Καταστατικό και εν συνεχεία σε ουσιαστική δραστηριότητα. Παρατηρώντας λίγο περισσότερο τις εντολές του διαθέτη και αναλύοντας το περιεχόμενό τους είναι εύκολο να διακρίνουμε τα ουσιώδη σημεία που ο Βασίλειος Μελάς διατυπώνει και τα οποία συμβάλλουν αποφασιστικά στη μελλοντική εξέλιξη και επιβίωση του κληροδοτήματος ως τις μέρες μας.

Προηγούμενως πρέπει βέβαια να υπενθυμίσουμε το άρθρο εκείνο της διαθήκης με το οποίο ορίζει ο Βασίλειος Μελάς ως αποκλειστική κληρονόμο της περιουσίας του τη σύζυγό του Τερψιχόρη, γεγονός οπωσδήποτε καθοριστικό επειδή έτσι η πραγματική σύσταση και λειτουργία του ιδρύματος μετατίθεται και προσδιορίζεται για την περίοδο μετά το θάνατο της Τερψιχόρης Μελά.

Πράγματι έτσι θα γίνουν τα πράγματα και το θάσει της διαθήκης καταστατικό θα συσταθεί το 1893, δηλαδή μια δεκαετία περίπου μετά το θάνατο του Μελά, όπως θα έχουμε την ευκαιρία να εκθέσουμε παρακάτω. Το γεγονός αυτό είναι διπλής και αντιθετικής σημασίας: από τη μια η μετάθεση αυτή, όπως είναι φυσικό, συντελεί ώστε να ωριμάσουν τα πράγματα, να εμπεδωθεί στις συνειδήσεις το γεγονός και να καμφθούν πιθανές αρνητικές

εκτιμήσεις και αντιδράσεις· υπό την άλλη εμπεριέχει και τη δυναμική να καμφθεί η Τερψιχόρη από ενδεχόμενες πιέσεις. Αλλά ο δεσμός του ζεύγους ήταν τόσο ισχυρός —άλλωστε βρισκόμαστε σε μια εποχή που οι εξελίξεις σε τέτοιου είδους στρώματα ρυθμίζονται από τις ισχυρές ανδρικές προσωπικότητες— και η τόσο άμεση και αποφασιστική συνδρομή του Βικέλα απέτρεψαν δυσάρεστες εξελίξεις.⁷ Όμως ας επιστρέψουμε στα άρθρα της διαθήκης του Βασ. Μελά, δηλαδή στους όρους και στις προϋποθέσεις λειτουργίας του ΝΕΜ.

Πρώτα-πρώτα, μετά την εκδήλωση της φιλανθρωπικής πρακτικής των καιρών, προσδιορίζεται το οικονομικό μέγεθος, το οποίο καθώς υποστηρίζεται από την οικονομική εκμετάλλευση ενός μεγάλου ακινήτου στο κέντρο της πόλεως των Αθηνών, είναι σίγουρο ότι θα διατηρεί τη συνεχή και ικανοποιητική δυναμική ώστε να παρέχει αρκετούς πόρους, και πάντως ικανούς σε κάθε περίπτωση -ανάλογα με τις οικονομικές συγκυρίες και την απόδοση των ενοικίων- να συντρέξουν την πραγμάτωση των σκοπών του κληροδοτήματος. Ακόμα και στην ατυχή συγκυρία, όπως θα δούμε παρακάτω, που μια φυσική καταστροφή θα πλήξει το κτίριο —στην περίπτωσή μας πυρκαγιά του 1897— η οικονομική αξία του είναι τέτοια που γρήγορα μπορεί να αποκαταστατήσει την υπόστασή του παρέχοντας και πάλι την οικονομική αυτοδυναμία στο κληροδοτήμα για την προώθηση των σκοπών του.

Αυτό λοιπόν είναι το πρώτο και ουσιαστικό χαρακτηριστικό, δηλαδή η οικονομική υπόσταση η οποία λόγω της φύσεως του κληροδοτήματος (ενοίκια από ακίνητο στο κέντρο της Αθήνας) δίνει τη δυνατότητα της διάρκειας και της συνεχούς τροφοδοσίας με χρήματα των σκοπών του Επιμελητηρίου.

7. Πέρα από τις ενδεχόμενες επιδράσεις και αρνητικές εισηγήσεις διαφόρων συγγενών, όπως σημειώσαμε και παραπάνω, πραγματικό κίνδυνο φαίνεται να εγκυμονεί το γεγονός ότι ο Βασίλειος Μελάς πεθαίνοντας άφησε ανοιχτά ορισμένα χρέη -που μάλλον προήλθαν από κακές επενδύσεις- κυρίως προς τον μπατζανάκη του Α. Βαλλιάνο. Αυτό γίνεται φανερό κυρίως από την επιστολή της 4/16 Ιαν. 1885 του Δημ. Βικέλα προς την Τερψιχόρη Μελά (ΕΒΕ, φάκ. 817) όπου σαφώς αναφέρεται ότι εκποιήθηκαν ορισμένα κτήματα του Μελά στα Πατήσια και στου Φιλοπάππου προκειμένου να αποπληρωθούν τα χρέη αυτά και έτσι να μείνει ανεπηρέαστο το κυρίως κεφάλαιο (η Μεγάλη Οικία) που αποτέλεσε τη βάση του ΝΕΜ.

Η ανάθεση της διεύθυνσης του κληροδοτήματος, παράλληλα, υπό τη μορφή της τριμελούς επιτροπής, σε συγγενικά πρόσωπα, ανάμεσα στα οποία στην πρώτη περίοδο της λειτουργίας του αναμφισβήτητα δεσπόζει η φυσιογνωμία του Δημητρίου Βικέλα, θερμού υποστηρικτή της ιδέας του θείου του —και γνωρίζουμε ήδη τη συνάφεια που έχει δημιουργηθεί ανάμεσα στο θείο και ανεψιό—, οπωσδήποτε αποτελεί ένα εχέγγυο στοιχείο για τη λειτουργία του ιδρύματος. Ουσιαστική παράμετρος εξάλλου αποτελεί το γεγονός ότι τα τρία πρώτα μέλη της επιτροπής είναι πρόσωπα τα οποία έχουν ευεργετηθεί από τις προβλέψεις της διαθήκης, οπότε, όπως είναι φυσικό, δημιουργείται η ανάλογη διάθεση για την εκτέλεση και του ουσιαστικού μέρους της διαθήκης. Η διαδοχή, επίσης, που προβλέπεται στη διεύθυνση του κληροδοτήματος από μέλη της οικογένειας του διαθέτη συντελεί ώστε η αποχώρηση, για οποιαδήποτε λόγο, κάποιου ή όλων των μελών της επιτροπής να μη δημιουργεί σοβαρά προβλήματα, στην ουσία να μη δημιουργεί καν προβλήματα, πράγμα που θα αναδειχθεί καλύτερα όταν εξετάσουμε τη σύνθεση των κατά καιρούς διαχειριστικών επιτροπών.

Πέρα όμως απ' όλα αυτά ο Βασίλειος Μελάς είχε την έξυπνη —την κρίσιμη και αποφασιστική, θα λέγαμε— ιδέα να προνοήσει ώστε τα μέλη της τριμελούς επιτροπής του Επιμελητηρίου να λαμβάνουν ικανοποιητική ετήσια αποζημίωση. Τούτο οπωσδήποτε αποτελεί μια προωθημένη μορφή διαχείρισης καθώς οι υπηρεσίες που παρέχονται έναντι αμοιβής δεν μπορεί παρά να προσδιορίζονται από μεγαλύτερη συνέπεια και πάντως να έχουν το στοιχείο της ανταποδοτικότητας, που συμβάλλει στην εύρυθμη λειτουργία των πραγμάτων. Έτσι, πιστεύουμε, ότι δημιουργείται το πρώτο ευνοϊκό κλίμα από όλες τις απόψεις που θα επιτρέψει ώστε το κληροδόστημα να σταθεί στα πόδια του, να ευδοκιμήσει και να προχωρήσει στην επίτευξη των σκοπών του. Και τούτο επειδή αυτοί που ορίστηκαν να διαχειριστούν τις τύχες του κληροδοτήματος και μάλιστα κατά την πρώτη δύσκολη, από κάθε άποψη, περίοδο της σύστασης και λειτουργίας του προσδιορίζονται από ορισμένα χαρακτηριστικά που είναι βέβαιο ότι εξασφαλίζουν την επιτυχή εκτέλεση της βούλησης του διαθέτη.

Με αυτές, λοιπόν, τις προϋποθέσεις έρχεται η πολιτεία να εγκρίνει το καταστατικό του Νηπιακού Επιμελητηρίου (βλ. Παράρτημα, έγγρ. Α' και Β'). Το Καταστατικό, σύμφωνα με την εντολή του διαθέτη, έπρεπε να συνταχθεί από τα μέλη της πρώτης διαχειριστικής, πράγμα που έγινε και έτσι δέκα χρόνια μετά το θάνατο του Βασιλείου Μελά εγκρίνεται το

Καταστατικό του Ιδρύματος. Το σχετικό θεσμικό πλαίσιο αποτελείται από 18 άρθρα τα οποία προβλέπουν σε γενικές γραμμές τα της λειτουργίας του Ιδρύματος ακολουθώντας βέβαια τις επιταγές της διαθήκης και τους σχετικούς νόμους του ελληνικού κράτους. Αξίζει στο σημείο αυτό να υπογραμμίσουμε ότι επόπτης για την καλή διαχείριση αναλαμβάνει το Υπουργείο των Εσωτερικών, στο οποίο πρέπει η διαχειριστική επιτροπή να υποβάλλει τον ετήσιο ισολογισμό μετά το κλείσιμο των βιβλίων του ΝΕΜ, πράγμα που θα γίνεται στις 31 Μαΐου κάθε χρόνου, και να δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως.

Η πραγματική λειτουργία του Ιδρύματος, σύμφωνα με τις επιταγές του Καταστατικού αρχίζει, λοιπόν, την 1η Ιουνίου 1894 αφού το πρώτο διάστημα έπρεπε να σχηματισθεί το απαραίτητο αποθεματικό· αξίζει να προσέξουμε ότι το τελευταίο (18ο) άρθρο του Καταστατικού προέβλεπε τη σύνταξη «Γενικού διοργανισμού» που θα συνέτασσε η διαχειριστική επιτροπή και όφειλε να υποβάλει στην κυβέρνηση για έγκριση τρεις μήνες πριν από τη λειτουργία του Ιδρύματος. Ο οργανισμός αυτός μπορούσε να δεχθεί και κάθε τροποποίηση, που θα επέβαλλαν οι ανάγκες της μελλοντικής λειτουργίας του ΝΕΜ.

Γ' Η σύνθεση του Διοργανισμού του ΝΕΜ

Η σύνθεση του κειμένου αυτού υπήρξε αποφασιστικής σημασίας για τη λειτουργία και την εν γένει δράση του Νηπιακού Επιμελητηρίου και τούτο επειδή δεν συνιστούσε έναν απλό οργανισμό εσωτερικής λειτουργίας του Ιδρύματος, αλλά κάτι παραπάνω: στην ουσία έθετε το όλο πλαίσιο της πολιτικής την οποία θα ακολουθούσε εφεξής το ΝΕΜ και παράλληλα προσδιόριζε τους όρους τους οποίους έπρεπε να τηρούν οι τοπικές κοινωνίες (μέσω των υπεύθυνων προσώπων που θα διορίζονταν) που θα επιλέγονταν ως χώρος δράσης του ΝΕΜ.

Αλλά ας δούμε λίγο πιο αναλυτικά το κείμενο αυτό που φέρει την υπογραφή της πρώτης διαχειριστικής επιτροπής και ημερομηνία 20 Φεβρουαρίου 1894.

Αποτελείται, λοιπόν, από 10 άρθρα από τα οποία το πρώτο θέτει αμέσως το σκοπό του Ιδρύματος που δεν είναι βέβαια άλλος παρά η ανέγερση νηπιαγωγείων «είτε εντός είτε εκτός του Βασιλείου της

Ἑλλάδος... χρησιμεύοντα διὰ τὴν ἐν αὐτοῖς διημέρευσιν καὶ τὴν ἐν γένει ἠθικὴν, διανοητικὴν καὶ σωματικὴν ἀνάπτυξιν ἀπόρων νηπίων». Στὴ συνέχεια εξειδικεύοντας περισσότερο αναφέρει ὅτι ἡ διαχειριστικὴ ἐπιτροπὴ θα ἀναθέτει τὸ ἔργο αὐτὸ —δηλαδὴ τὸ ἔργο τῆς ἰδρύσεως καὶ ἐπίβλεψης τῶν νηπιαγωγείων σε ἐπιτροπὲς «ἀποτελουμένας ἐκ πρωτεύοντων κατοίκων τοῦ μέρους ὅπου θέλει ἀποφασισθῇ ἡ σύστασις νηπιαγωγείων, αἱ δὲ ὑποἐπιτροπαὶ αὗται θέλουσιν ἐκτελεῖ κατὰ γράμμα τὰς ὁδηγίας τῆς ἐν Ἀθῆναις ἐδρευούσης διαχειριστικῆς ἐπιτροπῆς». Φυσικά, ὅπως προβλέπει τὸ ἀρθρο 2, τὰ ἰδρυσόμενα κτίρια ἐπρεπε νὰ πληροῦν ὅλους τοὺς κανόνες τῆς υγιεινῆς καὶ νὰ περιέχουν τὸν ἀπαραίτητο ἐξοπλισμό, καθὼς καὶ τοὺς ἀπαραίτητους βοηθητικοὺς χώρους γιὰ τὴν καλύτερη ἐπιτέλεση τοῦ ἔργου τους.

Εκεῖνο, ὠστόσο, ποὺ προκαλεῖ τὸ ενδιαφέρον μας εἶναι ὅτι στὶς ἀρχικὲς προθέσεις τοῦ ΝΕΜ ἦταν νὰ παρεμβαίνει καὶ στὴ λειτουργία τῶν νηπιαγωγείων προσδιορίζοντας τὴν ηλικία, τὴν οἰκονομικὴ κατάσταση τῶν γονέων τῶν νηπίων ποὺ θα γίνονταν δεκτὰ στὰ ἰδρύματα, τὴν κατάσταση τῆς υγείας τους, τὸν ἀριθμὸ, τὶς ὥρες παραμονῆς τους στὰ νηπιαγωγεία καὶ γενικὰ κάθε λεπτομέρεια ποὺ ἀποτελεῖ μέρος τῆς εκπαιδευτικῆς πολιτικῆς ἐνὸς οργανωμένου κράτους, ἢ ἐν πάσῃ περιπτώσει ἐνὸς ιδιωτικοῦ ιδρύματος με περιορισμένη ἢ σχετικὴ αὐτοτέλεια στὴν ἐπιλογὴ τῶν κατευθυντηρίων γραμμῶν τῆς λειτουργίας του. Αὐτὰ λοιπὸν τὰ στοιχεῖα ποὺ ἀποτελοῦν τὸ ἡμερήσιο πρόγραμμα λειτουργίας ἐνὸς νηπιαγωγείου τῆς ἐποχῆς περιλαμβάνονται στὰ ἀρθρα 3-6, ἐνὼ τὰ ἀρθρα ποὺ ἀκολουθοῦν (7-9) προχωροῦν περισσότερο ἀφοῦ ἀπασχολοῦνται με ζητήματα ἐπιλογῆς τοῦ προσωπικοῦ καὶ ἐσωτερικῆς λειτουργίας τῶν νηπιαγωγείων, ζητήματα ποὺ πρόκειται νὰ προσδιορίσει ὁ ἐσωτερικὸς κανονισμὸς τῶν ἰδρυμάτων αὐτῶν ποὺ μέλλουν νὰ ἰδρυθοῦν, ὅπως προβλέπει τὸ προτελευταῖο ἀρθρο τοῦ Διοργανισμοῦ τοῦ ΝΕΜ.

Φυσικά βρισκόμαστε μπροστὰ στὴν παρουσίαση ἐνὸς πολὺ φιλόδοξου προγράμματος ποὺ ἐκ τῶν προτέρων ἐνείχε τὰ σπέρματα τοῦ ἀδύνατου, ἐπειδὴ σχεδὸν προϋπέθετε τὴν ἀσκηση μιᾶς αὐτοδύναμης παρέμβασης στὰ πράγματα τῆς κατώτερης ἐκπαίδευσης ἐκ μέρους ἐνὸς ιδρύματος, ἔστω καὶ τῶν διαστάσεων ποὺ τελικὰ πῆρε τὸ ΝΕΜ. Βέβαια ἀν ἀναλογισθῇ κανεὶς τὴν εκπαιδευτικὴν κατάσταση κυρίως στὶς περιοχὲς ποὺ ἔμειναν ἐξω ἀπὸ τὸν ἐθνικὸ κορμὸ στὰ τέλη τοῦ 19οῦ αἰῶνα, μπορεῖ νὰ δικαιολογήσει ὡς ἓνα βαθμὸ τὸ φιλόδοξο πρόγραμμα τοῦ Ἰδρύματος. Γιατὶ ξέρουμε ὅτι τὰ

εκπαιδευτικά πράγματα λ.χ. στην περιοχή της Μ. Ασίας θρισκόταν ακόμα υπό την σκέπη της Εκκλησίας, και την εκπαιδευτική πολιτική ασκούσαν οι επιτόπου μητροπόλεις· κατά συνέπεια υπήρχε χώρος διείσδυσης και δράσης παρομοίων θεσμών καθώς, άλλωστε, και η Εκκλησία ευνοούσε παρόμοιες προσπάθειες πλουσιών ομογενών που γνωρίζουμε ότι ίδρυσαν τα φερώνυμα εκπαιδευτικά ιδρύματα σε δεκάδες πόλεις και χωριά της μικρασιατικής ηπείρου, αλλά και σε άλλες περιοχές του αλύτρωτου, κυρίως, ελληνισμού.

Ωστόσο, οι συντάκτες του Διοργανισμού, ακόμη και τότε που συνέτασσαν το κείμενο αυτό είχαν επίγνωση των δυσκολιών του εγχειρήματος γι' αυτό φροντίζουν να συντάξουν το ακροτελεύτιο 10ο άρθρο, το οποίο προέβλεπε τα εξής:

«Ἡ διαχειριστικὴ ἐπιτροπὴ δύναται, ἐὰν ἐγκρίνη, ν' ἀνεγείρῃ οἰκοδομήματα κατάλληλα πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ κληροδοτήματος, κατὰ τὸ ἄνωτέρω ἄρθρον 2, καὶ νὰ παραχωρῇ ταῦτα εἰς δῆμους ἢ κοινότητας, συμβαλλομένη ἐκάστοτε μετὰ τῆς οἰκείας δημοτικῆς ἢ κοινοτικῆς ἀρχῆς, ἀναλαμβανούσης ταύτης τὴν ὑποχρέωσιν τῆς συντηρήσεως τῶν νηπιαγωγείων καὶ ἀπαλασσομένης πάσης περαιτέρω ὑποχρεώσεως τῆς διαχειριστικῆς ἐπιτροπῆς μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν καὶ παράδοσιν τοῦ οἰκοδομήματος».

Αυτό ακριβώς το άρθρο είναι τελικά αυτό που κατίσχυσε και διαμόρφωσε την πολιτική του ΝΕΜ, όπως είμαστε πια σε θέση να γνωρίζουμε, και σύμφωνα με την οποία το Ίδρυμα στην ουσία πορεύτηκε στο χρόνο και βέβαια ήταν σύμφυτη με την πολιτική και κοινωνική πραγματικότητα των καιρών. Δηλαδή, πρωτίστως, αναλάμβανε —αλλά ακόμη και τώρα αναλαμβάνει— τα έξοδα ανέγερσης του κτιρίου και μάλιστα σε οικόπεδο που έπρεπε και πρέπει να παραχωρήσουν οι κατά τόπους δημοτικές ή κοινοτικές αρχές και εν συνεχεία το σχολικό κτίριο που με έξοδα του ΝΕΜ κτίζεται, μεταβιβάζεται στην αρμόδια τοπική ή κρατική αρχή η οποία υποχρεώνεται εφεξής να μεριμνεί για τη λειτουργία του εκπαιδευτικού ιδρύματος, νηπιαγωγείου ή σχολείου με τους κανόνες και τα προγράμματα της εκάστοτε δημόσιας εκπαιδευτικής πολιτικής.

Κλείνοντας λοιπόν το τμήμα αυτό πρέπει να παρατηρήσουμε ότι η βούληση του διαθέτη Β. Μελά διαμόρφωσε το πλαίσιο συγκρότησης και λειτουργίας του ΝΕΜ αλλά ο εσωτερικός κανονισμός με την επιμέρους ανάλυση των λεπτομερειών συνετέλεσε ώστε η λειτουργία του ΝΕΜ να συμβάλλει με τις συνθήκες της πραγματικότητας ώστε να καταστεί δυνατή

η πραγμάτωση έργου, με άλλα λόγια η προσφορά σχολικών κτιρίων σε περιοχές όπου υπήρχε άμεση ανάγκη παρέμβασης.

Δ' Διοικητικές παρεμβάσεις στα εσωτερικά του ΝΕΜ

Όπως έχουμε αναφέρει το ΝΕΜ άρχισε να λειτουργεί τον Ιούνιο του 1894, αλλά ουσιαστικά το 1895 (τότε ακριβώς εγκρίθηκε η ανέγερση του πρώτου σχολικού κτιρίου στο Μαρούσι)⁸ και να συμβάλλει έκτοτε αποφασιστικά στην ανέγερση διδακτηρίων σε διάφορες περιοχές εκτός Αθηνών, πραγματώνοντας τη βούληση του Βασιλείου Μελά. Σύμφωνα με τον πρώτο Οργανισμό λειτουργίας του Κληροδοτήματος το Υπουργείο Εσωτερικών ήταν η προϊσταμένη αρχή στην οποία το ΝΕΜ έπρεπε να αναφέρει ορισμένα στοιχεία της Διαχείρισής του και συνάμα η κρατική αρχή που έπρεπε να επιλαμβάνεται προκειμένου να αρθεί κάποιο πρόβλημα που θα ανέκυπτε κατά τη συγκρότηση των εκάστοτε Διαχειριστικών του Επιτροπών.

Παρακολουθώντας από τα δύο Βιβλία Πρακτικών της Διαχειριστικής Επιτροπής τις σχέσεις του ΝΕΜ με τη διοίκηση κατά τα πρώτα είκοσι πέντε περίπου χρόνια της λειτουργίας του μπορούμε να πούμε ότι αυτές υπήρξαν αγαθές αφού τις περισσότερες φορές, όπως θα δούμε στο δεύτερο μέρος της μελέτης μας, οι κατά τόπους υπηρεσίες του Υπουργείου των Εξωτερικών (δηλαδή τα προξενεία) συνέδραμαν αποφασιστικά το έργο του, επειδή η όλη προσπάθεια είχε να αντιμετωπίσει ποικίλα εμποδία καθώς οι ενέργειες αφορούσαν σε προσπάθειες εκτός του εδάφους της ελληνικής επικράτειας και μάλιστα σε περιοχές όπου αναπτύσσονταν έντονες εθνικιστικές πιέσεις, πράγμα που καθιστούσε την όλη διαδικασία εξαιρετικά δύσκολη, περιπλοκή και χρονοβόρα.

Ωστόσο, όπως έχουμε τη δυνατότητα να πληροφορηθούμε από τα Πρακτικά του ΝΕΜ, το Υπουργείο Εσωτερικών με επιστολή του της 16ης Ιανουαρίου 1917 καλεί το ΝΕΜ να υποβάλει στις υπηρεσίες του «ἀνὰ ἕν ἀντίτυπον τοῦ καταστατικοῦ καὶ πάντων τῶν ὀργανισμῶν τῶν ἀφορῶντων εἰς τὴν λειτουργίαν τοῦ ὑφ' ὑμᾶς ιδρύματος ὡς καὶ τῶν λογοδοσιῶν αὐτοῦ τῆς τελευταίας δεκαετίας (1906-1915)»⁹. Περαιτέρω το ίδιο Υπουργείο, όπως

8. Βλ. εδῶ το κεφάλαιο Αιτική, σ. 000

9. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 2, σ. 447 (συνεδρίαση της 9ης Φεβρ. 1917).

μαθαίνουμε από άλλη συνεδρίαση της Διαχειριστικής Επιτροπής (14 Μαΐου 1917) απαιτεί «καταστάσεις πάσης της περιουσίας του ΝΕΜ ως και της έτησίας προσόδου και απολογισμούς των εξόδων κατά τα έτη 1906-1916 έκαστου των λειτουργούντων Νηπιαγωγείων, γνωρίσητε δὲ ἅμα ἡμῖν τὸν ἀριθμὸν τῶν καθ' ἕκαστον τῶν ἐτῶν τούτων φοιτησάντων νηπίων».

Από τις απαιτήσεις αυτές του Υπουργείου μπορούμε να υποθέσουμε ότι το ΝΕΜ δεν εφάρμοζε πιστά τη διάταξη του καταστατικού που προέβλεπε την ετήσια υποβολή των στοιχείων αυτών, ή τουλάχιστον έπαψε να τις εφαρμόζει από ένα σημείο και εξής αφού ζητείται συνολικός έλεγχος για το διάστημα από το 1906 κ.ε.¹⁰. Πάντως στη συγκεκριμένη περίπτωση η Διαχειριστική Επιτροπή σπεύδει να απαντήσει στα αιτήματα της προϊσταμένης αρχής, γεγονός που μας επιτρέπει να σχηματίσουμε και μια καλή εικόνα της οικονομικής κατάστασης που έχει διαμορφωθεί την εποχή αυτή από την απόδοση των ενοικίων του Μεγάρου Μελά¹¹.

Ο έλεγχος αυτός φαίνεται ότι δεν δημιούργησε ουσιαστικά προβλήματα στη λειτουργία του Ιδρύματος, αφού δεν αφήνει παρόμοια ίχνη στα Πρακτικά της Διαχειριστικής του Επιτροπής. Άλλωστε η οικονομική του κατάσταση, όπως εμφαίνεται από την αναλυτική κατάσταση (βλ. εδώ σημ. 11) είναι αρκετά καλή και πάντως τέτοια που να του επιτρέπει τη συνέχιση

10. Δυστυχώς δεν μπορέσαμε να ερευνήσουμε στο αρχείο του Υπουργείου Εσωτερικών που απόκειται στα ΓΑΚ επειδή τα αρχεία είναι αταξινόμητα ενώ παράλληλα την εποχή που συντάσσαμε τη μελέτη αυτή τα ΓΑΚ ετοιμάζονταν για τη μεταφορά τους στο νέο κτίριό τους.

11. Η Διαχειριστική Επιτροπή του ΝΕΜ (Πρακτικά, τ. 2, σ. 448, συνεδρία 14ης Μαΐου 1917), απαντά ότι:

1) "Τὴν 31 Μαΐου 1916, ἐκ τοῦ Μεγάρου (τοῦ ὁποίου δὲν γνωρίζομεν τὴν ἀξίαν) ἡ ἐτήσια πρόσοδος αὐτοῦ ἀνέρχεται εἰς 63.200 δρχ.

2) Ἐκ δρχ. 44216,27 ἐκ κρατήσεων εἰς τὴν Ἑθν. Τράπεζαν.

3) Ἐκ 129177,65 ὑπόλοιπον εἰσοδημάτων πρὸς ἀνέγερσιν σχολείων κατατεθέντα εἰς Ἑθνικὴν Τράπεζα.

4) Ἐκ 76000 δρχ. ἀπὸ καθυστεροῦντα ἐνοίκια τοῦ Μεγάρου ἀπὸ 1ης Ἰουνίου 1914 ἕως 31 Μαΐου 1916. Δὲν ἔχομεν ἀπολογισμὸν ἐξόδων τῶν κατὰ τὰ ἔτη 1906-1916 λειτουργούντων Νηπιαγωγείων γὰρ σὰς ὑποβάλλωμεν διότι δὲν καταγινόμεθα εἰς τὴν συντήρησιν Νηπιαγωγείων ἀλλὰ μόνον εἰς τὴν ἀνοικοδόμησιν κτιρίων διὰ τοιαῦτα.».

των δραστηριοτήτων του με άνεση καθώς έχει διαμορφωθεί ικανό αποθεματικό.

Έκτοτε θα περάσουν περίπου δεκατρία χρόνια για να φθάσουμε στη δεύτερη ουσιαστική προσπάθεια του κράτους να διενεργήσει έλεγχο στις οικονομικές δραστηριότητες του ΝΕΜ. Συγκεκριμένα στα μέσα Δεκεμβρίου 1930¹² το Υπουργείο Παιδείας τώρα επιζητεί να διενεργήσει έλεγχο της Διαχειρίσεως του Κληροδοτήματος, ο οποίος περιλαμβάνει όλες τις πτυχές δράσης του Ιδρύματος από την αρχή της σύστασής του, δηλαδή αφορά σε δραστηριότητες ³⁵ περίπου ετών.

Ο πρόεδρος, λοιπόν, της Διαχειριστικής Επιτροπής Βασ. Μιχ. Μελάς ανακοινώνει στα μέλη «τὴν ἀπροσδόκητον ἐνέργειαν τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας, σχετικῶς μὲ τὸν ἔλεγχον τῆς Διαχειρίσεως τοῦ Κληροδοτήματος ἀπὸ τῆς συστάσεώς του μέχρι τῆς σήμερον, ἔλεγχος ὀφειλόμενος, τίς οἶδε, εἰς ποίους κρυφίους σκοπούς!». Ανακοινώνει επίσης ότι συνεπεία της διαταγῆς του Υπουργείου παρέδωσε όλα τα αρχεῖα του Κληροδοτήματος στο Γενικὸ Λογιστήριον του Κράτους. Ωστόσο ο υπεύθυνος υπάλληλος του Γενικοῦ Λογιστηρίου ἀποστέλλει συνεχῶς ἐπιστολὰς στο ΝΕΜ καὶ απαιτεῖ τὴν ἀποστολὴ ὅλων των ἀποδείξεων που κατὰ καιροὺς υπέγραψαν οἱ Διαχειριστικὲς Επιτροπές. Ὅπως ομολογεῖ ο πρόεδρος του ΝΕΜ τέτοιες ἀποδείξεις δεν ὑπάρχουν καὶ ἐπειδὴ τὰ πράγματα φαίνεται νὰ εἶναι δύσκολα ο πρόεδρος ανακοινώνει ὅτι διεμήνυσε στο Υπουργεῖο Παιδείας καὶ στο Γενικὸ Λογιστήριον ὅτι εἶναι «...πιθανὸν οἱ τύποι νὰ μὴ ἐτηρήθησαν ἄλλ' ἢ οὐσία εἶναι ζωντανὴ καὶ εὐκολος ἡ ἐξέλεγχξις τῆς, ἅπαξ τὰ σχολικὰ κτίρια ὑφίστανται ἀπανταχοῦ ὅπου ἐκτίσθησαν».

Ωστόσο καὶ παρά τῆς εὐλόγης δικαιολογίης δεδομένου ὅτι ἡ δράση του ΝΕΜ ἐκτὸς του ἐλλαδικοῦ χώρου σχεδὸν θρῖσκοταν στα ὅρια τῆς νομιμότητος ἐφ' ὅσον ἀφορούσε ἐλληνικὲς κοινότητες μέσα σὲ ξένα κράτη, ο πρόεδρος «κρίνει τὴν κατάστασιν λίαν σοβαρὰν καὶ περίπλοκον» γι' αὐτὸ εισηγεῖται —καὶ ἡ Διαχειριστικὴ Επιτροπὴ ἐγκρίνει— τὴν πρόσληψη του δικηγόρου-γεροϋσιαστή Φωτᾶκη πρὸς ἐπικουρίαν του Νομικοῦ Συμβούλου του Ιδρύματος Μέρμηγκα¹³ προκειμένου ἀπὸ κοινού νὰ ἀντιμετωπίσουν ὅλες

12. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 2, σ. 110-111 (συνεδρία 18ης Δεκ. 1930).

13. Νὰ σημειώσουμε ἐδῶ ὅτι ο μέχρι τότε νομικὸς σύμβουλος του Ιδρύματος Α. Σ. Μπαλάνος παραιτήθηκε ἀπὸ τὴ θέση του, μετὰ ἀπὸ μακροχρόνια ὑπηρεσία.

τις δυσκολίες που είχε δημιουργήσει η διαφορά μεταξύ Υπουργείου Παιδείας και Κληροδοτήματος

Πράγματι η υπόθεση αυτή δεν περιορίστηκε στις συνηθισμένες και τυπικές διαδικασίες ανάλογων ελέγχων, επειδή οι πληροφορίες που έχουμε από μια άλλη συνεδρίαση της Διαχειριστικής Επιτροπής¹⁴ αναφέρουν όλες τις διαστάσεις που πήρε ο έλεγχος αυτός. Συγκεκριμένα ο πρόεδρος ανακοινώνει ότι το Υπουργείο Παιδείας ανακοίνωσε ότι τα μέλη της Επιτροπής οφείλουν να καταθέσουν στην Εθνική Τράπεζα στο λογαριασμό του ΝΕΜ 716.042 δρχ., ποσό που προσδιορίζεται ως έλλειμμα από κακή διαχείριση των οικονομικών του κληροδοτήματος από της συστάσεώς του και ως τις 31.12.1931.

Το ποσό είναι πολύ μεγάλο και φυσικά θορυβεί την Διαχειριστική Επιτροπή, πέρα από το γεγονός της μορφής που απευθύνεται ευθέως εις βάρος των μελών της. Φυσικά η κακή διαχείριση δεν γίνεται αποδεκτή και το έγγραφο που αποστέλεται στον υπουργό Παιδείας αναφέρει ελλιπή πληροφόρηση από τις υπηρεσίες της Εθνικής Τραπέζης κυρίως και της Τραπέζης Αθηνών, οι οποίες δεν έστειλαν στο Γενικό Λογιστήριο του Κράτους όλα τα παραστατικά από την κίνηση των λογαριασμών του Κληροδοτήματος. Συνεπώς, σύμφωνα με την έκφραση της Επιτροπής η ανωμαλία δεν οφείλεται «...ούτε πόρρωθεν εις... έλλειμματικήν διαχείρισιν... αλλά εις τυπικὰς λογιστικὰς ἀνωμαλίας, ἔνεκα τῆς δυσκόλου παρακολουθήσεως, ὡς εἶναι φυσικόν, τῆς λογιστικῆς νομοθεσίας».

Η Επιτροπή συνεχίζοντας την απάντησή της αναφέρει ότι και η ίδια είχε διαπιστώσει την αδυναμία του λογιστικού συστήματος γι' αυτό από το 1927 προσέλαβε στο Κληροδότημα ειδικό λογιστή. Φυσικά η Επιτροπή δεν παραλείπει να τονίσει —αυτό άλλωστε θα περίμενε κανένας— ότι οι δραστηριότητές της που λάμβαναν χώρα σε περιοχές ευπαθείς και κρίσιμες

14. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 2, σ. 116-119 (συνεδρίαση της 14ης Μαΐου 1931). Λόγω των γεγονότων αυτών ήδη στη συνεδρίαση της 15 Φεβρ. 1939 υπήρχε διάχυτος ο φόβος μεταξύ των μελών της Διαχειριστικής Επιτροπής μήπως το Κληροδότημα λόγω της επικείμενης συντάξεως του νέου/περ' κληροδοτημάτων περιέλθει υπό την ολοκληρωτική δικαιοδοσία του Δημοσίου.

15. Βλ. τα σχετικά στην επόμενη παράγραφο. Πρέπει ωστόσο να σημειώσουμε εδώ ότι δεν αποκλείεται η καταστροφή του αρχείου του ΝΕΜ που έγινε το 1947 (απόφαση Διαχ. Επιτροπής 20ής Φεβρ. 1947) και αφορούσε στην καταστροφή εγγράφων από την αρχή λειτουργίας του ΝΕΜ έως και τη χρήση 1936-37 να έχει κάποια σχέση με τους ελέγχους αυτούς

για τον ελληνισμό δεν ήταν δυνατόν να αποτυπώνονται καταλεπτώς σε λογιστικά κατάστιχα. Συγκεκριμένα αναφέρει στο απαντητικό της έγγραφο που έχουμε ως σχέδιο επιστολής εντός των πρακτικών: «Ἐπίσης δὲν δυνάμεθα νὰ παραλείψωμεν τὸ γεγονὸς ὅτι δι' εὐνοήτους ἐθνικοὺς λόγους οὐς γνωρίζει τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν δι' ὠρισμένα κονδύλια διατεθειμένα καὶ διατεθέντα εἰς Κοινότητος ἀλλοδαπὰς δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ δίδεται ἀπόδειξις ἀλλ' οὔτε σκόπιμον νὰ ζητοῦνται τοιαῦτα. Τὸ περιστατικὸν δὲ τοῦτο ἀποτελεῖ μίαν τῶν μεγαλυτέρων δυσχερειῶν ἀπὸ καθαρᾶς λογιστικῆς ἀπόψεως διὰ τὸ Κληροδότημα. Ἐθεωρήσαμεν ἀναγκαῖον ἀλλὰ καὶ καθῆκον μας ὅπως τονίσωμεν τὰ περιστατικὰ ταῦτα, ἐν πλήρει συναισθήσει ὅτι ἡ διαχείρισις τοῦ Κληροδοτήματος ὑπῆρξεν ἀνέκαθεν ἀπολύτως ἄψογος, σύμφωνος δὲ πρὸς τὸν ὑπὸ τοῦ Διαθέτου ὑψηλὸν καὶ Ἐθνικὸν σκοπὸν».

Τέλος σοβαροὶ λόγοι ἀνασφάλειας καὶ ἀνησυχίας γιὰ τὴν τύχη τοῦ Ἰδρύματος θα δημιουργηθοῦν στὶς ἀρχές τοῦ 1939 ὅταν τὸ διδακτορικὸ καθεστῶς Μεταξά καθιστᾷ συγκεκριμένους τὶς προθέσεις τοῦ γιὰ τὴν ψήφιση Ἀναγκαστικοῦ Νόμου που θα τροποποιούσε τὸ καθεστῶς τῶν κληροδοτημάτων¹⁵.

Ε' Ἡ τροποποίηση τοῦ καταστατικοῦ τοῦ ΝΕΜ

Με βάση, λοιπόν, τὸν Κανονισμό καὶ τὸν Ὄργανισμό που εἶδαμε τὸ ΝΕΜ «πολιτεύτηκε» με ἐπιτυχία ἐπὶ σχεδὸν πενήντα χρόνια (1894-1940). Τα Πρακτικά συνεδριάσεων τῶν Διαχειριστικῶν Επιτροπῶν που ἔχουμε στὴ διάθεσή μας δὲν ἀναφέρουν λειτουργικὰ προβλήματα τέτοια που νὰ δημιούργησαν τὴν ἀνάγκη τροποποίησης τῶν θεσμικῶν κειμένων του. Ἐπρεπε, λοιπόν, νὰ φθάσουμε στὴν περίοδο τῆς δικτατορίας Μεταξά καὶ συγκεκριμένα λίγο πρὶν ἀπὸ τὴν κήρυξη τοῦ ἐλληνοϊταλικοῦ πολέμου γιὰ νὰ συναντήσουμε τὴν πρώτη τροποποίηση τοῦ Κανονισμοῦ τοῦ ΝΕΜ. Ἐχει φυσικὰ προηγηθεῖ ὁ Ἀναγκαστικὸς Νόμος 2039 τῆς 19/24 Ὀκτωβρίου 1939 «περὶ τροποποιήσεως, συμπληρώσεως καὶ κωδικοποιήσεως τῶν Νόμων περὶ

ἐκκαθαρίσεως καὶ διοικήσεως τῶν εἰς τὸ Κράτος καὶ ὑπὲρ κοινωφελῶν σκοπῶν καταλειπομένων κληρονομιῶν, κληροδοσιῶν καὶ δωρεῶν»¹⁶.

Το πελώριο αὐτὸ νομοθέτημα με τὰ περίπου 150 ἄρθρα καὶ τις ἐκατοντάδες παραγράφους τοῦ ἀποτελέσει, κατὰ τὴ γνώμη μας, μιὰ πολὺ σοβαρὴ προσπάθεια νὰ τεθοῦν ὑπὸ τὸν πλήρη κυβερνητικὸ ἐλεγχὸ ὅλα τὰ κληροδοτήματα τῆς χώρας εἴτε αὐτὰ εἶχαν συσταθεῖ ἀπὸ ἄμεσες πρὸς τὸ Δημόσιο δωρεές εἴτε ἦταν ἰδρύματα ἰδιωτικοῦ δικαίου, ὅπως τὸ ΝΕΜ. Αὐτὴ ἄλλωστε εἶναι καὶ ἡ βασικὴ διαίρεση στὴν ὁποία προβαίνει τὸ μεταξικὸ νομοθέτημα, δηλαδὴ ἡ ἀντιμετώπιση τοῦ καθεστώτος τῶν κληροδοτημάτων ὑπὸ τὴ διπλὴ θεσμικὴ τοῦς σύσταση τῆς δωρεᾶς πρὸς τὸ κράτος ἢ τῆς μορφῆς τοῦ ἰδρύματος ἰδιωτικοῦ δικαίου, ἐνῶ ξεχωριστὰ ἀντιμετώπιζε τὸ ζήτημα τῶν κληροδοτημάτων τῆς πόλεως τῶν Ἰωαννίνων πού ἀποτελοῦσαν καὶ ἀποτελοῦν μιὰ ἰδιαίτερη περίπτωση συγκέντρωσης πολλῶν δωρεῶν πρὸς μιὰ συγκεκριμένη κατεύθυνση.

Μία ἀπὸ τὶς βασικὲς διατάξεις τοῦ Αναγκαστικοῦ Νόμου 2039 προέβλεπε τὴ συγκρότηση Συμβουλίου Ἐθνικῶν Κληροδοτημάτων (ΣΕΚ), ὁργάνου τοῦ Υπουργείου Οικονομικῶν, τὸ ὁποῖο ἐπανδρωνόταν κυρίως ἀπὸ κρατικούς λειτουργούς καὶ τὸ ὁποῖο στὴν οὐσία ἀνελάμβανε τὸν ἐλεγχὸ τῶν κληροδοτημάτων. Τὸ Κεφάλαιο Ε΄ με τίτλο: «Κληρονομίαι καὶ δωρεαὶ ὑπὲρ κοινωφελῶν σκοπῶν ἐκτελεστῶν ὑπὸ προσώπων ἄλλων πλὴν τοῦ Κράτους» με τὰ ἀντίστοιχα ἄρθρα ἦταν αὐτὸ τὸ ὁποῖο ἀφορούσε στὴν οὐσία τὰ ἰδιωτικὰ κληροδοτήματα καὶ μαζί τοὺς καὶ τὸ ΝΕΜ. Φυσικά καὶ γι' αὐτὰ ἡ ἐξουσία τοῦ Υπουργείου Οικονομικῶν ἦταν κυριαρχικὴ. Εἰδικοὶ ὅροι ἐξἄλλου προέβλεπαν τὶς περιπτώσεις κατὰ τὶς ὁποῖες ἀκόμα καὶ κληροδοτήματα αὐτοῦ τοῦ εἶδους θὰ μπορούσαν νὰ υπαχθοῦν σὲ καθεστὼς ἐκκαθάρισης. Ὁ Αναγκαστικὸς Νόμος θέβαια, ὅπως καταρτίζεται, σκοπεύει νὰ θέσει τὶς προϋποθέσεις λειτουργίας τῶν νέων κληροδοτημάτων ἀφοῦ τὸ σκεπτικὸ σαφῶς ἀρχίζει ἀπὸ τὴ στιγμή πού κοινοποιεῖται μέσω τῆς διαθήκης ἡ βούληση τοῦ διαθέτη. Ὡστόσο ἡ ἰσχὺ τοῦ καλύπτει καὶ τὰ λειτουργοῦντα ἤδη ἰδρύματα ἀφοῦ εἰδικὰ ἄρθρα προβλέπουν τὸν τρόπο τῆς ἐκμίσθωσης τῶν ακινήτων, τῆς ρευστοποίησης περιουσιακῶν στοιχείων καὶ ἄλλες δραστηριότητές τοὺς πάντα ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψη τοῦ Υπουργείου Οικονομικῶν καὶ μάλιστα τοῦ ἰδίου τοῦ ὑπουργοῦ μετὰ ἀπὸ γνωμοδότηση τοῦ ΣΕΚ.

16. Αναγκ. Νόμος 2039/1939, ΦΕΚ 455/24.10.1939 (τ. Α΄ 1939).

Ουσιώδες άρθρο επίσης για τη λειτουργία του ΝΕΜ είναι εκείνο που προσδιορίζει τις περιπτώσεις κατά τις οποίες είναι δυνατόν το Δημόσιο να αντικαταστήσει τους εκτελεστές της βούλησης του διαθέτη, δηλαδή τα όργανα διοίκησης των κληροδοτημάτων, όταν φυσικά κάτι τέτοιο κρίνει το Υπουργείο Οικονομικών ότι απαιτείται. Οι περιπτώσεις που προσδιορίζονται είναι πάρα πολλές καθώς αρχίζουν από την κακή διαχείριση και φθάνουν ως τη διάγνωση ότι κάποιος από τους ιθύνοντες των κληροδοτημάτων πάσχει «εκ ψυχοπαθείας»· εξάλλου και στην περίπτωση ακόμα που οι εκτελεστές εκλέγονται από όργανα του κληροδοτήματος απαιτείται η έγκριση του Υπουργού Οικονομικών. Με τον τρόπο αυτό είναι προφανές ότι η ανάμειξη του Υπουργείου, η οποία προβλεπόταν και σε προγενέστερους νόμους περί κληροδοτημάτων, καθίσταται περισσότερο έντονη και πάντως δεσπόζουσα για τη λειτουργία ενός κληροδοτήματος ιδιωτικού δικαίου, όπως ήταν το ΝΕΜ. Πέρα από αυτά είναι φυσικό ότι οι προϋπολογισμοί και οι ισολογισμοί των κληροδοτημάτων βρίσκονται υπό την άμεση εποπτεία του Υπουργείου που πρέπει να ελέγχει με τα όργανά του την πιστή εκτέλεση των οικονομικών πράξεων.

Κατόπιν τούτου το ΝΕΜ αναγκάζεται να τροποποιήσει τον Κανονισμό λειτουργίας του, τροποποίηση που πιθανότατα έγινε κάτω από τις ακόλουθες συνθήκες. Η Διαχειριστική Επιτροπή του Ιδρύματος κλήθηκε να συντάξει έναν νέο κανονισμό λειτουργίας, δηλαδή στην ουσία ένα σχέδιο Κανονισμού, και να τον υποβάλει στο αρμόδιο Υπουργείο προς έγκριση. Πράγματι στις 10 Φεβρουαρίου 1940 τα μέλη της Διαχειριστικής Επιτροπής, Βασίλειος Μ. Μελάς, Παύλος Β. Μελάς και Μανόλης Γ. Βικέλας, υπό την προεδρία του πρώτου, συγκεντρώθηκαν στα γραφεία του ΝΕΜ, στο τότε Κεντρικό Ταχυδρομικό Μέγαρο Αθηνών (δηλαδή στο Μέγαρο Β. Μελά) και συνέταξαν το σχέδιο του Καταστατικού, σύμφωνα με τον Α.Ν. 2039, το οποίο περιελάμβανε 16 άρθρα.

Ο νέος Κανονισμός επαναλάμβανε σε γενικές γραμμές τον παλαιό του 1893. Ωστόσο από την προσεκτική ανάγνωσή του γίνεται φανερό ότι μεταξύ των προϊσταμένων αρχών και του ΝΕΜ (φυσικά και των άλλων κληροδοτημάτων, αφού ο νόμος είχε γενική εφαρμογή) δόθηκε μάχη για τον ουσιαστικό έλεγχο των οικονομικών των ιδρυμάτων αυτών. Όσον αφορά το Νηπιακό Επιμελητήριο τα πράγματα, όπως είναι φυσικό, παίζονταν στο επίπεδο της τριμελούς Διαχειριστικής Επιτροπής, αφού αυτή αποτελεί στην ουσία το κυρίαρχο διοικητικό όργανο. Έτσι η Διαχειριστική Επιτροπή του

NEM προσπαθεί να περάσει στο νέο Καταστατικό ορισμένες τροποποιήσεις που έχουν άμεση σχέση με τη σύνθεση και τη λειτουργία της. Προτείνει, δηλαδή να μπορούν να γίνονται μέλη της Επιτροπής και γυναίκες που προέρχονται από τις οικογένειες των Μιχαήλ Μελά, Βίκτωρος Μελά και Δημητρίου Βικέλα εφόσον είναι μέλη του Συμβουλίου αλλά να καταλαμβάνουν μόνο τη μία από τις τρεις θέσεις.

Το Συμβούλιο αυτό είναι στην ουσία το νέο όργανο που προτείνεται από τη Διαχειριστική Επιτροπή και σύμφωνα με τις προτάσεις της, αποτελείται από τους εξ αρρεγονίας απογόνους των Μιχαήλ και Βίκτωρος Μελά και του Δημητρίου Βικέλα, «των από διαθήκης κληροδόχων του Βασιλείου Μελά». Συνέρχεται κατόπιν προσκλήσεως του εκάστοτε προέδρου του Ιδρύματος ή του ασκούντος τα προεδρικά καθήκοντα με γραπτή πρόσκληση που αποστέλλεται στα μέλη δεκαπέντε ημέρες πριν από τη συνεδρίαση. Η σύγκληση του Συμβουλίου αυτού έχει σκοπό να επιλύσει τις διαφορές που τυχόν παρουσιάζονται ανάμεσα στα μέλη της Διαχειριστικής Επιτροπής —κυρίως όσον αφορά στην εκλογή των μελών της— και σ' αυτό δικαίωμα ψήφου έχουν «όλοι οί ἐνήλικες ἄρρενες καὶ θήλεις ὡς ἄνω ἀπόγονοι οἱ μὴ διατελοῦντες ὑπὸ κηδεμονίαν ἢ δικαστικὸν ἀντιλήπτορα». Στις συνεδριάσεις κρατούνται πρακτικά, οι αποφάσεις λαμβάνονται με πλειοψηφία, η απαρτία υπάρχει όταν παρευρίσκονται τα μισά από τα μέλη του και κυρίως το συμβούλιο αυτό «ἀποφασίζει κατὰ τὰ ἀνωτέρω περὶ τῶν μελῶν τῆς Διαχειριστικῆς Ἐπιτροπῆς ὅταν ἐξ οἴουδῆποτε λόγου ἐκλείψωσιν ἅπαντα τὰ μέλη αὐτῆς».

Εξάλλου η Διαχειριστική Επιτροπή διευρύνει τα καθήκοντά της στα οικεία άρθρα (6ο και 7ο του σχεδίου Κανονισμού) καθώς προσδιορίζει με όλη τη δυνατή ανάλυση τις αρμοδιότητες και τα δικαιώματά της ενώ προτείνει ταυτόχρονα και αύξηση¹⁷ των μηνιαίων αποδοχών κάθε μέλους της που προσδιορίζεται στις 40.000 δρχ. ετησίως. Επίσης νέο άρθρο προβλέπει στο εξής έξοδα κινήσεως για τους υπαλλήλους ή τους έκτακτους συνεργάτες

17. Επειδή είναι η πρώτη αύξηση της αντιμισθίας των μελών της Διαχειριστικής Επιτροπής παραθέτουμε αυτολεξεί το σχετικό άρθρο: «Ἐκαστον μέλος τῆς Διαχειριστικῆς Ἐπιτροπῆς λαμβάνει ἐτησίαν ἀποζημίωσιν ἐκ δραχμῶν τεσσαράκοντα ὀκτὼ χιλιάδων κατὰ τὰς διατάξεις τῆς Διαθήκης προσαρμοζομένης εἰς τὰς συγχρόνους οἰκονομικὰς καὶ κοινωνικὰς ἀνάγκας». Με άλλα λόγια προβλέπεται μηνιαία αποζημίωση 2500 δρχ. έναντι των 1500 που έως τότε προβλεπόταν σύμφωνα με τους όρους της διαθήκης του Β. Μελά.

του Ιδρύματος όταν αναγκάζονται να μετακινηθούν για τις ανάγκες του ΝΕΜ, ποσά που θα προσδιορίζει η Διαχειριστική Επιτροπή.

Εξάλλου, σε άλλο άρθρο (9ο) του σχεδίου Κανονισμού αναλύονται περισσότερο οι αρμοδιότητες της Διαχειριστικής Επιτροπής, με άλλα λόγια διατάξεις που ο πρώτος κανονισμός προέβλεπε με μιά γενική αναφορά — προφανώς για να φανεί ότι το ΝΕΜ συμμορφώνεται προς τις υποδείξεις του δικτατορικού καθεστώτος— εδώ οι συντάκτες του σχεδίου τις αναφέρουν με πάσαν νομική λεπτομέρεια φθάνοντας και στις πιο ακραίες λεπτομέρειες που ενδεχομένως θα ανέκυπταν στην πορεία της δράσης του Ιδρύματος.

Ενδιαφέρον, εξάλλου, παρουσιάζει και η προσθήκη ενός νέου άρθρου (10ου) σύμφωνα με το οποίο η Διαχειριστική Επιτροπή έχει τη δυνατότητα να προβαίνει σε έργα επισκευών των ιδιόκτητων ακινήτων της που θα κοστίζουν το ανώτερο έως 100.000 δρχ. «δι' αὐτεπιστασίας τοῦ Προέδρου καὶ ἐπὶ ἀποδοσεί λογαριασμοῦ, ἐν δὲ κατεπειγούσῃ ἀνάγκῃ ὑπὸ τοῦ Προέδρου λογοδοτοῦντος ἐκ τῶν ὑστέρων εἰς τὴν Διαχειριστικὴν Ἐπιτροπὴν».

Αυτά σε γενικές γραμμές προβλέπει το σχέδιο του νέου Καταστατικού που τα τρία μέλη της Διαχειριστικής Επιτροπής του ΝΕΜ κρίνουν σκόπιμο να καταθέσουν προκειμένου να συμμορφωθούν προς τις επιταγές της 4ης Αυγούστου αλλά και προκειμένου να διατηρήσουν όσο γίνεται την αυτοτέλεια του Ιδρύματος. Φυσικά ο τελευταίος λόγος ανήκε στην κυβέρνηση η οποία τελικά με το Καταστατικό της 20ής Μαΐου 1940 που δημοσιεύτηκε στο ΦΕΚ, αρ. 180 της 12ης Ιουνίου 1940 ενέκρινε ένα κείμενο για το οποίο μπορούμε να παρατηρήσουμε τα παρακάτω:

α) Αποτελείται από 18 άρθρα στα οποία συνοψίζονται οι παλιές ρυθμιστικές διατάξεις που προσδιόριζαν τα της λειτουργίας του ΝΕΜ, μολοντί ορισμένες από αυτές ενσωματώνονται στην ύλη άλλων άρθρων πράγμα το οποίο στην ουσία δεν έχει και τόσο μεγάλη σημασία.

β) Εκείνο, όμως, που έχει μεγάλη σημασία είναι ότι η κυβέρνηση δεν εγκρίνει και φυσικά δεν μετουσιώνει σε άρθρο την πρόταση της Διαχειριστικής Επιτροπής για τη σύσταση Συμβουλίου με διευρυμένες αρμοδιότητες στην περίπτωση διαφωνίας των δύο μελών της Διαχειριστικής Επιτροπής για την εκλογή του τρίτου μέλους αυτής, στην ουσία δηλαδή απορρίπτει μέρος του προτεινομένου άρθρου 3 και ολόκληρα τα άρθρα 4 και 5 του σχεδίου καταστατικού της Διαχειριστικής Επιτροπής. Και βέβαια επειδή η περίπτωση αυτή, δηλαδή η διαφωνία των μελών της Διαχειριστικής

Επιτροπής για την εκλογή τρίτου μέλους είναι ενδεχόμενο να ανακύψει, η απόφαση της Δικτατορίας προέβλεπε ότι τότε το μέλος αυτό θα διοριζόταν από τον υπουργό των Οικονομικών με τη σύμφωνη γνώμη του Συμβουλίου Εθνικών Κληροδοτημάτων.

Με τη διάταξη αυτή στην ουσία —και αυτό γίνεται για πρώτη φορά— η κυβέρνηση προσπαθεί να εισβάλλει στη διοίκηση του ΝΕΜ αφού στην ουσία έχει το δικαίωμα να διορίσει πρόσωπο ξένο και οπωσδήποτε πρόσωπο που δεν προέρχεται από το οικογενειακό περιβάλλον των Μελάδων, όπως προέβλεπε το μέχρι τότε ισχύον Καταστατικό, και στην ουσία να αλλοιώσει τη βούληση του διαθέτη. Έτσι η προσπάθεια της Διαχειριστικής Επιτροπής να προλάβει την κυβερνητική παρέμβαση με τη σύσταση του Συμβουλίου του ΝΕΜ, το οποίο στην ουσία ήταν οικογενειακό συμβούλιο αφού σ' αυτό θα συμμετείχαν μέλη της οικογένειας Μελά, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, πέφτει στο κενό και θεσπίζεται έτσι η παρεμβολή της εξουσίας στη διαχείριση του Ιδρύματος. Φυσικά αυτό μπορεί να γίνει στην πραγματικότητα μόνο στην περίπτωση διαφωνίας των δύο μελών της Διαχειριστικής Επιτροπής, πράγμα που, όπως θα έχουμε την ευκαιρία να δούμε όταν εξετάσουμε τη σύνθεση και το χρόνο λειτουργίας της Διαχειριστικής Επιτροπής, δεν φαίνεται ποτέ να έγινε. Ωστόσο η κρατική βούληση στο νομοθέτη είναι σαφώς εκπνευμένη και η ευκαιρία αναμένεται...

γ) Στο ίδιο πνεύμα κινούμενο το κυβερνητικό νομοθέτημα αναλύει ακόμα περισσότερο τις αρμοδιότητες της Διαχειριστικής Επιτροπής προβλέποντας όλες τις πιθανές περιπτώσεις λειτουργίας της ενώ δεν δέχεται την αύξηση της αμοιβής των μελών της παρά μόνο κατά χίλιες δρχ. έναντι των 2500 δρχ. μηνιαίως που προέβλεπε το σχέδιο καταστατικού. Σε κάθε περίπτωση ο κυβερνητικός νομοθέτης σπεύδει να τονίσει τις προσαρμογές ενόψει του Αναγκαστικού Νόμου 2039 και τροποποιώντας καίρια την πρόταση της Διαχειριστικής Επιτροπής για την απευθείας διαχείριση από αυτήν ή από τον πρόεδρό της ποσού έως 100.000 για την επισκευή των ακινήτων της, δημιουργεί μια κλίμακα με κατηγορίες δαπανών μέχρι 10.000, από 10.000-25.000, από 25.001-50.000, και πλέον των 50.000 δρχ. Από αυτές, την πρώτη βαθμίδα επισκευών έως 10.000 δρχ. αφήνει στην αποκλειστική διάθεση της Διαχειριστικής Επιτροπής του ΝΕΜ ενώ για όλες τις άλλες η παρέμβαση του Υπουργείου Θρησκευμάτων και Εθνικής

Παιδείας —σύμφωνα με την ορολογία της εποχής— είναι εκ των ων ουκ άνευ αφού κάθε φορά η δαπάνη υπόκειται στην έγκρισή του.

Αυτή υπήρξε λοιπόν στη ουσία η πιο σοβαρή παρέμβαση στη λειτουργία του Νηπιακού Επιμελητηρίου —φυσικά αφορούσε όλα τα ελληνικά κληροδοτήματα— η οποία γίνεται με πρωτοβουλία της δικτατορικής κυβερνήσεως Μεταξά. Το αιφνίδιο γεγονός της παρέμβασης που επιχειρείται και εν τέλει πραγματοποιείται σε βάρος της αυτοτέλειας και βέβαια παρά τη θέληση των μελών της Διαχειριστικής του Επιτροπής έρχεται να διαφωτισθεί από μία άλλη κίνηση που έλαβε χώρα αμέσως μετά την απελευθέρωση της χώρας από τα στρατεύματα κατοχής. Όπως είναι εύλογο κατά τη διάρκεια της εχθρικής κατοχής δεν ήταν δυνατόν να εκφρασθούν αιτήματα για επάνοδο στην προμεταξική νομιμότητα¹⁸. Όμως σε μια από τις πρώτες μετακατοχικές συνεδριάσεις της Διαχειριστικής Επιτροπής του ΝΕΜ¹⁹, ο πρόεδρος της ανακοινώνει στα μέλη της ότι έκανε παρέμβαση στον υπουργό Οικονομικών προκειμένου ο εκδοθείς επί Δικτατορίας Μεταξά Αναγκαστικός Νόμος 2039/39 να τροποποιηθεί «εις τρόπον ώστε να αποδοθῇ πλήρης ἐλευθερία εἰς τὸ ΝΕΜ καταργουμένου τοῦ νέου καταστατικοῦ τοῦ 1940 καὶ ἐπανέλθῃ ἐν ἰσχύϊ τὸ προγενέστερον καταστατικὸν ἡμῶν τὸ συνταχθὲν ὑπὸ τῆς πρώτης Διαχειριστικῆς Ἐπιτροπῆς αὐτοῦ τῆς διορισθείσης διὰ τῆς διαθήκης τοῦ ἀειμνήστου κληροδότου».

ΣΤ' Οι Διαχειριστικές Επιτροπές του ΝΕΜ

Όπως έχουμε πολλές φορές ως τώρα αναφέρει η τριμελής διαχειριστική Επιτροπή του Νηπιακού Επιμελητηρίου αποτελεί στην ουσία

18. Ἐλλῶστε στὴ συνεδρία τῆς 17ης Σεπτ. 1942 ἡ Διαχειριστικὴ Επιτροπὴ τοῦ Κληροδοτήματος καταγράφει ἀπόφασή της σύμφωνα με τὴν ὁποία ἐπειδὴ τὸ ΝΕΜ «... λόγῳ τῶν σημερινῶν συνθηκῶν, ἀδυνατεῖ νὰ ἐκτελέσῃ τὸν κύριον σκοπὸν τοῦ Ἰδρύματος ἥτοι τὴν ἀνοικοδόμησιν Διδασκτῆριων... ἀποφασίζει νὰ διαθέσῃ τὸ πλεόνασμα τῶν ἐσόδων αὐτοῦ διὰ τὴν ἐξόφλησιν τῶν πρὸς τὸ Ταχυδρομικὸν Ταμιευτήριον ὀφειλομένων τοκοχρεωλυτικῶν δόσεων διὰ τὰ δάνεια αὐτοῦ».

19. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 2, συνεδρία τῆς 14ης Φεβρουαρίου 1946.

το μόνο θεσμικό κυρίαρχο όργανο το οποίο έχει αναλάβει την ευθύνη της πραγματοποίησης των σκοπών του Ιδρύματος. Η πρόβλεψη του διαθέτη να ορίζονται τα μέλη της επιτροπής από συγγενικά πρόσωπα, δηλαδή από απογόνους των αδελφών του, Μιχαήλ και Λέοντα, και τους απογόνους του Δημ. Βικέλα και να έχουν έμμισθη σχέση με το Ίδρυμα, κατά τη γνώμη μας, υπήρξε αποφασιστική για την καλή λειτουργία του.

Έτσι κι αλλιώς η Διαχειριστική Επιτροπή έχει στην ουσία στα χέρια της κάθε εξουσία και αρμοδιότητα να διευθύνει και να εκπροσωπεί το Ίδρυμα σε κάθε περίπτωση. Είδαμε ακόμα ότι η δικτατορία της 4ης Αυγούστου με τον Αναγκαστικό Νόμο 2039 προσπάθησε να διασπάσει το αρραγές πλαίσιο λειτουργίας του ΝΕΜ προβλέποντας τον διορισμό από αυτήν ενός μέλους της τριμελούς επιτροπής, σε περίπτωση διαφωνίας των δύο μελών να εκλέξουν το τρίτο, και αρνούμενη να δεχτεί τη σύσταση Συμβουλίου του ΝΕΜ από μέλη της οικογένειας Μελά, που θα επέλυε τις διαφορές που θα προέκυπταν. Εξάλλου δεν δέχτηκε την θέσπιση όρου που προέβλεπε τη δυνατότητα εκλογής ως μελών της τριμελούς επιτροπής και γυναικών από την οικογένεια Μελά, όταν τα πράγματα θα οδηγούσαν σε τέτοια λύση. Τελικά τα πράγματα παρά τις κατά καιρούς αναμενόμενες έως ένα βαθμό αναστατώσεις έμειναν πολύ κοντά στη βούληση του διαθέτη και τους όρους λειτουργίας του πρώτου καταστατικού του ΝΕΜ.

Όπως ας δούμε από πιο κοντά τις Διαχειριστικές Επιτροπές του Επιμελητηρίου, δηλαδή τα μέλη που συγκρότησαν κατά καιρούς το κυρίαρχο όργανο του Ιδρύματος²⁰.

Η πρώτη παρατήρηση που έχουμε να κάνουμε στο πεδίο αυτό είναι ότι από την 20ή Νοεμβρίου 1893, όταν συγκροτείται η πρώτη Διαχειριστική Επιτροπή, και ως τα σήμερα, δηλαδή σε διάστημα 112 ετών το ΝΕΜ λειτούργησε υπό τη διεύθυνση μόλις 12 επιτροπών, γεγονός που καταδεικνύει, όπως πιστεύουμε, ότι το θεσμικό αυτό όργανο λειτούργησε με μεγάλη επιτυχία. Και τούτο επειδή και έργο παρήγαγε, δηλαδή και σχολικά κτίρια έκτισε αλλά και ως θεσμός ανταποκρίθηκε στις απαιτήσεις του, αφού

20. Πρέπει να παρατηρήσουμε στο σημείο αυτό ότι δεν υπήρξαν κατά τη λειτουργία του ΝΕΜ δραματικές εντάσεις και διαφωνίες για τον ορισμό των μελών της Διαχειριστικής Επιτροπής. Γι' αυτό, όπως θα παρατηρήσει και ο προσεκτικός αναγνώστης όταν σημειώνουμε τη συγκρότηση νέας Διαχειριστικής Επιτροπής συνήθως πρόκειται για την αποχώρηση ενός μέλους για κάποιο λόγο και την αντικατάστασή του από ένα νέο με τα άλλα μέλη να παραμένουν στη θέση τους.

οι άνθρωποι που συγκρότησαν τις εκάστοτε επιτροπές δεν εγκατέλειπαν το ΝΕΜ με ευκολία. Εξάλλου, πρέπει να παρατηρήσουμε ότι η Επιτροπή που συνέπεσε με την παρουσία του καθεστώτος της 4ης Αυγούστου, όταν υπήρξε, με την προσπάθεια μεταβολής όρων του Καταστατικού, κίνδυνος να υπεισέλθει στη λειτουργία του Ιδρύματος, αντέδρασε αποτελεσματικά.

Συγκεκριμένα η έκτη επιτροπή, όπως τις παρουσιάζουμε παρακάτω, που την αποτελούσαν ο Βασίλειος Μ. Μελάς, ως πρόεδρος και οι Παύλος Β. Μελάς και Μανουήλ Γ. Βικέλας ως μέλη, καίτοι είχε διορισθεί από τις 19 Οκτωβρίου 1926, δηλαδή είχε ήδη πολλά χρόνια υπηρεσίας στην πλάτη της βρήκε τον τρόπο και τη σύμψηνο να παρατείνει τη λειτουργία της ως τις 29 Μαΐου 1952, χωρίς να δημιουργηθούν μεταξύ των μελών της προβλήματα παραίτησης και ασυμφωνίας, γεγονότα που θα έδιναν την αφορμή να επέμβει το αρμόδιο υπουργείο για να διορίσει πρόσωπο της εμπιστοσύνης του.

Όμως ας δούμε τη σύνθεση των Διαχειριστικών Επιτροπών του ΝΕΜ, όπως αυτές ανασυγκροτήθηκαν με βάση τα Πρακτικά λειτουργίας του Επιμελητηρίου από εμάς καθώς εμφανίζονται στα κείμενα των Πρακτικών να συνεδριάζουν και να αποφασίζουν για τις κινήσεις και την εν γένει πολιτική δράσης του Ιδρύματος. Η δημιουργία μιας νέας Διαχειριστικής Επιτροπής γίνεται συνήθως με την αποχώρηση ενός μέλους και την χωρίς δραματικές εντάσεις αντικατάστασή του από ένα άλλο μέλος της οικογένειας:

Πρώτη Επιτροπή

(20 Νοεμ. 1893 — 10 Ιαν. 1905)

Δημήτριος Βικέλας, πρόεδρος

Βίκτωρ Λέοντος Μελάς, μέλος-αναπληρωτής προέδρου

Λέων Μιχαήλ Μελάς

(Γεώργιος Μιχαήλ Μελάς, μέλος)

(Στις 6.1.1895 ο Γεώργιος Μ. Μελάς που είχε διοριστεί ως μέλος παραιτείται και στη θέση του διορίστηκε ο αδελφός του Λέων Μιχ. Μελάς. Στην ουσία η πρώτη Επιτροπή λειτούργησε από τον Σεπτέμβριο του 1894, επειδή στην αρχή απουσίαζαν και τα τρία μέλη της και έτσι τη διοίκηση ασκούσε ο Μιχαήλ Μελάς, αδελφός του Βασιλείου Μελά. Σημειώνουμε

ακόμα τον ορισμό αναπληρωτή προέδρου επειδή, όπως είναι γνωστό ο Δημ. Βικέλας απουσίαζε συχνά στο εξωτερικό και ειδικότερα στο Παρίσι).

*

Δεύτερη Επιτροπή
(10 Ιαν. 1905 — 8 Ιουλ. 1908)

Δημήτριος Βικέλας, πρόεδρος
Βίκτωρ Λέοντος Μελάς
Γεώργιος Μιχαήλ Μελάς

(Στην ουσία πρόκειται για ανασυγκρότηση με βάση την πρώτη επιτροπή μετά το θάνατο του Λέοντα Μιχ. Μελά και την εκλογή του Γεωργίου Μιχ. Μελά, ο οποίος είχε διατελέσει για δύο περίπου χρόνια μέλος και της πρώτης Διαχειριστικής Επιτροπής).

*

Τρίτη Επιτροπή
(8 Ιουλ. 1908 — 15 Δεκ. 1917)

Βίκτωρ Λέοντος Μελάς, πρόεδρος
Γεώργιος Μιχαήλ Μελάς, μέλος
Γεώργιος Ερμανουήλ Βικέλας (αδελφός του Δημητρίου), μέλος

(8 Ιουλίου 1908: εκλογή του Γεωργ. Ερμ. Βικέλα στη θέση του αποθανόντος αδελφού του Δημ. Βικέλα (πέθανε στις 7. 7. 1908). Ο Γεώργιος Βικέλας με επιστολή του στις 9 Ιουλίου 1908 κοινοποιεί την αποδοχή της εκλογής του και συγχρόνως τα ευχαριστήριά του προς τα άλλα δύο μέλη της Επιτροπής).

*

Τέταρτη Επιτροπή
(16 Δεκ. 1917 — 6 Ιουν. 1920)

Γεώργιος Ερμανουήλ Βικέλας, πρόεδρος
Θεοδόσιος Βίκτωρος Μελάς, μέλος
Γεώργιος Μιχαήλ Μελάς

(15 Δεκ. 1917: Ο θάνατος του προέδρου Βίκτωρος Μελά, οδηγεί στην συγκρότηση της τέταρτης Επιτροπής με την εκλογή στη θέση του αποθανόντος, του δευτερότοκου γιου του, Θεοδοσίου Β. Μελά. Πρόεδρος αναλαμβάνει ο Γεώργιος Βικέλας).

*

Πέμπτη Επιτροπή

(6 Ιουν. 1920 — 29 Μαΐου 1924)

Βασίλειος Μιχ. Μελάς, πρόεδρος

Γεώργιος Βικέλας, μέλος

Θεοδόσιος Β. Μελάς, μέλος

(Ο Γεώργιος Μιχαήλ Μελάς υπέβαλε την παραίτησή του στις 28 Απριλίου 1920 επειδή έπρεπε να εγκατασταθεί στο εξωτερικό. Στη θέση του εκλέγεται ο αδελφός του Βασίλειος Μιχαήλ Μελάς).

*

Έκτη Επιτροπή

(29 Μαΐου 1924 — 18 Οκτ. 1926)

Θεοδόσιος Βίκτωρος Μελάς, πρόεδρος (μέλος)

Βασίλειος Μιχαήλ Μελάς, (μέλος-πρόεδρος)

Μανουήλ Γεωργίου Βικέλας, μέλος

(Στις 18 Μαρτίου 1924 παραιτείται λόγω ηλικίας ο Γεώργιος Εμμ. Βικέλας, γι' αυτό προτείνεται ως αντικαταστάτης του ο γιος του, Μανουήλ Γ. Βικέλας. Πρόεδρος της νέας Διαχ. Επιτροπής αρχικά γίνεται ο Θεοδόσιος Βίκτ. Μελάς, ο οποίος μετά από ένα μήνα (18 Ιουνίου) παραχωρεί τη θέση του προέδρου στον Βασίλειο Μιχ. Μελά).

*

Έβδομη Επιτροπή
(19 Οκτ. 1926 — 9 Οκτ. 1952)

Βασίλειος Μιχαήλ Μελάς, πρόεδρος
Παύλος Βασιλείο Μελάς, μέλος
Μανουήλ Γεωργίου Βικέλας, μέλος (πρόεδρος)

(8 Μαΐου 1941, ο πρόεδρος Βασ. Μ. Μελάς επιστρέφει από το μέτωπο στο οποίο είχε φύγει στις 8 Ιαν. 1941. Κατά τη διάρκεια της απουσίας του τον αναπλήρωνε ο Μανουήλ Γ. Βικέλας).

*

Όγδοη Επιτροπή
(14 Νοεμ. 1952 — 13 Δεκ. 1956)

Βασίλειος Μ. Μελάς, πρόεδρος
Παύλος Β. Μελάς, μέλος
Δημήτριος Σ. Μπαλάνος, μέλος

(4 Νοεμ. 1952: θάνατος του Μανουήλ Γεωργίου Βικέλα, αντικαταστάτης του ορίζεται ο Βίκτωρ Θεοδοσίου Μελάς, ο οποίος, όμως, στις 15 Δεκ. 1952 με επιστολή του ανακοινώνει ότι λόγω των πολλών άλλων ασχολιών του δεν μπορεί να αποδεχθεί την εκλογή του ως μέλους της Διαχειριστικής Επιτροπής. Σε αντικατάσταση αυτού λοιπόν εκλέγεται ο ακαδημαϊκός Δημήτριος Σίμου Μπαλάνος).

*

Ένατη Επιτροπή
(20 Δεκ. 1956 — 27 Αυγ. 1959)

Παύλος Βίκτωρος Μελάς, πρόεδρος
Σοφία Φ. Ρωκ-Μελά, μέλος (κόρη Βασιλείου Μιχ. Μελά-αναπληρώθηκε από Βίκτωρα Θ. Μελά και Νικόλαο Δ. Πετρόπουλο)
Δημήτριος Σ. Μπαλάνος, μέλος

*

Δέκατη Επιτροπή

(10 Σεπτ. 1959 — 11 Αυγ. 1968)

Παύλος Βίκτωρος Μελάς, πρόεδρος
Νικόλαος Δ. Πετρόπουλος, μέλος
Σοφία Φ. Ρωκ—Μελά, μέλος

*

Ενδέκατη Επιτροπή

(2 Σεπτ. 1968 — 30 Ιαν. 1981)

Γεώργιος Βίκτωρος Μελάς, πρόεδρος
Νικόλαος Δ. Πετρόπουλος, μέλος
Σοφία Φ. Ρωκ—Μελά, μέλος

Νικόλαος Ρωκ—Μελάς, μέλος

(Ο πρόεδρος της Επιτροπής αυτής παραιτήθηκε στις 30 Ιαν. 1981. Εν τω μεταξύ στις 19 Νοεμ. 1980 είχε παραιτηθεί η Σοφία Φ. Ρωκ—Μελά και την ίδια ημέρα είχε αντικατασταθεί από τον γιο της Νικόλαο Φ. Ρωκ—Μελά)

*

Δωδέκατη Επιτροπή

(5 Μαρτ. 1981 — 8 Απρ. 1983)

Βίκτωρ Θεοδοσίου Μελάς, πρόεδρος
Νικόλαος Φ. Ρωκ—Μελάς, μέλος
Νικόλαος Δ. Πετρόπουλος

Γεώργιος Παύλου Μελάς, μέλος
Θεοδώρα Παναγ. Ρόμπου, μέλος

(Ο Νικ. Δ. Πετρόπουλος παραιτήθηκε στις 26 Φεβρ. 1982 και στη θέση του εκλέχτηκε ο Γεώργιος Π. Μελάς, που με τη σειρά του παραιτήθηκε στις 30 Μαρτ. 1983, για να τον αντικαταστήσει από τις 5 Απρ. η Θεοδώρα Παν. Ρόμπου).

*

Δέκατη Τρίτη Επιτροπή
(9 Ιουν. 1983 — ως σήμερα)

Βίκτωρ Θ. Μελάς, πρόεδρος
Νικόλαος Φ. Ρωκ—Μελάς, μέλος
Θεοδώρα Ρόμπου—Σαμαρά, μέλος

Όπως μπορούμε να παρατηρήσουμε με την πρώτη ματιά, τα μέλη της οικογένειας Μελά αποτελούν τη συντριπτική πλειοψηφία στις κατά καιρούς Διαχειριστικές Επιτροπές, σύμφωνα άλλωστε και με τις προβλέψεις της διαθήκης του Βασιλείου Μελά που μετουσιώθηκαν σε όρους του Καταστατικού του ΝΕΜ. Αλλά και τα άλλα μέλη που δεν φέρουν το όνομα Μελάς έχουν σχέση με την οικογένεια. Συγκεκριμένα πρόκειται για μέλη της οικογένειας Βικέλα που στην ουσία έχουν στενούς δεσμούς με τους Μελάδες και μέλη των οικογενειών Ρωκ, Ρόμπου, Πετρόπουλου, Σαμαρά, Μπαλάνου που συνδέονται με επιγαμίες με την οικογένεια Μελά ή την οικογένεια Βικέλα.).

Όπως ας δούμε πως «κατανέμονται» τα μέλη της Διαχειριστικής Επιτροπής.

Σύμφωνα με τις προβλέψεις της διαθήκης του Βασιλείου Μελά τα μέλη της πρώτης επιτροπής ήταν ισόβια· αλλά σε περίπτωση θανάτου ή άλλης αιτίας και στην περίπτωση που απέμεινε έστω και ένα μέλος ενεργό, αυτό μπορούσε να εκλέξει τα άλλα δύο. Όπως θα παρατηρήσουμε από τα άρθρα της διαθήκης αλλά και από τα άρθρα του πρώτου Καταστατικού που βέβαια κινείται πάνω στους όρους της διαθήκης ο Βασίλειος Μελάς δεν προσδιόριζε ότι τα μέλη της Επιτροπής έπρεπε απαραίτητως να φέρουν το όνομα Μελάς. Ωστόσο, όπως θα δούμε στη συνέχεια, ελάχιστες φορές στην Επιτροπή εκλέχτηκε μέλος εκτός του στενού περιβάλλοντος των Μελάδων. Δηλαδή και στις λίγες περιπτώσεις που μέλη της Διαχειριστικής Επιτροπής

του ΝΕΜ δεν φέρουν το όνομα Μελάς, στην πραγματικότητα είναι απόγονοι του κλάδου του Μιχαήλ Γ. Μελά από την πλευρά της μητέρας τους.

Την πρώτη, λοιπόν, επιτροπή αποτέλεσαν οι Δημήτριος Βικέλας, Βίκτωρ Λέοντος Μελάς και Γεώργιος Μιχαήλ Μελάς, δηλαδή τρία ανήψια του Βασιλείου Μελά, αφού και ο Δημήτριος Βικέλας ήταν γιος της αδελφής του Σμαράγδας Γ. Μελά, συζύγου του Ερμανουήλ Βικέλα.

Εφεξής η Επιτροπή απαρτίζεται από τους εξής απογόνους των οικογενειών Μελά και Βικέλα:

Λέων Γ. Μελάς	Μιχαήλ Γ. Μελάς	Δημ. Εμμ. Βικέλας
Βίκτωρ Α. Μελάς	Γεώργιος Μ. Μελάς	Γεώργιος Εμμ. Βικέλας
Θεοδόσιος Βίκτ. Μελάς	Βασίλειος Μ. Μελάς	Ερμανουήλ Γ. Βικέλας
Παύλος Βίκτ. Μελάς	Σοφία Βασ. Μελά (Ρωκ)	Δημήτριος Σ. Μπαλάνος
Γεώργιος Βίκτ. Μελάς	Νικόλαος Φ. Ρωκ-Μελάς	
Βίκτωρ Θεοδ. Μελάς	Νικόλαος Δημ. Πετρόπουλος}	}Πρόκειται για μέλη της οικογένειας Μελά, προερχόμενα εκ θηλυγονίας.
	—Σοφία Ρόμπου-Σαμαρά}	

Λίγα βιογραφικά στοιχεία των μελών

α) Βίκτωρ-Νικόλαος Α. Μελάς (1850-1917). Σπούδασε στο Λονδίνο. Εργάστηκε για αρκετά χρόνια στα θειορυχεία της Μήλου, που παλιά ανήκαν στο θείο του Βασίλειο. Διετέλεσε μέλος της πρώτης και πρόεδρος της δεύτερης Διαχειριστικής Επιτροπής. Με το θάνατό του (1917) από αυτοκινητικό ατύχημα έληξε η θητεία της δεύτερης επιτροπής.

β) Γεώργιος Μ. Μελάς (1866-1931). Πολέμησε ως έφεδρος αξιωματικός στους Βαλκανικούς πολέμους και στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Έλαβε μέρος στο κίνημα της Θεσσαλονίκης στο πλευρό του Ε. Βενιζέλου. Υπήρξε ιδιαίτερος γραμματέας του Κωνσταντίνου Β΄ για τον οποίο έγραψε και βιβλίο. Διετέλεσε μέλος της πρώτης, δεύτερης και τρίτης

Διαχειριστικής Επιτροπής. Παραιτήθηκε υπέρ του αδελφού του Βασιλείου επειδή έπρεπε να αναχωρήσει για το εξωτερικό.

γ) Θεοδόσιος Β. Μελάς (1887-1939). Σπούδασε στο Βέλγιο γεωπόνος. Υπηρέτησε ως ανώτερος υπάλληλος του Υπουργείου Γεωργίας. Διετέλεσε μέλος της τρίτης, τέταρτης και πέμπτης Διαχειριστικής Επιτροπής.

δ) Βασίλειος Μ. Μελάς (1879-1956). Στρατιωτικός, έφθασε στο βαθμό του στρατηγού. Έλαβε μέρος σε πολλούς πολέμους. Από τα ιδρυτικά μέλη της Ηπειρωτικής Εταιρείας. Διετέλεσε πρόεδρος της πέμπτης, έκτης και έβδομης Διαχειριστικής Επιτροπής, η θητεία της οποίας έληξε με το θάνατό του.

ε) Παύλος Βίκτωρος Μελάς (1892-). Στρατιωτικός καριέρας. Έλαβε μέρος στους Βαλκανικούς πολέμους, στη Μικρασιατική εκστρατεία, στον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο. Διετέλεσε υπασπιστής του Π. Κουντουριώτη. Διετέλεσε μέλος της έβδομης και πρόεδρος της όγδοης Διαχειριστικής Επιτροπής.

στ) Σοφία Β. Μελά (1905-1996). Κόρη του Βασιλείου Μελά, σύζυγος σε δεύτερο γάμο με τον γλύπτη Φωκίωνα Ρωκ. Πολύγλωσση, αφοσιώθηκε σε φιланθρωπικά έργα: Ίδρυσε βρεφικό σταθμό στην Αίγινα, προσέφερε πολλά και στο «Φάρο Τυφλών» ενώ έγραψε βιβλία με το σύστημα Βίλντντ. Διετέλεσε μέλος της όγδοης, ένατης και δέκατης Διαχειριστικής Επιτροπής. Είναι η πρώτη γυναίκα που υπηρέτησε στο ΝΕΜ.

ζ) Γεώργιος Βίκτωρος Μελάς (1894-). Σπούδασε νομικά στην Αθήνα και πολιτικές επιστήμες στο Παρίσι. Πολέμησε στους Βαλκανικούς πολέμους και στη Μικρασιατική εκστρατεία. Υπηρέτησε στο Υπουργείο Εξωτερικών, υπήρξε για πολλά χρόνια συνεργάτης του Ε. Βενιζέλου, έλαβε μέρος σε διάφορες διπλωματικές υπηρεσίες και διεθνείς συσκέψεις. Υπήρξε συνεργάτης του Ελευθέρου Βήματος. Εκλέχτηκε βουλευτής Φιλελευθέρων το 1936, το 1946 και το 1964 (Ένωση Κέντρου). Από το 1948 υπήρξε κατά καιρούς υπουργός Δικαιοσύνης, Εθνικής Οικονομίας,

Εμπορίου, Οικονομικών. Διετέλεσε πρόεδρος της ενδέκατης Διαχειριστικής Επιτροπής.

η) Νικόλαος Φ. Ρωκ-Μελάς (1937-). Γιος του γλύπτη Φωκίωνα Ρωκ και της Σοφίας Μελά, εγγονός του στρατηγού Βασιλείου Μιχαήλ Μελά.

θ) Γεώργιος Πάνου Μελάς () εγγονός του Ιωάννου Μελά, αρχιτέκτων, ζει στην Αμερική.

1) Θεοδώρα Ρόμπου -Σαμαρά

1α) Νικόλαος Δ. Πετρόπουλος (). Ναύαρχος Πολεμικού Ναυτικού, εξάδελφος της Σοφίας Μελά. Παντρεμένος με ανηψιά Σλήμαν. Οι ρίζες του είναι από την οικογένεια Βικέλα.

1β) Δημήτριος Σίμου Μπαλάνος (1877-1959). Καθηγητής της Θεολογικής σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών. Η σχέση του με την οικογένεια Μελά προέρχεται από το γεγονός ότι ο πατέρας του Σίμος παντρεύτηκε την Ελένη Ερμανουήλ Βικέλα, αδελφή του Δημητρίου

1γ) Βίκτωρ Θεοδοσίου Μελάς (1924), Δικηγόρος, ο νυν πρόεδρος της Διαχειριστικής Επιτροπής.

1δ) Δημήτριος Εμμ. Βικέλας (1835-1908). Ο γνωστός λόγιος, ποιητής πεζογράφος, ανεψιός και συνεταίρος των Μελάδων, σύγγαμπος του Βασιλείου Μελά πρώτος πρόεδρος της Διαχειριστικής Επιτροπής του ΝΕΜ για τον οποίο φυσικά υπάρχει μεγάλη βιβλιογραφία, καθώς εκτός όλων των άλλων το όνομά του συνεδέθηκε με την αναβίωση των Ολυμπιακών αγώνων.

1ε) Γεώργιος Εμμ. Βικέλας (1854-1934), αδελφός του Δημητρίου. Έμπορος και αργότερα σημαντικός ασφαλιστής που ξεκίνησε από την Κωνσταντινούπολη και κατέληξε στην Αθήνα.

ιστ) Εμμανουήλ Γ. Βικέλας (1881-1952). Ασφαλιστής. Διετέλεσε ακόμα αρχιλογιστής της Προνομιούχου Εταιρείας Γενικών Αποθηκών με πρόεδρο τον Ιω. Βαλαωρίτη.

Όπως μπορούμε να παρατηρήσουμε λοιπόν από τους παραπάνω πίνακες το ΝΕΜ κατά την διάρκεια της υπερεκαντοετούς δράσης τους στην ουσία διοικήθηκε από 13 μέλη της οικογένειας Μελά —και τρία μέλη της οικογένειας Βικέλα— γεγονός που τονίζει με τον πιο εύγλωττο τρόπο τη συνεκτικότητα των εκάστοτε επιτροπών και την μακρά παραμονή τους, τις περισσότερες φορές, στα διοικητικά του Ιδρύματος. Εξάλλου πρέπει να σημειώσουμε ότι στη συντριπτική τους πλειοψηφία οι Διαχειριστικές Επιτροπές αλλάζουν σύνθεση όταν ένα μέλος τους για κάποια εύλογη αιτία (συνήθως θάνατο, γήρας, μετεγκατάσταση) αποχωρούν και στη θέση τους ομαλά διορίζεται ένα άλλο μέλος. Στην ουσία, δηλαδή, θα μπορούσε να υποστηρίξει κανείς ότι δεν υπάρχουν έντονες κρίσεις ή απλώς κρίσεις στο εσωτερικό των Επιτροπών που να οδηγούν σε παραιτήσεις, κατηγορίες κ.λπ. σε τέτοιο μάλιστα βαθμό που έχουμε την εντύπωση ότι το ΝΕΜ σε όλα αυτά τα χρόνια διοικείται από τα μέλη μιας Επιτροπής παρά την εναλλαγή αρκετών ονομάτων στα εκατό χρόνια της λειτουργίας του.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Α΄

Περὶ ἐγκρίσεως καταστατικοῦ τοῦ Νηπιακοῦ Ἐπιμελητηρίου Μελαῖ
ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α΄

ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Προτάσει τοῦ Ἡμετέρου ἐπὶ τῶν Ἑσωτερικῶν Ὑπουργείου, ἐγκρίνομεν τὸ ἀπὸ 29 Μαΐου ἐξ ἄρθρων 18 καταστατικὸν τοῦ Νηπιακοῦ Ἐπιμελητηρίου Μελαῖ, διατάσσομεν δ' ἵνα ἐντὸς τῆς πρώτης τριμηνίας ἐκάστου ἔτους ὑποβάλληται τῷ Ὑπουργείῳ τῶν Ἑσωτερικῶν ἡ λογοδοσία τοῦ Ἐπιμελητηρίου διὰ τὸ προηγούμενον ἔτος, ἐπιφυλασσόμενοι ν' ἀνακαλέσωμεν τὴν ἔγκρισιν Ἡμῶν ἐν περιπτώσει παραβάσεως ἢ μὴ ἐκτελέσεως ὅρου τινὸς τοῦ ἐγκεκριμένου καταστατικοῦ ἢ μὴ ὑποβολῆς λογοδοσίας τινός.

Ὁ αὐτὸς Ὑπουργὸς ἐκτελέσει τὸ παρὸν διάταγμα, δημοσιευθησόμενον ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῆς Κυβερνήσεως μετὰ τοῦ ἐγκρινομένου καταστατικοῦ.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 11 Ἰουνίου 1893.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ

Ὁ Ὑπουργὸς τῶν Ἑσωτερικῶν
Δ. Γ. ΡΑΛΛΗΣ

Β΄

ΚΑΤΑΣΤΑΤΙΚΟΝ ΤΟΥ ΝΗΠΙΑΚΟΥ ΕΠΙΜΕΛΗΤΗΡΙΟΥ ΜΕΛΑΙ

Ἄρθρ. 1. Ἀποκλειστικὸς σκοπὸς τοῦ φιλανθρωπικοῦ καὶ φιλεκπαιδευτικοῦ καθιδρύματος, τοῦ διὰ τῆς ἀπὸ 7 Ὀκτωβρίου 1883 διαθήκης τοῦ αἰοδήμου Βασιλείου Μελαῖ συσταθέντος, ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν

«Νηπιακὸν Ἐπιμελητήριον Μελᾶ», εἶναι ἡ ἴδρυσις καταλλήλων καταστημάτων χρησίμων διὰ νηπιαγωγείᾳ ἢ καὶ ἡ συντήρησις αὐτῶν, ὅπου δῆποτε ἤθελεν ἐγκρίνει ἡ τὸ καθίδρυμα διαχειριζομένη ἐπιτροπὴ, ἐκτὸς μόνον τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν. Πρὸς τὸν ἀνωτέρω σκοπὸν θέλει δαπανᾶσθαι ἡ ἐτησίᾳ καθαρὰ πρόσδοδος τῆς διὰ τῆς εἰρημένης διαθήκης τοῦ Βασιλείου Μελᾶ κληροδοτηθείσης οἰκίας αὐτοῦ, κειμένης ἐν Ἀθήναις ἐπὶ τῆς πλατείας Λουδοβίκου.

Ἄρθρ. 2 Ἡ ἐπιμέλεια πρὸς εὐόδωσιν τοῦ σκοποῦ τοῦ καθιδρύματος καὶ ἡ διαχείρισις τῶν κεφαλαίων αὐτοῦ ἀνατίθεται εἰς τριμελῆ ἐπιτροπὴν, ἀπαρτιζομένην ὑπὸ τῶν κ.κ. Δημητρίου Βικέλα, Βίκτωρος Μελᾶ καὶ Γεωργίου Μιχ. Μελᾶ, κατὰ τὰς διατάξεις τῆς διαθήκης τοῦ Βασιλείου Μελᾶ.

Ἄρθρ. 3. Τὰ μέλη τῆς ἐπιτροπῆς εἰσὶν ἰσόβια. Ἀποβιώσαντος τινὸς τῶν μελῶν ἡ παραιτηθέντος, τὰ ἐναπολειπόμενα ἐκλέγουσι τὸν ἀντικαταστάτην τοῦ ἐκλιπόντος. Ἐὰν δὲ καὶ εἷς μόνον ἀπομείνῃ, ἐκλέγει τοὺς δύο ἐτέρους. Ἡ ἐκλογὴ νέων μελῶν γνωστοποιεῖται ἐκάστοτε πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο τῶν Ἐσωτερικῶν. Ἐὰν δὲ δύο ἐναπομείναντα μέλη διαφωνήσωσι περὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ τρίτου, ὑποβάλλει ἑκάτερον ἀνὰ ἓνα ὑποψήφιον εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐσωτερικῶν, ὅπερ μεταξὺ αὐτῶν ἐκλέγει τὸ τρίτον μέρος τῆς ἐπιτροπῆς.

Ἄρθρ. 4. Ἐκλιπόντων ἐξ οἵουδῆποτε λόγου ἀπάντων συγχρόνως τῶν μελῶν τῆς διαχειριστικῆς ἐπιτροπῆς, διορίζεται ἡ διαχειριστικὴ ἐπιτροπὴ ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐσωτερικῶν διὰ Β. Διατάγματος, ἐκλεγομένων κατὰ προτίμησιν τῶν ἐπιζώντων συγγενῶν τοῦ διαθέτου.

Ἄρθρ. 5. Ὁ τὴν ἡλικίαν πρεσβύτερος ἐκ τῶν μελῶν προεδρεύει τῆς διαχειριστικῆς ἐπιτροπῆς, ἐκτὸς ἐὰν συναινέσει αὐτοῦ ἐκλεχθῇ ἕτερος. Τὸν πρόεδρον ἀπόντα ἢ κωλυόμενον ἀναπληροῖ τὸ μετ' αὐτὸν πρεσβύτερον τὴν ἡλικίαν μέλος.

Ἄρθρ. 6. Ἐπὶ τῇ προσκλήσει τοῦ προέδρου, ἢ τῇ αἰτήσει ἑνὸς ἐκ τῶν ἐτέρων μελῶν, συνέρχεται ἡ ἐπιτροπὴ εἰς συνεδρίασιν. Ἡ παρουσία δύο μελῶν τῆς ἐπιτροπῆς ἀρκεῖ ὅπως αὕτη εὐρεθῇ ἐν νομίμῳ ἀπαρτίᾳ. Αἱ ἀποφάσεις τῆς ἐπιτροπῆς καταρτίζονται διὰ πλειοψηφίας. Ἐν ἰσοψηφίᾳ νικᾷ ἡ γνώμη τοῦ προεδρεύοντος.

Ἄρθρ. 7. Τὰ πρακτικὰ τῶν συνεδριάσεων τῆς ἐπιτροπῆς καταχωρίζονται ἐν ἰδιαιτέρῳ ἐπὶ τούτῳ βιβλίῳ καὶ ὑπογράφονται ὑπὸ τῶν συμμετασχόντων τῆς συνεδριάσεως μελῶν.

Ἄρθρ. 8. Ὁ πρόεδρος τῆς διαχειριστικῆς ἐπιτροπῆς ἐκτελεῖ τὰς ἀποφάσεις αὐτῆς, ὑπογράφει τὰ ἐγγράφα, τὴν ἀλληλογραφίαν, τὰ συμβόλαια καὶ τὰς ἐξοφλήσεις παντὸς εἶδους, ἀντιπροσωπεύει τὴν διαχειριστικὴν ἐπιτροπὴν ἐνώπιον τῶν διοικητικῶν ἀρχῶν ὡς καὶ ἐνώπιον τῶν δικαστηρίων παντὸς βαθμοῦ καὶ δικαιοδοσίας, παριστάμενος ἢ αὐτοπροσώπως ἢ διορίζων πληρεξουσίους δικηγόρους ἢ ἄλλους ἀντιπροσώπους καὶ ἀνακαλεῖ, ἐν ἀνάγκῃ τὴν εἰς αὐτοὺς δοθεῖσαν πληρεξουσιότητα.

Ἄρθρ. 9. Ἐκαστον τῶν μελῶν τῆς διαχειριστικῆς ἐπιτροπῆς λαμβάνει ἐτησίαν ἀποζημίωσιν ἐκ χιλίων πεντακοσίων δραχμῶν, κατὰ τὰς διατάξεις τῆς μνησθείσης διαθήκης.

Ἄρθρ. 10. Ἡ διαχειριστικὴ ἐπιτροπὴ διορίζει καὶ παύει τοὺς ἀναγκαίους ὑπαλλήλους διὰ τὴν κεντρικὴν διοίκησιν τοῦ καθιδρύματος καὶ κανονίζει τὸν μισθὸν αὐτῶν. Ἡ αὕτῃ ἐπιτροπὴ διορίζει καὶ παύει τὸ προσωπικὸν τῶν ὑπὸ τοῦ Νηπιακοῦ Ἐπιμελητηρίου συστηθησομένων νηπιαγωγείων καὶ κανονίζει ἐπίσης τὸν μισθὸν αὐτοῦ.

Ἄρθρ. 11. Οὐδεμία δαπάνη ἢ ἀναδοχὴ ὑποχρεώσεων χρηματικῶν ἢ οἰουδήποτε ἄλλου εἶδους ἐπιτρέπεται ἄνευ ἀποφάσεων τῆς ἐπιτροπῆς καὶ πέραν τῶν ὑπαρχόντων διαθεσίμων πόρων τοῦ Νηπιακοῦ Ἐπιμελητηρίου.

Ἄρθρ. 12. Πᾶσα εἰσπραξὶς ὡς καὶ πᾶσα δαπάνη γίνεται ἐπὶ τῇ θέσει διπλοτύπων ἀποδείξεων αἵτινες φέρουσι τὴν ὑπογραφὴν τοῦ προέδρου τῆς ἐπιτροπῆς, ἢ τοῦ νομίμου αὐτοῦ ἀναπληρωτοῦ.

Ἄρθρ. 13. Ἡ διαχειριστικὴ ἐπιτροπὴ τηρεῖ λογιστικὰ βιβλία, ἐν οἷς τακτικῶς σημειοῦνται αἱ εἰσπράξεις καὶ αἱ δαπάναι.

Ἄρθρ. 14. Εἰς τὸ τέλος ἐκάστου δωδεκαμήνου, τὴν 31ην Μαΐου, κλείονται τὰ βιβλία καὶ καταρτίζεται ὁ ἐτήσιος ἰσολογισμὸς, ἐν ᾧ καταγράφονται τὰ ἔσοδα καὶ ἔξοδα ὡς καὶ τὸ ἀποθεματικὸν κεφάλαιον κατὰ τὸ ἐπόμενον ἄρθρον καὶ ἡ κατάστασις τοῦ ταμείου. Ὁ ἰσολογισμὸς δημοσιεύεται κατ' ἔτος ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῆς Κυβερνήσεως.

Ἄρθρ. 15. Ἐκ τοῦ καθαροῦ ἐτησίου εἰσοδήματος τῆς κληροδοτηθείσης οἰκίας ἀφαιροῦνται, πέντε τοῖς ἑκατὸν πρὸς σχηματισμὸν ἀποθεματικοῦ κεφαλαίου, διὰ τὸ ὅποῖον παύει πᾶσα περαιτέρω κράτησις ἅμα συμπληρωθῇ τὸ ποσὸν πεντήκοντα χιλιάδων δραχμῶν. Τὸ ἐτήσιον εἰσόδημα τοῦ ἀποθεματικοῦ κεφαλαίου χρησιμοποιεῖται πρὸς τὸν γενικὸν σκοπὸν τοῦ Νηπιακοῦ Ἐπιμελητηρίου. Ἐνεκεν οἰασδήποτε ἐκτάκτου ἀνάγκης ἐπιτρέπεται καὶ ἡ χρῆσις μέρους ἢ ὅλου τοῦ ἀποθεματικοῦ κεφαλαίου, ἀλλ' ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τὸ ληφθὲν ποσὸν ἀναπληροῦται, ἀρχομένης ἐκ νέου

τῆς κρατήσεως τῶν πέντε τοῖς ἑκατὸν ἐτησίως, μέχρι τῆς συμπληρώσεως τῶν πενήκοντα χιλιάδων δραχμῶν.

Ἄρθρ. 16. Τὸ ἀποθεματικὸν κεφάλαιον χρησιμοποιεῖται ἢ πρὸς ἀγορὰν χρεωγράφων τοῦ Κράτους ἢ ὁμολογιῶν μιᾶς τῶν ἐν Ἑλλάδι προνομιούχων Τραπεζῶν ἢ σιδηροδρομικῶν ἐταιριῶν, ἢ κατατίθεται ἐντόκως καὶ προσωρινῶς εἰς μίαν τῶν προνομιούχων Τραπεζῶν ἢ ἓνα τῶν ἀνεγνωρισμένων τραπεζιτῶν ἐν Ἑλλάδι.

Ἄρθρ. 17. Ἡ ἐτησία καθαρὰ πρόσοδος τῆς κληροδοτηθείσης οἰκίας ἀπὸ 1ης Ἰουνίου μέχρι 31 Μαΐου, ἡ ἀποτελουμένη ἀπὸ τὸ ὑπόλοιπον μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν ἐξόδων τῆς ἐπισκευῆς καὶ συντηρήσεως τῆς οἰκίας, τῶν φόρων, τῆς ἀποζημιώσεως τῶν μελῶν τῆς διαχειριστικῆς ἐπιτροπῆς, τῶν 5 % δι' ἀποθεματικὸν καὶ τῶν δαπανῶν τῆς κεντρικῆς διοικήσεως τοῦ καθιδρύματος, χρησιμεύουν διὰ τὰς δαπάνας τοῦ ἐπομένου ἔτους πρὸς ἴδρυσιν ἢ συντήρησιν νηπιαγωγείων. Κατὰ συνέπειαν ἡ ἔνταξις τῆς λειτουργίας τῶν νηπιαγωγείων γενήσεται τὴν 1ην Ἰουνίου 1894.

Ἄρθρ. 18. Γενικὸν διοργανισμὸν τοῦ καθιδρύματος θέλει καταρτίσει ἡ διαχειριστικὴ ἐπιτροπὴ καὶ θέλει ὑποβάλλει αὐτὸν εἰς τὴν ἔγκρισιν τῆς Κυβερνήσεως τρεῖς μῆνας πρὸ τῆς κατὰ τὸ προηγούμενον ἄρθρον ἐνάρξεως τῆς λειτουργίας τοῦ καθιδρύματος. Τροποποιήσις τοῦ ὡς ἄνω διοργανισμοῦ γίνεται, ὡς ἀνάγκη ὑποδείξη τοῦτο, ἐγκρίνεται δὲ καὶ αὕτη ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως, ἣτις ἐξασκεῖ ἐπὶ τοῦ καθιδρύματος τὴν ἐκ τῶν κειμένων νόμων ἐποπτείαν, κατὰ τὰς διατάξεις τῆς διαθήκης.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 29 Μαΐου 1893.

Δ. ΒΙΚΕΛΑΣ

ΒΙΚΤΩΡ ΜΕΛΑΣ

Διὰ τὸν Γ. Μ. Μελᾶν ὁ πληρεξούσιος αὐτοῦ Μ. ΜΕΛΑΣ

Γ'

ΓΕΝΙΚΟΣ ΔΙΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ
ΝΗΠΙΑΚΟΥ ΕΠΙΜΕΛΗΤΗΡΙΟΥ ΜΕΛΑ

1) Πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ ἀπὸ 29 Μαΐου 1893 Καταστατικοῦ τοῦ Νηπιακοῦ Ἐπιμελητηρίου Μελᾶ ἡ ἐν τῷ εἰρημένῳ καταστατικῷ ἀναφερομένη διαχειριστικὴ ἐπιτροπὴ θέλει ἀνεγείρει ὅπουδῆποτε ἤθελεν

ἐγκρίνει, εἴτε ἐντὸς εἴτε ἐκτὸς τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος, νηπιαγωγεῖα χρησιμεύοντα διὰ τὴν ἐν αὐτοῖς διημέρευσιν καὶ τὴν ἐν γένει ἡθικὴν, διανοητικὴν καὶ σωματικὴν ἀνάπτυξιν ἀπόρων νηπίων.

Τὴν ἴδρυσιν καὶ ἐπίβλεψιν τῶν τοιούτων νηπιαγωγείων ἡ ρηθεῖσα διαχειριστικὴ ἐπιτροπὴ δύναται ν' ἀναθέτῃ εἰς ὑποεπιτροπὰς ἀποτελουμένας ἐκ πρωτεύοντων κατοίκων τοῦ μέρους ὅπου θέλει ἀποφασισθῇ ἡ σύστασις νηπιαγωγείων, αἱ δὲ ὑποεπιτροπαὶ αὗται θέλουσιν ἐκτελεῖ κατὰ γράμμα τὰς ὁδηγίας τῆς ἐν Ἀθήναις ἐδρευούσης διαχειριστικῆς ἐπιτροπῆς.

2) Τὰ νηπιαγωγεῖα ταῦτα ἀνεγερθήσονται ἐπὶ καταλλήλου χώρου, οἰκοδομηθήσονται δὲ κατὰ τοὺς ἰσχύοντας ἐν γένει κανόνας τῆς σχολικῆς ὑγιεινῆς καὶ θὰ περιέχουσι τὰς ἀναγκαίας αἰθούσας καὶ διαμερίσματα, μετὰ τῶν καταλλήλων ἐπίπλων, πινάκων κτλ., αὐτὴν πρὸς ἀναψυχὴν καὶ ἐκγύμνασιν τῶν νηπίων καὶ τὰ χρειώδη διὰ τὴν καθαριότητα αὐτῶν. Ἐπὶ δὲ τῆς ἐξωτερικῆς των προσόψεως θὰ ὑπάρχῃ ἐπιγραφὴ φέρουσα τὰς λέξεις «Νηπιαγωγεῖον Β. Μελά» καὶ τὸ ἔτος τῆς ἰδρύσεως.

3) Ἐν τοῖς νηπιαγωγείοις τοῦτοις ἔσσονται δεκτὰ ἅπορα νήπια ἀμφοτέρων τῶν φύλων ἡλικίας ἀνωτέρας τῶν 4 ἐτῶν καὶ κατωτέρας τῶν 7, δέον δέ, παρουσιαζόμενα πρὸς ἐγγραφήν, νὰ φέρωσι πιστοποιητικὸν ἀνεγνωρισμένου ἱατροῦ ὅτι δὲν πάσχουσιν ἐξ ἀσθενείας μεταδοτικῆς δυναμένης νὰ παραβλάψῃ τὴν ὑγίαν τῶν λοιπῶν νηπίων καὶ ὅτι εἶναι ἐμβολιασμένα. Ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει, πρὸ τῆς ἐγγραφῆς αὐτῶν δέον νὰ ἐμβολιάζωνται.

4) Ὁ ἀριθμὸς τῶν νηπίων, ἅτινα θὰ γίνονται δεκτὰ ἐν τοῖς νηπιαγωγείοις, θὰ προσδιορίζηται ἐκάστοτε, ἀναλόγως τοῦ χώρου αὐτῶν, ὑπὸ τῆς διαχειριστικῆς ἐπιτροπῆς.

5) Ἐν τοῖς νηπιαγωγείοις θὰ ἔρχωνται τὰ νήπια τὴν πρωΐαν, τὸ δὲ ἑσπέρας θὰ παραλαμβάνονται παρὰ τῶν γονέων ἢ κηδεμόνων αὐτῶν κατὰ τὰς ὑπὸ τοῦ ἐσωτερικοῦ κανονισμοῦ ὀρισθησομένης ὥρας, ἐν περιπτώσει δὲ καθ' ἣν οἱ γονεῖς ἢ οἱ κηδεμόνες αὐτῶν δὲν ἤθελον φροντίζειν νὰ παραλαμβάνωσιν αὐτὰ κατὰ τὴν προσδιορισθησομένην ὥραν, ἡ ἐπιτροπὴ δύναται ν' ἀποβάλῃ αὐτά.

6) Τὰ νηπιαγωγεῖα εἶναι κλειστὰ κατὰ τὰς Κυριακὰς καὶ τὰς ἐπισήμους ἑορτάς.

7) Ἡ ἐν τοῖς νηπιαγωγείοις διδασκαλία θὰ εἶναι σύμφωνος πρὸς τὴν περιλαμβανομένην εἰς τὰ ἰσχύοντα καὶ ἐγκεκριμένα προγράμματα.

8) Τὸ προσωπικὸν τῶν νηπιαγωγείων διορίζει καὶ παύει ἡ διαχειριστικὴ ἐπιτροπὴ, ὀρίζουσα καὶ τὴν μισθοδοσίαν αὐτοῦ κατὰ τὸ ἄρθρον 10 τοῦ καταστατικοῦ.

9) Τὰ τῆς ἐσωτερικῆς λειτουργίας ἐν γένει τῶν νηπιαγωγείων, τὰ καθέκαστα τῆς διδασκαλίας, τὰ τῆς πειθαρχικῆς ἐξουσίας καὶ τῶν περιπτώσεων τῆς ἀποβολῆς τῶν νηπίων ὀρισθῆσονται δι' ἐσωτερικοῦ κανονισμοῦ.

10) Ἡ διαχειριστικὴ ἐπιτροπὴ δύναται, ἐὰν ἐγκρίνῃ, ν' ἀνεγείρῃ οἰκοδομήματα κατάλληλα πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ κληροδοτήματος, κατὰ τὸ ἀνωτέρω ἄρθρον 2, καὶ νὰ παραχωρῇ ταῦτα εἰς δήμους ἢ κοινότητας, συμβαλλομένη ἐκάστοτε μετὰ τῆς οἰκείας δημοτικῆς ἢ κοινοτικῆς ἀρχῆς, ἀναλαμβανούσης ταύτης τὴν ὑποχρέωσιν τῆς συντηρήσεως τῶν νηπιαγωγείων καὶ ἀπαλλασσομένης πάσης περαιτέρω ὑποχρεώσεως τῆς διαχειριστικῆς ἐπιτροπῆς μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν καὶ παράδοσιν τοῦ οἰκοδομήματος.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 20 Φεβρουαρίου 1894.

Ἡ Διαχειριστικὴ Ἐπιτροπὴ

Γ. ΜΕΛΑΣ, ΒΙΚΤΩΡ ΜΕΛΑΣ

Διὰ τὸν Δ. Βικέλα ὁ πληρεξούσιος αὐτοῦ

Σ. Κ. ΜΠΑΛΑΝΟΣ

Δ'

ΚΑΤΑΣΤΑΤΙΚΟΝ

Τοῦ Καθιδρύματος «Νηπιακὸν Ἐπιμελητήριον Μελαῶ»

Ἄρθρον 1.

Τό, διὰ τῆς ἀπὸ 7 Ὀκτωβρίου 1883 ἰδιοχείρου διαθήκης Βασιλείου Μελαῶ, κηρυχθείσης κυρίας διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 5451 τῆς 5 Ὀκτωβρίου τοῦ 1884 ἀποφάσεως τοῦ Δικαστηρίου τῶν ἐν Ἀθήναις Πρωτοδικῶν, συσταθὲν ἐν τῇ πόλει τῶν Ἀθηνῶν Φιλανθρωπικὸν καὶ φιλεκπαιδευτικὸν Καθίδρυμα ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν «Νηπιακὸν Ἐπιμελητήριον Μελαῶ», διέπεται ὑπὸ τῶν διατάξεων τῆς διαθήκης Β. Μελαῶ, τοῦ Ἀναγκ. Νόμου 2039 τῆς 19)24 Ὀκτωβρίου 1939 «περὶ τροποποιήσεως, συμπληρώσεως καὶ κωδικοποιήσεως

τῶν Νόμων, περὶ ἐκκαθαρίσεως καὶ διοικήσεως τῶν εἰς τὸ Κράτος καὶ ὑπὲρ κοινωφελῶν σκοπῶν καταλειπομένων κληρονομιῶν, κληροδοσιῶν καὶ δωρεῶν», τῶν εἰς ἐκτέλεσιν τούτου ἐκδιδομένων Β. Διαταγμάτων καὶ συμπληρωματικῶς ὑπὸ τοῦ παρόντος καταστατικοῦ.

Ἄρθρον 2.

Σκοπὸς τοῦ, διὰ τῆς διαθήκης Β. Μελά, συσταθέντος Φιλανθρωπικοῦ Καθιδρύματος, εἶναι ἡ ἴδρυσις καταλλήλων καταστημάτων, χρήσιμων διὰ νηπιαγωγεία ὅπουδῆποτε ἤθελεν ἐγκρίνει ἡ, τὸ Καθίδρυμα, διαχειριζομένη Ἐπιτροπὴ, ἐκτὸς τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν, ἥ καὶ ἡ συντήρησις τούτων, ὡς καὶ τῶν ἤδη ἰδρυθέντων τοιούτων.

Ἄρθρον 3.

Ἡ ἐπιμέλεια πρὸς εὐόδωσιν τοῦ σκοποῦ τοῦ Καθιδρύματος ἀνήκει εἰς τὴν κατὰ τὰς διατάξεις τῆς διαθήκης συσταθείσαν καὶ ἀνανεουμένην Ἐπιτροπὴν, ἣτις διαχειρίζεται τὰς ἐτησίας προσόδους τοῦ ἐπὶ τῆς πλατείας Λουδοβίκου κειμένου Μεγάρου, τοῦ ἀποτελοῦντος τετράγωνον καὶ συνορευομένου γύρωθεν ὑπὸ τῶν ὁδῶν Αἰόλου, Σοφοκλέους, Ζεῦξιδος καὶ τῆς πλατείας Λουδοβίκου καὶ μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν ἐξόδων συντηρήσεως τοῦ Μεγάρου τούτου, τῶν ἰδιοκτητῶν ἄλλων κτιρίων τοῦ Καθιδρύματος, καὶ τῶν ἐξόδων διοικήσεως τοῦ Καθιδρύματος, τὸ ὑπόλοιπον θέλει δαπανᾶ πρὸς τὸν ἐν ἄρθρῳ 2 τοῦ παρόντος ὀριζόμενον σκοπόν.

Ἄρθρον 4.

1. Τὰ μέλη τῆς Διαχειριστικῆς Ἐπιτροπῆς εἶναι ἰσόβια.
2. Ἐν περιπτώσει ἀποβιώσεως ἢ παραιτήσεως τινος τῶν μελῶν, τὰ ἐναπολειπόμενα μέλη ἐκλέγουσι τὸν ἀντικαταστάτην τοῦ ἐκλιπόντος ἢ παραιτηθέντος.
3. Εἰς περίπτωσιν καθ' ἣν ἐκλείψουσι δύο μέλη, τὸ τρίτον μέλος ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἐκλέξῃ τοὺς ἀντικαταστάτας τῶν ἐκλιπόντων.
4. Ἐὰν δύο ἐναπομείναντα μέλη διαφωνήσωσι περὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ τρίτου, ὑποβάλλει ἐκάτερον ἀνὰ ἓνα ὑποψήφιον, ἐκ τῶν ὁποίων τὸν ἕτερον διορίζει ὁ Ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν μετὰ σύμφωνον γνώμην τοῦ Συμβουλίου Ἐθνικῶν Κληροδοτημάτων.

Άρθρον 5.

Ὁ τὴν ἡλικίαν πρεσβύτερος ἐκ τῶν μελῶν προεδρεύει τῆς Διαχειριστικῆς Ἐπιτροπῆς, ἐκτὸς ἐὰν συναινέσει τοῦτου ἐκλεγῇ ὡς Πρόεδρος ἄλλο μέλος.

Ἄρθρον 6.

Ἐπὶ τῇ προσκλήσει τοῦ Προέδρου ἢ τῇ ἐγγράφῳ αἰτήσῃ ἐνὸς ἐκ τῶν ἐτέρων μελῶν, συνέρχεται ἡ Ἐπιτροπὴ εἰς συνεδρίασιν. Ἡ Ἐπιτροπὴ συνεδριάζει ἐν ἀπαρτίᾳ ὁσάκις παρευρίσκονται δύο τῶν μελῶν αὐτῆς. Ἀποφάσεις δὲ λαμβάνονται διὰ τῆς γνώμης δύο τουλάχιστον μελῶν.

Ἄρθρον 7.

Ὁ Πρόεδρος τῆς Διαχειριστικῆς Ἐπιτροπῆς συγκαλεῖ τὰ μέλη εἰς συνεδριάσεις, ἐκτελεῖ τὰς ἀποφάσεις αὐτῆς, ὑπογράφει τὰ ἔγγραφα, τὴν ἀλληλογραφίαν, τὰ συμβόλαια καὶ τὰς ἐξοφλήσεις παντὸς εἶδους, ἀντιπροσωπεύει τὴν Ἐπιτροπὴν ἐνώπιον τῶν τακτικῶν καὶ τῶν Διοικητικῶν Δικαστηρίων παντὸς βαθμοῦ καὶ δικαιοδοσίας καὶ πάσης φύσεως διοικητικῶν ἢ ἄλλων κρατικῶν ἐπιτροπῶν, παριστάμενος αὐτοπροσώπως ἢ διορίζων πληρεξουσίους δικηγόρους, ἢ ἄλλους ἀντιπροσώπους καὶ ἀνακαλεῖ ἐν ἀνάγκῃ τὴν δοθεῖσαν αὐτοῖς πληρεξουσιότητα. Ἐποπτεύει τὴν καλὴν συντήρησιν καὶ λειτουργίαν ὅλων τῶν ὑπὸ τοῦ Καθιδρύματος συσταθέντων ἰδρυμάτων. Προβαίνει πρὸς τοῦτο εἰς πᾶσαν πρᾶξιν καὶ ἐνέργειαν, τὴν ὁποίαν ἤθελε κρίνει συντελεστικὴν διὰ τὴν κατασφάλειαν τῶν δικαιωμάτων τοῦ καθιδρύματος δι' ἀλληλογραφίας ἢ καὶ προσωπικῶν αὐτῶν μεταβάσεων, λογοδοτῶν ἐν κατεπειγούσῃ ἀνάγκῃ περὶ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ τούτων εἰς τὴν Διαχειριστικὴν Ἐπιτροπὴν ἐκ τῶν ὑστέρων. Προΐσταται τῆς Γραμματείας καὶ πάσης ἄλλης ὑπηρεσίας τοῦ Καθιδρύματος, διεξάγει συνεννοήσεις μετὰ τῶν Κρατικῶν Ἀρχῶν καὶ τῶν Ὁργανισμῶν δημοσίου καὶ ἰδιωτικοῦ δικαίου. Ἐπιμελεῖται τὴν σύνταξιν τοῦ προϋπολογισμοῦ καὶ τὴν ἐκτέλεσιν αὐτοῦ ὡς καὶ τὴν σύνταξιν τοῦ ἀπολογισμοῦ καὶ ἰσολογισμοῦ καὶ ἐποπτεύει τὴν τήρησιν τῶν λογιστικῶν βιβλίων τοῦ Καθιδρύματος ὑπὸ τοῦ λογιστοῦ αὐτοῦ.

Άρθρον 8.

1. Ἡ Διαχειριστικὴ Ἐπιτροπὴ διορίζει τὸ ἀπαιτούμενον προσωπικὸν διοικητικόν, λογιστικὸν κλπ. καὶ κανονίζει τὰς τακτικὰς ἢ ἐκτάκτους ἀποδοχὰς αὐτοῦ, ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ ἐγκεκριμένου προϋπολογισμοῦ καὶ τῶν διατάξεων τοῦ κανονισμοῦ, προσλαμβάνει ἐργατικὸν προσωπικόν, λαμβάνει γνῶσιν καὶ ἀποφασίζει ἐπὶ παντὸς ζητήματος καὶ οἰασδήποτε ὑποθέσεως τοῦ καθιδρύματος, κανονίζει τὴν ἀρμοδιότητα τῶν μελῶν αὐτῆς πρὸς ἐνέργειαν καὶ διεξαγωγὴν τῶν ὑποθέσεων τούτων.

2. Ἡ Διαχειριστικὴ Ἐπιτροπὴ ψηφίζει τὸν προϋπολογισμόν, τὸν ἀπολογισμόν καὶ τὸν ἰσολογισμόν τοῦ Ἰδρύματος.

3. Ἡ Διαχειριστικὴ Ἐπιτροπὴ ψηφίζει τὸν ὄργανισμόν τῆς ἐσωτερικῆς ὑπηρεσίας τοῦ καθιδρύματος, ὃν δύναται νὰ τροποποιῇ κατὰ τὰς ἐκάστοτε δημιουργουμένας ἀνάγκας.

4. Τὰ πρακτικὰ τῆς Ἐπιτροπῆς καταχωρίζονται εἰς τὸ βιβλίον πρακτικῶν καὶ ὑπογράφονται παρ' ἀπάντων τῶν μελῶν καὶ τοῦ γραμματέως.

Άρθρον 9.

Εἰς ἕκαστον μέλος τῆς Διαχειριστικῆς Ἐπιτροπῆς παρέχεται κατὰ μῆνα ἀποζημίωσις ἐκ δραχμῶν δύο χιλιάδων πεντακοσίων κατὰ τὰς διατάξεις τῆς διαθήκης, προσαρμοζομένας εἰς τὰς συγχρόνους οἰκονομικὰς καὶ κοινωνικὰς ἀνάγκας.

Άρθρον 10.

Οὐδενμία δαπάνη ἢ ἀναδοχὴ ὑποχρεώσεων χρηματικῶν ἢ οἰοῦδήποτε ἄλλου εἶδους ἐπιτρέπεται ἄνευ ἀποφάσεως τῆς Διαχειριστικῆς Ἐπιτροπῆς καὶ πέραν τῶν ὑπαρχόντων διαθεσίμων πόρων τοῦ Νηπιακοῦ Ἐπιμελητηρίου. Αἱ εἰσπράξεις καὶ πληρωμαὶ τοῦ Καθιδρύματος ἐνεργοῦνται συμφῶνως πρὸς τὰς διατάξεις τοῦ ἀρθρου 3 παρ. 7 καὶ 9 τοῦ ἀπὸ 20)22 Δεκεμβρίου 1939 Β.Δ. «περὶ τοῦ τρόπου καταρτίσεως καὶ ἐλέγχου προϋπολογισμῶν, ἀπολογισμῶν καὶ ἰσολογισμῶν τῶν ὑπὸ τοῦ Ἀναγκ. Νόμου 2039)1939 διεπομένων Ἰδρυμάτων καὶ Κληροδοτημάτων» ἢ δὲ καθόλου διαχείρισις αὐτοῦ διεάγεται κατὰ τὰ ὑπὸ τοῦ Νόμου 2039)39 καὶ τῶν εἰς ἐκτέλεσιν αὐτοῦ ἐκδιδομένων σχετικῶν Β. Διαταγμάτων ὀριζόμενα.

Ὅσακις ἐν τῇ κειμένῃ Νομοθεσίᾳ ἐπιτρέπεται ἢ ἐπὶ ἀποδόσει λογαριασμοῦ ἀνάληψις ποσῶν πρὸς ἐξυπηρέτησιν ἐπείγουσων ἀναγκῶν τοῦ Καθιδρύματος, ἐνεργεῖται αὕτη ὑπὸ τοῦ Προέδρου καὶ ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ.

ἄρθρον 11.

Ἐπισκευαὶ ἀκινήτων

Ἐπισκευαὶ ἀξίας μέχρι 10.000 ἐκτελοῦνται ἀπ' εὐθείας ὑπὸ τῆς Διαχειριστικῆς Ἐπιτροπῆς καὶ ἄνευ προηγουμένης ἐγκρίσεως ὑπὸ τῆς ἀρμοδίας ἀρχῆς, τῶν δικαιολογητικῶν τῆς δαπάνης ὑποκειμένων πάντως εἰς τὸν ἐκ τῶν ὑστέρων ἔλεγχον τοῦ κατὰ τόπους σχολικοῦ μηχανικοῦ.

Ἐπισκευαὶ ἀπαιτοῦσαι δαπάνην ποσοῦ δραχ. 10.001 μέχρι 25.000 ἐκτελοῦνται ἀπ' εὐθείας ὑπὸ τῆς Διαχειριστικῆς Ἐπιτροπῆς βάσει μελέτης τῆς κατὰ τόπους μηχανικῆς ὑπηρεσίας τοῦ Ὑπουργείου Ὁρησκευμάτων καὶ Ἐθνικῆς Παιδείας.

Ἐπισκευαὶ ἀξίας δραχ. 25.001 μέχρι 50.000 ἐνεργοῦνται ὑπὸ τῆς Διαχειριστικῆς Ἐπιτροπῆς βάσει μελέτης τῆς κατὰ τόπους μηχανικῆς ὑπηρεσίας τοῦ ἀρμοδίου ὡς ἐκ τοῦ σκοποῦ Ὑπουργείου καὶ κατόπιν ἐνεργείας προχείρου μειοδοτικῆς δημοπρασίας μεταξὺ ἐργολάβων ἢ ἐμπειροτεχνῶν ἢ τεχνιτῶν παρεχόντων τὰ ἐχέγγυα τῆς καλῆς ἐκτελέσεως τοῦ ἔργου τῶν ἐπισκευῶν, τῶν πρακτικῶν τῆς μειδοτικῆς δημοπρασίας ὑποκειμένων εἰς τὴν ἔγκρισιν τοῦ ἀρχιτέκτονος τῆς τεχνικῆς ὑπηρεσίας τοῦ Ὑπουργείου Ὁρησκευμάτων καὶ Ἐθνικῆς Παιδείας.

Ἐπισκευαὶ ἀπαιτοῦσαι δαπάνην πλέον τῶν 50.000 δραχμῶν ἐκτελοῦνται ὑπὸ τῆς Διαχειριστικῆς Ἐπιτροπῆς βάσει μελέτης τῆς κατὰ τόπους τεχνικῆς ὑπηρεσίας τοῦ Ὑπουργείου Ὁρησκευμάτων καὶ Ἐθνικῆς Παιδείας θεωρημένης ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Ὑπουργείου καὶ κατόπιν κανονικῆς μειοδοτικῆς δημοπρασίας ἐγκρινομένης ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Ὑπουργείου.

ἄρθρον 12

1. Τὸ οἰκονομικὸν ἔτος ἀρχεταὶ τὴν 1ην Ἀπριλίου ἐκάστου ἔτους καὶ λήγει τὴν 31ην Μαρτίου.

2. Ὁ Προϋπολογισμὸς καὶ ἀπολογισμὸς συντάσσονται, κυροῦνται καὶ ἐκτελοῦνται ἐντὸς τῶν ὑπὸ τῆς ἐκάστοτε ἰσχυοῦσης Νομοθεσίας προθεσμιῶν καὶ συμφώνως πρὸς τὰς διατάξεις αὐτῆς.

ἄρθρον 13.

Οἱ παντὸς εἵδους ὑπηρεσίας προσφέροντες εἰς τὸ Καθίδρυμα διαχειρισταί, ὑπάλληλοι, ἐργάται ἢ ἑκτακτοὶ συνεργάται, δικαιοῦνται εἰς

ἀπόληψιν ἐξόδων κινήσεως καὶ μεταβάσεως κανονιζομένων κατὰ τὴν κρίσιν τῆς Διαχειριστικῆς Ἐπιτροπῆς.

ἄρθρον 14 .

1. Ἐκ τοῦ καθαροῦ ἐτησίου εἰσοδήματος τῆς κληροδοτηθείσης οἰκίας ὡς καὶ τῶν ἄλλων τυχόν ἐν τῷ μέλλοντι καθαρῶν προσόδων τοῦ Καθιδρύματος δύναται κατόπιν εἰδικῆς ἀποφάσεως τῆς Διαχειριστικῆς Ἐπιτροπῆς δι' ἀφαιρέσεως κατ' ἔτος ὠρισμένου ποσοῦ νὰ σχηματίζεται ἀποθεματικὸν κεφάλαιον πρὸς ἐξυπηρέτησιν ἀποκλειστικῶς ἐπείγουσων μεγάλων ἀναγκῶν τῆς κληροδοτηθείσης οἰκίας ἢ πρὸς μελλοντικὴν ἀνοικοδόμησιν ταύτης.

2. Τὸ ἀποθεματικὸν τοῦτο κεφάλαιον ἐπενδύεται κατὰ τὰς διατάξεις τῶν ἄρθρων 37 καὶ 39 τοῦ Ἀναγκ. Νόμου 2039 τῆς 19)24 Ὀκτωβρίου 1939.

ἄρθρον 15.

Ἡ Διαχειριστικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ Καθιδρύματος δύναται δι' ἀποφάσεως αὐτῆς νὰ παραχωρῇ ἐπὶ μισθώματι ἢ δωρεὰν κατ' οἰκείαν αὐτῆς κρίσιν, τῶν ἰδιοκτητῶν αὐτῆς κτιρίων εἰς νομικὰ πρόσωπα δημοσίου ἢ ἰδιωτικοῦ δικαίου ἢ Φιλανθρωπικὰς Ἐνώσεις καὶ σωματεῖα σκοπὸν ἔχοντα τὴν συντήρησιν νηπιαγωγείων. Ἡ τοιαύτη παραχώρησις γίνεται διὰ χρονικὸν διάστημα μέχρι πέντε ἐτῶν, ἀνανεούμενον μετὰ τὴν λήξιν διὰ νέων ἀποφάσεων. Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ δικαιούται ἡ Διαχειριστικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ Καθιδρύματος νὰ λαμβάνῃ πλήρη γνῶσιν τόσον τῶν ἐν τῇ διοικήσει μεθ' ὧν συνεβλήθη νομικῶν προσώπων, τῶν ἐπελθουσῶν μεταβολῶν, ὅσον καὶ περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν λειτουργοῦσι τὰ νηπιαγωγεῖα διὰ τὰ ὁποῖα παρεχώρησε ἐπ' ἀνταλλάγματι ἢ μὴ τὰ κτίρια. Ὡσαύτως δικαιούται ἡ Διαχειριστικὴ Ἐπιτροπὴ ὅσαςκις ἤθελε κρίνει, ὅτι δὲν ἐπιτελεῖται διὰ τῆς γενομένης παραχωρήσεως ὁ σκοπὸς τοῦ Καθιδρύματος μετ' ἀπόφασιν αὐτῆς εἰδικῶς λαμβανομένην διὰ παρψηφίας νὰ ἀνακαλῇ καὶ καταγγέλλῃ τὴν ἰσχύοντων μετὰ τῶν ὡς ἄνω νομικῶν προσώπων συμβάσεων καὶ πρὸ τῆς λήξεως τῆς πενταετίας, κοινοποιοῦσα πρὸς αὐτὰ ἡτιολογημένην τὴν ἀπόφασίν της.

Ἰδρύματα, Σύλλογοι ἢ ἄλλα φιλανθρωπικὰ καὶ Φιλεκπαιδευτικὰ Ἐνώσεις εἰς ἃς παρεχωρήθη ἀκίνητον τοῦ Καθιδρύματος εἴτε δωρεὰν εἴτε ἐπ' ἀνταλλάγματι ὑποχρεοῦνται καθ' ἐξαμηνίαν νὰ γνωστοποιῶσιν εἰς τὴν

Διαχειριστικήν Ἐπιτροπήν τοῦ Καθιδρύματος τὰ τῶν ἐργασιῶν αὐτῶν καὶ τὸν τρόπον τῆς λειτουργίας τῶν ὑπ' αὐτῶν διοικουμένων Νηπιαγωγείων.

Ἄρθρον 16.

Τηρουμένων τῶν ἐν τῇ περὶ κοινωφελῶν ἰδρυμάτων νομοθεσίᾳ ὀριζομένων διατυπώσεων, ἐπιτρέπεται νὰ δανείζηται τὸ Καθίδρυμα ἐπὶ ὑποθήκῃ τῶν ἀκινήτων αὐτοῦ ἐξαιρέσει τοῦ ἐν Ἀθήναις Μεγάρου αὐτοῦ.

Ἄρθρον 17.

Διὰ τὴν διεξαγωγὴν τῆς ὑπηρεσίας τηροῦνται τὰ κάτωθι βιβλία.

1) Βιβλίον λογιστικῆς παρακολουθήσεως (καθολικὸν) εἰς τὸ ὅποιον θὰ καταχωρίζονται ἀνελλιπῶς κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν καὶ μετὰ δεοῦσης λογιστικῆς τάξεως τὰ κατὰ τὴν διάρκειαν ἐκάστης χρήσεως πραγματοποιούμενα ἔσοδα καὶ ἔξοδα.

2) Βιβλίον περιουσιακῶν στοιχείων (ἀπογραφὴ) εἰς τὸ ὅποιον τηρεῖται ἰδίᾳ μερὶς δι' ἕκαστον περιουσιακὸν στοιχεῖον, εἰς ἣν καταχωρίζονται ἐν πάσῃ λεπτομερείᾳ ἀνάλυσις ἢ περιγραφὴ τοῦ καταχωριζομένου περιουσιακοῦ στοιχείου ὥς καὶ αἱ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς χρήσεως ἐπελθοῦσαι μεταβολαὶ εἰς τὸ περιουσιακὸν τοῦτο στοιχεῖον.

3) Βιβλίον πρακτικῶν συνεδριάσεων.

4) Στέλεχος διπλοτύπων εἰσπράξεων ἡριθμημένον κατ' αὔξοντα ἀριθμὸν.

5) Στέλεχος διπλοτύπων ἐνταλμάτων πληρωμῆς ἡριθμημένον κατ' αὔξοντα ἀριθμὸν.

6) Βιβλίον πρωτοκόλλου εἰσερχομένων καὶ ἐξερχομένων ἐγγράφων.

7) Βιβλίον διεκπεραιώσεως, εἰς ὃ ὑπογράφουσιν οἱ παραληπτὰ τῶν ἐγγράφων.

8) Βιβλίον προσωπικοῦ τοῦ γυμνασίου, εἰς ὃ καταχωρίζονται τὰ ὀνόματα τῶν διοριζομένων εἰς θάρος τῶν προσόδων τοῦ ἰδρύματος καθηγητῶν καὶ ὑπηρετῶν μετὰ σημειώσεως τῆς χρονολογίας τοῦ διορισμοῦ τῶν, τῆς μεταθέσεως ἢ ἀπολύσεως ἢ παραιτήσεως.

Ἄρθρον 18.

Τὸ Καθίδρυμα τηρεῖ σφραγίδα φέρουσαν ἐν κύκλῳ τὴν ἐπιγραφὴν «Νηπιακὸν Ἐπιμελητήριον Μελᾶ» καὶ εἰς τὸ μέσον τὴν εἰκόνα τοῦ ἰδρυτοῦ.

.....

ΣΤ'

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

Ἀθῆναι 12 Ἰουνίου 1940

Περὶ ἐγκρίσεως καταστατικοῦ τοῦ Καθιδρύματος Νηπιακοῦ

Ἐπιμελητηρίου Μελᾶ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Β'

ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Ἐχοντες ὑπ' ὄψει: 1) τὰ ἄρθρα 83, 95 παρ. 1, 98 παρ. 2, 101 παρ 1-4 καὶ 155 παρ. 1. τοῦ Ἀναγκαστικοῦ Νόμου 2039 τῆς 19)24 Ὀκτωβρίου 1939 «περὶ τροποποιήσεως, συμπληρώσεως καὶ κωδικοποιήσεως τῶν Νόμων περὶ ἐκκαθαρίσεως καὶ διοικήσεως τῶν εἰς τὸ Κράτος καὶ ὑπὲρ κοινωφελῶν σκοπῶν καταλειπομένων κληρονομιῶν, κληροδοσιῶν καὶ δωρεῶν», 2) τὴν ἀπὸ 7 Ὀκτωβρίου 1883 ἰδιόχειρον διαθήκην Βασιλείου Γ. Μελᾶ, 3) τὴν ὑπ' ἀριθ. 9, τῆς συνεδρίας τῆς 5 Μαρτίου 1940, γνωμοδότησιν τοῦ Συμβουλίου Ἐθνικῶν Κληροδοτημάτων, 4) τὴν ὑπ' ἀριθ. 237 τῆς 11 Ἀπριλίου 1940 σύμφωνον γνώμην τοῦ Συμβουλίου Ἐπικρατείας, προτάσει τῶν Ἡμετέρων ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν, Ὁρησκειμάτων καὶ Ἐθνικῆς Παιδείας Ὑπουργῶν ἀπεφασίσασμεν καὶ διατάσσομεν.

Ἄρθρον 1.

Ἐγκρίνομεν τό, ὑπὸ τῆς διαχειριστικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Καθιδρύματος «Νηπιακὸν Ἐπιμελητήριον Μελᾶ», καταρτισθὲν καταστατικὸν τοῦ ιδρύματος ἐξ ἄρθρων 18 ὡς τοῦτο ἐτροποποιήθη καὶ συνεπληρώθη ὑπὸ τῶν Ὑπουργῶν τῶν Οἰκονομικῶν καὶ Ὁρησκειμάτων καὶ Ἐθνικῆς Παιδείας.

Ἄρθρον 2.

Καταργεῖται τὸ ἀπὸ 11)21 Ἰουνίου 1893 Β. Διάταγμα (δημοσιευθὲν εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 116 μέρος Α' τεύχος Α' φύλλον τῆς Ἐφημερίδος

Κυβερνήσεως) «περί ἐγκρίσεως τοῦ ἀπὸ 29 Μαΐου 1893 καταστατικοῦ τοῦ Νηπιακοῦ Ἐπιμελητηρίου Μελᾶ».

Εἰς τοὺς Ἡμετέρους ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν καὶ Θρησκευμάτων καὶ Ἐθνικῆς Παιδείας Ὑπουργοὺς ἀνατίθεμεν τὴν δημοσίευσιν καὶ ἐκτέλεσιν τοῦ παρόντος Διατάγματος.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 20 Μαΐου 1940.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Β΄

Οἱ Ὑπουργοὶ

Ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν

Ὑφ)γός

ΑΝΔΡ. ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗΣ

Ἐπὶ τῶν Θρησκευμάτων κλπ.

Ν. ΣΠΕΝΤΖΑΣ

ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΜΙΚΡΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΟΙΚΙΑΣ ΜΕΛΑ

Όπως είναι φυσικό και αναμενόμενο από τις σελίδες της μελέτης αυτής δεν είναι δυνατόν να απουσιάσει ένα ιστορικό, έστω και μικρής εμβέλειας, της «Μεγάλης Οικίας¹ Μελά», η οποία στα υπερεκατό χρόνια

1. Ένα μικρό πρόβλημα δημιουργούσε πάντα η ονομασία του κτιρίου, πράγμα που πιθανότατα προέκυψε και από τις διάφορες χρήσεις του κτιρίου, αλλά και από τα διάφορα ονόματα που χρησιμοποίησαν όσοι ασχολήθηκαν με το κτίριο. Πάντως εδώ είναι ο αρμόδιος χώρος για να λυθεί μια παρεξήγηση που έχει επικρατήσει, σύμφωνα με την οποία το Μέγαρο λειτούργησε και ως ξενοδοχείο. Η σχετική ως ένα βαθμό παραπλανητική πληροφορία που καταχωρήθηκε και σε τελευταία κείμενα πρέπει να δημιουργήθηκε με τον εξής τρόπο. Το Μέγαρο εξαρχής ονομάστηκε «Μεγάλη Οικία». Ήδη ο Βασίλειος Μελάς ονομάζει έτσι το κτίριο, όπως θα δούμε παρακάτω, αλληλογραφώντας με τον Δημήτριο Βικέλα ενώ αυτό ακόμα βρίσκεται στο στάδιο της αποπεράτωσής του, πιθανότατα για να το διακρίνει από άλλο μικρότερο σπίτι που διέθετε (και αυτό πρέπει να ήταν το μεγάλο σπίτι που αγόρασε κοντά στην εκκλησία της Αγίας Ειρήνης). Έτσι έχουμε λοιπόν την κατίσχυση της ονομασίας του Μεγάρου ως «Μεγάλη Οικία». Στη συνέχεια φαίνεται ότι όταν η ονομασία του ολοκληρωμένου πλέον Μεγάρου μεταφέρεται στα γαλλικά, όπως λ.χ. έχουμε σε διάφορες καρτ-ποστάλ των αρχών του 20ού αι. η Μεγάλη Οικία μετατρέπεται σύμφωνα με την γαλλική εκδοχή σε «Grand Hotel» αφού η πρώτη σημασία της λέξης Hotel σημαίνει μέγαρο· έτσι από την γαλλική εκφορά ξανάρχεται στην ελληνική ως Ξενοδοχείο, όταν η λέξη προσλαμβάνει την τρέχουσα πλέον σημασία της, δηλαδή αυτής του ξενοδοχείου.

Υπάρχει ωστόσο και το ενδεχόμενο να υπήρχε σκέψη για λειτουργία της Μεγάλης Οικίας ως ξενοδοχείου, πράγμα που ωστόσο δεν συναντούμε στη γνωστή σε μας ως τώρα αλληλογραφία του Β. Μελά, άποψη που υποστηρίζεται σε τελευταία κείμενα· βλ. το αφιέρωμα *Οδός Αθηνάς*, στο ένθετο της εφ. *Η Καθημερινή* της 17ης Ιουνίου 2001, σ. 23, όπου άρθρο της αρχιτέκτονος- μηχανικού Ελένης Παπανδρέου-Βλάχου για τα ξενοδοχεία της οδού Αθηνάς

λειτουργίας και δράσης του ΝΕΜ αποτέλεσε και αποτελεί τον τροφοδότη κάθε ουσιαστικής προσπάθειας του Ιδρύματος. Φυσικά η προσπέλασή μας στο ζήτημα αυτό δεν επιδιώκει την παράθεση όλων των λεπτομερειών της ίδρυσης ούτε βέβαια τον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό και την εκτέλεση των πρακτικών έργων που έχουν σχέση με την ανοικοδόμηση του κτιρίου και την μετέπειτα εξέλιξή του στον τομέα αυτό. Πρόθεσή μας, αντίθετα, είναι να παραθέσουμε όλες τις πληροφορίες σχετικά με την ανέγερση και την χρήση του κτιρίου που έχουμε εντοπίσει κατά τη διάρκεια της έρευνάς μας, προκειμένου αυτές να αποτελέσουν, μαζί με τα τεχνικά στοιχεία, την κρίσιμη πληροφοριακή μάζα για όποιον θα ήθελε να αντιμετωπίσει στο σύνολό του το περιώνυμο κτίσμα της πλατείας Λουδοβίκου. Επιπλέον το μικρό αυτό ιστορικό μπορεί να φωτίσει και την κανονικότητα και τα διάφορα προβλήματα που παρουσιάστηκαν στην εκμετάλλευση του κτιρίου και κατά συνέπεια διευκόλυναν ή δυσκόλεψαν αντίστοιχα το έργο της ανοικοδόμησης σχολικών κτιρίων εκ μέρους της Διαχειριστικής Επιτροπής του ΝΕΜ.

Όπως έχουμε κιόλας αναφέρει η Μεγάλη Οικία οικοδομήθηκε σε οικοπέδο που αγόρασε ο Μελάς το 1873² και το οποίο είχε έκταση 1656,40 τετρ. μέτρων. Είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε ότι ένα μέρος του οικοπέδου ανήκε στον Αιακό Λογιωτατίδη. Στη διαθήκη του Μελά προσδιορίζεται ότι το κτίσμα βρισκόταν μεταξύ των οδών Αιόλου, Σοφοκλέους και Μενιδιάτικης (μετέπειτα οδού Γ. Στρέιτ).

Από την αλληλογραφία του Βασιλείου Μελά με τον ανεψιό και συνεργάτη του Δημήτριο Βικέλα έχουμε τις πληροφορίες ότι οι εργασίες για την ανέγερση του μεγαλοπρεπούς κτιρίου άρχισαν ενώ ακόμα ο Μελάς βρισκόταν εγκατεστημένος στο Λονδίνο. Πρόκειται, όπως είναι φανερό, για μια κίνηση οικονομικής φύσεως καθώς ο πλούσιος έμπορος του παροικιακού ελληνισμού στρέφεται πλέον προς την μεταφορά των επιχειρήσεών του ή καλύτερα των κεφαλαίων του προς την ελληνική αγορά. Μολονότι

2. Όπως έχουμε τη δυνατότητα να πληροφορηθούμε από μεταγενέστερο συμβιβασμό που έγινε εκ μέρους της Διαχειριστικής Επιτροπής και των κληρονόμων Α. Κορομηλά, ένα μέρος του οικοπέδου ανήκε στον Αιακό Λογιωτατίδη ο οποίος το πούλησε με ιδιωτικό συμφωνητικό της 16ης Απριλίου 1873 στον Βασίλειο Μελά. Επειδή όμως επί του τμήματος αυτού του οικοπέδου είχαν εγγραφεί υποθήκες, έγιναν διάφορες δίκες έως ότου το 1900 επήλθε συμβιβασμός και η Διαχειριστική Επιτροπή αποζημίωσε τους κληρονόμους Α. Κορομηλά με 34.000 δρχ. περίπου και έτσι έπαυσε κάθε περαιτέρω διαμάχη.

γνωρίζουμε ότι ο Μελάς επενδύει κεφάλαια και σε άλλες δραστηριότητες (μετοχές, μεταλλεία Λαυρίου, θειορυχεία Μήλου, δανεισμός του κράτους κ.λπ.) η κύρια επενδυτική δραστηριότητα είναι προφανές ότι κινείται γύρω από την αγορά ακινήτων. Δώσαμε ήδη μια εικόνα της αγοράς ακινήτων που πραγματοποιεί στις αρχές της δεκαετίας του 1880³. Ωστόσο η κύρια επένδυση προς την κατεύθυνση αυτή πραγματοποιείται με την αγορά του οικοπέδου της Μεγάλης Οικίας και βέβαια με την ανέγερση του κτίσματος που ακολούθησε την αγορά του οικοπέδου, πράγμα το οποίο ολοκληρώθηκε με γρήγορους σχετικά ρυθμούς.

Πότε ακριβώς άρχισαν οι εργασίες οικοδόμησης δεν προσδιορίζεται από τα στοιχεία που διαθέτουμε, ούτε γνωρίζουμε τις λεπτομέρειες της συμφωνίας που έκανε ο Μελάς με τον πασίγνωστο αρχιτέκτονα Ε. Τσίλλερ. Πάντως το 1875 από γράμμα του Μελά προς την αδελφή του Σμαράγδα που βρίσκεται στο Παρίσι έχουμε την βάσιμη πληροφορία ότι «...αυτό προχωρεί, αλλά θραδέως καθώς όλα τα πράγματα και πολλάι έλλείψεις συμβαίνουν ως εκ της απουσίας μου... ήρχισαν να με γίνονται κάποιαι προτάσεις δι' ένοικια και να ιδώμεν πλέον πώς θα τα καταφέρει μέχρι τίνος ό Μιχαλάκης»⁴.

Σε μια άλλη φάση της ανέγερσης του κτιρίου ο Βασίλειος Μελάς απευθυνόμενος προς τον Δημήτριο Βικέλα⁵ θα παρατηρήσει *...Εἰπὲ τοῦ προκομένου Τσίλλερ ὅτι πρέπει ἀφεύκτως νὰ μὲ στείλῃ ὅλα τὰ σχέδια τοῦ τελειοποιημένου ἤδη μέρους. Λάβε εἰς σημείωσιν ὅτι ἀπεφάσισα πρὸς τὸ παρὸν νὰ μὴν κτίσω τὸ νέον σπίτι, ἀλλὰ νὰ τελειοποιήσω τὸ ἀπαρταμέντο τῆς*

3. Βλ. ἐδῶ κεφ. 1, σελ. 000

4. ΕΒΕ, Τμήμα Χειρογράφων, Αρχεῖο Δ. Βικέλα, ἐπιστολὴ Β. Μελά τῆς 15ης Ἀπρ. 1875 ἀπὸ Λονδῖνο, πρὸς τὴν ἀδελφὴν τοῦ Σμαράγδα, σύζυγο Εμμ. Βικέλα, στο Παρίσι.

5. ΕΒΕ, ό. π., ἐπιστολὴ τοῦ Β. Μελά τῆς 21ης Φεβρουαρίου 1877 ἀπὸ τὴ Νίκαια τῆς Γαλλίας πρὸς τὸ Δημ. Βικέλα. Εἶναι χαρακτηριστικὸς ο τρόπος πὺ ἀναφέρεται ο Β. Μελάς γιὰ τὸν Ε. Τσίλλερ, ο οποίος δὲν φαίνεται νὰ συγκεντρώνει τὴ μεγαλύτερη ἐκτίμηση τοῦ παραγγελιοδότῃ τοῦ. Ἄραγε νὰ οφείλεται σ' αὐτό ὅτι ο Τσίλλερ δὲν κάνει τὴν παραμικρὴ μνεῖα οὔτε γιὰ τὸν Μελά οὔτε γιὰ τὸ Μέγαρό τοῦ στα ἀπομνημονεύματά τοῦ· βλ. Μ. Καρδαρίτση-Αδάμη, Α. Παπανικολάου-Κρίνστενσεν, *Ernst Ziller. Αναμνήσεις. Περικοπαῖ-Σημειώματα ὑπὸ κ. Ι. Τσίλλερ-Δῆμα*, Ἀθήνα χ.χ., ὅπου καὶ βιβλιογραφία. Βλ. ἐπίσης τὸ ἀφιέρωμα *Ερνέστος Τσίλλερ. Αρχιτέκτονας οραματιστής*, στο ἑνθετο *Επτά Ημέρες* τῆς εφ. *Η Καθημερινή*, φ. τῆς 10ης Φεβρ. 2002, ὅπου (σ. 5) καὶ φωτογραφία τοῦ Μεγάλου Μελά ἀπὸ καρτ-ποστάλ.

αὐτῆς του μεγάλου κτηρίου καὶ αὐτὸ νὰ χρησιμεύσῃ διὰ κατοικίαν μου ἢ μάλλον ἂν θέλῃς κατοικίαν σου ἢ κατοικίαν μας καὶ ἀφοῦ ἐκάμαμεν αὐτὴν τὴν ἀπόφασιν ἐν ἀνάγκῃ νὰ ἐπισπεύσῃς νὰ τελειώσῃ μίαν ὥραν ἀρχήτερα. Ἄν ὁ Μιχαλάκης ἐγκρίνῃ τὴν ἰδέαν μου πρέπει νὰ θάλλῃ ὅλα τὰ δυνατὰ νὰ τελειώσῃ ὅσον τὸ δυνατόν ἀρχήτερα καὶ νὰ μὲ στείλῃ καὶ τὸ σχέδιον διὰ νὰ γνωρίζω ποῦ καὶ ποῦ θὰ κατοικήσωμεν ἐρχόμενοι αὐτοῦ. Γράψε με ποῦ εὐρίσκεται ἡ ἐργασία καὶ ἂν εἴσθῃ πάντοτε τὴν γνώμην νὰ ἐπιπλώσω ἕνα ἢ δύο ἀπὸ ἐπάνω μικρὰ ἀπαρταμένα. Ἀλλὰ καὶ πάλιν εἶναι ἀνάγκην νὰ ἔχω σχέδια.

Το ἀπόσπασμα αὐτὸ κρίνεται ἀπὸ πολλές ἀπόψεις σημαντικὸ σημαντικὸ βέβαια γιὰ τὴν πορεία τῆς οικοδόμησής του κτιρίου ἀλλὰ καὶ τις προθέσεις του Μελά, ο ὁποῖος πλέον θρίσκεται στὴν τελικὴ ευθεία τῆς ἐπιστροφῆς του στὴν Αθήνα. Ἡ πορεία τῶν ἐργασιῶν παρακολουθεῖται στενὰ ἀπὸ τὸν ἀδελφὸ του, Μιχαήλ, ἀλλὰ καὶ τὸν Δημήτριον Βικέλα. Ο ρόλος του Τσίλερ ὅπως ἐμφανίζεται στὴν ἐπιστολὴ του Μελά εἶναι ἐλαφρὰ υποβαθμισμένος καθὼς τὰ πάντα εἶναι ὑπὸ τὴν κρίση τῶν χρηματοδοτῶν τοῦ ἐργου, οἱ ὁποῖοι δὲν διστάζουν, ὅπως θὰ δούμε καὶ σὲ ἄλλο σημεῖο τῆς ἐργασίας αὐτῆς, νὰ παρεμβαίνουν ἀνοιχτὰ στὶς ἀρχιτεκτονικὲς προθέσεις. Εξάλλου, ἀπὸ τὴν ἐπιστολὴ φαίνεται ὅτι ἐρχόμενος στὴν Αθήνα ὁ Μελάς δὲν εἶχε σπῆτι ἤδη ἐτοιμὸ γιὰ νὰ μείνῃ σκεπτόταν, λοιπόν, ἢ νὰ χτίσῃ ἕνα νέο ἢ νὰ χρησιμοποιοῦσῃ ὁρισμένους χώρους τῆς Μεγάλῃς Οικίας γιὰ κατοικία δική του καὶ τοῦ Δημ. Βικέλα, ποὺ πάντα τὸν ἤθελε κοντά του.

Μετά ἀπὸ μία ἐβδομάδα καὶ συγκεκριμένα στὶς 28 Φεβρουαρίου 1877 σὲ νέα ἐπιστολὴ τοῦ Μελά πρὸς τὸν Βικέλα θίγονται τὰ ἴδια ζητήματα ἀφοῦ ὅμως ἐν τῷ μεταξύ ὁ Μελάς ἔχει λάβῃ τὰ σχέδια ποὺ ζητοῦσε. Νέες υποδείξεις πρὸς τὸν Τσίλερ ποὺ φθάνουν ἕως τὰ πιο λεπτομερῆ ζητήματα (π.χ. ποῦ θὰ κατασκευαστοῦν χώροι υγιεινῆς στο ἄνω πάτωμα) καὶ πάντως σαφῆς πρόθεσή του νὰ ἐγκατασταθεῖ ἐκεῖ καὶ νὰ χρησιμοποιοῦσῃ ἕνα μέρος τῆς Μεγάλῃς Οικίας ὡς κατοικία του. Τὸ νέο στοιχεῖο, ἡ πρόβλεψη κατασκευῆς μιᾶς μεγάλῃς λέσχης ἐντὸς τοῦ κτιρίου, τὴν ὁποία ὅμως θεωρεῖ πολὺ μεγάλῃ ὀχι γιὰ τὸ κτίριο ἀλλὰ γιὰ τὴν Αθήνα: *Ἡ λέσχη μ' ἐφάνη τόσον μεγαλοπρεπῆς ὥστε τὴν θεωρῶ ὅλως δυσανάλογον μὲ τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν δυσαναλογίαν αὐτὴν τὴν ὑποφέρω ἐγώ. Τέτοιο κατὰστημα διὰ Φ. 6500 εἶναι ὅλως γελοῖον. Ἄς ἐλπίζωμεν ὅτι ἡ πρόδος τῶν Ἀθηναίων θὰ προοδεύσῃ καὶ τὸ ἐνοίκιον. Εἶπε πότε καὶ διὰ πόσον καιρὸν εἶναι ἐνοικιασμένη; Ἐλπίζω ὅτι ὁ Μιχαλάκης πρὶν ἀναχωρήσῃ σὲ παρέδωκε ὅλα τὰ ἐνοικιαστήρια... διὰ νὰ*

γνωρίζωμεν ποῦ εὕρισκόμεθα καθὼς καὶ τὰς συμφωνίας καὶ τοὺς λογαριασμοὺς μετὰ τῶν ἐργολάβων... Ὅταν ἔλθω αὐτοῦ μόνος μου θὰ διοργανώσω αὐτές μου τὶς δουλιές ἐπὶ τὸ μεθοδικώτερον... Τὸ νέο μου σπίτι ἀπεφάσισα νὰ μὴν τὸ κτίσω παρὰ ἂν ἔλθω μόνος μου αὐτοῦ. Τὸ ἀπαρταμένο της Μεγάλης Οἰκίας θὰ ἦταν λαμπρὸν δι' ἐμὲ παρεκτὸς καὶ ἂν ἐπαρουσιάζετο καμμία καλὴ εὐκαιρία νὰ τὸ ἐνοικιάσω ὁμοῦ μὲ τὴν ἤδη λέσχην... Τὸ ζήτημα δι' ἐμὲ εἶναι πόσα θὰ χρειαθοῦν διὰ νὰ ἀποτελειώσω τὴν Μεγάλην Οἰκίαν. Πήγαινε εἰς τὸν Τσίλλερ ἢ μᾶλλον τὸν Σπύρον καὶ μὲ αὐτὸν μελέτησε αὐτὸ τὸ ζήτημα καὶ γράψε με... ⁶.

Ἡ πληροφορία αὕτη δείχνει ὅτι τὸ ἔργο ἔχει προχωρήσει τουλάχιστον στὸν πρῶτο ὅροφο γιατί διαφορετικὰ δὲν θα ἦταν δυνατόν νὰ υπῆρχαν προτάσεις γιὰ ἐνοικίαση κάποιων ἤδη διαμορφωμένων χώρων του. Πάντως δύο χρόνια ἀργότερα σὲ ἄλλῃ ἐπιστολῇ τοῦ Μελά πρὸς τὸν Δημήτριο Βικέλα υπάρχει ἡ ἐξῆς ἀναφορὰ τοῦ γιὰ τὸ κτίριο: Τώρα θέλω νὰ μὲ γράψῃς καὶ μερικὰ περὶ τοῦ κτιρίου μου. Ἐν πρώτοις νὰ πῇς τοῦ Μιχαλάκη ὅτι ἐπιθυμοῦσα νὰ ἔχω τὸ σχέδιον ὅλον τῆς διαιρέσεως τοῦ μέρους ὅπου τελειοποιῆται ἤδη ἐξ αὐτοῦ ἂν ἐνοικιάσθῃ ἢ ὅχι τὸ ἐπάνω πάτωμα ἀπὸ τὴν λέσχην· ἂν τὰ μέχρι τοῦδε ἐνοίκια αὐτοῦ τοῦ κτηρίου καὶ τῆς οἰκίας μου Εὐρρηπῆδου ἐσυνάχθησαν καὶ ἂν ὅχι νὰ φροντίσης νὰ συναχθοῦν καὶ συνάζονται τακτικά. Πόσα περίπου λογαριάζεις ὅτι θὰ χρειαθοῦν ἀκόμῃ πρὸς ἀποπεράτωσιν τοῦ κτιρίου;⁷. Νὰ λοιπόν που μαθαίνουμε ὅτι τὸ κτίριο ἔχει προχωρήσει ἀρκετά, ἀλλὰ ἀκόμῃ δὲν ἔχει τελειώσει· βρίσκεται ἤδη στὸν δεῦτερο ὅροφο καὶ ἔχει ἀρχίσει νὰ ἀποδίδει κάποια χρήματα, προφανῶς ἀπὸ τὰ ἐνοίκια ὁρισμένων χώρων του.

Τὰ πράγματα, λοιπόν, ἐξελίχθηκαν με αὐτὸν τρόπο. Ἡ Μεγάλῃ Οἰκίᾳ κτίσθηκε καὶ μολονότι υπῆρχαν κάποιες σκέψεις ἐκ μέρους τοῦ Βασιλείου Μελά νὰ χρησιμοποιήσῃ ἓνα μεγάλο διαμέρισμά της ὡς κατοικία ἅμα τῇ ἀφίξει τοῦ στὴν Αθήνα —πράγμα που ἐγένετο τὸ 1877— τελικὰ ὁ Βασίλειος Μελάς ἐγκαταστάθηκε σὲ ἄλλο κτίριο, δικό του, ὅπως εἶπαμε, καὶ ἡ Μεγάλῃ Οἰκίᾳ ἐνοικιάστηκε σὲ διάφορους επαγγελματίες, ἐνῶ ἓνα μεγάλο τμήμα της φαίνεται ὅτι ἀπέτελεσε τὴ Λέσχην τῶν Αθηνῶν.

6. ΕΒΕ, ὅ.π., ἐπιστολὴ τοῦ Β. Μελά τῆς 28ης Φεβρουαρίου 1877 ἀπὸ τὴ Νίκαια τῆς Γαλλίας πρὸς τὸν Δ. Βικέλα στὴν Αθήνα.

7. ΕΒΕ, ὅ.π., ἐπιστολὴ τοῦ Β. Μελά τῆς 24ης Ἰανουαρίου 1879 ἀπὸ Νίκαια τῆς Γαλλίας πρὸς τὸν Δημ. Βικέλα.

Εφεξής τα πράγματα κυλούν ομαλά: το κτίριο είναι πάντα ενοικιασμένο· υπάρχει βοηθητικό προσωπικό για τη συντήρησή του, κάποιοι ενοικιαστές είναι τακτικοί στις υποχρεώσεις τους κάποιοι άλλοι όχι, ό,τι τέλος πάντων περιμένει κανείς κατά την ανέλιξη μιας παρόμοιας επένδυσης. Στην εξέλιξη της κατάστασης αυτής η Μεγάλη Οικία πρέπει εκτός από τα ενοίκια που αποδίδουν τα καταστήματα να χρησιμοποιείται και ως ένα είδος πολιτιστικού κέντρου, όπως μαρτυρεί σχετική είδηση αθηναϊκής εφημερίδας⁸ αλλά και η χρήση της ως Λέσχη προδικάζει.

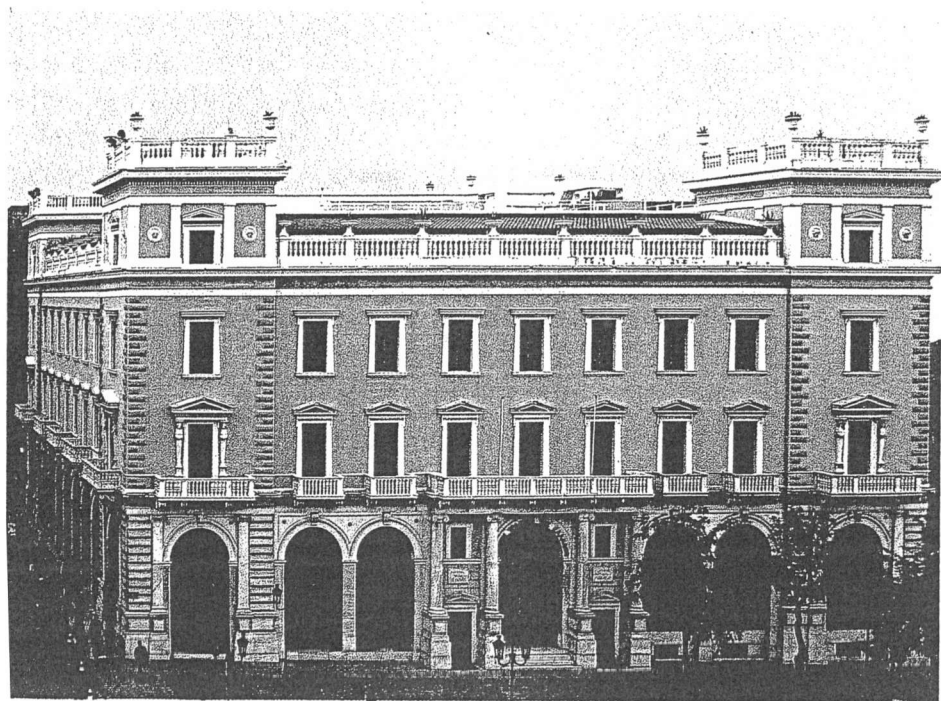
Η νέα κατάσταση, όπως είναι φυσικό, θα δημιουργηθεί όταν μετά από το θάνατο του Βασιλείου Μελά αρχικά (1884) και κυρίως της Τερψιχόρης Μελά (1893) αρχίζει να παίρνει σάρκα και οστά η σύσταση και λειτουργία του Νηπιακού Επιμελητηρίου. Τα εισοδήματα από τα ενοίκια θα αποτελέσουν την πρώτη κρίσιμη οικονομική μάζα και εφεξής θα τροφοδοτούν συνεχώς με χρήματα την κτιριακή πολιτική της Διαχειριστικής Επιτροπής του ΝΕΜ, δηλαδή θα πραγματοποιούν τους σκοπούς του κληροδοτήματος του Βασ. Μελά.

Στην εξέλιξη των πραγμάτων αυτών ενδιαφέρον παρουσιάζει η πρώτη συνεδρίαση της Διαχειριστικής Επιτροπής του ΝΕΜ που έλαβε χώρα στις 20 Νοεμβρίου 1893⁹. Σύμφωνα λοιπόν με το πρακτικό της συνεδρίασης τη στιγμή ακριβώς που ξεκινούν οι δραστηριότητες του ΝΕΜ στο μέγαρο Μελά νοικιάζονται για λογαριασμό του ΝΕΜ 15 διαμερίσματα και 16 μαγαζιά, ενώ τα χρήματα που εισπράττονται από τα ενοίκια αυτά κατατίθενται στον τραπεζίτη Γεώργιο Σκουζέ με τόκο 3% και φαίνεται ότι είναι αρκετά για να τροφοδοτήσουν τις πρώτες επιχειρήσεις του ΝΕΜ¹⁰.

8. Συγκεκριμένα η εφ. *Η Εφημερίς* στο φύλλο της 12ης Ιαν. 1881 (στήλη Ειδήσεις) γράφει: «Τὴν προσεχῇ Πέμπτην λήγει ἡ ἐν τῇ μεγάλῃ οἰκίᾳ τοῦ κ. Β. Μελά Καλλιτεχνικὴ ἔκθεσις. Ἡ τιμὴ τῆς εἰσόδου μένει ὠρισμένη εἰς μίαν νέαν δραχμὴν πρὸς ὄφελος τοῦ Ἑρυθροῦ Σταυροῦ. Ἰκανοὶ μέχρι τοῦδε προσῆλθον καὶ περισσότεροι ἔτι θὰ προσέλθωσιν αὐτὴν τὴν ἑβδομάδα...»

9. ΝΕΜ, Πρακτικά Διαχ. Επιτροπής, τ. 1, σ. 1-9. Στη συνεδρίαση αυτή ο αναπληρωτής του προέδρου Δημ Βικέλα που απουσιάζει στο Παρίσι, Βίκτωρ Α. Μελάς αναφέρει ότι υπάρχουν καθυστερήσεις ενοικίων, εμπορική κρίση στην αγορά και προσθέτει ότι η μεταφορά του Χρηματιστηρίου έβλαψε το Μέγαρο επειδή διάφοροι χρηματιστές που νοίκιαζαν διαμερίσματα του Μεγάρου τα εγκατέλειψαν. Προτείνει διάφορες επισκευές της Οικίας.

10. Βλ. εδώ το τέταρτο κεφάλαιο, όπου τα πρώτα σχολεία που χρηματοδότησε το ΝΕΜ.

Το Μέγαρο Μελά όπως είναι σήμερα

Ωστόσο το κρίσιμο γεγονός που προσδιόρισε την πορεία εξέλιξης του Μεγάρου όσον αφορά τη χρήση του και κατά συνέπεια και την πορεία του Κληροδοτήματος συνέβη τη νύχτα της 10ης Αυγούστου 1897: τη νύχτα αυτή, λοιπόν, από το χαρτοπωλείο του Γερ. Γερασίμου¹¹, δηλαδή από ένα νοικιασμένο κατάστημα στο ισόγειο του μεγάρου, ξεκίνησε μεγάλη πυρκαγιά που κατέστρεψε σχεδόν ολοκληρωτικά το κτίριο. Στη συνεδρία της Διαχειριστικής Επιτροπής που έλαβε χώρα στις 20 Νοεμβρίου 1897 αναφέρεται ότι η ολική αξία της αποτεφρωθείσας Μεγάλης Οικίας ανέρχεται σε 956.349,88 δρχ. και της «πραγματικής ζημίας» σε 790.128,07 δρχ.

Το ευτύχημα για το NEM ήταν ότι το κτίριο είχε ασφαλιστεί σε ελληνική και αγγλική εταιρεία και έτσι αμέσως μετά από την πυρκαγιά αρχίζουν οι διαδικασίες και οι σχετικές ενέργειες με τις ασφαλιστικές εταιρείες προκειμένου να καταβληθούν οι προβλεπόμενες αποζημιώσεις. Οι σχετικές συμβάσεις προέβλεπαν την απαίτηση 350.000 χρυσών φράγκων από την «Εθνική» και άλλων 350.000 χρυσών φράγκων από την αγγλική ασφαλιστική εταιρεία «Ηλιος». Η ανάκριση κατέδειξε ως ένοχο τον Γερ. Γερασίμου που κρατήθηκε στις φυλακές.

Μετά την αποτέφρωση της Οικίας Μελά, η οποία όμως δεν καταστράφηκε ολοκληρωτικά¹², αρχίζουν οι εργασίες αποκατάστασής της που αναλαμβάνει ο μηχανικός Π. Πρωτοπαπαδάκης¹³, παλαιός γνώριμος του

11. Η ανάκριση που ακολούθησε κατέδειξε ως υπαίτιο της πυρκαγιάς αυτόν τον ενοικιαστή ο οποίος κρατήθηκε μάλιστα και στις φυλακές.

12. Από τα Πρακτικά του NEM (τ. 1, σ. 114-115, συνεδρίαση της 19 Δεκ. 1897) φαίνεται ότι τη μεγαλύτερη ζημιά έπαθε το κτίριο από την πλευρά της οδού Αιόλου, δηλαδή η ανατολική πλευρά η οποία κηρύχθηκε ετοιμόρροπη και διατάχθηκε η κατεδάφισή της μέσα σε πέντε μέρες. Τελικά αποφασίστηκαν και εκτελέστηκαν άμεσα εργασίες υποστήλωσης της επικίνδυνης πλευράς με την επίβλεψη του γνωστού μηχανικού Π. Πρωτοπαπαδάκη.

13. Ο Πέτρος Πρωτοπαπαδάκης είναι ο νέος για τον οποίο μερίμνησε ο Δημ. Βικέλας να σπουδάσει στο Παρίσι «ύψηλά μαθηματικά», κατά την έκφρασή του. Σύμφωνα με επιστολή του Βικέλα προς τον θείο του της 14ης Μαρτίου 1879, ο νέος τότε, κρητικής καταγωγής είχε ανάγκη χρημάτων για τις σπουδές του. Τον ενίσχυσε λοιπόν ο Βικέλας αλλά μεσολάβησε και στο θείο του για να συνεισφέρει και αυτός. Πράγματι ο Βασίλειος Μελάς διέθεσε αμέσως 300 φράγκα (ετησίως) για την ενίσχυση του Πρωτοπαπαδάκη. Για όλα αυτά βλ. Αλ. Οικονόμου, *Τρεις άνθρωποι. Συμβολή εις την ιστορίαν του ελληνικού λαού (1780-1935)*. Τόμος δεύτερος Δημήτριος Μ. Βικέλας, Αθήνα 1953, σ. 264-265.

Δ. Βικέλα ο οποίος τον είχε ενισχύσει οικονομικά στις σπουδές του αλλά και είχε μεσολαθήσει στον θείο του Βασίλειο Μελά ώστε να συνεισφέρει και αυτός για τις σπουδές του Πρωτοπαπαδάκη, πράγμα που έγινε το 1879.

Ωστόσο, όπως παρουσιάζονται τα πράγματα μέσα από τα Πρακτικά της Διαχειριστικής Επιτροπής, παράλληλα με τις σύντονες προσπάθειες που αναλαμβάνονται για την αποκατάσταση του κτιρίου και οι οποίες φυσικά έχουν να κάνουν με τις απαιτήσεις-αποζημιώσεις από τις ασφαλιστικές εταιρείες —στις σχετικές ενέργειες έλαβε ενεργό μέρος εκ μέρους του ΝΕΜ ο δικηγόρος Ν. Καλογερόπουλος¹⁴— καθώς και με τη μορφή που θα έπαιρνε το νέο κτίριο, αρχίζει και ένας κύκλος ενεργειών που αφορούν τη μέλλουσα χρήση του κτιρίου.

Συγκεκριμένα έγινε πρόταση από τον υπουργό Παιδείας προς τον Λέοντα Μ. Μελά προκειμένου το νέο κτίριο να υποστεί τέτοιες τροποποιήσεις ώστε να χρησιμοποιηθεί ως Δικαστικό Μέγαρο¹⁵ της πρωτεύουσας (Φαίνεται ότι το πρόβλημα που ανέκαθεν υπήρχε και μερίδα

14. Τελικά οι αποζημιώσεις καταβλήθηκαν και από τις δύο ασφαλιστικές εταιρείες (τουλάχιστον 550.000 φράγκα έλαβε ο πρόεδρος της Διαχειριστικής Επιτροπής Δ. Βικέλας, όπως καταγράφεται στα Πρακτικά του ΝΕΜ (τ. 1, σ. 126-127 της 4 Μαρτίου 1898).

15. Στις 14 Μαρτίου 1898 καταχωρίζεται στα Πρακτικά της Διαχειριστικής Επιτροπής (τ. 1, σ. 128) ότι οι μηχανικοί του Δημοσίου Ισηγόνης, Χάχερ και Καλλίας υπέβαλαν σχέδια για μετατροπή της Μεγάλης Οικίας σε Δικαστικό Μέγαρο. Παράλληλα υπάρχει η πληροφορία ότι η πρόταση περιελάμβανε και το διάστημα ενοικίασης που ήταν 99 έτη, έναντι ετησίου ενοικίου 70.000 δρχ. Χρήσιμες πληροφορίες για την περίπτωση χρήσης του Μεγάρου ως Δικαστικού μεγάρου μας δίνει τελευταία η Λύντια Τρίχα στο βιβλίο της *Δικηγορεῖν ἐν Ἀθήναις... Μιά διαδρομή στον 19ο αιώνα*, Ἀθήνα 2003, σ. 158, 161, 198 (πηγή της η εφ. *Θέμις*). Συγκεκριμένα η συγγραφέας αναφέρει ότι στα τέλη του 1897 έγινε πρόταση από το Δικηγορικό Σύλλογο στην κυβέρνηση Αλεξάνδρου Ζαΐμη για το ζήτημα αυτό, αλλά δεν υπήρξε αποτέλεσμα. Τον επόμενο χρόνο και συγκεκριμένα τον Οκτώβριο 1898 που έγινε κυβερνητικός ανασχηματισμός και ανέλαβε υπουργός Δικαιοσύνης ο Αντώνιος Μομφεράτος το θέμα τέθηκε και πάλι και μάλιστα έγινε δεκτή η πρόταση του Δικηγορικού Συλλόγου και υπογράφηκε σχετική σύμβαση με τη Διαχειριστική Επιτροπή του ΝΕΜ. Ωστόσο η κυβέρνηση άλλαξε και πάλι και μάλιστα πριν να εγκριθεί η σύμβαση από την Βουλή. Η κυβέρνηση Γεωργίου Θεοτόκη και ειδικότερα ο νέος υπουργός Νικόλαος Καραπάυλος έκρινε το κτίριο ακατάλληλο για τη χρήση του ως Δικαστικού Μεγάρου. Εκεί εκλείσε το όλο θέμα.

της κοινής γνώμης πίστευε ότι θα έλυνε ο Βασίλειος Μελάς με τη διαθήκη του εξακολουθούσε να υφίσταται). Ο Α. Μελάς, λοιπόν, που κλήθηκε από τον υπουργό επιφυλάχτηκε να δώσει οριστική απάντηση. Η συζήτηση αυτή φαίνεται ότι συντηρήθηκε έως την αποκατάσταση του κτιρίου που ολοκληρώθηκε το 1900. Πράγματι στη συνεδρίαση της Διαχειριστικής Επιτροπής της 20ής Σεπτεμβρίου 1897 αναφέρεται ότι γίνονται διαπραγματεύσεις για την ενοικίαση της Μεγάλης Οικίας προκειμένου να χρησιμοποιηθεί ως Δικαστικό Μέγαρο ή ως Κατάστημα της Εθνικής Τράπεζας: στα Πρακτικά της 20ής Νοεμβρίου 1897 καταγράφεται η πληροφορία ότι ο Ε. Τσίλερ επεσκέφθηκε τον Βίκτωρα Μελά και του υπέδειξε ότι αν αποτύχουν οι διαπραγματεύσεις με την κυβέρνηση για την χρήση ως Δικαστικού Μεγάρου ενδιαφέρεται η Εθνική Τράπεζα να νοικιάσει επί πολλά χρόνια το κτίριο και να το χρησιμοποιήσει ως κεντρικό κατάστημά της¹⁶.

Ένα χρόνο αργότερα ο Δ. Βικέλας καταθέτει στη Διαχειριστική Επιτροπή ότι έγιναν διαπραγματεύσεις με τον εισαγγελέα Εφετών Καρατζά και τον γενικό γραμματέα του Υπουργείου Δικαιοσύνης Κροκίδα για τη σύνταξη σύμβασης προκειμένου να ενοικαστεί η Μεγάλη Οικία για Δικαστικό Μέγαρο¹⁷. Εξάλλου στη συνεδρίαση της 30ής Ιανουαρίου 1899 αναφέρεται ότι από 20-12-1898 έχει υποβληθεί η επιστολή για τη μετατροπή της Οικίας σε Δικαστικό Μέγαρο. Ο Δ. Βικέλας ανακοινώνει στη Διαχειριστική Επιτροπή του ΝΕΜ ότι υπέβαλε προς το Υπουργείο Δικαιοσύνης έκθεση και τα σχετικά σχεδιαγράμματα του μηχανικού Πρωτοπαπαδάκη, όπου εκτίθενται λεπτομερώς οι μετατροπές που προτείνονται προκειμένου το κτίριο να ανταποκριθεί στις ανάγκες της δικαστικής λειτουργίας, γίνεται

16. Νά λοιπόν που μια παλιά προοπτική εκπληρώθηκε προς τα τέλη του 20ού αι. αφού όπως γνωρίζουμε το κτίριο είναι τώρα νοικιασμένο από την Εθνική Τράπεζα.

17. ΝΕΜ, Πρακτικά Διαχ. Επιτροπής, τ. 1, σ. 139, συνεδρία της 23 Νοεμ. 1898. Οι όροι της προκαταρκτικής σύμβασης προέβλεπαν ενοικίαση διάρκειας 50 ετών, με δικαίωμα να ακυρώσει τη σύμβαση η Διαχειριστική Επιτροπή μετά είκοσι πέντε χρόνια, ετήσιο ενοίκιο 52.500 δρχ., τα διάφορα έξοδα και οι φόροι να βαρύνουν το Δημόσιο, τα έξοδα επισκευών που προέρχονται από τη χρήση να βαρύνουν την Διαχειριστική Επιτροπή καθώς και διάφορες άλλες λεπτομέρειες σχετικά με την αποκατάσταση του κτιρίου που προβλέπεται να παραδοθεί για χρήση μέσα σε μια τριετία. Φυσικά όλοι αυτοί οι όροι έπρεπε να τεθούν υπόψη του ελληνικού κοινοβουλίου.

μάλιστα αναφορά ότι πρέπει να δημιουργηθούν 5 μεγάλες αίθουσες, όπου θα ασκείται το δικαστικό έργο (στα Πρακτικά υπάρχει αναλυτική έκθεση 8 1/2 σελίδων για το ζήτημα αυτό).

Ωστόσο κάποια στιγμή η ιδέα του Δικαστικού Μεγάρου εγκαταλείπεται αφού στις 2 Δεκ. 1899 ψηφίστηκε η μεταξύ κυβερνήσεως (Υπουργείου Εσωτερικών) και Διαχειριστικής επιτροπής του Ν.Ε.Μ. σύμβαση για την ενοικίαση της Μεγάλης Οικίας για 50 χρόνια προκειμένου να χρησιμοποιηθεί ως Ταχυδρομικό, Τηλεγραφικό και Τηλεφωνικό Μέγαρο¹⁸ φαίνεται όμως ότι τελικά η συμφωνία έγινε για 30 έτη¹⁹.

Στις 10 Δεκ. 1899 ο πρόεδρος του Ν.Ε.Μ. υποβάλει στη Διαχειριστική Επιτροπή την επιστολή του μηχανικού Πρωτοπαπαδάκη με προϋπολογισμό της δαπάνης για την ανοικοδόμηση της Μεγάλης Οικίας και την μετατροπή της σε Ταχυδρομικό Μέγαρο: το κόστος του έργου υπολογίζεται σε 650.000 δρχ.. Σύμφωνα με άλλη έκθεση του Πρωτοπαπαδάκη η Μεγάλη Οικία θα ήταν έτοιμη να χρησιμοποιηθεί ως Ταχυδρομικό Μέγαρο την 1η Δεκεμβρίου 1901. Πάντως, όπως είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε, ήδη στις 21 Φεβρουαρίου 1902 η Μεγάλη Οικία αναφέρεται ως Ταχυδρομικό Μέγαρο. Εφεξής οι πληροφορίες για το κτίριο έχουν φυσικά άμεση συνάφεια με τη λειτουργία του ως Κεντρικό Ταχυδρομείο.

Η Διαχειριστική Επιτροπή εν τω μεταξύ έχει αποφασίσει την 1η Αυγούστου 1901 μετά από πρόταση του Δημητρίου Βικέλα να τοποθετήσει στην είσοδο του Μεγάρου αναμνηστική πλάκα με ανάγλυφη την κεφαλή του Βασιλείου Μελά και με κατάλληλη επιγραφή. Το έργο ανέλαβε να εκπονήσει ο γνωστός γλύπτης Γεώργιος Βρούτος έναντι 1000 δρχ. «ας έζητησεν ούτος»²⁰.

18. Βλ. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, σ. 169 (11 Μαρτ. 1899), όπου το κείμενο της συμφωνίας. Πιερσισότερες πληροφορίες για τα προβλήματα που κατά καιρούς δημιουργούνται στο κτίριο, οι οποίες άλλωστε έχουν σχέση με πολιτικές και στρατιωτικές περιπέτειες που πλήττουν κατά καιρούς την πόλη της Αθήνας μπορεί να βρει ο ενδιαφερόμενος στα Πρακτικά της Διαχειριστικής Επιτροπής του ΝΕΜ και συγκεκριμένα στον τ. 1 και στις σελ. 149, 172, 187, 188, 189, 191, 227, 240, 241, 243 (για το διάστημα μεταξύ 1899-1902).

19. Αυτό συνάγεται από μεταγενέστερη συνεδρία της 2ας Ιουλίου 1929: βλ. εδώ και σημ. 15.

20. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, σ. 227 (απόφαση της 1ης Αυγ. 1901). Ο ίδιος γλύπτης είχε φιλοτεχνήσει και την προτομή του Β. Μελά που βρίσκεται πάνω στον τάφο του.

Στη συνέχεια οι πληροφορίες που έχουν σχέση με το κτίριο αναφέρονται φυσικά στα προβλήματα και τις ανάγκες που δημιουργούνται από τη χρήση του ως Δικαστικού Μεγάρου με σοβαρότερη την περίπτωση του 1909 όταν ο Κ. Μαρίνος, Γενικός Διευθυντής των «Ταχυδρομίων και Τηλεγραφίων» κατέθεσε αίτημα για την προσθήκη ενός ορόφου στο Μέγαρο²¹. Μάλιστα γίνεται και η ανάθεση του έργου στον αρχιτέκτονα Φίλιππο Οικονόμου προκειμένου αυτός να εκπονήσει τα σχέδια και τον αντίστοιχο προϋπολογισμό.

Η πρόταση αυτή αρχικά συναντά την έντονη αντίδραση και την άρνηση του Ν.Ε.Μ. αλλά και του μηχανικού Πέτρου Πρωτοπαπαδάκη²². Ωστόσο, όπως είναι γνωστό τρίτος όροφος τελικά προστέθηκε αρκετά αργότερα στο κτίριο, μάλιστα στα Πρακτικά έχουν κατατεθεί οξείες διαμαρτυρίες για την προσθήκη αυτή που δίνουν την εντύπωση ότι η πράξη αυτή ήταν τελικά προϊόν αυθαιρεσίας²³.

Έτσι λοιπόν θα φθάσουμε κοντά στη λήξη της 30τούς σύμβασης της κρατικής μίσθωσης του κτιρίου, το οποίο κρίνεται απολύτως αναγκαίο για τις ανάγκες της Ταχυδρομικής και Τηλεφωνικής υπηρεσίας αφού τον Ιούλιο του 1929 ο αντιπρόσωπος του Υπουργείου Συγκοινωνιών (της Γ. Διευθύνσεως Τ.Τ.Τ.) κ. Λαρισσινός προσκομίζει στο ΝΕΜ τη νέα εικοσαετή σύμβαση μετά του Δημοσίου για τη μίσθωση του Μεγάρου από τις υπηρεσίες των Τ.Τ.Τ. μονογραφημένη από τον υπουργό της «Συγκοινωνίας» κ. Γονατά και τον Υφυπουργό Οικονομικών κ. Δεληγιάννη²⁴. Στις 8 Φεβρ. 1933 εξάλλου το Δημόσιο ζητά τη συγκατάθεση του ΝΕΜ προκειμένου να γίνουν διαρρυθμίσεις στο Μέγαρο ώστε να εγκατασταθεί το υπεραστικό τηλεφωνικό κέντρο²⁵, πράγμα που πρέπει να πραγματοποιήθηκε.

21. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, συνεδρία της 2 Νοεμβρίου 1909.

22. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, συνεδρία 10ης Απριλίου 1910.

23. Βλ. ΝΕΜ, Πρακτικά, συνεδρίες 28ης Ιανουαρίου, 2ας Φεβρουαρίου και 18ης Μαρτίου 1927.

24. ΝΕΜ, Πρακτικά, συνεδρία της 2ας Ιουλίου 1929, ενώ η συνεδρία της 8ης Φεβρ. 1933, μας πληροφορεί ότι το Υπουργείο Συγκοινωνιών ζήτησε τη χρονιά εκείνη τη συγκατάθεση του ΝΕΜ ώστε να γίνουν διαρρυθμίσεις στο χώρο του κτιρίου προκειμένου να εγκατασταθεί το Υπεραστικό Τηλεφωνικό Κέντρο.

25. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 2, συνεδρία 8ης Φεβρ. 1933.

Φθάνουμε έτσι στο Δεκέμβριο του 1940, δηλαδή δύο μήνες περίπου μετά την έκρηξη του Ελληνοϊταλικού πολέμου, όταν ο πρόεδρος του ΝΕΜ ανακοινώνει στη Διαχειριστική Επιτροπή έγγραφο του Υπουργείου Συγκοινωνιών (Διεύθυνση Τ.Τ.Τ.) με το οποίο ο υπουργός ζητεί από το ΝΕΜ να παραχωρήσει το διαμέρισμα όπου βρίσκονται τα γραφεία του Κληροδοτήματος (στο 6^ο όροφο του Μεγάρου) για να εγκατασταθεί η Υπηρεσία Λογοκρισίας όσο διαρκεί ο πόλεμος, πράγμα τελικά που γίνεται αποδεκτό, καθώς μάλιστα η χώρα βρισκόταν σε εμπόλεμη κατάσταση. Μετά από την εξέλιξη αυτή το ΝΕΜ βρίσκεται στην ανάγκη να μετακομίσει από το κτίριό του και έτσι ενοικιάζει γραφεία στο ακίνητο που βρισκόταν στην οδό Θεμιστοκλέους 70 έναντι ετησίου ενοικίου 50 δρχ.²⁶ Εκτός όμως από την

26. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 2, σ. 247, συνεδρία της 9ης Δεκ. 1940. Το σχετικό έγγραφο αναφέρει τα εξής:

« 8 Δεκεμβρίου 1940

Τὸ Ὑπουργεῖο Συγκοινωνίας

Πρὸς τὸ ΝΕΜ Ἐνταῦθα Μέγαρον Τ.Τ.Τ.

Ἐχομεν τὴν τιμὴν νὰ γνωρίσωμεν ὑμῖν ὅτι ἀναπότρεπτος ὑπηρεσιακὴ ἀνάγκη ἐπιβάλλει τὴν ἐγκατάστασιν ὑπηρεσίας λογοκρισίας εἰς τὸν χώρον κείμενον παρὰ τὸν χώρον ὃν ἐν τῷ ἐνταῦθα Μεγάλῳ Τ.Τ.Τ. κατέχει ἡ ὑπηρεσία τοῦ Τηλεφ. Κέντρου. Ἐπειδὴ τοιοῦτος χώρος δὲν ὑπάρχει διαθέσιμος παρακαλοῦμεν ὑμᾶς ὅπως στέρξητε ἐκτιμῶντες κατ' ἀξίαν τὴν ἀνάγκην νὰ παραχωρηθῇ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον καὶ μέχρι λήξεως τοῦ πολέμου τὸ ἐν τῷ Μεγάλῳ διαμέρισμα ἐν ᾧ τὰ γραφεῖον τοῦ ὑπὸ τὴν Προεδρίαν ὑμῶν Νηπιακοῦ Ἐπιμελητηρίου.

Ὁ Ὑφυπουργὸς

Σ. Πολυζωγόπουλος»

Ας σημειώσουμε εδώ την πληροφορία ότι η επιστροφή του ΝΕΜ στο Μέγαρο Μελά έγινε την 1η Απριλίου 1945 όταν έγινε δεκτή από το Υπουργείο ΤΤΤ η σχετική αίτηση της Διαχειριστικής Επιτροπής. Βέβαια, όπως επισημαίνεται στη συνεδρίαση της 25ης Απριλίου 1945, το παραχωρηθέν γραφείο δεν είχε καμιά σχέση με εκείνο που κατείχε το ΝΕΜ μέχρι την στιγμή που αναγκάστηκε να εγκαταλείψει το κτίριο. Ωστόσο κρίνεται σκόπιμο να επανέλθει στο μικρό και κατεστραμμένο γραφείο του ισογείου προκειμένου να μην πληρώνει ενοίκια (βλ. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 2, σ. 296).

Υπηρεσία Λογοκρισίας εγκαταστάθηκαν στο 8^ο όροφο και άλλες στρατιωτικές υπηρεσίες καθώς και η Αγγλική Υπηρεσία Διαβιβάσεων.

Το Μέγαρο Μελά λειτουργεί ως Κεντρικό Ταχυδρομείο και παράλληλα εξασφαλίζει τις ανάγκες ορισμένων υπηρεσιών συναφών προς την κύρια χρήση του που δημιουργούνται εξαιτίας του Πολέμου. Έτσι φαίνεται ότι πορεύεται ως την εγκατάσταση των αρχών Κατοχής στην Αθήνα. Η λειτουργία του ΝΕΜ δεν ανακόπτεται κατά τη διάρκεια της Κατοχής ούτε φυσικά το κτίριο αλλάζει χρήση. Γι' αυτό αποφασίζεται να γίνουν εργασίες αποκατάστασης ορισμένων βλαβών που έπαθε το κτίριο από την εγκατάσταση των ελληνικών και αγγλικών στρατιωτικών υπηρεσιών, οι οποίες —καθώς σημειώνεται— είχαν οργανώσει μέσα στο κτίριο ακόμα και μαγειρείο για τη σίτισή τους²⁷. Τα Πρακτικά της Διαχειριστικής Επιτροπής ωστόσο μας πληροφορούν ότι οι επισκευές²⁸ αυτές θα πραγματοποιηθούν κατόπιν, μετά από απαίτηση των γερμανικών αρχών, ενώ από τις ίδιες συνεδριάσεις είμαστε σε θέση να πληροφορηθούμε ότι ήδη μέσα στο κτίριο έχουν εγκατασταθεί γερμανικές υπηρεσίες.

Το ίδιο ζήτημα θα απασχολήσει και στη συνέχεια του παράγοντες του Κληροδοτήματος καθώς αναγκάζονται να συναινέσουν σε επισκευές που έγιναν στα κατεχόμενα από τους Γερμανούς διαμερίσματα του Μεγάρου και ύστερα από εντολές των Αρχών Κατοχής. Εξάλλου τον Νοέμβριο του 1942 ο πρόεδρος της Διαχειριστικής Επιτροπής ανακοινώνει στα άλλα μέλη έγγραφο του Γερμανικού Φρουραρχείου που απαιτεί την εκκένωση των νοικιασμένων καταστημάτων του Μεγάρου που βρίσκονται επί της οδού Αιόλου 8, απαίτηση που έπρεπε να εκτελεσθεί μέχρι την 26η Νοεμ. 1942²⁹. Με άλλα λόγια το ΝΕΜ καλείται να κοινοποιήσει στους καταστηματάρχες τη διαταγή των γερμανικών αρχών. Παράλληλα γίνεται γνωστό ότι οι μαγαζάτορες αυτοί παρακαλούν τη διοίκηση του ΝΕΜ να τους επιτρέψει την

27. Βλ. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 2, συνεδρίες 25ης Ιουλίου και 9ης Οκτωβρίου 1941

28. Τα Πρακτικά του ΝΕΜ (τ. 2, σ. 261, συνεδρία της 9ης Οκτωβρίου 1941) μας πληροφορούν ότι οι βλάβες στο κτίριο προήλθαν από θραύσματα αντιαεροπορικών βλημάτων, από την έκρηξη στον Πειραιά και παράλληλα από την άνοδο στην ταράτσα του Γερμανών στρατιωτών που έκαναν ηλιοθεραπεία. Όπως αναφέρεται στο έγγραφο, ο Έλληνας διευθυντής του Ταχυδρομείου, φοβάται να εμποδίσει την άνοδο των Γερμανών στρατιωτών «τών διαβιούντων εν τῷ Μεγάρῳ».

29. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 2, συνεδρίες 19ης Μαρτίου και 7ης Νοεμβρίου 1942).

επανεγκατάσταση των επιτηδευμάτων τους στα καταστήματα αυτά «ἅμα τῇ λύσει τῆς ἐπιτάξεως».

Μία σημαντική εξέλιξη εξάλλου στη χρήση του Μεγάρου που σταδιακά περνά σχεδόν ολοκληρωτικά στην κατοχή των αρχών κατοχής έχουμε από τον Αύγουστο του 1943, όταν ο πρόεδρος ανακοινώνει στη Διαχ. Επιτροπή του ΝΕΜ ότι από της πρωίας της 29ης Ιουλίου 1943, κατόπιν διαταγής των Γερμανικών Αρχών Κατοχής, το Μέγαρο Μελά άρχισε να εκκενώνεται από όλες τις εστεγασμένες σ' αυτό ελληνικές υπηρεσίες, «τῶν μὴ προσφερόντων ἐν γένει ἄμεσον ὑπηρεσίαν πρὸς τὰς Ἀρχὰς Κατοχῆς»³⁰. Αποτέλεσμα της εκκένωσης αυτής ήταν να πάθει το κτίριο εκτεταμένες φθορές.

Η λύση της επίταξης του Μεγάρου θα πραγματοποιηθεί στις 3 Ιουλίου 1944³¹, το οποίο αποδίδεται και πάλι στις υπηρεσίες των Τ.Τ.Τ. Έτσι το συνολικό διάστημα που το κτίριο παρέμεινε επιταγμένο ήταν 9 μήνες και 11 ημέρες (1η Αυγ. 1943 - 11η Μαΐου 1944). Μετά από λίγες μέρες (25 Μαΐου 1944) αποδόθηκαν και τα καταστήματα στους παλιούς καταστηματάρχες, οι οποίοι αναλαμβάνουν την υποχρέωση να καταβάλλουν και τα ενοίκια για όσο καιρό το κτίριο παρέμεινε επιταγμένο, ενώ θα επισκευάσουν, με έξοδά τους, και όλες τις ζημιές των καταστημάτων. Φυσικά με τον πληθωρισμό που εν τω μεταξύ κάλπαζε με ιλιγγιώδη ρυθμό κρίνεται απαραίτητη και η αναπροσαρμογή των ενοικίων τόσο του Μεγάρου ως Κεντρικού Ταχυδρομικού Κτιρίου (το ενοίκιο αυξάνεται κατά το 2700πλάσιο) όσο και των καταστημάτων (το ενοίκιο αυξάνεται κατά το 3000πλάσιο) ενώ η αποκατάσταση των φθορών που έχει υποστεί το κτίριο ανέρχεται, σύμφωνα με τον προϋπολογισμό του μηχανικού, σε 2.400.000.000 δρχ.

Θα ακολουθήσει ο καταστρεπτικός Εμφύλιος Πόλεμος και το Μέγαρο Μελά θα γνωρίσει και αυτό τις συνέπειές του, καθώς οι σχετικές πληροφορίες αναφέρουν ότι στο Μέγαρο ήταν στρατωνισμένη αγγλική φρουρά στον τρίτο όροφο του κτιρίου, από την 12η Οκτωβρίου 1944 έως την 25η Ιανουαρίου 1945, προφανώς συμμετέχοντας στις μάχες εναντίον των δυνάμεων του ΕΛΑΣ³². Από την ίδια συνεδρίαση έχουμε την πληροφορία ότι

30. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 2, συνεδρία της 11ης Αυγούστου 1943.

31. Βλ. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 2, σ. 228-229.

32. Βλ. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 2, συνεδρία της 21ης Μαρτίου 1945.

η Επιτροπή ανέθεσε στον πρόεδρό της να ζητήσει από το Γενικό Επιτελείο Στρατού να μεριμνήσει για τη συμπεριφορά των ελληνικών στρατιωτικών σχηματισμών (λόχοι διαβιβάσεων κ.λπ.) έναντι του κτιρίου επειδή «επιφέρουν πλείστας όσας φθοράς καὶ ζημίας εἰς αὐτό»³³.

Έτσι φθάνουμε στον Απρίλιο του 1945 όταν, στην Αθήνα τουλάχιστον, οι μάχες έχουν καταπάψει, το κτίριο βρίσκεται σε άθλια κατάσταση και η Διαχειριστική Επιτροπή του ΝΕΜ καταγίνεται με τη σύνταξη³⁴ αναλυτικών προϋπολογισμών των δαπανών που πρέπει να γίνουν προκειμένου να αποκατασταθούν οι ζημιές που προξένησαν τα γερμανικά στρατεύματα κατοχής, οι αντιστασιακές οργανώσεις και βέβαια οι μάχες κατά τη διάρκεια του Εμφυλίου πολέμου στο Μέγαρο. Στη συνεδρίαση της 14ης Φεβρουαρίου 1946 αποφασίζεται και πάλι να γίνουν επισκευές στο Μέγαρο, προκειμένου να αποκατασταθούν οι φθορές που είχε αυτό υποστεί κατά τη διάρκεια του πολέμου, της κατοχής και των εμφυλίων συγκρούσεων της Αθήνας. Το ποσόν που πρέπει να διατεθεί ανέρχεται σε 140.000 δρχ., από τις οποίες το Δημόσιο θα καταβάλει τις μισές και το ΝΕΜ τις υπόλοιπες³⁵.

Έκτοτε μπορούμε να πούμε ότι το Μέγαρο και πάλι ως κεντρική Ταχυδρομική Υπηρεσία θα γνωρίσει ομαλή πορεία, γεγονός που θα έχει φυσικά αντίκτυπο και στην ομαλή λειτουργία του Κληροδοτήματος. Το κράτος θα εγκαταλείψει το Μέγαρο το 1973 και το κτίριο θα παραμείνει ανενεργό ως το 1979, όταν η Εθνική Τράπεζα μετά από επίμονες προσπάθειες του τότε προέδρου του ΝΕΜ Γεωργίου Β. Μελά θα μισθώσει το ακίνητο για τη στέγαση κεντρικών υπηρεσιών της αφού προηγουμένως —και με τη γενναία συμβολή του ΝΕΜ³⁶— θα προβεί σε μία εντυπωσιακή αποκατάσταση του κτιρίου η οποία θα το αναδείξει σε όλη τη μεγαλοπρέπειά του και θα του δώσει τη δυνατότητα να εξακολουθήσει να τροφοδοτεί τις οικονομικές ανάγκες του ΝΕΜ για τη συνέχιση του πολύτιμου έργου του.

33. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 2, σ. 291-294.

34. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 2, συνεδρία της 25ης Απριλίου 1945.

35. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 2, σ. 306-308.

36. Βλ. Το Μέγαρο κηρύχτηκε διατηρητέο από το Υπουργείο Πολιτισμού το 1974· πληροφορίες για όλα αυτά βλ. *Νηπιακόν Επιμελητήριον Μελά*, Αθήνα 2002, σ. 13.

Β' Και κάποια οικονομικά στοιχεία

Μολονότι, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, το αρχείο του ΝΕΜ για τα χρόνια ως το 1937 έχει καταστραφεί με απόφαση της Διαχειριστικής Επιτροπής του, θα προσπαθήσουμε να ανασυγκροτήσουμε, όσο γίνεται την οικονομική διαχείρισή του, με άλλα λόγια να δώσουμε σε γενικές γραμμές μια εικόνα για τη ροή των χρημάτων που διατέθηκαν για την ίδρυση σχολικών κτιρίων. Φυσικά όλα αυτά θα αποκτούσαν, κατά τη γνώμη μας, ουσιαστική σημασία ως προς την οικονομική τους αποτίμηση στην περίπτωση που θα μπορούσαν να συγκριθούν με τα αντίστοιχα ποσά που το ελληνικό κράτος επένδυε στην ίδρυση σχολικών κτιρίων. Το πράγμα αυτό είναι σχεδόν αδύνατο αλλά και ανέφικτο να γίνει και για άλλους λόγους αλλά και επειδή κατά τα πρώτα χρόνια της δράσης του ΝΕΜ που κυρίως μας ενδιαφέρουν, η πολιτική του αναπτύσσεται κατά βάση σε περιοχές εκτός του ελλαδικού κράτους, δηλαδή σε περιοχές που δεν είναι δυνατόν να αναπτύσσεται η ελληνική πολιτική για την ίδρυση σχολικών κτιρίων και επομένως οι ενδεχόμενες αντιστοιχίσεις και οι συγκρίσεις δεν προσφέρουν τίποτε το ουσιαστικό.

Ωστόσο, επειδή έχουμε να κάνουμε με διάθεση κεφαλαίων, κρίνουμε σκόπιμο να παραθέσουμε ορισμένα μεγέθη τα οποία περισσότερο σκιαγραφούν παρά διατυπώνουν το πρόβλημα, με άλλα λόγια έχουν περισσότερο περιγραφικό παρά οικονομικό χαρακτήρα και με αυτή την ιδιότητα πρέπει να αντιμετωπισθούν και από τον αναγνώστη αυτής της μελέτης.

Από τα Πρακτικά της Διαχειριστικής Επιτροπής του ΝΕΜ είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε ότι το πρώτο κεφάλαιο που το Κληροδότημα είχε στη διάθεσή του το 6^ο εξάμηνο του 1894 όταν αρχίζει στην ουσία τη δράση του και το οποίο θα καλύψει δραστηριότητες ενός έτους (1.6.1894 - 31.5.1895) ανέρχεται στο ποσόν των 25.956,80 δρχ.³⁷ Φυσικά αυτό προέρχεται από την

37. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, συνεδριάσεις 10 Ιαν. 1894, 12. Απρ. 1894, 10 Μαΐου 1894). Το κεφάλαιο αυτό άρχισε να σχηματίζεται με την ενεργοποίηση των όρων της διαθήκης, δηλαδή

πρώτη απόδοση του Μεγάρου δηλαδή από την ενοικίαση καταστημάτων και κατοικιών του Μεγάρου Μελά³⁸.

Με αυτά τα χρήματα και όσα εν τω μεταξύ αποφέρουν τα ενοίκια θα αρχίσει το ΝΕΜ τη δράση του η οποία φυσικά θα γνωρίσει ως προς το σκέλος των οικονομικών τις δυσκολίες που θα προκαλέσει η πυρκαγιά του 1897 και η προσπάθεια επανόρθωσης και επαναφοράς του κληροδοτήματος στην πρωταρχική του κατάσταση. Πάντως οι πληροφορίες που έχουμε από την πρώτη αυτή περίοδο είναι ότι το ΝΕΜ για την ανέγερση των πέντε πρώτων Δημοτικών σχολείων (Μαρούσι, Χασιά, Λίμνη Εύβοιας, Αμπελάκια Σαλαμίνας, Πειραιά και Αγιά Θεσσαλίας) διέθεσε 91.494, 5 δρχ.³⁹. Δηλαδή το κόστος του κάθε σχολείου κατά μέσον όρο σε ~~18.300~~ δρχ. Φυσικά το κόστος, όπως γνωρίζουμε είναι μικρότερο, αλλά εδώ συμπεριλαμβάνονται και άλλα έξοδα, όπως λ.χ. οδοπορικά μελών του ΝΕΜ, αμοιβές μηχανικών ΝΕΜ που δεν συνυπολογίζονται στο καθαρό ποσό που απαιτείται και διατίθεται για την ανέγερση κάθε σχολικού κτιρίου, πράγμα φυσικά που ισχύει κάθε φορά που εμπλέκεται το ΝΕΜ σε παρόμοια διαδικασία.

Εφεξής, και αυτό μπορούμε να τοποθετήσουμε με ακρίβεια στις αρχές του 1902 και έως το 1930, το ΝΕΜ θα αποκτήσει πέραν των ενοικίων των εξωτερικών καταστημάτων το σταθερό ποσόν των 38.000 δρχ. ετησίως που αποδίδει η μίσθωση του κτιρίου στο ελληνικό κράτος που χρησιμοποιεί το Μέγαρο ως Κεντρικό Ταχυδρομείο της πρωτεύουσας⁴⁰. Φυσικά, εκτός από τα ποσά που διατίθενται για την ίδρυση σχολικών κτιρίων το ΝΕΜ πρέπει πάντα να αποζημιώνει τα μέλη της τριμελούς Διαχειριστικής Επιτροπής του,

μετά το θάνατο της Τερψιχόρης Μελά και προέρχεται από κεφάλαια προερχόμενα από ενοίκια μαγαζιών της Μεγάλης Οικίας που κατατέθηκαν στον τραπεζίτη Γ. Σκουζέ. Από το ποσό αυτό κατακρατείται το 5% προκειμένου να δημιουργηθεί αποθεματικό.

38. Μια εικόνα της ενοικίασης των χώρων του Μεγάρου μπορεί να έχει ο αναγνώστης από το Παράρτημα του κεφαλαίου αυτού όπου η κατάσταση ενοικίων το Νοέμβριο του 1893.

39. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, συνεδρία της 14ης Μαρτίου 1902.

40. Φυσικά το ενοίκιο αυτό δεν μένει ανεπηρέαστο από τις μεγάλες νομισματικές διακυμάνσεις: έτσι γνωρίζουμε ότι από 1ης Ιαν. 1927 εγκρίθηκε αύξηση ενοικίου και το ενοίκιο ανέρχεται στο ποσό των 532.000 δρχ. ετησίως. Φυσικά και τα αντίστοιχα ποσά που διατίθενται για την ανέγερση σχολικών κτιρίων αυξάνονται κατακόρυφα: το 1929-30 προβλέπονται 850.000 δρχ. για την αποπεράτωση, κατασκευή και συντήρηση διδακτηρίων (ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 2, σ. 90-92). Το επόμενο έτος 1930-31 το ποσό αυξάνεται σε 950.000 δρχ.

τους μηχανικούς που χρησιμοποιεί κατά καιρούς, τους νομικούς συμβούλους, και φυσικά να προβαίνει και σε επισκευές των καταστημάτων όταν αυτό απαιτούσαν οι ανάγκες των μισθώσεων. Φυσικά με τη σταθερή βάση των ετησίων εισοδημάτων 60.000 δρχ. περίπου για το διάστημα ως τους Βαλκανικούς πολέμους μπορεί να υπολογίσει κανείς τα ποσά που διατέθηκαν από το Κληροδότημα, μολονότι πρέπει να συνυπολογισθούν οι νομισματικές διακυμάνσεις που είναι μέσα στο διάστημα της πρώτης 30ετίας του ΝΕΜ και πολλές και ισχυρές⁴¹.

Πέρα ωστόσο από αυτή τη γενική αποτίμηση από τα πρακτικά αναδύονται κάθε τόσο διάφορα ποσά που σηματοδοτούν την ροή χρημάτων προς τα ανεγειρόμενα σχολεία και τους ρυθμούς με τους οποίους διατίθενται. Έτσι γνωρίζουμε ότι για το έτος 1907-1908 το διαθέσιμο ποσό για το σκοπό της ίδρυσης σχολείων ανέρχεται σε 123.063, 55 δρχ.⁴² Το ποσό αυτό, όπως προκύπτει από την ανάγνωση των στοιχείων των Πρακτικών, δεν είναι ετήσια απόδοση των ενοικίων αλλά αναλύεται ως εξής: καθαρή πρόσδοδος του οικονομικού έτους έτους 1907-1908: 54.790,90 δρχ.⁴³ για την ανέγερση σχολικών κτιρίων είναι επιπλέον διαθέσιμο και το ποσό των 47.195 δρχ. (υπόλοιπο του έτους 1906-1907)· για την ανέγερση νηπιαγωγείων δαπανήθηκαν εντός του έτους 1907-1908 συνολικά 75.868,55 δρχ. που καλύφθηκαν όμως από τα έσοδα του έτους 1904-1905 που δεν είχαν

41. Χαρακτηριστικό προς αυτήν την κατεύθυνση είναι το στοιχείο που αποδεδειγμένη η πρώτη επίσημη εμφάνιση οικονομικών μεγεθών εκ μέρους του ΝΕΜ το 1935 όταν το σύνολο του ποσού που υπολογίζουν οι αρμόδιοι του ΝΕΜ ότι διατέθηκαν από την αρχή της δράσης του ΝΕΜ και έως το 1934 ανέρχεται σε 36.000.000 «είς σημερινάς δραχμάς». Φυσικά έχουν γίνει οι απαραίτητες νομισματικές προσαρμογές επειδή το ποσό αυτό με βάση τα ετήσια έσοδα του ΝΕΜ από τα ενοίκια δεν είναι δυνατόν με κανένα τρόπο να προκύψει. Βλ. *Πεντηκονταετηρίς Νηπιακού Επιμελητηρίου Μελά*, Αθήναι 1935.

Μία πενταετία ενωρίτερα και συγκεκριμένα έως το έτος 1930 και από την αρχή λειτουργίας του ΝΕΜ είχαν δαπανηθεί 22.347.487, 42 δρχ. για την ανέγερση σχολείων και για τη λειτουργία του Ιδρύματος (ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 2, σ. 101-103, συνεδρία 20ής Μαΐου 1930).

42. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, σ. 326-329, συνεδρία 10ης Οκτωβρίου 1907. Θα ακολουθήσουν εκροές χρημάτων στα σχολεία και έτσι στις αρχές του 1908 υπάρχει ποσό για διάθεση 67.089, 55 δρχ. (συνεδρία 15ης Ιαν. 1908).

43. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, συνεδρία 23ης Ιουλ. 1908.

χρησιμοποιηθεί τη χρονιά είσπραξής τους. Από τις προσόδους του έτους 1905-1906 υπήρχαν 56.884,16 και από τις προσόδους του έτους 1906-1907 56.884,16 δρχ. 12.399,23.

Τα πράγματα συνεχίζονται περίπου έτσι και το επόμενο οικονομικό έτος για το οποίο διαθέτουμε στοιχεία. Συγκεκριμένα για το έτος 1909-1910 η καθαρή πρόσδοδος ανέρχεται σε 52.472, 10 δρχ. στις οποίες πρέπει να προστεθούν 54.067,98 δρχ. από το έτος 1908-1909 και άλλες 35.252, 65 από το έτος 1907-1908, δηλαδή ένα σύνολο 141.792, 73 δρχ.⁴⁴

Αυτά τα ποσά μας δίνουν μια πρώτη εικόνα της κίνησης κεφαλαίων, η οποία βέβαια δεν είναι σταθερή επειδή σταθερή δεν είναι η πρόσδοδος των εργασιών και η συνακόλουθη ροή χρημάτων. Ωστόσο πρέπει να τονισθεί ότι τα έσοδα του ΝΕΜ αυξάνονται σταθερά και τούτο φυσικά προκύπτει από την αύξηση των ενοικίων καθώς, όπως έχουμε την ευκαιρία να διαπιστώσουμε από το δημοσιευμένο στο Παράρτημα έγγραφο τα ενοικιαστήρια είναι σχεδόν πάντα για ένα χρόνο και φυσικά το ενοίκιο αναπροσαρμόζεται⁴⁵.

Όπως είπαμε το 1916 το ελληνικό κράτος επιχειρεί να ελέγξει τα οικονομικά του Επιμελητηρίου και ζητά αναλυτική κατάσταση των οικονομικών. Από την απάντηση του ΝΕΜ έχουμε την δυνατότητα να σχηματίσουμε και πάλι μια εικόνα των οικονομικών δυνατοτήτων ή καλύτερα των περιουσιακών στοιχείων του.

Στην απάντησή του λοιπόν το ΝΕΜ αναφέρει⁴⁶ ότι διαθέτει:

Το Μέγαρο Μελά (του οποίου την αξία δεν μπορεί να προσδιορίσει τη συγκεκριμένη στιγμή) το οποίο ετησίως αποφέρει πρόσοδο 63.200 δρχ.

Το ΝΕΜ διαθέτει στην ΕΤΕ «εκ κρατήσεων» 44.216, 27 δρχ.: πιθανώτατα εννοεί το αποθεματικό του.

44. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 2, σ. 375-376, συνεδρία 24ης Ιουλίου 1910. Φυσικά τα πράγματα, όπως είναι φυσικό δεν εξελίσσονται πάντα ευθύγραμμα: μπορούμε π.χ. να αναφέρουμε εδώ ότι κατά το έτος 1912-1913 η καθαρή πρόσδοδος είναι μόλις 30.667, 10 δρχ. επειδή το Δημόσιο Ταμείο καθυστέρει την καταβολή του ενοικίου του Ταχυδρομικού Μεγάρου (Μεγάρου Μελά) λόγω των πολέμων. Έτσι για την ανέγερση νηπιαγωγείων τη χρονιά εκείνη δαπανήθηκαν 33.667, 30 δρχ.

45. Α.χ. η καθαρή πρόσδοδος τοῦ 1909 είναι 54.067,98 δρχ., το 1910 είναι 52.472,10 δρχ., ενώ το 1916 η ετήσια πρόσδοδος έχει φθάσει στο ποσόν των 63.200 δρχ.

46. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 2, συνεδρία 14ης Μαΐου 1917.

Το ΝΕΜ διατηρεί στην ΕΤΕ 129.177, 65 δρχ. προορισμένες για την ανέγερση σχολείων.

Το ΝΕΜ έχει λαμβάνειν επίσης 76.000 δρχ. από ενοίκια που καθυστερούν και αφορούν το διάστημα 1-6-1914 έως 31-5- 1916.

Τα χρόνια θα κυλήσουν και οι πολιτικο-οικονομικές διακυμάνσεις και μεταβολές επηρεάζουν όπως είναι φυσικό τα έσοδα και την πολιτική του ΝΕΜ. Κλείνοντας λοιπόν το τμήμα αυτό θα δώσουμε μια εικόνα των οικονομικών μεταβολών όπως αποτυπώνονται το 1952. Συγκεκριμένα τον Σεπτέμβριο του 1952 αναφέρεται ότι τα έσοδα του Επιμελητηρίου έχουν αυξηθεί από 20.396.920 δρχ. σε 44.980.000 μηνιαίως...⁴⁷

47. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 2, συνεδρία 9ης Οκτωβρίου 1952.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

1.

ΣΥΜΒΟΛΑΙΟ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΟΙΚΙΑΣ

Οι υποφαινόμενοι, ο Κύριος Β. Μελάς 'Εμποροκτηματίας ἀφ' ενός, καὶ ὁ Κύριος Μιχαὴλ Πέρρος ἐργολάβος ἀφ' ἑτέρου, ἀμφότεροι κάτοικοι Ἀθηνῶν, συνεφώνησαν τὰ ἑξῆς:

Ὁ Μιχαὴλ Πέρρος ἀνεδέχθη τὴν ἐργολαβίαν τῆς παρὰ τῇ Πλατεῖᾳ Λουδοβίκου ἀνεγερθησομένης οἰκίας τοῦ Κυρίου Β. Μελά ὑπὸ τοὺς ἑξῆς ὅρους καὶ ὑποχρεώσεις συμφώνως μὲ τὸ ὑπὸ τὸ Σχέδιον τοῦ Ἀρχιτέκτονος Κυρίου Σ. Τσίλλερ, ἐγκριθέν παρὰ τοῦ Μηχανικοῦ τῆς πόλεως Κυρίου Γενήσαρλη ἀπὸ τῆς ὁποίας οἰκίας ἡ ἀνέγερσις θέλει γείνῃ ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν τοῦ μνησθέντος Ἀρχιτέκτονος παρὰ τοῦ ὁποίου θέλουσι δοθεῖ καὶ τὰ λεπτομερῆ σχέδια πρὸς τὸν ἐργολάβον ἐγκαίρως.

Ἐκχωμάτωσις 1ον: Ὑποχρεοῦται ὁ ἐργολάβος νὰ σκάψῃ τὸ ὑπόγειον τῆς ἀναγερθησομένης οἰκοδομῆς εἰς ὅσον βάθος ὀρίζεται εἰς τὴν τομὴν τοῦ Σχεδίου, τὸ δὲ ἔκχυμα αὐτῶν θέλει μεταφέρει ὅπου παρὰ τῆς ἀρμοδίας Ἀρχῆς διαταχθεῖ, διὰ τὰ ὁποῖα, ἤτοι σκάψιμον καὶ μεταφορὰν χωμάτων ὀρίσθη τιμὴ πρὸς δραχμὰς μίαν καὶ λεπτὰ εἴκοσι πέντε (1.25) ἕκαστον κυβικὸν μέτρον. Ἄν δὲ κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ἀναφανῶσι μέρη θραχῶδη ἢ ἀρχαῖα κτήρια καὶ προκύψωσιν ἔκτακτα ἔξοδα, μένει νὰ τὰ προσδιορίσῃ ὁ Κύριος Τσίλλερ. Πᾶσα ἀρχαιότης καὶ ὅ,τι δῆποτε ἄλλο εὑρεθεῖ κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ταύτην, θέλει ἀνήκει εἰς τὸν ἰδιοκτήτην χωρὶς ὁ ἐργολάβος ἢ ἄλλος τις νὰ ἔχῃ δικαίωμα ν' ἀποκτήσῃ τι ἐκ τῶν εὑρεθέντων ἐν τῇ ἀνασκαφῇ.

Τοιχοποιΐα 2ον: Ὑποχρεοῦται ὁ ἐργολάβος νὰ σκάψῃ τὰ θεμέλια μέχρι στερεοῦ ἐδάφους, καὶ ἀφοῦ θεωρηθῶσι παρὰ τοῦ διευθύνοντος τὸ ἔργον ἀρχιτέκτονος, θέλει ἀρχίσῃ τὸ κτήσιμον, ὅπου ὀφείλει ὁ ἐργολάβος νὰ μεταχειρισθῇ σκληροὺς λίθους ἐκ τῶν λατομείων τοῦ Πινακωτοῦ (Στρεάρη), καὶ ἀμμοκονίαν ἐξ ἐνὸς μέρους ἐσβεσμένου ἀσβέστου καὶ δύο

μερῶν ἄμμου καθαρᾶς ποταμῆσις, ἣτις τετιμηθήσεται κατὰ τὰς ὁδηγίας τοῦ διευθύνοντος τὸ ἔργον Ἀρχιτέκτονος.

Τὸ δὲ πάχος τοῦ τοίχου θέλει γένει σύμφωναν μὲ τὸ σχέδιον, καὶ μὲ / φ. 16 τὴν ἀπόφασιν τοῦ Ἀρχιτέκτονος. Εἰς ἀπάσας τὰς ἐξωτερικὰς ὄψεις τοῦ κτηρίου καὶ καθόλον τὸ ὕψος αὐτοῦ ὀφείλει νὰ θέσῃ ἀγκωνάρια τοῦ Πειραιῶς μήκους 0.60 μέχρις ἐνὸς μέτρου καὶ πάχους καὶ ὕψους 0.30 μέχρι 40 ἑκατοστῶν, εἰς δὲ τὰς ἐσωτερικὰς γωνίας τῶν κουφουμάτων θὰ τεθοῦν ἐπίσης ἀντιγόνια καὶ παραγκόνια ἀπὸ ἀγκωνάρια ἐπίσης τοῦ Πειραιῶς 0.45 μέχρι 0.55 ἑκατοστῶν. Ὁ ἐργολάβος ὀφείλει κατὰ τὰς ὁδηγίας καὶ λεπτομερῇ σχέδια τοῦ Ἀρχιτέκτονος ν' ἀφήσῃ ἐντὸς τῶν τοίχων τὰς ἀναγκαίας ὁπὰς διὰ νεροχύτας, ἀποπάτους, καπνοδόχους, θερμάστρας, διὰ σύρματα κωδῶνων καὶ λοιπά.

3ον Ἀπαντας τοὺς ἐπιπέδους θόλους τῶν κουφωμάτων ὥς καὶ τοὺς ἄνωθεν τούτων ψευδοθόλους ὀφείλει νὰ κατασκευάσῃ δι' ὀπτοπλίνθων μὲ πάχος ὅσον τὸ μήκος ἐνὸς καὶ ἡμίσεως ὀπτοπλίνθου. Οἱ ψευδοθόλοι πρέπει νὰ ἔχωσι τοιοῦτον ἀνοιγμα, ὥστε ἡ ὥθησίς των νὰ πίπτῃ μακρὰν τοῦ κενοῦ τοῦ κουφώματος. Τὸ κτήσιμον πρέπει νὰ ἐκτελέσῃ κανονικῶς καὶ καθ' ὀριζοντίους ἰσοῦψεῖς διαστρώσεις καθ' ὅλον τὸ κτήριον ἃς ὑποχρεοῦται νὰ καταβρέχῃ δι' ἰδίων ἐργατῶν ὡσάκις ὁ καιρὸς ἀπαιτεῖ τοῦτο. Οἱ ὀγκωδέστεροι τῶν λίθων πρέπει νὰ τίθενται ἀφοῦ προηγουμένως ἐξομαλύνονται αἱ ὀψεις των εἰς τὰς διαφανεῖς ἐπιφανείας τῶν τοίχων, τὸ δὲ ἐσωτερικὸν πρέπει νὰ πληροῦται διὰ τῶν μικροτέρων, ἀφοῦ προηγουμένως ἐξαπλοῦται παχεῖα διάστρωσις ἀμμοκονίας, ὥστε ἐπιθέμενοι οἱ λίθοι καὶ κτυπόμενοι καλῶς διὰ τοῦ σφυρίου νὰ περιβάλλωνται ὑπ' αὐτῆς. Τιμὴ δὲ τῆς τοιχοποιίας ὠρίσθη πρὸς δραχμὰς δέκα τέσσαρας (14) τὸ κυβικὸν μέτρον.

Σιδηροδύματα 4ον: Ὑποχρεοῦται ὁ ἐργολάβος νὰ θέσῃ εἰς τὰς τέσσαρας γωνίας τοῦ κτηρίου πρὸς ἐνίσχυσίν του, ἢ καὶ ὅπου ἄλλοι διαταχθεῖ παρὰ τοῦ Ἀρχιτέκτονος σιδηρὰς ράβδους, ὧν τὸ σχῆμα καὶ αἱ διαστάσεις ὀρισθήσονται ὑπὸ τοῦ Ἀρχιτέκτονος. Ὡρίσθη δὲ ἡ τιμὴ πρὸς δραχμὰς μίαν (1) ἐκάστη ὀκᾶ.

Ὀπτοπλινθοδομή 5ον: Ἡ ὀπτοπλινθοδομή ἐκτελεσθήσεται δι' ὀπτῶν πλίνθων καὶ ἀμμοκονίας. Ἡ ἀμμοκονία πρέπει νὰ ἔχῃ τὰς εἰς τὴν κοινὴν λιθοδομὴν προσκτηθεῖσας ιδιότητες. Ἡ δὲ τιμὴ τῆς ὀπτοπλινθοδομῆς ὠρίσθη

πάχους μὲν 0.30 πρὸς δραχμὰς δώδεκα (12) τὸ τετραγωνικὸν μέτρον, πάχους δὲ 0.15 πρὸς δραχμὰς ἕξ (6) ἐπίσης τὸ τετραγωνικὸν μέτρον.

Κορωνὶς στέγης 6ον. Ἡ μεγάλη κορωνὶς τῆς στέγης κατασκευασθῆσεται δι' ὀπτοπλίνθων καὶ πλακῶν Τήνου κατὰ τὰ λεπτομερῆ σχέδια τοῦ Ἀρχιτέκτονος. Τιμὴ δὲ ὠρίσθη πρὸς δραχμὰς δέκα ἕξ (16) τὸ τρέχον μέτρον.

Κορωνίδες διάφοροι 7ον: Τὰ διαζώματα καὶ αἱ κορωνίδες τῶν κουφωμάτων καὶ κιονόκρανα παραστάδων (πυλάστρων) κατασκευασθῆσονται δι' ὀπτοπλίνθων. Τιμὴ δὲ ὠρίσθη πρὸς δραχμὰς δέκα (10) τὸ τρέχον μέτρον.

Μαρμαρικὴ 8ον. Ἡ ζώνη τοῦ θάθρου καὶ τὸ μέτωπον αὐτοῦ (φάτσα) ἐκτελεσθῆσονται διὰ τεμαχίων μελανοῦ μαρμάρου τοῦ Κοκκινάρᾳ, μήκους καὶ πάχους ὅπως ὀρίζεται ἐν τῷ σχεδίῳ καὶ ὁ Ἀρχιτέκτων διατάξῃ, μὲ περιθώρια στιλβωμένα καὶ τὰς προσόψεις κατεργασμένας διὰ τοῦ λεπτοῦ κοπάνου. Αἱ ἄρμογαι αὐτῶν νὰ τριβοῦν διὰ τοῦ ἄνευ ὀδόντος πρίονος μετ' ἄμμου καὶ ὕδατος. Τὸ δ' ὀπισθεν τῶν ἄρμογῶν μικρὸν κενὸν πληρωθήσεται διὰ ρευστῆς θηραϊκοκονίας κατὰ τὰς ὁδηγίας τοῦ Ἀρχιτέκτονος. Αἱ στηλαὶ τῶν προσόψεων ἐκτελεσθῆσονται ἐπίσης ἐκ μελανοῦ μαρμάρου τῆς Πεντέλης μονοκόμαται καὶ στιλβωμένα, μήκος, πλάτος καὶ πάχος ὅπως ἐν τῷ σχεδίῳ λεπτομερῶς ἐμφαίνεται. Εἰς τὸ ἔσωθεν μέρος τῶν στηλῶν τιθήσονται ἐκ τοῦ ἰδίου μαρμάρου λευκοῦ εἰς τρία τεμάχια χονδροκτενομένα. Τὰ κιονόκρανα δὲ τῶν στηλῶν θὰ εἶναι ἐκ μαρμάρου λευκοῦ τῆς Πεντέλης στιλβωμένα κατὰ τὰ λεπτομερῆ σχέδια τοῦ Ἀρχιτέκτονος. Ὦρίσθη δὲ τιμὴ τῆς προηγουμένης Μαρμαρικῆς πρὸς δραχμὰς τριακοσίας (300) ἕκαστον κυβικὸν μέτρον.

Περιθώρια 9ον. Τὰ περιθώρια τῶν παραθύρων κατασκευασθῆσονται ἐκ μαρμάρου λευκοῦ τῆς Πεντέλης, στιλβωμένα καὶ μὲ γλυφὰς κατὰ τὰ λεπτομερῆ σχέδια τοῦ Ἀρχιτέκτονος, τῶν ὁποίων ἡ τιμὴ ὠρίσθη πρὸς δραχμὰς τριάκοντα (30) τὸ τρέχον μέτρον.

Κλίμακες 10ον: Αἱ κλίμακες τῶν εἰσόδων θέλωσι γένει ἐκ μαρμάρου λευκοῦ τῆς Πεντέλης στιλβωμένου κατὰ τὰ λεπτομερῆ σχέδια τοῦ

Ἄρχιτέκτονος. Τιμὴ αὐτῆς ὠρίσθη πρὸς δραχμὰς εἴκοσι δύο (22) τὸ τρέχον μέτρον.

Ἐξῶσται 11ον. Οἱ ἐξῶσται, ἧτοι φουρούσια καὶ πλάκες αὐτῶν θέλουσι γείνει ἐκ μαρμάρου λευκοῦ τῆς Πεντέλης στιλβωμένου καὶ με γλυφὰς κατὰ τὰ λεπτομερῆ σχέδια τοῦ Ἀρχιτέκτονος. Τιμὴ δὲ αὐτῶν ὠρίσθη πρὸς δραχμὰς ἑκατὸν πενήντα (150) τὸ τρέχον μέτρον.

Στέγη 12ον: Τὰ ζευκτὰ τῆς στέγης θέλουν γείνει ἐκ ξύλου τῆς Εὐρώπης τῶν ὁποίων αἱ διαστάσεις καὶ πάχος θέλουν ὀρισθεῖ παρὰ τοῦ Ἀρχιτέκτονος. Ἄνωθεν τῶν ζευκτῶν θὰ τεθῶσιν ἐπίπλα οἱ ἐπίσης τῆς Εὐρώπης, τὰ ὅποια θὰ ἔχουν τετραγωνισμόν 0,10 ἕως 0,11. Ἐπὶ τῶν ἐπιπλῶν θὰ καρφωθῶσι σανίδες τῆς Εὐρώπης, καὶ ἐπιστέγασις διὰ κεράμων ἐντοπίων καλῶς ἐψημένων, τοποθετημένων κατ' εὐθυγράμμους σειρὰς κατὰ τοὺς κανόνας τῆς τέχνης. Ὁρίσθη τιμὴ αὐτῶν μετὰ παντὸς ὑλικοῦ καὶ ἐργασίας πρὸς δραχμὰς δέκα τρεῖς (13) τὸ τετραγωνικὸν μέτρον.

Πατώματα 13ον: Ἀπαντες οἱ στρωτῆρες τῶν πατωμάτων πρέπει νὰ εἶναι καθ' ὅλον τὸ μήκος των [1 λέξη δυσανάγνωστη] 7/9, νὰ φέρωσι δὲ τὸ αὐτὸ πάχος (ισοκέφαλοι) ἐκ ξύλου τῆς Εὐρώπης. Ἡ δὲ εἰς τοὺς τοίχους εἰσερχομένη ἄκρα αὐτῶν πρέπει νὰ εἶναι καλῶς πισωμένη καὶ ν' ἀπέχωνιν ἀπ' ἀλλήλων ἀνὰ 0,30 ἑκατοστὰ τριάντα τοῦ μέτρου. Τὰ πατώματα θὰ εἶναι ἀπὸ πόντους τῆς Εὐρώπης δενδρίνους μήκους μέτρων τεσσάρων (4) καὶ πάχους 0,04 ἀφοῦ πλανηθῶσι. Καλῶς δὲ πλανισμένοι καὶ καρφωμένοι διὰ τριῶν καρφίων εἰς ἕκαστον ἀνταποκρινόμενον στρωτήρα. Κατόπιν τῶν / ἁρμογῶν θέλουν τεθεῖ πῆχαις ἐκ λεπτῆς σανίδος. Τιμὴ δὲ ὠρίσθη πρὸς δραχμὰς δέκα ἑπτὰ (17) δι' ἕκαστον τετραγωνικὸν μέτρον μετὰ τῶν στρωτήρων. Εἰς τὰς μεγάλας αἰθούσας θέλει τροπολογηθεῖ ἡ διάταξις τῶν πατωμάτων κατὰ τὰς ὁδηγίας τοῦ Ἀρχιτέκτονος. Ἡ δὲ τοποθέτησις τοῦ σανιδώματος θέλει γείνει πρὸ τοῦ τελευταίου ἀσβεστώματος.

Ψευδοπατώματα 14ον: Τὰ ψευδοπατώματα θέλουν γείνει ἐκ σανίδων τῆς Εὐρώπης ἢ ἐκ τούβλων, ὅπως ὁ Ἀρχιτέκτων διατάξει, καὶ νὰ ἐπακομβῶσιν ἐπὶ πῆχεων καρφωμένων καθ' ὅλον τὸ μήκος τῶν στρωτήρων καὶ κατὰ τὸ μέσον τοῦ ὕψους αὐτῶν, ἐπὶ τῶν ὁποίων θέλουσι τεθεῖ φίκια καὶ

λάσπη. Τιμή δὲ ὠρίσθη πρὸς δραχμὰς τέσσαρες καὶ λεπτὰ εἴκοσι πέντε (4,25) τὸ τετραγωνικὸν μέτρον.

Ψευδοκάσσαι 15ον: Αἱ ψευδοκάσσαι τῶν ἐσωτερικῶν θυρῶν καὶ δουλαπίων θέλουσι γείνει ἐκ ξύλων ἐλατίνων τῆς Εὐρώπης κατὰ τὰς ὁδηγίας τοῦ Ἀρχιτέκτονος. Τιμή δὲ αὐτῶν ὠρίσθη πρὸς δραχμὰς δέκα ὀκτὼ ἐκάστη.

Ὅροφῇ 16ον: Αἱ πῆχεις τῶν ὀροφῶν θ' ἀπέχωσιν ἀπ' ἀλλήλων 0,01 θὰ φέρουσι τὴν ἀπέναντι ἐγκάρσιον τομὴν [κάνει ἓνα σχεδιάκι στο χαρτί] καὶ νὰ καρφώνονται ἐπὶ τῶν στρωτήρων διὰ βελονῶν πρώτου μεγέθους. Μετὰ τὴν τοποθέτησιν ἅπαντες οἱ πῆχεις θὰ χαραχθῶσι (τζελτωθῶσι) διὰ πλησιεστάτων χαραγῶν. Ὁρίσθη δὲ τιμὴ πρὸς δραχμὰς τέσσαρες καὶ ἥμισυ (4,50) τὸ τετραγωνικὸν μέτρον.

Ἐπιχρίσματα 17ον: Τὰ ἐσωτερικὰ ἄμμοκονιάματα ἐκτελεσθήσονται διὰ τριῶν διαστρώσεων, ἐξ ὧν ἡ πρώτη πετακτὴ, ἡ δευτέρα ἐξομαλυνθυσσομένη διὰ τοῦ μυστηρίου διὰ χονδρῆς ἄμμου, καὶ ἡ τρίτη διὰ λεπτῆς ἄμμου καθαρᾶς. Ἡ τελευταία αὕτη πρέπει νὰ προστριβῇ καλῶς, σύμφωνα μὲ τοὺς κανόνας τῆς τέχνης. Ὁρίσθη δὲ τιμὴ πρὸς δραχμὰς μία καὶ λεπτὰ ὀγδοήκοντα (1, 80) τὸ τετραγωνικὸν μέτρον.

Ἐπιχρίσματα 18ον: Τὰ ἐσωτερικὰ ἄμμοκονιάματα ἐκτελεσθήσονται ἐπίσης ὡς τὰ ἐσωτερικὰ διὰ τριῶν διαστρώσεων, μὲ τὴν διαφορὰν ὅμως ὅτι ἡ τρίτη διάστρωσις θὰ εἶναι ἐκ μαρμαροκονίας καλῶς τριμένης διὰ τριβιδίου. Τιμὴ δὲ αὐτῶν ὠρίσθη πρὸς δραχμὰς δύο καὶ λεπτὰ πεντήκοντα (2,50) ἕκαστον τετραγωνικὸν μέτρον.

19ον: Τὰ ὀροφοκονιάματα ἐκτελεσθήσονται ὡσαύτως διὰ τριῶν διαστρώσεων, ἐξ ὧν ἡ πρώτη θὰ εἶναι ἐξ ἀσβέστου μεμειγμένης μετὰ τριχὸς (γαγλῆ), ἡ δευτέρα ἐκ κραμοκονίας καλῶς τετριμένης, καὶ ἡ τρίτη ἐκ μαρμαροκονίας καὶ μεμειγμένη μετὰ λιναρίου καλῶς τριμένης. Τιμὴ αὐτῶν ὠρίσθη πρὸς δραχμὰς δύο καὶ λεπτὰ πεντήκοντα (2,50) τὸ τετραγωνικὸν μέτρον.

Σιδηροὶ φεγγίται 20ον: Ἀπαντες οἱ σιδηροφεγγίτες τῶν θυρῶν καὶ ὅσων παραθύρων γείνουν με σιδηροὺς σταυροὺς, θὰ κατασκευασθῶσιν κατὰ τὰς ὁδηγίας τοῦ Ἀρχιτέκτονος. Ὡρίσθη δὲ τιμὴ πρὸς δραχμὰς μία καὶ λεπτὰ πεντήκοντα (1,50) ἑκάστη ὀκᾶ.

Ὑποχρεώσεις 21ον: Ὑποχρεοῦται ὁ ἐργολάβος νὰ κατασκευάσῃ ὅσα δὲν ἀναφέρονται εἰς τὴν παροῦσαν σημείωσιν, πληρωθισόμενα κατὰ τὴν ἐκτίμησιν τοῦ διευθύνοντος τὸ ἔργον Ἀρχιτέκτονος Κυρίου Ε. Τσίλλερ.

22ον: Ὁ ἐργολάβος ὑποχρεοῦται νὰ σχηματίσῃ τὰς ἀναγκαίας θέσεις διὰ θερμάστρας καὶ συνάμα νὰ κατασκευάσῃ ἐντὸς τῶν ἐξωτερικῶν τοίχων ἀπὸ τῆς στέγης ἀρχομένου δι' ὀπτοπλίνθων τὰς ἀναγκαίας ὑδροροὰς διὰ τὴν ἐκροὴν τῶν ὑδάτων.

23ον: Ἡ σειρὰ τῆς ἐκτελέσεως ἑκάστου εἴδους ἐργασίας κανονισθήσεται ὑπὸ τοῦ Ἀρχιτέκτονος Κυρίου Τσίλλερ.

24ον: Ἡ πληρῶμὴ τοῦ ἀντιτίμου τῆς παρούσης ἐργασίας θέλει γίγνεσθαι πρὸς τὸν ἐργολάβον κατὰ μῆνα ἀναλόγως τῆς προόδου τῶν ἐργασιῶν βεβαιουμένων καὶ καταμετρουμένων διὰ τοῦ Ἀρχιτέκτονος Κυρίου Τσίλλερ. Ἐν τούτοις καὶ ἀπὸ τῆς πρώτης δόσεως ὁ Κύριος Μελαῶς θέλει κρατεῖ πρὸς ἀσφάλειαν αὐτοῦ δραχμὰς δέκα πέντε χιλιάδας μέχρι τελείας / περατώσεως τοῦ ἔργου.

Ὑποχρεώσεις 25ον: Ὁ ἐργολάβος ὑποχρεοῦται νὰ περατώσῃ καὶ παραδόσῃ ἀπάσας τὰς ἀνωτέρω περιγραφείσας ἐργασίας ἐντὸς δύο ἐτῶν ἀπὸ τῆς πρώτης Μαΐου ε.ε. ἥτοι κατὰ τὴν πρώτην Μαΐου 1875 πέντε.

26ον: Ἐννοεῖται ὅτι ἅπασαι αἱ ἐργασίαι τῆς ἀναφερομένης οἰκοδομῆς θέλουσι γείνειν κατὰ τοὺς κανόνας τῆς τέχνης καὶ ὁδηγίας τοῦ διευθύνοντος τὸ ἔργον ἀρχιτέκτονος κυρίου Τ. Τσίλλερ. Διὰ πᾶσαν δὲ ἐργασίαν μὴ ἀρέσκουσιν τῷ ρηθέντι ἀρχιτέκτονι, ὀφείλει ὁ ἐργολάβος νὰ τὴν καταστρέψῃ δι' ἰδίων ἐξόδων καὶ κατασκευάσῃ αὐτὴν ἄνευ τῆς ἐλαχίστης ἀποζημιώσεως.

27ον: Ἐν περιπτώσει καθ' ἣν ὁ Κύριος Μελάς συμφώνως μετὰ τοῦ Κυρίου Τσίλλερ δὲν ἤθελεν ἐγκρίνει τὴν ἐργασίαν τοῦ ἐργολάβου Κου Πέρρου, ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ σταματήσουν αὐτὴν εἰς ὅποιανδὴποτε θέσιν καὶ ἂν εὐρίσκεται αὕτη, πληρώνων ὁ Κύριος Μελάς πρὸς τὸν ἐργολάβον ἐπακριβῶς τὰ ὅσα ἔργα ἤδη ἐκτέλεσε κατὰ τὸ παρὸν συμφωνητικόν, καὶ ὅσον ὑλικὸν ἤθελεν εὐρεθεῖ ἐντὸς ἡ πέριξ τῆς οἰκοδομῆς κατ' ἐκτίμησιν τοῦ Ἀρχιτέκτονος Κυρίου Τσίλλερ, καὶ οὕτω διαλύεται τὸ παρὸν συμφωνητικὸν χωρὶς καμμίαν ἄλλην ἀπαίτησιν ἐκ μέρους τοῦ ἐργολάβου. Ὁ ἐργολάβος ὁμως δὲν ἔχει ποτὲ τὸ δικαίωμα νὰ διαλύσῃ τὸ παρὸν συμφωνητικὸν διὰ κανένα λόγον.

Ἀναγνώσαντες τοὺς ἀνωτέρω ὅρους ὁ μὲν κύριος Πάνος Δέδες συνυπογράφει ὡς συνέταιρος καὶ ἐγγυητὴς τοῦ ἐργολάβου οἱ δὲ Κύριοι Ἰωάννης Α. Φιλίππου καὶ Ἀθανάσιος Γαβριλάκης ἐγγυηταὶ δι' ὅλας τὰς ὑποχρεώσεις τὰς ἐμπεριεχομένας εἰς τὸ συμφωνητικόν, ἀφορῶσας τοὺς ἐργολάβους Πέρρο καὶ Δέδε, καὶ ὑποχρεοῦνται νὰ πληρώσουν πᾶσαν ποσότητα ὀφειλομένην ἐκ μέρους τοῦ Πέρρου καὶ Δέδε πρὸς τὸν Κύριον Μελά.

Οὕτως ἔγειναν δύο ὅμοια συμφωνητικὰ διὰ νὰ κρατῇ ἕκαστον τῶν μερῶν ἀνὰ ἓν πρὸς ἀσφάλειάν του καὶ υπογράφονται / παρ' ὅλων ἰδιοχείρως.

Ἐν Ἀθήναις τὴν 14 Ἀπριλίου 1873 ἑβδομήντα τρία

Οἱ συμβαλλόμενοι

Οἱ ἐγγυηταὶ
Ἀθ. Γαβριλάκης
Ἰω. Α. Φιλίππου

Β. Μελάς
Μιχαὴλ Πέρρου
Πάνος Ἰω. Δέδες

ΟΙ ΠΡΩΤΟΙ ΕΝΟΙΚΙΑΣΤΕΣ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΚΤΙΡΙΟΥ

(20 Νοεμβρίου 1893)

Τὰ τῶν ἐνοικιάσεων διαφόρων διαμερισμάτων τῆς Οἰκίας ἔχουσιν ὡς ἑξῆς:

Ἀριθ. 1. Δεξιὰ πτέρυξ.- Τὸ διαμέρισμα τοῦτο κατεῖχον τὴν 1ην Ἰουνίου ἐ.ἔ. οἱ κύριοι ἄδελφοὶ Μαρίνου πρὸς δρχ. 155 κατὰ μῆναν. Ἡ ἐνοικίασις αὕτη λήξασα τὴν 31ην Αὐγούστου ἐ.ἔ. ἀνενεώθη πρὸς τοὺς ἰδίους δι' ἔν ἔτος μὲ τὸ αὐτὸ ἐνοίκιον.

Ἀριθ. 2. Δεξιὰ πτέρυξ.- Τὸ διαμέρισμα τοῦτο ἦτο κενὸν τὴν 1ην Ἰουνίου ἐ.ἔ. ἔκτοτε δὲ μένει κενόν.

Ἀριθ. 3 καὶ 4. Δεξιὰ πτέρυξ.- Τὰ διαμερίσματα ταῦτα κατεῖχεν τὴν 1ην Ἰουνίου ἐ.ἔ. ἡ ἐταιρεία τοῦ Σιδηροδρόμου Πειραιῶς-Λαρίσσης πρὸς δρχ. 750 κατὰ μῆνα. Ἡ ἐνοικίασις αὕτη λήγει τὴν 21ην Αὐγούστου 1894.

Ἀριθ. 5. Δεξιὰ πτέρυξ. Τὸ διαμέρισμα τοῦτο κατεῖχε τὴν 1ην Ἰουνίου ἐ.ἔ. ὁ κος Στέφανος Ψύχας πρὸς δρχ. 260 κατὰ μῆνα. Ληξάσης τῆς ἐνοικιάσεως τὴν 31ην Αὐγούστου ἐ.ἔ. ἀνενεώθη αὕτη πρὸς τὸν ἴδιον, δι' ἔν ἔτος πρὸς δρχ. 230 κατὰ μῆνα.

Ἀριθ. 6. Δεξιὰ πτέρυξ. Τὸ διαμέρισμα τοῦτο κατεῖχε τὴν 1ην Ἰουνίου ἔτους ἐ.ἔ. ἡ κυρία Ἑλένη Πινιατῶρου πρὸς δραχμὰς 190 κατὰ μῆνα. Ληξάσης τῆς ἐνοικιάσεως τὴν 31ην Αὐγούστου ἐ.ἔ. ἀνενεώθη αὕτη πρὸς τὴν ἰδίαν δι' ἔν ἔτος μὲ τὸ αὐτὸ ἐνοίκιον.

Ἀριθ. 7. Δεξιὰ πτέρυξ.- Τὸ διαμέρισμα τοῦτο κατεῖχε τὴν 1ην Ἰουνίου ἐ.ἔ. ὁ κος Δ. Μπάρακλης πρὸς δρχ. 100 κατὰ μῆνα. Ληξάσης τῆς ἐνοικιάσεως τὴν 31ην Αὐγούστου ἐ.ἔ. ἐνοικιάσθη πρὸς τὴν καν Μαρίαν Μπαλάφα δι' ἔν ἔτος μὲ τὸ αὐτὸ ἐνοίκιον.

Ἀριθ. 8. Δεξιὰ πτέρυξ. Τὸ διαμέρισμα τοῦτο κατεῖχε τὴν 1ην Ἰουνίου ἐ.ἔ. ὁ κος Ν. Κουρῆς πρὸς δρχ. 150 κατὰ μῆνα. Ληξάσης τῆς ἐνοικιάσεως τὴν 31ην Αὐγούστου ἐ.ἔ. ἀνενεώθη αὕτη πρὸς τὸν ἴδιον δι' ἔν ἔτος μὲ τὸ αὐτὸ ἐνοίκιον.

Ὑπερῶν. Δεξιὰ πτέρυξ. Τὸ διαμέρισμα τοῦτο κατεῖχεν τὴν 1ην Ἰουνίου ὁ κος Ἰακ. Νεγροπόντης πρὸς δρχ. 50 κατὰ μῆνα. Ληξάσης τῆς

ἐνοικιάσεως τὴν 31ην Αὐγούστου ἐ.ἔ. ἀνενεώθη αὕτη πρὸς τὸν ἴδιον δι' ἔν
ἔτος μὲ τὸ αὐτὸ ἐνοίκιον.

Ἀριθ. 1. Ἀριστερὰ πτέρυξ.- Τὸ διαμέρισμα τοῦτο κατεῖχεν τὴν 1ην
Ἰουνίου ἐ.ἔ. ὁ κος Ἰωάννης Βουγιουκλάκης πρὸς δρχ. 100 κατὰ τριμηνίαν.
Ληξάσης τῆς ἐνοικιάσεως τὴν 31ην Αὐγούστου ἐ.ἔ. ἀνενεώθη αὕτη πρὸς τὸν
ἴδιον πρὸς δρχ. 35 κατὰ μῆνα.

Ἀριθ. 2. Ἀριστερὰ πτέρυξ.- Τὸ διαμέρισμα τοῦτο κατεῖχε τὴν 1ην
Ἰουνίου ἐ.ἔ. ὁ κος Θεσεὺς Ψύχας πρὸς δρχ. 50 κατὰ μῆνα. Ληξάσης τῆς
ἐνοικιάσεως τὴν 31ην Αὐγούστου ἐ.ἔ. τὸ διαμέρισμα τοῦτο μένει ἔκτοτε
κενόν.

Ἀριθ. 3 καὶ 4. Ἀριστερὰ πτέρυξ.- Τὸ διαμέρισμα τοῦτο κατεῖχε τὴν
1ην Ἰουνίου ἐ.ἔ. ὁ κος Θεόδ. Βλαστός πρὸς δρχ. 50 κατὰ μῆνα. Ληξάσης τῆς
ἐνοικιάσεως τὴν 31ην Αὐγούστου ἐ.ἔ. τὸ διαμέρισμα τοῦτο μένει ἔκτοτε
κενόν.

Ἀριθ. 5 καὶ 6. Ἀριστερὰ πτέρυξ.- Τὸ διαμέρισμα τοῦτο κατεῖχε τὴν
1ην Ἰουνίου ἐ.ἔ. ἡ ἐταιρία τοῦ σιδηροδρόμου Θεσσαλίας πρὸς δρχ. 200 κατὰ
μῆνα. Ληξάσης τῆς ἐνοικιάσεως τὴν 31ην Αὐγούστου ἐ.ἔ. τὸ διαμέρισμα
τοῦτο μένει ἔκτοτε κενόν.

Ἀριθ. 7 καὶ 8. Ἀριστερὰ πτέρυξ.- Τὸ διαμέρισμα τοῦτο κατεῖχε τὴν
1ην Ἰουνίου ἐ.ἔ. ὁ κος Κ. Ἀναγνωστόπουλος πρὸς δρχ. 85 κατὰ μῆνα.
Ληξάσης τῆς ἐνοικιάσεως τὴν 31ην Αὐγούστου ἐ.ἔ. ἀνενεώθη αὕτη πρὸς τὸν
ἴδιον δι' ἔν ἔτος μὲ τὸ αὐτὸ ἐνοίκιον.

Ἀριθ. 9, 10 καὶ 11. Ἀριστερὰ πτέρυξ.- Ἦσαν κενὰ τὴν 1ην Ἰουνίου
ἐ.ἔ. Ἐκ τούτων οἱ ἀριθ. 9 καὶ 10 μένουσιν ἔκτοτε κενοί.

Ἀριθ. 12. Ἀριστερὰ πτέρυξ.- Τὸ διαμέρισμα τοῦτο κατεῖχε τὴν 1ην
Ἰουνίου ἐ.ἔ. ὁ κα Πολυξένη Λοιδωρική πρὸς δρχ. 130 κατὰ μῆνα. Ληξάσης
τῆς ἐνοικιάσεως τὴν 31ην Αὐγούστου ἐ.ἔ. ἐνοικιάσθη τὸ διαμέρισμα τοῦτο
προσθέσει καὶ τοῦ ἀριθ. 11 ἀπὸ 4 Ὀκτωβρίου ἐ.ἔ. πρὸς τὴν καν Στέλλαν
Πουλίδου πρὸς δρχ. 140 κατὰ μῆνα.

Ἀριθ. 14. Ἀριστερὰ πτέρυξ.- Τὸ διαμέρισμα τοῦτο κατεῖχε τὴν 1ην
Ἰουνίου ἐ.ἔ. ὁ κος Σίμος Μπαλάνος πρὸς δρχ. 180 κατὰ μῆνα. Ληξάσης τῆς
ἐνοικιάσεως τὴν 31ην Αὐγούστου ἐ.ἔ. ἀνενεώθη αὕτη πρὸς τὸν ἴδιον δι' ἔν
ἔτος μὲ τὸ αὐτὸ ἐνοίκιον.

Ἀριθ. 15. Ἀριστερὰ πτέρυξ.- Τὸ διαμέρισμα τοῦτο κατεῖχε τὴν 1ην
Ἰουνίου ἐ.ἔ. ὁ κος Ἀθανάσιος Βερενίκης πρὸς δρχ. 200 κατὰ μῆνα. Ληξάσης

τῆς ἐνοικιάσεως τὴν 31ην Αὐγούστου ἐ.ἔ. ἀνενεώθη αὕτη πρὸς τὸν ἴδιον δι' ἔν ἔτος μὲ τὸ αὐτὸ ἐνοίκιον.

Μαγαζιον ἀριθ. 1.- Τὸ μαγαζιον τοῦτο κατεῖχε τὴν 1ην Ἰουνίου ἐ.ἔ. ὁ κος Γεώργιος Ἀφεντάκης πρὸς δρχ. 90 κατὰ μῆνα. Ληξάσης τῆς ἐνοικιάσεως τὴν 31ην Αὐγούστου ἐ.ἔ. ἀνενεώθη αὕτη πρὸς τὸν ἴδιον διὰ 5 ἔτη μὲ τὸ αὐτὸ ἐνοίκιον.

Μαγαζιον ἀριθ. 2.- Τὸ μαγαζιον τοῦτο κατεῖχε τὴν 1ην Ἰουνίου ἐ.ἔ. ὁ κος Χρῆστος Πευκόπουλος πρὸς δρχ. 30 κατὰ μῆνα. Ληξάσης τῆς ἐνοικιάσεως τὴν 1ην Αὐγούστου ἐ.ἔ. ἐνοικιάσθη ἀπὸ 1ης Νοεμβρίου ἐ.ἔ. μέχρι 31 Αὐγούστου 1896 πρὸς τὸν Χρῆστον Πυρπασόπουλον πρὸς δρχ. 230 κατὰ μῆνα.

Μαγαζιον ἀριθ. 3.- Τὸ μαγαζιον τοῦτο κατεῖχε τὴν 1ην Ἰουνίου ἐ.ἔ. ὁ κος Σπυρίδων Γεωργιάδης πρὸς δρχ. 170 κατὰ μῆνα. Ληξάσης τῆς ἐνοικιάσεως τὴν 31ην Αὐγούστου ἐ.ἔ. ἀνενεώθη αὕτη πρὸς τὸν ἴδιον δι' ἔν ἔτος μὲ τὸ αὐτὸ ἐνοίκιον.

Μαγαζιον ἀριθ. 4.- Τὸ μαγαζιον ἦτο κενὸν τὴν 1ην Ἰουνίου ἐ.ἔ. Ἀπὸ 1ης Σεπτεμβρίου ἐ.ἔ. ἐνοικιάσθη πρὸς τὸν Γρηγόριον Λάμπσαν δι' ἔν ἔτος πρὸς δρχ. 170 κατὰ μῆνα.

Μαγαζιον ἀριθ. 5.- Τὸ μαγαζιον τοῦτο κατεῖχε τὴν 1ην Ἰουνίου ἐ.ἔ. ὁ κος Νικοκρέων Μιχαλόπουλος πρὸς δρχ. 170 κατὰ μῆνα. Ληξάσης τῆς ἐνοικιάσεως τὴν 31ην Αὐγούστου ἐ.ἔ. ἀνενεώθη αὕτη πρὸς τὸν ἴδιον δι' ἔν ἔτος μὲ τὸ αὐτὸ ἐνοίκιον.

Μαγαζιον ἀριθ. 6.- Τὸ μαγαζιον τοῦτο κατεῖχε τὴν 1ην Ἰουνίου ἐ.ἔ. οἱ Ἀδελφοὶ Ἀθανασιάδου πρὸς δρχ. 170 κατὰ μῆνα. Ληξάσης τῆς ἐνοικιάσεως τὴν 31ην Αὐγούστου ἐ.ἔ. ἀνενεώθη αὕτη πρὸς τοὺς ἰδίους δι' ἔν ἔτος μὲ τὸ αὐτὸ ἐνοίκιον.

Μαγαζιον ἀριθ. 7.- Τὸ μαγαζιον τοῦτο κατεῖχε τὴν 1ην Ἰουνίου ἐ.ἔ. ὁ κος Σπυρίδων Καρούμαλος πρὸς δρχ. 170 κατὰ μῆνα. Ληξάσης τῆς ἐνοικιάσεως τὴν 31ην Αὐγούστου ἐ.ἔ. ἀνενεώθη αὕτη πρὸς τὸν ἴδιον δι' ἔν ἔτος μὲ τὸ αὐτὸ ἐνοίκιον.

Μαγαζιον ἀριθ. 8 και 9.- Τὰ μαγαζία ταῦτα κατεῖχε τὴν 1ην Ἰουνίου ἐ.ἔ. ὁ κος Γεράσιμος Γερασίμου πρὸς δρχ. 340 κατὰ μῆνα. Ληξάσης τῆς ἐνοικιάσεως τὴν 31ην Αὐγούστου ἐ.ἔ. ἀνενεώθη αὕτη πρὸς τὸν ἴδιον δι' ἔν ἔτος μὲ τὸ αὐτὸ ἐνοίκιον.

Μαγαζιον ἀριθ. 10.- Τὸ μαγαζιον τοῦτο κατεῖχε τὴν 1ην Ἰουνίου ἐ.ἔ. ἡ Ὑφαντουργικὴ Ἑταιρία Φαλήρου πρὸς δρχ. 190 κατὰ μῆνα. Ληξάσης τῆς

ἐνοικιάσεως τὴν 31ην Αὐγούστου ἐ.ἔ. ἀνενεώθη αὕτη πρὸς τὴν ἰδίαν Ἑταιρίαν δι' ἔν ἔτος μὲ τὸ αὐτὸ ἐνοίκιον.

Μαγαζίον ἀριθ. 11.- Τὸ μαγαζίον τοῦτο κατεῖχε τὴν 1ην Ἰουνίου ἐ.ἔ. ὁ κος Στυλιανὸς Παπαδάκης πρὸς δρχ. 80 κατὰ μῆνα. Ληξάσης τῆς ἐνοικιάσεως τὴν 31ην Αὐγούστου ἐ.ἔ. ἀνενεώθη αὕτη πρὸς τὸν ἴδιον δι' ἔν ἔτος μὲ τὸ αὐτὸ ἐνοίκιον.

Μαγαζίον ἀριθ. 12 καὶ 13.- Τὸ μαγαζίον τοῦτο κατεῖχε τὴν 1ην Ἰουνίου ἐ.ἔ. ἦτο κενόν. Ἀπὸ 1ης Σεπτεμβρίου ἐ.ἔ. ἐνοικιάσθη πρὸς τὸν κον Δ. Μαυρομιχάλην πρὸς δρχ. 120 κατὰ μῆνα δι' ἔν ἔτος.

Μαγαζίον ἀριθ. 14.- Τὸ μαγαζίον τοῦτο κατεῖχον τὴν 1ην Ἰουνίου ἐ.ἔ. οἱ κοι Τσακμάκης καὶ Δάλλας πρὸς δρχ. 50 κατὰ μῆνα. Ληξάσης τῆς ἐνοικιάσεως τὴν 31ην Αὐγούστου ἐ.ἔ. ἀνενεώθη αὕτη πρὸς τοὺς ἰδίους δι' ἔν ἔτος μὲ τὸ αὐτὸ ἐνοίκιον.

Μαγαζίον ἀριθ. 15.- Τὸ μαγαζίον τοῦτο κατεῖχον τὴν 1ην Ἰουνίου ἐ.ἔ. οἱ κοι Ζάννος καὶ Ρῶς πρὸς δρχ. 130 κατὰ μῆνα. Ληξάσης τῆς ἐνοικιάσεως τὴν 31ην Αὐγούστου ἐ.ἔ. ἀνενεώθη αὕτη πρὸς τοὺς ἰδίους διὰ 2 ἔτη μὲ τὸ αὐτὸ ἐνοίκιον.

Μαγαζίον ἀριθ. 16.- Τὸ μαγαζίον τοῦτο κατεῖχε τὴν 1ην Ἰουνίου ἐ.ἔ. ὁ κος Ν. Δρουσαλίδης πρὸς δρχ. 30 κατὰ μῆνα. Ληξάσης τῆς ἐνοικιάσεως τὴν 31ην Αὐγούστου ἐ.ἔ. ἀνενεώθη αὕτη πρὸς τὸν ἴδιον δι' ἔν ἔτος μὲ τὸ αὐτὸ ἐνοίκιον.

Μ Ε Ρ Ο Σ Δ Ε Υ Τ Ε Ρ Ο

ΟΙ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ ΝΕΜ

ΤΕΤΑΡΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΟΙ ΠΡΩΤΟΙ ΒΗΜΑΤΙΣΜΟΙ ΤΟΥ ΝΕΜ ΣΧΟΛΕΙΑ ΣΤΗΝ ΑΤΤΙΚΗ ΚΑΙ ΣΕ ΑΛΛΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Όπως έχουμε ήδη αναφέρει το Νηπιακό Επιμελητήριο Μελά άρχισε ουσιαστικά να λειτουργεί τον Ιούνιο του 1894 όταν όλες οι προϋποθέσεις (συγκρότηση αρχικού κεφαλαίου, δημοσίευση καταστατικού και κανονισμού στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, σύνθεση πρώτης Διαχειριστικής Επιτροπής κ.λπ.) που ήταν απαραίτητες για την πραγμάτωση ενός τέτοιου εγχειρήματος —για τις οποίες έχουμε κάνει λόγο στο πρώτο μέρος της μελέτης αυτής— είχαν πλέον λάβει σάρκα και οστά.

Έχουμε επίσης αναφέρει ότι σύμφωνα με τη βούληση του Βασιλείου Μελά τα σχολικά κτίρια¹ την ίδρυση των οποίων θα χρηματοδοτούσε το ΝΕΜ έπρεπε να βρίσκονται έξω από την πόλη των Αθηνών. Τον λόγο του αποκλεισμού της πόλης αυτής μας εξηγεί ο ίδιος ο διαθέτης στη διαθήκη του λέγοντας: «...όλόκληρον τὸ ὑπόλοιπον δαπανῶσιν πρὸς ἴδρυσιν καὶ συντήρησιν νηπιαγωγείων ὅπου δῆποτε ἤθελον ἐγκρίνει, ἐκτὸς μόνον τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν, ἥτις εὐμοιρεῖ ἐκπαιδευτικῶν καταστημάτων...», και είναι εύλογο να υποθέσουμε ότι ο Μελάς γνώριζε εξ ιδίας πείρας ότι η Αθήνα ως πρωτεύουσα του βασιλείου συγκέντρωνε ούτως ή άλλως την κύρια

1. Το νομοθετικό πλαίσιο, οι τροποποιήσεις του και οι προσπάθειες για την ίδρυση σχολικών κτιρίων μετά την ίδρυση του ελληνικού κράτους έχει απασχολήσει πολύ την ελληνική βιβλιογραφία. Αρχίζοντας από τις δημοσιεύσεις που αναφέρονται στην ίδρυση σχολείων στα διάφορα μέρη του τουρκοκρατούμενου αρχικά χώρου και μετέπειτα του ελεύθερου ελληνικού κράτους και φθάνοντας στα σχολικά κτίρια της διασποράς συναντούμε ένα ευρύ βιβλιογραφικό πλαίσιο αναφοράς, το οποίο καλύπτει ποικίλες εκφάνσεις της εκπαιδευτικής πραγματικότητας. Φυσικά στη μελέτη αυτή οι βιβλιογραφικές αναφορές πλαισιώνουν τους τόπους όπου το ΝΕΜ ανέπτυξε την δραστηριότητά του. Ωστόσο κρίνουμε σκόπιμο εδώ να αναφέρουμε τη μελέτη της Ελένης Καλαφάτη, *Τα σχολικά κτίρια της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης 1821-1929. Από τις προδιαγραφές στον προγραμματισμό*, Αθήνα 1988 όπου υπάρχει και η συναφής βιβλιογραφία και θέβαια τη μελέτη, το δίτομο έργο του Κώστα Σοφιανού, *Το νομικό καθεστώς της παιδικής ηλικίας και της νεότητας 1833-1900. Συναγωγή νόμων, διαταγμάτων, εγκυκλίων, καταστατικών*, τ. Α'-Β', Αθήνα 1988, και τα δύο εκδόσεις του Ιστορικού Αρχείου Ελληνικής Νεολαίας (Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς).

μέριμνα του κράτους και στον τομέα των σχολικών κτιρίων, λογική η οποία άλλωστε στοιχιζόταν προς την πραγματικότητα, σύμφωνα με την οποία η ελληνική επαρχία και ο έξω ελληνισμός είχαν μεγαλύτερες εκπαιδευτικές ανάγκες· κατά συνέπεια προσδοκούσαν αρωγή και συνδρομή από το κέντρο στις δεδομένες, μάλιστα, συνθήκες που είχαν δημιουργηθεί προς τα τέλη του 19ου αι. και τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αι. όταν οι αναταραχές, οι εθνικές διεκδικήσεις και οι αλληπάλληλες πολεμικές αναμετρήσεις στα Βαλκάνια και στην Μ. Ασία απαιτούσαν κινητικότητα και εγρήγορση σε ποικίλα μέτωπα².

Ακόμη στην πόλη των Αθηνών, όπως έχουμε τη δυνατότητα να παρακολουθήσουμε από τα διατάγματα ίδρυσης σχολείων, περί τα τέλη του 19ου αιώνα, όταν αρχίζει τη δράση του το ΝΕΜ, υπάρχουν περί τα 18-20 δημόσια δημοτικά σχολεία ενώ παράλληλα τότε αρχίζει να εκδηλώνεται μεγάλο ενδιαφέρον και εκ μέρους της ιδιωτικής πρωτοβουλίας αφού γίνονται συνεχείς αιτήσεις και δίδονται αλληπάλληλες άδειες για την ίδρυση ιδιωτικών σχολείων αλλά και νηπιαγωγείων³.

Ωστόσο η διαθήκη εξαιρούσε μόνο την πόλη της Αθήνας και συνεπώς δεν απέκλειε την ευρύτερη περιοχή της Αττικής. Έτσι, —όπως άλλωστε ήταν αναμενόμενο— στην περιοχή αυτή έκρινε σκόπιμο η πρώτη διαχειριστική επιτροπή του Κληροδοτήματος να δοκιμάσει τις δυνάμεις της, αρχίζοντας τη δραστηριότητά της από μέρη στα οποία η πρόσβαση ήταν δυνατή και η άμεση

2. Είναι πολύ ενδιαφέρον να παρατηρήσουμε στο σημείο αυτό ότι και ο Ανδρέας Συγγρός με τη διαθήκη του που συντάχτηκε το 1896, δηλαδή 12 χρόνια αργότερα προβλέπει τα ίδια πράγματα. Συγκεκριμένα ο Συγγρός (1828-1899) αφήνει στο κράτος 750.000 δρχ. που προορίζονται για την κατασκευή σχολείων σε όλη την χώρα εκτός από την πρωτεύουσα. Οπωσδήποτε ο Συγγρός γνωρίζει τη διαθήκη του Μελά με τον οποίο άλλωστε γνωρίζονται πολύ καλά από την εποχή του Λονδίνου αλλά και από τη συνεργασία τους στο Λαύριο. Άραγε να έπαιξε κάποιο ρόλο η βούληση του Μελά στη σύνταξη της διαθήκης του Α. Συγγρού; Για την τύχη του κεφαλαίου αυτού το οποίο ήδη το 1926 υπάρχει ακέραιο στην Εθνική Τράπεζα ενώ κτίζονται σχολεία που ονομάζονται “σχολεία Συγγρού” βλ. Ελ. Καλαφάτη, ό. π., σ. 178, σημ. 6.

3. Μετά από την έκδοση του βιβλίου του Κώστα Σοφιανού στο πλαίσιο του σχετικού Προγράμματος της Γενικής Γραμματείας της Νέας Γενιάς με τίτλο: *Το νομικό καθεστώς της παιδικής ηλικίας και της νεότητας 1833-1900. Συναγωγή νόμων, διαταγμάτων, εγκυκλίων, καταστατικών*, τ. Α'-Β', Αθήνα 1988, τα πράγματα έχουν διευκολυνθεί σημαντικά καθώς η συναγωγή του σχετικού υλικού είναι εντυπωσιακή και μας δίνει τη δυνατότητα να παρακολουθήσουμε και τη συνεχή ίδρυση σχολείων στην περιοχή της πρωτεύουσας. Πάντως σύμφωνα με τα στοιχεία που παραθέτει η Ε. Καλαφάτη (ό.π., σ. 124) στην Αττική το 1911 υπάρχουν 137 σχολεία δημοτικής εκπαίδευσης.

επίβλεψη μπορούσε να πραγματοποιηθεί εύκολα και από τα μέλη της Επιτροπής και όπου η πολιτική κατάσταση δεν δημιουργούσε επιπρόσθετα προβλήματα. Ακόμη είναι εύκολο να υποθέσουμε τις ανάγκες των οικισμών της Αττικής σε σχολικά κτίρια αφού στην ουσία πρόκειται για περιφερειακούς οικισμούς που κατοικούνταν, κατά βάση, από αγροτικούς πληθυσμούς με χαμηλό επίπεδο μέριμνας για την εκπαίδευση.

Σύμφωνα με αυτά λοιπόν η Διαχειριστική Επιτροπή του ΝΕΜ στην συνεδρία της 20ής Ιανουαρίου 1895⁴ αποφασίζει να αρχίσει τη δράση της από την Αττική έχοντας στη διάθεσή της ως πρώτο κεφάλαιο το ποσόν των 25.956,80 δρχ.⁵ Τη σχετική απόφασή της κοινοποιεί αμέσως με επιστολή στο Υπουργείο Παιδείας, προκειμένου να ενημερώσει την κεντρική εξουσία για τις προθέσεις της, δεδομένου ότι οι ενέργειές της είχαν άμεση σχέση με την εκπαιδευτική πολιτική της τότε κυβερνήσεως και το έργο αυτής έπρεπε να πλαισιώνει παράλληλα θέματα έπρεπε να ζητήσει τη σχετική άδεια από τις προϊστάμενες αρχές. Άλλωστε και από τα ιδρυτικά κείμενα του ΝΕΜ που είδαμε, η υποχρέωση του ΝΕΜ να συνεργάζεται με τις κρατικές υπηρεσίες είχε και θεσμικό χαρακτήρα. Την επιστολή αυτή ακριβώς κρίνουμε σκόπιμο να παραθέσουμε εδώ προκειμένου να καταδειχθεί το σκεπτικό σύμφωνα με το οποίο εγκαινίαζε το έργο του το ΝΕΜ, στα τέλη του 19ου αιώνα αλλά και ορισμένα στοιχεία που αποτέλεσαν πάγιες προϋποθέσεις του ΝΕΜ προκειμένου να αναλάβει την ίδρυση ενός σχολικού κτιρίου:

4. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, σ. 38-40. Η απόφαση της Διαχειριστικής Επιτροπής μετά το διαδικαστικό μέρος και την ανάγνωση του ποσού που είχε ήδη συγκεντρωθεί αναφέρει: «....κατόπιν γενομένης συζητήσεως περί ενάρξεως της εκτελέσεως των ὄρων τοῦ Κληροδοτήματος τοῦ ἀοιδίου Βασιλείου Μελά συμφώνως πρὸς τὴν ἀπὸ 7 Ὀκτωβρίου 1893 διαθήκην αὐτοῦ καὶ τὸ Καταστατικόν, ἀπεφασίσθη νὰ χρησιμοποιήσωμεν τὴν μέχρι 31η Μαΐου 1894 καθαρὰν πρόσδοτον τῆς ἐπὶ τῆς πλατείας Λουδοθίκου Μεγάλης Οἰκίας Μελά ἐκ δρχ. 25956,80 πρὸς ἀνέγερσιν μονοταξίων διδαστηρίων ὑπὲρ τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως φερόντων τὴν ἐπιγραφὴν «Νηπιαγωγείον Β. Μελά» καὶ τὸ ἔτος τῆς ἰδρύσεως ἀρχίζοντες ἀπὸ χωρία ἢ κώμας τῆς Ἀττικῆς ὅπου ὑφίσταται τοιαύτη ἀνάγκη καὶ ὅπου θὰ μᾶς παρέχονται δωρεὰν τὰ ἀναγκαῖα γῆπεδα, ν' ἀπευθύνωμεν δὲ πρὸς τὸ ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως Ὑπουργείον τὴν ἐξῆς ἀναφοράν» (Βλ. το σχετικό κείμενο ἐδῶ παραπάνω).

5. Για ένα έχουμε ένα μέτρο της συνεισφοράς του ΝΕΜ πρέπει να αναφέρουμε ότι το 1898 το ποσό που προορίζεται για σχολικές εγκαταστάσεις ανέρχεται σε 1.600.000, ενώ βρίσκονται στη διάθεση του κράτους και οι 750.000 δρχ. της δωρεάς Συγγρού: θλ. Ελ. Καλαφάτη, ὁ.π., σ. 187.

Κύριε Ὑπουργέ,

Ὁ αἰδῆμος Β. Μελάς διὰ τῆς ἀπὸ 7 Ὀκτωβρίου 1893 διαθήκης του διέθεσεν πρὸς ἴδρυσιν ἢ καὶ συντήρησιν νηπιαγωγείων τὴν ἐν Ἀθήναις καὶ ἐπὶ τῆς πλατείας Λουδοβίκου Μεγάλην Οἰκίαν του. Κατὰ συνέπειαν συνετάχθη τὸ ἀπὸ 29 Μαΐου 1893 Καταστατικόν, ἐγκριθὲν διὰ τοῦ ἀπὸ 11 Ἰουνίου 1893 Β. Διατάγματος. Ἐχοντες ἤδη ἀνὰ χεῖρας ἐκ τῆς καθαρᾶς προσόδου τῆς ἐν λόγῳ οἰκίας, διὰ τὸ λῆξαν τὴν 31 Μαΐου 1894 δωδεκαμήνου, τὸ ποσὸν δρ. 25956.80, κατὰ τὸν ὑποβληθέντα πρὸς τὸ ἐπὶ τῶν Ἑσωτερικῶν Σ. Ὑπουργείον ἰσολογισμόν, ἐπιθυμοῦμεν νὰ χρησιμοποιήσωμεν τὸ ποσὸν τοῦτο πρὸς ἀνέγερσιν ὑπὲρ τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως εἰς κώμας ὅπου λειτουργοῦν κατὰ τοὺς κειμένους νόμους δημοτικὰ Σχολεῖα καὶ ὅπου δύναται νὰ δοθεῖ δωρεὰν τὸ πρὸς τοῦτο ἀναγκαῖον γήπεδον συμμορφούμενοι ὡς πρὸς τὰ τῆς οἰκοδομῆς πρὸς τὰς διατάξεις τοῦ ἀπὸ 17 Μαΐου 1894 Β. Διατάγματος⁶.

Κατὰ τοὺς ὅρους τοῦ μνησθέντος Καταστατατικοῦ ἕκαστον τῶν οὕτω ἀνεγερθησομένων διδακτηρίων, εἴτε ἐκ τοῦ ὡς εἴρηται ποσοῦ εἴτε καὶ ἐκ τοῦ προϊόντος ἐπομένων ἐτῶν, ἐὰν ἐξακολουθήσωμεν ἀνεγείροντες καὶ ἐφεξῆς τοιαῦτα, πρέπει νὰ φέρῃ ἐσαεὶ τὴν ἐπιγραφὴν «Νηπιαγωγεῖον Β. Μελά».

Παρακαλοῦμεν τὸ Σ. Ὑπουργεῖον νὰ γνωστοποιήσῃ εἰς ἡμᾶς ἐὰν ἐγκρίνῃ τὴν πρόθεσιν ἡμῶν ταύτην, ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει ἐπικαλούμεθα τὴν ἀρωγὴν αὐτοῦ πρὸς πραγματοποιήσιν της.

Διατελοῦμεν Εὐσεβάστως
Ἡ Διαχειριστικὴ Ἐπιτροπὴ
Δ. Βικέλας
Βίκτωρ Μελάς
Λέων Μ. Μελάς

Τὴν ἀπάντησιν τοῦ Ὑπουργείου δεν ἔχομεν στη διάθεσίν μας· ωστόσο γνωρίζουμε ἀπὸ τα Πρακτικά τῆς Διαχειριστικῆς Ἐπιτροπῆς (βλ. ἐδῶ σημ. αρ. 7) ὅτι ὅπως ἦταν αναμενόμενο ἡ Διοίκησις ἐγκρίνει τὴν πρωτοβουλία τοῦ Κληροδοτήματος ἀφοῦ οἱ ἀνάγκες σε διδακτήρια ἦταν πολὺ μεγάλες καὶ υπερέβαιναν τὶς δυνατότητες τοῦ κράτους γι' αὐτὸ καὶ ἡ δράσις τοῦ ΝΕΜ ἐγκρίνεται καὶ ἐκδηλώνεται πάραυτα.

Στις σελίδες που θα ἀκολουθήσουν θα αναφέρουμε τὶς προσπάθειες τοῦ ΝΕΜ γιὰ τὴν ἰδρυση σχολικῶν κτιρίων διακρίνοντάς σε δύο κύριες

6. Ἡ Διαχειριστικὴ Ἐπιτροπὴ προφανῶς ἀναφέρεται στο Διάταγμα «Περὶ τοῦ τρόπου κατασκευῆς τῶν σχολείων» που δημοσιεύτηκε στο ΦΕΚ 60 τῆς 4 Ἰουν. 1894 (Β').

κατηγορίες το σχετικό υλικό. Δηλαδή θα αναφέρουμε και τις προσπάθειες που ολοκληρώθηκαν αλλά και εκείνες που δεν έφθασαν στο ποθούμενο αποτέλεσμα. Φυσικά για την πρώτη κατηγορία δεν χρειάζεται να επιχειρηματολογήσουμε καθώς η ίδρυση ενός σχολικού κτιρίου την περίοδο αυτή αποτελεί ένα σημαντικό γεγονός από κάθε άποψη. Όμως και η δεύτερη κατηγορία πιστεύουμε ότι παρουσιάζει αρκετό ενδιαφέρον, καθώς έχουμε την εκφρασμένη βούληση εκ μέρους των παραγόντων ενός τόπου να κτιστεί ένα σχολικό κτίριο σε μια περιοχή που σαφέστατα το έχει ανάγκη και η τοπική κοινωνία αδυνατεί από μόνη της ή μέσω των κρατικών πόρων να αναλάβει την σχετική πρωτοβουλία. Ωστόσο, και παρά την ανάμειξη του Κληροδοτήματος, η προσπάθεια για κάποιους λόγους ανατρέπεται και το έργο παραμένει ανολοκλήρωτο. Με άλλα λόγια η όλη δυναμική για την ίδρυση ενός σχολείου σε μια περιοχή υπάρχει, οι ανάγκες ωθούν προς την κατεύθυνση αυτή αλλά τα εμπόδια που πρέπει να ξεπεραστούν υπερβαίνουν τις δυνάμεις των παραγόντων και τη βούληση των παραγόντων του ΝΕΜ, και το έργο ακυρώνεται ή μετατίθεται για καλύτερες εποχές. Για όλους αυτούς λοιπόν τους λόγους, κρίναμε σκόπιμο να αναφέρουμε όλες τις συναφείς πρωτοβουλίες που είτε οδήγησαν σε θετικό αποτέλεσμα είτε ναυάγησαν.

Α' ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΑ ΠΟΥ ΟΛΟΚΛΗΡΩΘΗΚΑΝ

α) Το σχολείο Αμαρουσίου⁷

Μετά λοιπόν την έγκριση από το Υπουργείο Παιδείας της πρότασης της Διαχειριστικής Επιτροπής του ΝΕΜ⁸ η τελευταία αποφασίζει να αρχίσει το έργο της από την περιοχή του Αμαρουσίου. Φυσικά η όλη διαδικασία στην υλοποίησή της κάθε άλλο παρά απλή είναι αφού για να πραγματοποιηθεί πρέπει να εμπλακούν διαδοχικά το Υπουργείο Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδύσεως, το Υπουργείο Εσωτερικών, ο νομάρχης Αττικής και Βοιωτίας και βέβαια η κοινότητα Αμαρουσίου που έπρεπε να συναινέσει στο αίτημα του ΝΕΜ (δηλαδή να συμμορφωθεί στους όρους του Κληροδοτήματος) και βέβαια να εξασφαλίσει το κατάλληλο οικόπεδο.

7. Το πρόστιμο αυτό στα ΒΑ της Αθήνας αρχικά υπαγόταν στο δήμο Αθηναίων, ο οποίος είχε στο Μαρούσι ειδικό πάρεδρο. Την εποχή αυτή είχε περί τις 3.000 κατοίκους μόνιμους επειδή υπήρχε και πληθυσμός που πήγαινε στο Μαρούσι για να περάσει το καλοκαίρι. Γύρω στα 1920 διέθετε δημοτικό σχολείο αρρένων και θηλέων καθώς και σχολαρχείο.

8. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, συνεδρίαση 1ης Φεβρ. 1895.

Θα πρέπει να αναφέρουμε ότι το πρώτο σχολείο, την ίδρυση του οποίου ανέλαβε να χρηματοδοτήσει το ΝΕΜ στο Μαρούσι της Αττικής, δεν ήταν νηπιαγωγείο αλλά θα χρησίμευε ως «Σχολή των Θηλέων». Βέβαια εδώ —και μάλιστα με την πρώτη δραστηριότητα του ΝΕΜ— έχουμε μια ευρύτερη ερμηνεία του καταστατικού και της βούλησης του διαθέτη, που ρητά στη διαθήκη του έκανε λόγο για νηπιαγωγεία. Ωστόσο οι ανάγκες κάθε περιοχής επέβαλλαν κάθε φορά να προσαρμόζονται προς αυτές οι σχεδιασμοί ίδρυσης σχολείων, άλλωστε στην ευρύτερη θεώρηση του πράγματος ο σκοπός της σύστασης του ΝΕΜ δεν παραβιαζόταν με την ίδρυση σχολείου που δεν θα ήταν νηπιαγωγείο· κάθε άλλο μάλιστα⁹.

Σύμφωνα λοιπόν με τις ανάγκες της κοινότητας Αμαρουσίου το ΝΕΜ ζήτησε και τελικά χρησιμοποίησε ως οικοπέδο μέρος του γηπέδου στο οποίο ήταν οικοδομημένο και λειτουργούσε ήδη το Δημοτικό σχολείο των αρρένων της περιοχής. Εννοείται ότι τα δύο σχολεία θα χωρίζονταν με τείχος και ότι το σχολείο των Θηλέων θα είχε ξεχωριστή είσοδο και καμιά επικοινωνία με εκείνο των Αρρένων. Για το σκοπό αυτό ζητήθηκε άδεια από το Υπουργείο των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως στη δικαιοδοσία του οποίου ανήκε θέβαια το ήδη λειτουργούν σχολείο των Αρρένων¹⁰.

Στις 31 Μαρτίου 1895 λοιπόν υπογράφεται το συμβόλαιο μεταξύ του Δήμου Αθηναίων και του ΝΕΜ για την παραχώρηση του οικοπέδου, ενώπιον του συμβολαιογράφου Γ. Αφεντάκη. Αποφασίζεται αμέσως η έναρξη των εργασιών και το σχέδιο που εγκρίνεται από το Υπουργείο των Εσωτερικών ήταν του λοχαγού του Μηχανικού, Δημητρίου Μόστρα¹¹ ενώ ο προϋπολογισμός του έργου ανερχόταν σε 7248, 28 δρχ.¹²

9. Εφεξής, όπως θα έχουμε τη δυνατότητα να διαπιστώσουμε, η ευρεία αυτή εφαρμογή του καταστατικού θα γίνει κανόνας, δηλαδή ανάλογα με τις περιστάσεις θα ιδρυθούν και νηπιαγωγεία αλλά και δημοτικά σχολεία αρρένων ή θηλέων. Φυσικά δεν κρίνουμε σκόπιμο κάθε φορά να επισημαίνουμε το γεγονός καθώς εκτιμούμε ότι στην ουσία αποτελεί ευρύτερη εφαρμογή των όρων της διαθήκης του Βασ. Μελά. αφού πάντα πρόκειται για διδακτικά κτίρια.

10. ΝΕΜ, Πρακτικά, συνεδρίαση της 1.2.1895, όπου καταχωρείται και το γράμμα που απευθύνθηκε προς το Υπουργείο.

11. Ο Δημήτριος Σπυρ. Μόστρας, το γένος Α. Μελά, γεννήθηκε και πέθανε στην Αθήνα (1863-1914). Απόφοιτος της Σχολής Ευελπίδων έφθασε στο βαθμό του αντισυνταγματάρχη Μηχανικού. Μετεκπαιδεύτηκε στη Γαλλία.

12. Αργότερα (συνεδρ. της 20.7.1896) καταχωρείται δαπάνη επιπλέον ποσόν 248,85 δρχ. για την επισκευή του βόθρου του σχολείου. Σύμφωνα με σχετική απόφαση της ίδιας συνεδρίας η κατασκευή των διδακτηρίων των ΝΕΜ θα γινόταν ξεχωριστά κάθε φορά και όχι

Τελικά, όπως έχουμε τη δυνατότητα να παρακολουθήσουμε από τα σχετικά έγγραφα, όλες οι διαδικασίες προχώρησαν τάχιστα. Από τη συνεδρία της 14ης Μαΐου 1895 έχουμε την πληροφορία ότι «περατοῦται ἡ τοιχοποιΐα καὶ ἄρχεται ἡ τοποθέτησις τῆς σκεπῆς» και στις 27 Ιουνίου 1895¹³ τελειώνει η οικοδομὴ και γίνεται η επίσημη παράδοση του σχολείου στο δήμαρχο Αθηναίων με συμβολαιογραφική πράξη. Πολύ γρήγορα το σχολείο του Αμαρουσίου άρχισε να λειτουργεί¹⁴. Η αμοιβή του μηχανικού Δ. Μόστρα ήταν 4% επί των εξόδων και του επιστάτη Χρήστου Μπιτσάνη 3% ¹⁵. (Η ίδια αμοιβή προβλέπεται ότι θα καταβάλλεται εφεξής και για τα άλλα σχολεία που πρόκειται να ανεγερθούν στην Αττική).

Σχετικά με την τύχη του πρώτου σχολείου έχουμε την πληροφορία ότι το 1935¹⁶ γίνεται προς το ΝΕΜ πρόταση του προέδρου της κοινότητας Αμαρουσίου περί μετασκευής του σχολικού κτιρίου, αφού υποστεί επισκευές, σε παιδική στέγη ενώ είκοσι περίπου χρόνια αργότερα και συγκεκριμένα το 1953¹⁷ σε μια συνεδρίαση της Διαχειριστικής Επιτροπής ο πρόεδρος

συνολικά για όλα τα σχολεία που προτίθενταν να ιδρύσουν στην περίμετρο της Αττικής. Τη δε γενική επιστάσια θα αναλάμβανε ο λοχαγός του Μηχανικού Δημ. Μόστρας.

13. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, συνεδρία 27ης Ιουν. 1895. Στα Πρακτικά της ημέρας αυτής αναφέρεται ότι τελικά το σχολείο αυτό κόστισε 3358 δρχ.

14. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, συνεδρ. 20ής Ιαν. 1896.

15. Με την ίδρυση του πρώτου σχολείου έχουμε τη δυνατότητα να γνωρίσουμε ορισμένα στοιχεία που τουλάχιστον κατά την πρώτη περίοδο δράσης του Ιδρύματος θα αποτελέσουν μόνιμα χαρακτηριστικά. Δηλαδή τα πάντα γίνονται με τον πλέον νόμιμο τρόπο αφού οι εμπλεκόμενοι σε όλο το φάσμα των εργασιών είναι πρόσωπα που είτε κατέχουν το αντικείμενό τους (μηχανικοί, αρχιτέκτονες) είτε αποτελούν θεσμικά όργανα (συμβολαιογράφοι, δήμαρχοι, κ.λπ.). Φυσικά προς την κατεύθυνση αυτή εκδηλώνεται η βούληση της Διαχειριστικής Επιτροπής η οποία, μάλιστα, προσπαθεί εξ αρχής να παγιώσει ορισμένα στοιχεία της δράσης προκειμένου να διευκολύνεται το έργο της, θλ. λ.χ. τον προσδιορισμό της αμοιβής του μηχανικού και του επιστάτη που εργάστηκαν για την ανέγερση του σχολείου στο Μαρούσι το ποσό της οποίας το ΝΕΜ προσπαθεί να καθιερώσει για όλα τα σχολεία που θα ιδρυθούν στην Αττική.

16. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, της 12. 3 και 3. 4. 1935.

17. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 2, συνεδρία της 14. 11. 1953: Συγκεκριμένα ο πρόεδρος αναφέρει «ὅτι πλείστα ὅσα κτίρια ἀνεγερθέντα διὰ τὴν χρησιμεύσουν ὡς Διδακτῆρια χρησιμοποιοῦνται σήμερον δι' ἄλλους σκοποὺς (π.χ τοῦ 'Αμαρουσίου ὡς Εἰρηνοδικεῖο καὶ 'Αγοραγομεῖο, τοῦ Σουφλίου ὡς κατοικία τοῦ 'Επισκόπου, τοῦ Λαγκαδᾶ ὡς 'Εφορία, τῆς Παραμυθιάς ὡς Σταθμὸς Χωροφυλακῆς κλπ. κλπ.)». Εξαιτίας της κατάστασης αυτής ο

ανακοινώνει στα άλλα μέλη ότι πολλά διδακτήρια που είχε αναγείρει το Ίδρυμα έχουν αλλάξει χρήση. Ανάμεσά τους και το πρώτο σχολείο που ίδρυσε το ΝΕΜ, δηλαδή η σχολή θηλέων στο Μαρούσι που χρησιμοποιείται πλέον για Ειρηνοδικείο και Αγορανομείο.

β) Το σχολείο της Χασιάς¹⁸

Η δυναμική με την οποία το ΝΕΜ αρχίζει την εμπλοκή του στο χώρο της ανέγερσης νηπιαγωγείων και άλλων σχολικών κτιρίων είναι μεγάλη καθώς ταυτόχρονα σχεδιάζει και ιδρύει στην Αττική τρία τουλάχιστον σχολεία. Οι διαδικασίες ανέγερσης του σχολείου στο Μαρούσι -το οποίο παρουσιάσαμε ήδη- και οι γρήγοροι ρυθμοί ανέγερσής του, αποτελούν κατά κάποιο τρόπο ένα καλό οδηγό για τη Διαχειριστική Επιτροπή προκειμένου να συνεχίσει τη δράση της, καθώς μάλιστα τα οικονομικά μέσα δεν λείπουν.

Σύμφωνα λοιπόν με τις αποφάσεις της Διαχειριστικής Επιτροπής στις 27 Ιουνίου 1895¹⁹ —ημερομηνία κατά την οποία ολοκληρώνεται η κατασκευή της σχολής στο Μαρούσι— ο Λέων Μιχ. Μελάς υποβάλει αντίγραφο συμβολαίου για την παραχώρηση στο ΝΕΜ οικοπέδου στο χωριό Χασιά (σημερινή ονομασία Φυλή) του δήμου Φυλής για την ανέγερση σχολείου. Το συμβόλαιο υπογράφουν μέλη της Διαχειριστικής Επιτροπής και ο δήμαρχος της περιοχής. Η απόφαση προβλέπει την άμεση («άνευ αναβολής») ανέγερση σχολείου επί τη βάσει του σχεδίου του ανεγερθέντος σχολείου του Αμαρουσίου και με τον ίδιο προϋπολογισμό²⁰.

Η αποπεράτωση της οικοδομής και η παράδοση του σχολείου Χασίων γίνεται πολύ γρήγορα αφού στις αρχές του 1896 το σχολείο έχει κιόλας παραδοθεί και λειτουργεί²¹.

πρόεδρος προτείνει η Διαχειριστική Επιτροπή να ερμείνει στην παλαιά απόφασή της για την ανέγερση Διδακτηρίων αποκλειστικά σε ιδιότητα οικοπέδα.

18. Χωριό της Αττικής, Β.ΒΔ της Αθήνας και σε απόσταση 15 χμ. που ανήκε στον τότε νομό Αττικής και Βοιωτίας και είχε γύρω στους 1500 κατοίκους. Αργότερα μετονομάστηκε σε Φυλή. Στην τότε κοινότητα ανήκε και η μονή Κλεισιτών.

19. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, σ.

21. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, σ. 60 (συνεδρία της 20ής Ιαν. 1896, όπου καταγράφεται ότι άρχισαν να λειτουργούν ήδη τα σχολεία Χασιάς και Αμαρουσίου).

γ) Το σχολείο στα Αμπελάκια Σαλαμίνας²²

Ενώ λοιπόν τα δύο πρώτα σχολεία στην περιφέρεια της Αττικής ουσιαστικά έχουν τελειώσει, φθάνει (1 Φεβρ. 1896) στο ΝΕΜ αναφορά-αίτημα των κατοίκων του χωριού Αμπελακίων του τότε δήμου Σαλαμίνας, οι οποίοι προσκαλούν το ΝΕΜ να ιδρύσει σχολείο στον οικισμό τους²³. Με το αίτημα των Αμπελακιωτών πιστεύουμε ότι εγκαινιάζεται η αντίστροφη κίνηση για την ίδρυση σχολείου καθώς, όπως δείχνουν τα πράγματα, αρχίζει να γίνεται γνωστή η δράση του ΝΕΜ, τουλάχιστον στην περιοχή της Αττικής, και οι ενδιαφερόμενοι σπεύδουν να επωφεληθούν υποβάλλοντας αιτήσεις για την ανέγερση σχολικών κτιρίων στην περιφέρειά τους.

Η Διαχειριστική Επιτροπή του Ιδρύματος, η οποία άλλωστε εξακολουθεί να βρίσκεται σε αναζήτηση περιοχών για την ίδρυση σχολείων, ανταποκρίνεται πάραυτα στην αίτηση των αρχών του νησιού και αποφασίζεται μέλη της επιτροπής να μεταθούν επιτόπου στα Αμπελάκια για να επιλέξουν κατάλληλο οικόπεδο προκειμένου να ανεγερθεί μονοτάξιο Δημοτικό σχολείο Θηλέων σύμφωνα με το σχέδιο των ανεγερθέντων στο Μαρούσι και στη Χασιά²⁴.

Πράγματι, όπως καταγράφεται στη συνεδρία της Διαχειριστικής Επιτροπής της 26ης Απριλίου 1896, η επιτροπή πήγε στα Αμπελάκια της Σαλαμίνας όπου επέλεξε οικόπεδο περίπου 1000 τετρ. πήχων που προσφέρονταν για την οικοδομή του σχολείου των Θηλέων. Παράλληλα η επιτροπή υποδεικνύει στο δήμαρχο της Σαλαμίνας να αγοράσει το οικόπεδο και να το προσφέρει στο ΝΕΜ, σύμφωνα με τις καταστατικές αρχές του Ιδρύματος. Επιπλέον η Επιτροπή αποφασίζει να δηλώσει εγγράφως στο δήμαρχο ότι είναι πρόθυμη να συμβάλει στην ανέγερση του σχολείου των Θηλέων, εάν παραχωρηθεί δωρεάν το οικόπεδο, ή ελλείψει αυτού, κάποιο άλλο και εφόσον γίνουν δεκτοί και οι άλλοι όροι, σύμφωνα με τους οποίους κατασκευάστηκαν άλλωστε και λειτουργούν τα σχολεία στο Μαρούσι και στη Χασιά²⁵.

22. Κωμόπολη της Σαλαμίνας, στο μυχό του ομώνυμου κόλπου, στην κοινότητα της οποίας ανήκαν και οι οικισμοί Καματερό και Σελίνια. Την εποχή αυτή είχε πληθυσμό περίπου 1300 κατοίκους. Σήμερα είναι η έδρα του ομώνυμου δήμου.

23. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, συνεδρία της 12ης Απριλίου 1896.

24. ΝΕΜ, Πρακτικά, ό.π.

25. ΝΕΜ, Πρακτικά, ό.π.

Κατά την εξέλιξη της υπόθεσης αυτής φαίνεται ότι κάποια προβλήματα ή η οικονομική αδυναμία του δήμου Σαλαμίνας εμπόδισαν την αγορά του συγκεκριμένου οικοπέδου. Ωστόσο, επειδή υπήρχε έντονη η επιθυμία και από τις δύο πλευρές για την ανέγερση του σχολείου, ο πρόεδρος του ΝΕΜ Βίκτωρ Μελάς με εντολή του Δημητρίου Βικέλα πήγε και πάλι στη Σαλαμίνα για να δει ένα άλλο οικόπεδο στα Αρπελάκια. Το οικόπεδο αυτό, όπως μας πληροφορεί το κείμενο των Πρακτικών, αποφάσισε να προσφέρει δωρεάν στο δήμο Σαλαμίνας ο Αναγνώστης Κοτσίκος, κτηματίας, κάτοικος Αρπελακίων, προκειμένου η περιοχή να μην χάσει την ευκαιρία της ίδρυσης ενός σχολείου. Αυτό λοιπόν το τελευταίο οικόπεδο έχει αρκετή έκταση, βρίσκεται σε ωραία θέση πολύ κοντά στο πρώτο οικόπεδο και θεωρείται κατάλληλο σύμφωνα με τις καταστατικές αρχές του ΝΕΜ. Έτσι η Επιτροπή αποφασίζει να επαναλάβει εγγράφως στο δήμαρχο Σαλαμίνας ότι είναι πρόθυμη να αναγείρει το σχολείο των Θηλέων εάν παραχωρηθεί δωρεάν αυτό το οικόπεδο και εφόσον γίνουν δεκτοί και οι άλλοι όροι, σύμφωνα με τους οποίους άλλωστε κατασκευάστηκαν και λειτουργούν τα σχολεία στο Μαρούσι και στη Χασιά²⁶.

Οι διαδικασίες τρέχουν γρήγορα και έτσι στη συνεδρία της 25ης Ιουν. 1896 παρουσιάζεται στα μέλη της Διαχειριστικής Επιτροπής αντίγραφο συμβολαίου του συμβολαιογράφου Αθηνών Γ. Αφεντάκη με το οποίο ο δήμος παραχωρεί στο ΝΕΜ το οικόπεδο που δώρησε ο Αναγνώστης Κοτσίκος για την ανέγερση μονοταξίου σχολείου θηλέων. Το σχέδιο για το σχολείο είναι του αρχιτέκτονα Δημητρίου Οικονόμου και ο προϋπολογισμός που γίνεται από τον ίδιο προβλέπει το ποσόν των 15241,05 δρχ. Φυσικά την όλη εργασία θα επιβλέψει ο ίδιος ο Οικονόμος²⁷.

Το σχολείο στα Αρπελάκια Σαλαμίνας είναι μια καλή περίπτωση που μας δείχνει τους γρήγορους ρυθμούς οι οποίοι χαρακτηρίζουν τις κινήσεις των ενδιαφερομένων και κυρίως των ανθρώπων της Διαχειριστικής Επιτροπής του ΝΕΜ προκειμένου οι επιλεγείσες περιοχές να αποκτήσουν γρήγορα το σχολικό κατάστημα που έχουν ανάγκη. Από τα σχετικά Πρακτικά των συνεδριάσεων της Επιτροπής —που είναι συχνότατες— πληροφορούμαστε ότι αρχίζει τον Ιούλιο η κατασκευή του σχολείου για το οποίο προβλέπεται και ιδιαίτερο δωμάτιο του δασκάλου²⁸. Τελικά στη συνεδρία που έγινε το

26. ΝΕΜ, ό.π.

27. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, συνεδρία της 25ης Ιουν 1896.

28. Βλ. Πρακτικά ΝΕΜ, τ. 1, συνεδρίες 20ής Ιουλ., 30ής Οκτ. και 24ής Νοεμβρίου 1896 (με βάση τα στοιχεία αυτά τεκμαίρεται ότι έως το Νοέμβριο είχαν διατεθεί από το ΝΕΜ

Δεκέμβριο του 1896²⁹ ανακοινώνεται η ολοκλήρωση της οικοδομής της Σχολής Θηλέων στα Αμπελάκια που κόστισε 15.500 δρχ. συν 850 δρχ. που δόθηκαν στο μηχανικό Δ. Οικονόμου για το σχέδιο και την επίβλεψη και ακόμα 295,70 δρχ. για τα οδοιπορικά του μηχανικού. Με άλλα λόγια έχουμε υπέρβαση του προϋπολογισμού κατά 250 δρχ³⁰.

Η τάση της Διαχειριστικής Επιτροπής του ΝΕΜ είναι η δαπάνη να μην υπερβαίνει κατά πολύ τους προϋπολογισμούς ίδρυσης σχολείων γι' αυτό προσπαθεί στη συνεδρίαση της 21ης Ιαν. 1897 να αποσυνδέσει την αμοιβή του μηχανικού από τα γενικά κατασκευαστικά έξοδα για να μην παρουσιάζεται υπέρβαση του προϋπολογισμού, αλλά αντίθετα με τον τρόπο αυτό το ποσόν που ξοδεύτηκε είναι μειωμένο κατά 76,75 δρχ. σε σχέση με το προϋπολογισθέν. Εξάλλου, ένα χρόνο περίπου αργότερα και συγκεκριμένα στη συνεδρία της 20ής Σεπτεμβρίου 1897 αναφέρεται ότι από την κατασκευή του σχολείου της Σαλαμίνας περίσσευσαν σιδερένια κάγκελα παραθύρων αξίας 201 δρχ. τα οποία αποστέλλονται στη Λίμνη Ευβοίας, όπου κατασκευάζεται άλλο σχολείο δαπάναις του ΝΕΜ· με τον τρόπο αυτό το κατασκευαστικό κόστος του σχολείου της Σαλαμίνας μειώνεται ακόμα περισσότερο και τελικά φθάνει στις 14.963,30 δρχ.

Το σχολείο Θηλέων στον οικισμό Αμπελάκια Σαλαμίνας τελικά παραδόθηκε στο δήμο Σαλαμίνας με επίσημη πράξη του συμβολαιογράφου Γ. Αφεντάκη (Αρ. Πρ. 13376 της 30ής Δεκεμβρίου 1896) Την πληροφορία έχουμε από τη συνεδρία της 21ης Ιανουαρίου 1897 του ΝΕΜ³¹. Επιτόπια έρευνά μας το 2002 εντόπισε το κτίριο σε πολύ καλή κατάσταση με την επιγραφή της δωρεάς του Βασιλείου Μελά στη θέση της, ενώ τώρα πια η χρήση έχει αλλάξει και χρησιμοποιείται ως αίθουσα συνεδριάσεων του Δημοτικού Συμβουλίου του δήμου Αμπελακίων. Επιπλέον ο ίδιος δήμος τιμώντας τον ευεργέτη Βασ. Μελά έχει δώσει το όνομά του και στην παρακείμενη οδό (Βλ. Φωτ/φία αρ. 0000).

7109,50 δρχ.). Ο νόμος στον οποίο αναφέρονται είναι ο ΒΤΕ' της 12ης Ιουλίου 1895 (βλ. ΦΕΚ, 1895, τ. Α', αρ. 17).

29. Βλ. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, συνεδρίαση της 20ής Δεκ. 1896.

30. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, σ. 85-86.

31. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, σ. 86-90.

δ) Το σχολείο στη Λίμνη Ευβοίας³²

Η πρωτοβουλία για την ίδρυση σχολικού κτιρίου από το ΝΕΜ στην κωμόπολη Λίμνη Ευβοίας (του τότε δήμου Αιγαίων) προήλθε από τον δήμαρχο της περιοχής Απόστολο Παπαδόπουλο και τον δημότη Ιωάννη Τσακόπουλο, οι οποίοι κατέθεσαν το αίτημά τους στο ΝΕΜ με έγγραφο της 12ης Νοεμβρίου 1895 (μαζί και ψήφισμα του Δημοτικού Συμβουλίου της περιοχής)³³. Οι δύο άνδρες αποτέλεσαν και την Εφορευτική Επιτροπή που θα επέβλεπε την ανέγερση του κτιρίου, ενώ τα σχέδια του σχολείου κατάρτισε ο αρχιτέκτονας Ευγένιος Τρούμας. Όμως εξαρχής το εγχείρημα αντιμετωπίζει σοβαρό πρόβλημα καθώς το οικοπέδο που παραχώρησε ο δήμος στο ΝΕΜ δεν ανταποκρίνεται στα νέα δεδομένα του Κρατικού Κανονισμού για την ίδρυση σχολείων, σύμφωνα με τα οποία έπρεπε να υπάρχει χώρος και για την κατοικία του δασκάλου αλλά επιπλέον και χώρος για τη δημιουργία αυλής, δηλαδή το οικοπέδο έπρεπε να έχει έκταση τουλάχιστον 1000 τετρ. πήχων.

Η συζήτηση για το οικοπέδο της Λίμνης συνεχίζεται και στην επόμενη συνεδρία³⁴ από την οποία μαθαίνουμε ότι οι διαστάσεις του είναι 46Χ 43 μ., αλλά το μήκος του μπορεί να αυξηθεί μέχρι τα 65 μ. Η τοποθεσία του οικοπέδου, όπως αναφέρεται, είναι «πολὺ ὑγιεινὴ καὶ εὐάερος καθ' ὅσον κεῖται εἰς τὸ παράλιον». Η Διαχειριστική Επιτροπή του ΝΕΜ αποφασίζει να ζητήσει από το δήμαρχο να αυξήσει το μήκος του οικοπέδου στα 65 μ. ενώ λόγω των άλλων προσόντων του η Επιτροπή δέχεται να το θεωρήσει κατάλληλο και έτσι να προχωρήσει σε μειοδοτική δημοπρασία για την ανέγερση του σχολείου.

Σχετικά με τον προϋπολογισμό για την ανέγερση της Σχολῆς τῶν Ἀρρέων στη Λίμνη Αἰγαίων, στο ΦΕΚ της 29ης Οκτ. 1896 γίνεται αναφορά για 27.347,61 δρχ. Ωστόσο και μετά τη δημοσίευση του ΦΕΚ το θέμα του σχολείου αυτού εξακολουθεί να απασχολεί τη Διαχειριστική Επιτροπή του ΝΕΜ. Στις 24 Νοεμ. 1896³⁵ αναφέρεται ότι η δημοπρασία ανέγερσης του σχολείου δεν θα αναγνωριστεί, προτού εγκριθεί η νομιμότητά της από την Επιτροπή του ΝΕΜ. Για το λόγο αυτό θα αποσταλεί σχετική επιστολή στο δήμαρχο Αιγαίων, ενώ ύστερα από όλα αυτά φαίνεται πολύ πιθανή η αναβολή συμμετοχής του ΝΕΜ για την ανέγερση της σχολῆς στη Λίμνη Ευβοίας.

32. Κωμόπολη της ΒΔ Εύβοιας σε περιοχή αρκετά αναπτυγμένη. Την περίοδο που μας απασχολεί είχε πληθυσμό γύρω στις 3000 κατοίκους.

33. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, συνεδρία 10.6. 1896.

34. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, συνεδρία 25.6.1896.

35. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, σ. 80-81.

Όμως, όπως τα πράγματα δείχνουν, οι παράγοντες της Λίμνης δεν επιθυμούν να χάσουν την ευκαιρία που παρουσιάζεται για τον τόπο τους, γι' αυτό ακολουθεί γρήγορα (28 Νοε. 1896) επιστολή του δημάρχου Αιγαίων που κοινοποιεί στο ΝΕΜ τα πρακτικά τριών δημοπρασιών (2 στη Λίμνη, 1 Χαλκίδα) που έγιναν για την ανέγερση του σχολείου. Τελικός ανάδοχος του έργου αναδείχτηκε ο εργολάβος Κωνστ. Φλώρος με μείωση 17% (δηλαδή αντί 27.341,61 δρχ. μειώνει το ποσόν σε 22.698,60 δρχ.). Παρ' όλα αυτά η επιτροπή του ΝΕΜ θεωρεί υπέρογκη τη δαπάνη αυτή για το διτάξιο σχολείο και μετά την μείωσή της εκ μέρους του εργολάβου, γι' αυτό τροποποιεί το αρχικό σχέδιο (παραλείπει το διάδρομο μεταξύ των 2 τάξεων). Ζητείται επίσης από το δήμαρχο να κοινοποιήσει την απόφαση στον Κ. Φλώρο και να πληροφορηθεί από αυτόν τη νέα μείωση στον προϋπολογισμό που προτίθεται να κάνει³⁶. Πράγματι ο Κ. Ι. Φλώρος μειώνει τη δαπάνη κατά 900 δρχ. ακόμα (αν φυσικά τροποποιηθεί το σχέδιο της σχολής). Η Επιτροπή του ΝΕΜ αντιπροτείνει τελικό ποσόν 21.500 δρχ. (αντί 21.800)³⁷.

Ύστερα από όλες αυτές τις συνεχείς διαβουλεύσεις και εκπτώσεις στο σχέδιο και λοιπόν στο συνολικό κόστος κατασκευής, στις 21 Ιανουαρίου 1897 παραδίδεται στη Διαχειριστική Επιτροπή του ΝΕΜ αντίγραφο συμβολαιογραφικής πράξης του Ειρηνοδικείου Λίμνης³⁸, με την οποία κατακυρώνεται η ανέγερση του Δημοτικού Σχολείου Αρρένων Λίμνης του δήμου Αιγαίων της Εύβοιας στον εργολάβο Κων. Φλώρο έναντι 21.500 δρχ.³⁹.

Η κατασκευή όμως του σχολείου ήταν μοιραίο να συναντήσει και άλλες δυσκολίες και περιπλοκές οι οποίες φαίνεται να προήλθαν από την αντίδραση του μηχανικού της Χαλκίδας Π. Καμάρα να αναλάβει την επιστοσία του έργου, καθώς κρίνει ότι το υπάρχον οικόπεδο τεχνικά δεν ανταποκρίνεται στις προδιαγραφές του έργου. Φθάνουμε έτσι στον Απρίλιο του 1897 και η υπόθεση παραμένει σε εκκρεμότητα. Τις πληροφορίες για την αντίδραση του μηχανικού που ως τον Μάιο του 1897 ακόμα δεν έχει απαντήσει σχετικά με το σχολείο, αν και το ΝΕΜ έχει γράψει επανειλημμένα στο δήμαρχο Αιγαίων, μαθαίνουμε από επιστολή του δημάρχου που γράφει στο ΝΕΜ ότι ο μηχανικός Καμάρας πηγαίνοντας για το Μαντούδι πέρασε και από τη Λίμνη και είδε το οικόπεδο που το έκρινε όμως ακατάλληλο· έτσι του υποδείχθηκε άλλο που βρισκόταν λίγο πιο έξω από την κωμόπολη και προς τα δυτικά της και ο

36. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, σ. 82 (συνεδρία της 28.11.1896)

37. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, σ. 84-85 (συνεδρία της 16.12.1896).

38. Αρ. 19 της 15ης Ιαν. 1896.

39. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, σ. 86-90.

μηχανικός έκανε τις σχετικές σημειώσεις και για τα δύο προκειμένου να κάνει τα σχεδιαγράμματα για την επιλογή του καταλληλότερου. Το ΝΕΜ ζητά τη μεσολάβηση του δημάρχου ώστε ο Καμάρας να αποστείλει το σχεδιάγραμμα το ταχύτερον, ακόμη ζητείται όπως ο Παπαδόπουλος, δηλαδή το άλλο μέλος της τριμελούς Εφορευτικής Επιτροπής για την ανέγερση του σχολείου, να γράψει προς τον εν Λίμνη συνάδελφό του Ιω. Τσακόπουλον, να του δώσει πληροφορίες για το νέο οικόπεδο και σε συνεννόηση με τον δήμαρχο ο Τσακόπουλος να υποδείξει άλλο μηχανικό λόγω των εμποδίων που παρουσιάζει ο Καμάρας⁴⁰.

Τελικά στις 5 Ιουνίου 1897, ο μηχανικός Π. Καμάρας υποβάλει τα σχεδιαγράμματα του οικοπέδου της Λίμνης που παραχωρήθηκε για την ανέγερση του σχολείου και τη θέση που θα κατέχει τούτο στο οικόπεδο. Η Διαχειριστική Επιτροπή αποδέχεται τα σχέδια αυτά και παρακαλεί τον Καμάρα να προσδιορίσει τα έξοδα για την επέκταση του υποστέγου και την κατασκευή κιγκλιδώματος καθώς και ενός λιθόκτιστου βάθρου (αντί του μανδρότοιχου)⁴¹.

Φθάνουμε έτσι στη συνεδρία της 24ης Ιουλ. 1897, από την οποία μαθαίνουμε ότι ύστερα από αυτήν την ατέρμονη σειρά εμποδίων και ενεργειών για την παράκαμψή τους, άρχισαν επιτέλους οι εργασίες για την ανέγερση της σχολής και ότι τα θεμέλιά της έφθασαν ως την επιφάνεια του εδάφους. Μια προσωρινή διακοπή λόγω του θανάτου της συζύγου του εργολάβου Κ. Φλώρου δεν επιφέρει σημαντικά εμπόδια στην ανέγερση⁴². Αξίζει να τονίσουμε εδώ ότι η κατασκευή του σχολείου αυτού δεν εμποδίστηκε ούτε από το κρίσιμο για το ΝΕΜ γεγονός της πυρκαγιάς του Μεγάρου —που έλαβε χώραν στις 30 Αυγ. 1897—, πράγμα που φαίνεται από τη ροή των χρημάτων προς τον εργολάβο, τις επιστολές του δημάρχου και τις πολλές αναφορές στα Πρακτικά της Δ.Ε. με τις λεπτομέρειες για την πορεία των εργασιών που όχι μόνο δεν σταματούν αλλά είναι συνεχείς⁴³.

40. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, σ. 97-99.

41. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, σ. 99-100.

42. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, σ. 103-105.

43. Έτσι στα Πρακτικά της συνεδρίας της 20-9-1897 αναφέρεται επιστολή του δημάρχου Αιγαίων αρ. 551 της 3ης Σεπτ. που λέει ότι ο εργολάβος Φλώρος δεν άρχισε τις εργασίες αν και πληρώθηκε την Α' δόση της εργασίας του και παρέλαβε τα υλικά, κουφώματα. Σε περίπτωση που αρνηθεί να επαναλάβει τις εργασίες να κατάσχουν τα κουφώματα του σχολείου τα οποία έφερε από την Αθήνα. Από πληροφορίες, τόσο από τον δήμαρχο όσο και από τον μηχανικό Καμάρα όσο και από τον Βουδούρη, μαθαίνουν ότι ο εργολάβος καταγινόταν να αγοράζει πέτρες, άρα δεν υπήρχε λόγος ανησυχίας. Εξάλλου από το σχολείο των Αμπελακίων

Ακολουθεί μια σειρά από καταγραφές στα Πρακτικά που δεν χρειάζεται να αναφερθούν εδώ· απλώς σημειώνουμε ότι αφορούν στην αποστολή χρημάτων, την παραλαβή υλικού, κάποιες διορθώσεις στο αρχικό σχέδιο και γενικά την πρόοδο των εργασιών. Ακόμα αξίζει να επισημάνουμε ότι για το συγκεκριμένο σχολείο της Λίμνης το ΝΕΜ αναλαμβάνει επιπλέον την υποχρέωση να το εφοδιάσει και με τα θρανία του (40 τρίεδρα θρανία) τα οποία έγιναν επί τη βάση των θρανίων της σχολής Μακρή (πρώην Χαρισίου Παπαμάρκου) και τα οποία κατασκεύασε ο τεχνίτης Νικ. Αγιουτάντε έναντι 846,50 δρχ. Τέλος, τη σχετική αναμνηστική πλάκα με το όνομα του Βασ. Μελά κατασκεύασε ο Χαλδούπης (χωρίς άλλα στοιχεία) έναντι 150 δρχ.⁴⁴

Προηγουμένως στα Πρακτικά της Δ.Ε. της 3ης Σεπτ. 1898 καταχωρείται η πληροφορία ότι η Επιτροπή έλαβε τηλεγράφημα της Εφορευτικής Επιτροπής, του Δημοτικού Συμβουλίου της Λίμνης και του Συλλόγου των Διδασκάλων Λίμνης που αναγγέλλουν την αποπεράτωση και παραλαβή του σχολείου καθώς και των εγκαταστάσεων του «μετά πολλών εὐχαριστήσεων»⁴⁵.

Το κτίριο του σχολείου σώζεται και κοσμεῖ ακόμα τη Λίμνη, κηρύχτηκε μάλιστα διατηρητέο κτίσμα⁴⁶.

ε) Το σχολείο της Αγίας Θεσσαλίας⁴⁷

Η πρώτη μνεία για την ίδρυση σχολείου στην Αγία καταχωρείται στα Πρακτικά της Διαχειριστικής Επιτροπής της 27ης Ιουν. 1895, όταν ο Λέων

είχαν περισσεύσει υλικά τα οποία παραδόθηκαν στον εργολάβο του αναγειρόμενου σχολείου Λίμνης για να χρησιμοποιηθούν εκεί.

Στη συνεδρία της 16ης Ιαν. 1898 καταγράφεται η πληροφορία ότι ο μηχανικός Π. Καμάρας με επιστολή του πληροφορεί λεπτομερώς τη Διαχειριστική Επιτροπή του ΝΕΜ για την πρόοδο των εργασιών του εν Λίμνη ανεγειρομένου σχολείου και αναγγέλει ότι συντάξε κάποιες τροποποιήσεις. Στις 17 Φεβρ. 1898 το ΝΕΜ εγκρίνει 7.704 δρχ. μείον 1637 δρχ. στον Φλώρο, αυτές που αφαιρούνται πληρώθηκαν στον Πιτσάκη και Ιω. Μουζάκη για κουφώματα και σιδηρούς μοχλούς παραθύρων.

44. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, σ. 137-140, συνεδρία της 23.11.1898.

45. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, σ. 135-137.

46. ΦΕΚ, 446/Β/14-6-1994.

47. Κωμόπολη του νομού Λάρισας έδρα του τέως δήμου Δωτίου. Απέχει από τη Λάρισα περίπου 30 χλμ. και την εποχή που μας ενδιαφέρει είχε πληθυσμό περίπου 2500 χλμ. και βρισκόταν σε λίγη απόσταση από τη συννοριακή γραμμή με την Τουρκία.

Μελάς ανακοινώνει στα άλλα δύο μέλη της επιτροπής σχετικό αίτημα⁴⁸. Φαίνεται όμως ότι προσωρινά το ενδιαφέρον για την εκπλήρωση του αιτήματος αυτού ατονεί. Έτσι η ουσιαστική διαδικασία αρχίζει με την καταχώριση στα Πρακτικά της 20ής Ιαν. 1896 της πληροφορίας ότι ο δήμαρχος Δωτίου Θεσσαλίας παραχωρεί οικοπέδο στο ΝΕΜ για την ανέγερση σχολείου στην κωμόπολη Αγιά της περιοχής αυτής. Μάλιστα το σχέδιο και ο προϋπολογισμός του δήμου αναφέρει ότι το έργο θα κόστιζε, εάν γινόταν τετρατάξιο σχολείο 18.000 δρχ., ενώ αν γινόταν τριτάξιο 15.000 δρχ. Η δαπάνη αυτή πιθανότατα θα μειωνόταν επειδή επί του οικοπέδου υπήρχαν παλαιά κτίσματα τα υλικά των οποίων μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για το υπό ίδρυση κτίριο. Η απόφαση της Δ.Ε. είναι να προχωρήσουν οι διαδικασίες για τη σύσταση της επιτόπου Εφορευτικής Επιτροπής, η οποία αποτελείται από τους Στέργιο Καρανίκα, δήμαρχο Αγιάς, και τους Κλ. Δάλλα και Κ. Καλλέργη, και στην οποία Εφορευτική Επιτροπή να επιστραφούν τα σχέδια προκειμένου να ερωτηθούν οι εργολάβοι της περιοχής για το ύψος της δαπάνης, με την ευχή ότι αυτή θα μπορούσε να μειωθεί περαιτέρω⁴⁹.

Στη συνεδρία της Δ.Ε της 10ης Ιουνίου 1896 αποφασίζεται να σταλούν προς τους Κ. Στέργιο Καρανίκα, δήμαρχο, Ν. Σαμουρέλλο και Κ. Καλλέργη γιατρούς, Χαραλ. Σούρλα, σχολάρχη, και Γεώργ. Γκανίλα, δικηγόρο, που αποτελούν την Εφορευτική Επιτροπή του υπό ανέγερση Δημοτικού Σχολείου Αρρένων στην Αγιά, τα σχέδια προϋπολογισμού που έγιναν από τον Ευγένιο Τρούμα για το σχολείο Λίμνης και βάσει των οποίων κινήθηκε ο αρχιτέκτονας του σχολείου αυτού Φίλιππος Οικονόμου⁵⁰.

Στην επόμενη συνεδρία του ΝΕΜ της 17ης Αυγ. 1896 αναφέρεται ότι ο προϋπολογισμός της δαπάνης για την ίδρυση του σχολείου στην Αγιά ανέρχεται σε 33.768,68 δρχ. και τελευταίος μειοδότης αναδείχτηκε ο εργολάβος Ιωάννης Κούρναβος που προσέφερε μείωση 38% επί του αρχικού προϋπολογισμού. Τελικά η πρόταση του εργολάβου γίνεται αποδεκτή και ανατίθεται στην Εφορευτική Επιτροπή της Αγιάς να συνάψει το σχετικό συμβόλαιο με τον εργολάβο, αντίγραφο του οποίου να σταλεί και στο ΝΕΜ⁵¹. Μετά από όλες τις διαδικασίες στις 20 Αυγούστου 1896 καταχωρείται στα

48. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, σ.

49. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, σ. 60-62.

50. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, σ. Βλ. γι' αυτόν στοιχεία, εδώ, σημ. 56.

51. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, σ.

Πρακτικά του ΝΕΜ η παραχώρηση οικοπέδου 4.000 τετρ. πήχων για την ανέγερση τριταξίου Δημοτικής Σχολής Αρρένων στην Αγιά⁵².

Ένα μήνα αργότερα, στη συνεδρία της 30ής Οκτωβρίου 1896 της Εφορευτικής Επιτροπής καταχωρείται η πρόταση εκ μέρους των ιθυνόντων της Αγιάς να αναλάβει ως τεχνικός επιστάτης του έργου ο Ζαχαρίας Μαλιακούτης, δημόσιος εργοδηγός Λαρίσης, ο οποίος θα πρέπει να επιβλέπει το έργο ανά 15θήμερο, με μισθό 30 δρχ. συν τα έξοδα μεταβάσεώς του στην Αγιά. Ακόμα προτείνονται ως τακτικοί επιστάτες ο Θεόδωρος Γεωργαντόπουλος με μισθό 70-80 δρχ. τον μήνα. Η πρόταση της επιτροπής ανεγέρσεως Δημοτικής Σχολής Αρρένων στην Αγιά γίνεται δεκτή από το ΝΕΜ και η εργασία αρχίζει, καθώς έχουμε τις πληροφορίες ότι ήδη έχουν σταλεί τα πρώτα χρήματα για τους μισθούς του εργολάβου και των επιστατών⁵³.

Όμως θα ακολουθήσουν τα οδυνηρά για την Ελλάδα γεγονότα του άτυχου Ελληνοτουρκικού πολέμου του 1897 και η εισβολή Τούρκων στην περιοχή που θα αναστείλουν, όπως είναι φυσικό, κάθε εργασία. Γι' αυτό και η σχετική καταγραφή της 12ης Απριλίου 1897 στα πρακτικά του ΝΕΜ προβλέπει την προσωρινή διακοπή των εργασιών⁵⁴. Εν τω μεταξύ στις 30 Αυγούστου 1897, όπως πολλές φορές έχουμε αναφέρει, θα ξεσπάσει η καταστροφική πυρκαγιά της Μεγάλης Οικίας Μελά που θα επιδεινώσει ακόμα περισσότερο την κατάσταση· έτσι η σχετική εγγραφή επανάληψης της δραστηριότητας σχετικά με τη σχολή Αγιάς θα γίνει στη συνεδρίαση της 20ής Νοεμβρίου 1897 όταν πληροφορούμαστε ότι επαναλαμβάνεται η αποστολή χρημάτων στον Δάλλα, ως πληρεξούσιο του εργολάβου Κούρναβου για τη συνέχιση των εργασιών ανέγερσης του σχολείου⁵⁵.

Ένα χρόνο περίπου αργότερα και συγκεκριμένα στα πρακτικά της 3ης Σεπτ. 1898 καταγράφεται η πληροφορία ότι η Εφορευτική Επιτροπή στην Αγιά με βάση την έκθεση του μηχανικού Αλ. Πατώλλα(;) αποφαινεται ότι παρουσιάζονται πολλές ελλείψεις στην εργασία γι' αυτό αποφασίζεται από το ΝΕΜ να μεταβεί επίτοπου ο Λέων Μ. Μελάς για να διαπιστώσει ιδίους όμμασι την κατάσταση και αναλόγως να πράξει. Όμως ο Μελάς για λόγους υγείας είναι αδύνατον να ταξιδεύσει ως την θεσσαλική κωμόπολη, γι' αυτό

52. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, σ.

53. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, σ. 78-80.

54. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, σ. 95-96.

55. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, σ. 111-113.

αποφασίζεται από το ΝΕΜ να αποσταλεί ο αρχιτέκτονας Φ. Οικονόμου⁵⁶ προκειμένου να δώσει τις απαιτούμενες οδηγίες στον εκεί μηχανικό για τη συνέχιση της εργασίας⁵⁷.

Πράγματι ο Οικονόμου θα μεταβεί στην Αγία και η έκθεσή του για την κατάσταση των εργασιών για την ανέγερση τριού σχολείου είναι αρνητική καθώς αναφέρει ότι η εργασία που έως τότε είχε συντελεσθεί ήταν «πλημμελεστάτη καὶ ὅλως ἄτεχνος» και ο εργολάβος ανίκανος να επιβλέψει ένα παρόμοιο ἔργο· αποφασίζεται λοιπόν η ανεύρεση άλλου εργολάβου για τη συνέχιση του ἔργου⁵⁸. Ευτυχώς όμως οι ελλείψεις αυτές δεν έχουν μεγάλη σπουδαιότητα ὅσον αφορά την στερεότητα του ἔργου. Ο προϋπολογισμός που υπέβαλε ο Οικονόμου για την αποπεράτωση του σχολείου προβλέπει ποσό 27.296 δρχ.⁵⁹ Παρ' όλα αυτά περνούν τρεις μήνες και ο εργολάβος Κούρναβος δεν έχει ακόμα κηρυχθεί ἑκπτώτος επειδή κρίνεται συμφέρων ἕνας συμβιβασμός μαζί του⁶⁰. Φυσικά ο εργολάβος προβάλλει ως δικαιολογία της καθυστέρησης τη μεσολάβηση του πολέμου του 1897 και ισχυρίζεται ακόμη ότι οι επιδρομείς Τούρκοι του ἄρπαξαν τα υλικά για την οικοδομή του κτιρίου⁶¹.

Ὅσotόσο παρά τη διστακτικότητα του ΝΕΜ και την αρχική ἄρνηση του Κούρναβου να παραιτηθεί από το ἔργο στις αρχές Αυγούστου 1899 καταχωρείται η πληροφορία ότι αναλαμβάνει νέος εργολάβος ο Πάτροκλος Σαββούρης ενώ η επίβλεψη του ἔργου ανατίθεται στον αρχιτέκτονα Φ. Οικονόμου ο οποίος από καιρού εις καιρόν πρέπει να πηγαίνει στη θεσσαλική κωμόπολη και να επιθεωρεί το ἔργο⁶².

Στις 22 Οκτωβρίου 1899 γίνεται γνωστή η παραίτηση του μέλους της τοπικής Εφορευτικής Επιτροπής σχολάρχη Χαράλ. Σούρλα, λόγω της μεταθέσεώς του, και η αντικατάστασή του από τον Ιωάννη Χατζή. Οι εργασίες

56. Ο Φίλιππος Ν. Οικονόμου γεννήθηκε το 1872 και πήρε δίπλωμα από το ΕΜΠ το 1891· εργάστηκε ως ελεύθερος επαγγελματίας (Οι πληροφορίες προέρχονται από το αρχείο διπλωματούχων μηχανικών και αρχιτεκτόνων που είχε καταρτίσει η ιστορικός Χριστίνα Αγκριαντώνη, την οποία και ευχαριστούμε για την προσφορά της).

57. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, σ.

58. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, συνεδρίαση της 25ης Ιαν. 1899.

59. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, σ. 146-149.

60. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, συνεδρίαση της 30ής Μαρτίου 1899.

61. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, σ. 158-159.

62. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, σ. 165, συνεδρίαση της 5ης Αυγ. 1899.

προχωρούν κανονικά και γρήγορα με τον νέο εργολάβο⁶³. Έτσι στις 3 Μαΐου 1900 η εφορευτική επιτροπή στέλνει επιστολή στο ΝΕΜ και αναφέρει την αποπεράτωση του σχολείου και ζητεί την αποστολή αρχιτέκτονα για να παραλάβει το σχολείο⁶⁴. Αποστέλλεται λοιπόν και πάλι ο Φ. Οικονόμου που παραλαμβάνει το σχολείο. Συγχρόνως έχουμε νέο αίτημα για πρόσθετη εργασία: χωρισμός μιας αίθουσας σε δύο τάξεις, προϋπολογισμού 519,05 δρχ.⁶⁵

Τέλος στα πρακτικά της Δ.Ε. του ΝΕΜ της 28ης Μαΐου 1901 καταχωρούνται πληροφορίες για την κατάθεση: α) ψηφίσματος του Δημοτικού Συμβουλίου Δωτίου με το οποίο εξουσιοδοτείται ο δήμαρχος να παραλάβει το «...ἐν Ἀγυιᾷ ἀνεγερθὲν Σχολεῖον ὑπὸ ὄρους» β) έγκριση ψηφίσματος από το νομάρχη Λαρίσης γ) πράξη με την οποία η Εφορευτική Επιτροπή Αγυιάς παραλαμβάνει το σχολείο, από τον εργολάβο Πάτροκλο Σαθβούρη δ) αντίγραφα πράξεως παραδόσεως του σχολείου από την Εφορευτική Επιτροπή στο δήμο Δωτίου ε) απόδειξη εργολάβου Π. Σαθβούρη για τις τελευταίες 1519 δρχ.⁶⁶

Από τη νεότερη βιβλιογραφία πληροφορούμαστε ότι το ανεγερθέν από το ΝΕΜ σχολείο χτίστηκε πάνω στα ερείπια ενός παλαιότερου μονοτάξιου σχολείου. Πρωτολειτούργησε με τέσσερις τάξεις, υπόστεγο και προαύλιο ως δημοτικό σχολείο Αρρένων αλλά αργότερα στέγασε και το σχολείο των θηλέων. Το έτος 1925 έγινε νέος διαχωρισμός των αιθουσών του, που έτσι έγιναν τέσσερις, ενώ το 1929 αυτές έγιναν έξι στις οποίες κατά το έτος 1929-30 φοιτούσαν 338 παιδιά και το επόμενο έτος 371 παιδιά. Αυτά όλα συνέβαιναν ως το έτος 1937 όταν αναγέρθηκε νέο σχολείο⁶⁷.

στ) Το σχολείο του Πειραιά

Στα πρακτικά της 24ης Ιαν. 1903 καταχωρείται η πληροφορία ότι η πρόεδρος του Εκπαιδευτικού Τμήματος της Ενώσεως των Ελληνίδων Αικατερίνη Λασκαρίδου⁶⁸ —η οποία ήδη είχε πετύχει τη συνδρομή του ΝΕΜ

63. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, σ. 166.

64. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, σ.

65. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, συνεδρία 24.5.1900.

66. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, σ. 222-223.

67. Τα νεότερα στοιχεία μας έστειλε η προϊσταμένη του τοπικού αρχείου Αγιάς των ΓΑΚ, κ. Αικατερίνη Παπαδοπούλου την οποία ευχαριστούμε. Βλ. και Μιλτιάδης Δάλλας, *Ιστορικών Αρχείων κοινότητας Αγυιάς*, Αθήνα 1937, σ. 21 και Τάκης Γιαν. Καρδαράς, *Μνήμες στο διάβα μιας ζωής*, όπου η φωτογραφία του σχολείου.

68. Για τη σπουδαία αυτή παιδαγωγό απόσο ξέρουμε δεν υπάρχει μια καλή μονογραφία: πληροφορίες ωστόσο για τη ζωή και τη δράση της υπάρχουν διάσπαρτες σε εγκυκλοπαίδειες

για τη συντήρηση του Α' Λαϊκού Νηπιαγωγείου στον Πειραιά το 1897⁶⁹, υποβάλλει πρόταση στην Δ.Ε. «περί συμπράξεως τοῦ ΝΕΜ μετὰ τῆς Ἑνώσεως τῶν Ἑλληνίδων πρὸς ἴδρυσιν καὶ συντήρησιν νηπιαγωγείων ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ καὶ τῇ δούλῃ Ἑλλάδι». Ἡ Επιτροπὴ ἐκρίνε ὅτι ἡ πρόταση αὐτὴ θὰ μπορούσε νὰ υλοποιηθεῖ ἐπὶ τοῦ παρόντος τουλάχιστον κατὰ τὸ σκέλος ποὺ ἀφοροῦσε τὴν “Ἐλευθέρα” Ἑλλάδα καὶ συγκεκριμένα τὴν πόλιν τοῦ Πειραιά καὶ ἀνέθεσε στὸν πρόεδρό της Δημ. Βικέλα νὰ ζητήσῃ περισσότερες πληροφορίες ἀπὸ τὴν Λασκαρίδου⁷⁰.

Τὸ πρᾶγμα φαίνεται ὅτι μπαίνει σὲ καλὸ δρόμο καθὼς στὴ συνεδρία τοῦ ΝΕΜ τῆς 28ης Οκτωβρίου 1903 κατατίθεται ἡ πρόταση προσφοράς οἰκοπέδου ἐκ μέρους τοῦ δημάρχου Πειραιά Τρ. Μουτζοπούλου (1895-1903), ἐκτάσεως 2000 τετρ. πῆχ. περίπου ποὺ βρίσκεται στὴν οδὸ Πλούτωνος (συνοικία Νεάπολη), δίπλα ἀπὸ τὸ υφιστάμενο Δημοτικὸ Σχολεῖο, γιὰ τὴν ἀνέγερση πρότυπου νηπιαγωγείου. Ανατίθεται στὸν ἀρχιτέκτονα Φίλιππο Οικονόμου νὰ κάνει τὴ σχετικὴ μελέτη. Φυσικὰ ὁ ρόλος τῆς Αἰκ. Λασκαρίδου εἶναι διαπιστωμένος καὶ στὴν ἐξέλιξη αὐτῇ⁷¹. Ἡ δαπάνη προϋπολογίζεται σὲ 47.435,04 δρχ. Οἱ συζητήσεις τῆς Διαχειριστικῆς Επιτροπῆς τοῦ ΝΕΜ συνεχίζονται δύο μῆνες ἀργότερα (6 Δεκεμβρίου) καὶ με τὸν νέο δήμαρχο Πειραιά, Π. Δαμαλά (1903-1907), στὸν ὁποῖο γίνονται γνωστές οἱ συνομιλίες ποὺ εἶχαν με τὸν προκάτοχό του καὶ ζητεῖται καὶ ἀπὸ αὐτόν νὰ συνεχίσει πρὸς τὴν ἴδια κατεύθυνση, ἐγκρίνοντας τὴν παραχώρηση τοῦ ἰδίου οἰκοπέδου. Φυσικὰ τοῦ ἐπαναλαμβάνουν τοὺς γνωστοὺς ὅρους τοῦ ΝΕΜ σχετικὰ με τὴν ἴδρυση νηπιαγωγείων (εντοίχισι ἀναμνηστικῆς πλάκας— ἐσαεὶ διατήρηση τοῦ κτιρίου ὡς νηπιαγωγείου— ἀνεύρεση καταλλήλου προσωπικοῦ-συντήρηση-ἐπισκευὴ τοῦ)⁷².

Εἰδικὰ γιὰ τὸ νηπιαγωγεῖο Πειραιά καθιερώνεται ἓνας νέος ὅρος (Ἰανουάριος 1904) σύμφωνα με τὸν ὁποῖο τὴν εὐθύνῃ τοῦ διορισμοῦ τοῦ προσωπικοῦ ἔχει ἡ δημοτικὴ ἀρχὴ τοῦ δήμου καὶ τὴν ἀνωτέρα ἐποπτεία ἐπὶ τῆς λειτουργίας θὰ ἔχει 4μελὴς Εφορευτικὴ Επιτροπὴ γυναικῶν ποὺ θὰ διορίζει ἐπίσης ἡ δημοτικὴ ἀρχή. Ὅμως γιὰ τὴν πρώτη πενταετία λειτουργίας τοῦ νηπιαγωγείου Πειραιά ἡ ἐκλογὴ τοῦ προσωπικοῦ καὶ τῆς Εφορευτικῆς

καὶ εκπαιδευτικὰ περιοδικὰ· πάντως ἐδὼ κρίνουμε σκόπιμο νὰ παραπέμψουμε στὶς σελίδες ποὺ ἀφιερώνει γι' αὐτὴν ὁ Χαρ. Χαρίτος στὸ ἔργο του, *Τὸ Ἑλληνικὸ Νηπιαγωγεῖο καὶ οἱ ρίζες του. Συμβολὴ στὴν ἱστορίαν τῆς προσχολικῆς αγωγῆς*, Ἀθήνα 1998, σ. 175-180 καὶ *passim*.

69. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, σ. 92-94.

70. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, σ. 255.

71. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, σ. 262-263.

72. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, σ. 267-268.

Επιτροπής του νηπιαγωγείου ανατίθενται στην πρόεδρο του Εκπαιδευτικού Τμήματος της Ενώσεως των Ελληνίδων Αικατ. Λασκαρίδου, που θα είναι και πρόεδρος της Εφορευτικής Επιτροπής του. Το ΝΕΜ διατηρεί το δικαίωμα σε περίπτωση αθέτησης ενός από τους όρους να διεκδικήσει το ποσόν των 50.000 δρχ. και το κτίριο να περάσει στην ιδιοκτησία του δήμου Πειραιά⁷³.

Οι προτάσεις του ΝΕΜ τελικά γίνονται αποδεκτές από τον δήμο Πειραιά στις 20 Μαρτίου 1904. Ωστόσο από τα πρακτικά της Δ.Ε. του ΝΕΜ, της 28ης Απριλίου 1904, πληροφορούμαστε ότι ο δήμαρχος Πειραιά ζητά ορισμένες τροποποιήσεις των όρων που του υπέβαλε το ΝΕΜ για την ανέγερση του νηπιαγωγείου της οδού Πλούτωνος. Συγκεκριμένα ο δήμος δέχεται ότι σε περίπτωση αθετήσεως ενός από τους όρους εκ μέρους του να χάσει κάθε κυριότητα επί του οικοπέδου και άρα και επί του σχολείου, το οποίο να περιέλθει στην πλήρη κυριότητα του ΝΕΜ, πράγμα που το Επιμελητήριο αρνείται κατηγορηματικά απειλώντας ακόμα και με ακύρωση του έργου⁷⁴. Τελικά στις 30 Ιουνίου 1904 επέρχεται συμβιβασμός και γίνεται αποδεκτή η πρόταση του δήμου⁷⁵.

Στις 24 Αυγούστου 1904 κατατίθεται στην Δ.Ε. σχέδιο και προϋπολογισμός του αρχιτέκτονα Φ. Οικονόμου για την ανέγερση του νηπιαγωγείου και ακολουθούν μειοδοτικοί διαγωνισμοί μεταξύ διαφόρων εργολάβων (Θεόδ. Θεοδωρόπουλος, Γ. Μεταξάς, Αντ. Βενιέρης και Ανδ. Ζαχαριάδης)⁷⁶ από αυτούς μειοδοτούν οι δύο τελευταίοι οι οποίοι και αναλαμβάνουν το έργο έναντι 43.205 δρχ.⁷⁷ και η τελετή της καταθέσεως του θεμελίου λίθου γίνεται στις 30 Οκτωβρίου 1904⁷⁸. Προθεσμία παράδοσης του έργου είναι έξι μήνες και 5 μέρες. Τελικά το Λαϊκό Νηπιαγωγείο Πειραιά

73. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, σ. 269-271. Το ΝΕΜ κοινοποιεί επίσης στον δήμο τα τακτικά μηνιαία έξοδα που είναι: μισθός α' νηπιαγωγού 120 δρχ., β' νηπ. 80 δρχ., βοηθού 60 δρχ., επιστάτριας 40 δρχ., έξοδα καθαριότητας 10 δρχ., σύνολο 310 δρχ.

74. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, σ. 276-278.

75. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, σ.

76. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, σ. 284-285.

77. Τελικά την αρχική δαπάνη επιβαρύνει η αγορά σουηδικής ξυλείας κατά 200 δρχ., η παρέμβαση της Λασκαρίδου που πετυχαίνει πλακόστρωση της βορεινής αίθουσας προκειμένου να γίνει εστιατόριο και νιπτήρες, αξίας 600 δρχ., και 4000 και άλλες 1050 δρχ. για την προμήθεια θρανίων, εδρών κλπ. σχολικών ειδών και οργάνων διδασκαλίας, Φροβελιανών, σύμφωνα με τον κατάλογο που υποβάλει ο Σύλλογος προς διάδοσιν των Ωφελίμων Βιβλίων. (ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, σ. 293-294, συνεδρία της 4.3.1905).

78. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, σ. 287-288 (συνεδρία 29.11.1904).

λειτουργήσε στις 7 Ιουλίου 1904 με τους γνωστούς όρους και καταστατικό που συνέταξε η Αικατ. Λασκαρίδου. Αργότερα, 1908, το ΝΕΜ συνδράμει με 200 δρχ. το νηπιαγωγείο για την προμήθεια ορισμένων σχολικών ειδών για την λειτουργία του ιδρύματος⁷⁹.

Ο Πειραιάς θα απασχολήσει το ΝΕΜ και πάλι, αλλά πολύ αργότερα. Συγκεκριμένα στις 7 Ιουνίου 1918 ο δήμαρχος της πόλης κοινοποιεί στο ΝΕΜ την ανεύρεση και παραχώρηση οικοπέδου στην «...Υδραϊκή Συνοικία εις τὸ ἐκεῖ παράρτημα τοῦ Πατριωτικοῦ Ἰδρύματος» για την ανέγερση Νηπιαγωγείου. Τα σχέδια του οικήματος έχει κάνει ο μηχανικός Οικονόμου ενώ ο προϋπολογισμός της σχετικής δαπάνης ανέρχεται σε 95.000 δρχ.⁸⁰.

ζ) Το σχολείο στο χωριό Πύργος Πανόρμου Τήνου⁸¹

79. Το σχολείο διατηρείται για πολλά χρόνια στον Πειραιά και συγκαταλέγεται ανάμεσα στα λαμπρά οικοδομήματα της πόλης. Αναγράφεται σχετικά στο Μητρώο Κληροδοτημάτων: «Το Νηπιαγωγείον Β. Μελά εν τη συνοικία Νεαπόλεως κατά το 1904 ανεγερθέν δια της υπέρ τας 50.000 δραχμών δαπάνης της Επιτροπής της Διαχείρισεως του Νηπιακού Επιμελητηρίου του κληροδοτήματος του αιμνήστου Βασιλείου Μελά επί δημοτικού οικοπέδου εκ πήχεων τετραγωνικών 2.666 υπό του Δήμου δωρηθέντος τη Επιτροπή. Ο Δήμος ανέλαβε δια του από 7 Ιουλίου 1904 υπ' αριθ. 6213 συμβολαίου του συμβολαιογράφου Πειραιώς Φ. Μέρμηγκα την υποχρέωσιν της δι' ιδίων του εξόδων λειτουργίας του Νηπιαγωγείου και της εν γένει συντηρήσεως αυτού ως και την πληρωμήν του διδακτικού και υπηρετικού προσωπικού του Ιδρύματος τούτου, όπερ διοικείται δι' ειδικού οργανισμού συνταχθέντος υπό της τότε Προέδρου του Εκπαιδευτικού τμήματος της Ενώσεως των Ελληνίδων αιμνήστου Λασκαρίδου». Βλ. επίσης *Εφημερίς των Κυριών*, τχ. 905 (1905) καθώς και Χαρίτος, ό.π., σ. 179 όπου το απόσπασμα της *Εφημερίδος των Κυριών* και φωτογραφία μιας τάξης του Νηπιαγωγείου εν ώρα λειτουργίας

80. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 2, σ. 10-11.

81. Χωριό της Τήνου, έδρα του δήμου Πανόρμου (1836-1912) που την εποχή αυτή είχε πληθυσμό 1000 περίπου κατοίκους. Στην ουσία την εποχή εκείνη υπήρχε ο δήμος Πανόρμου με 2658 κατοίκους σύμφωνα με την απογραφή του 1907, που αποτελούνταν από τα χωριά Πύργο, Πλατειά, Υστέρνια και Καρδιανή ενώ αργότερα στη σύνθεσή του συμπεριέλαβε και τα χωριά Δεναρδάδος, Ισμαήλ, Μαμάδος, Χούσουλα, Πλανήτης (νησάκι) και τις μονές Αγίας και Παναγίας Ξένης· τα στοιχεία αυτά και άλλα βλ. Γεώργιος Ι. Δώριζας, *Η Νέα Τήνος*, Μέρος Τέταρτο, Αθήνα 1981· βλ. επίσης Καλαφάτη, ό.π., σ. 125 όπου αριθμός σχολείων Τήνου ανά κατηγορία.

Μετά την αποτυχία ανέγερσης διδακτηρίου στην πόλη της Τήνου (βλ. εδώ, σ.....) στα Πρακτικά της Δ.Ε. του ΝΕΜ της 17ης Νοε. 1903 κατατίθεται επιστολή-αίτημα δημοτών του δήμου Πανόρμου στην Τήνο προκειμένου το Επιμελητήριο Μελά να αναλάβει την κατασκευή σχολής Θηλέων⁸² στο χωριό τους, επειδή δεν εισακούστηκαν οι αναφορές «των κατά καιρούς πρὸς τὰς ἐκάστοτε κυβερνήσεις καὶ ἔνεκα τῆς δυσπραγίας τῶν κατοίκων στερουμένων τῶν μέσων πρὸς ἀνέγερσιν σχολῆς». Η επιτροπή του ΝΕΜ ζητά από το δήμο σχέδιο του οικοπέδου που πρόκειται να παραχωρήσει ώστε να προχωρήσει στην υλοποίηση του αιτήματος εφόσον πληρούνται οι σχετικοί όροι του Ιδρύματος⁸³.

Πράγματι ο δήμος Πανόρμου αποστέλει σχέδιο του οικοπέδου, αλλά η Δ.Ε. του ΝΕΜ κρίνει στις 10 Φεβρ. 1904 ότι το οικόπεδο τούτο είναι ακατάλληλο επειδή είναι στενό, περιορισμένο γύρω-γύρω από κτήματα και δεν έχει πρόσωπο προς τον δημόσιο δρόμο⁸⁴. Έτσι ο δήμος Πανόρμου αναγκάζεται να προτείνει άλλο οικόπεδο⁸⁵ ενώ λίγο αργότερα ο δήμαρχος Πανόρμου προτείνει στο ΝΕΜ αντί μονοταξίου σχολής Θηλέων να αναγορευτεί διτάξιο σχολείο Ἀρρένων κατάλληλο να εξυπηρετήσει 126 μαθητές. Το ΝΕΜ συμφωνεί και καλεί τον δήμο να φροντίσει ώστε το οικόπεδο που προτείνεται και το οποίο βρίσκεται κοντά στην εκκλησία της Αγίας Φωτεινής να περάσει στην κατοχή του δήμου και να κατασκευασθεί το ίδρυμα σύμφωνα με τους όρους του συμβολαίου που συντάχθηκε για τη σχολή Ἀρπελακίων Σαλαμίνας⁸⁶. Τελικά η υπόθεση προχωρεί κανονικά και μάλιστα υποβάλλεται στην Δ.Ε. και η σχετική έγκριση του νομάρχη Κυκλάδων⁸⁷.

Σύμφωνα λοιπόν με όλα αυτά στα Πρακτικά της συνεδρίας του ΝΕΜ της 4ης Μαρτίου 1905 κατατίθεται το συμβόλαιο, που έγινε ανάμεσα στο δήμαρχο Πανόρμου Ιω. Κολλάρου και το ΝΕΜ, για την παραχώρηση του συγκεκριμένου δημοτικού οικοπέδου στο Νηπιακό Επιμελητήριο για την

82. Μια καλή κατάσταση των σχολείων της Τήνου μας δίνει ο Επαρ. Γεωργαντόπουλος (*Τηνιακά, ήτοι αρχαία και νεωτέρα γεωγραφία και ιστορία της νήσου Τήνου*, Αθήνα 1889, σ. 210-211) από την οποία εμφανίζεται ότι η κωμόπολη διέθετε σχολείο αρρένων και θηλέων. Πιθανώτατα λοιπόν μετά 15 περίπου χρόνια τα σχολεία της κωμόπολεως δεν επαρκούσαν πια για τις ανάγκες των κατοίκων και γι' αυτό το αίτημα για νέο σχολείο.

83. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, σ. 265-266.

84. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, σ. 272.

85. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, σ. 274-274, συνεδρία της 20.3.1904. και συνεδρία της 28ης Απρ.

1904.

86. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, σ. 276-278.

87. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, σ. 287-288.

ανέγερση του διτάξιου σχολείου στον Πύργο της Τήνου· συγχρόνως κατατίθεται και το σχέδιο του αρχιτέκτονα Φ. Οικονόμου καθώς και ο προϋπολογισμός που ανέρχεται στο ποσόν των 26.088,05 δρχ. Μετά απ' όλα αυτά, σύμφωνα πάντα με τους όρους του ΝΕΜ, αρχίζουν οι διαδικασίες για τη σύσταση της τοπικής Εφορευτικής Επιτροπής για την οποία προτείνονται οι Ιω. Καραϊσκος, Γεώργιος Καπαριάς και Νικόλαος Βαλάκας και ο δήμαρχος ως πρόεδρος. Τελικά λίγο αργότερα ο Καπαριάς αντικαθίσταται από τον Ιω. Σαμούχο⁸⁸.

Στα πρακτικά της συνεδρίας της Δ.Ε. του ΝΕΜ της 15ης Μαΐου 1905 καταγράφονται οι πληροφορίες για την πρόοδο της υπόθεσης του σχολείου Πύργου. Σύμφωνα λοιπόν με την καταχώρηση αυτή έγινε στην Τήνο ο σχετικός μειοδοτικός διαγωνισμός κατά τον οποίο παρουσιάστηκαν δύο εργολάβοι, ο Μιχ. Κρικέλλης και ο Γ. Καούρης. Από τους δύο η πρόταση του Καούρη θεωρήθηκε πληρέστερη και τελικά σ' αυτόν κατακυρώθηκε η ανέγερση του σχολείου έναντι του ποσού των 30.105, 96 δρχ. το οποίο αυτός δέχτηκε να μειώσει περαιτέρω κατά 1000 δρχ. Ωστόσο με την διενέργεια του διαγωνισμού ήλθε στο φως η πληροφορία ότι το προτεινόμενο από τον δήμο οικόπεδο δεν ήταν επίπεδο και κατά συνέπεια θα απαιτούνταν μεγάλα ποσά για να καταστεί αυτό ομαλό. Το ΝΕΜ ενόψει της καταστάσεως αυτής αποφασίζει να στείλει στο νησί δικό του μηχανικό και αν διαπιστωθεί ότι τα πράγματα είναι όντως τέτοια να ανακοινώσει στον δήμο ότι δεν μπορεί να αναλάβει το έργο⁸⁹.

Πράγματι σύμφωνα με την συνεδρίαση της 16ης Ιουνίου του ίδιου έτους ο μηχανικός Φ. Οικονόμου διαπιστώνει μετά την επίσκεψή του ότι το οικόπεδο είναι άριστο αλλά ανώμαλο· θέβαια το πράγμα διευθετείται με την ανάληψη εκ μέρους του δήμου των σχετικών εργασιών για να καταστεί το οικόπεδο κατάλληλο⁹⁰. Τελικά το οικόπεδο είναι έτοιμο στις αρχές Σεπτεμβρίου, οι εργασίες αρχίζουν και από τα πρακτικά της 5ης Ιουνίου 1906 γίνεται γνωστό ότι το σχολείο έχει ήδη παραδοθεί στον δήμο Πανόρμου⁹¹.

88. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, σ. 293-294. Ας σημειωθεί ότι ο δήμαρχος προτείνει όπως ο μειοδοτικός διαγωνισμός να δημοσιευθεί σε δύο τοπικές εφημερίδες, μία της Τήνου ("Πρόδος") και μία της Σύρου.

89. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, σ. 298-300.

90. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, σ. 301-303.

91. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, σ. 316-317. Λίγες πληροφορίες για το σχολείο βλ. Δωρίζας, Η Νέα Τήνος, ό.π., σ. 279-280 όπου αναφέρεται: «... Το ανωτέρω Δημοτικό Σχολείο [Αρρένων Πύργου] εστεγάσθη σε νεόκτιστο διδακτήριο από το έτος 1908 που είχαν οικοδομηθεί με

Β' ΑΝΟΛΟΚΛΗΡΩΤΕΣ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ

Είδαμε ως τώρα ότι με πολύ γρήγορες διαδικασίες το ΝΕΜ άρχισε το έργο του με την κατασκευή δύο σχολείων (Μαρούσι και Χασιά) τα οποία μέσα σε διάστημα περίπου 6 μηνών κατασκευάστηκαν και ήδη στις αρχές του 1896 λειτουργούσαν κανονικά. Στο κεφάλαιο αυτό θα δούμε και ορισμένες προσπάθειες στην περιοχή της Αττικής την ίδια περίοδο της αρχικής δράσης, οι οποίες ενώ ξεκίνησαν καλά, τελικά δεν ευοδώθηκαν λόγω ορισμένων κωλυμάτων που παρουσιάστηκαν κατά την διαδικασία ανεύρεσης των οικοπέδων, τα οποία ανήκαν σε μονές της Αττικής.

α) Το σχολείο Χαλανδρίου⁹²

Στα πρακτικά της Δ. Ε. της 31ης Μαρτίου 1895 του ΝΕΜ καταγράφεται η πληροφορία ότι το Ίδρυμα απέστειλε αναφορά προς το Υπουργείο των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως για την ανεύρεση καταλλήλου οικοπέδου προκειμένου να αναγερθεί μονοτάξιο διδακτήριο «ὡς Δημοτική Σχολή τῶν Ἀρρένων» στο Χαλάνδρι της Αττικής. Για το σκοπό αυτό προσεφέρθηκαν δωρεάν από ιδιώτες διάφορα οικόπεδα τα οποία όμως δεν κρίθηκαν κατάλληλα. Έτσι ο πρόεδρος του ΝΕΜ γνωρίζοντας ότι υπάρχει δίπλα στην εκκλησία του χωριού έκταση 22.992 τετρ. πήχων που ανήκει στη μονή Πεντέλης επανέρχεται και με αναφορά του προς τον υπουργό Παιδείας παρακαλεί: «Σᾶς Παρακαλοῦμεν, κ. Ὑπουργέ, ὅπως ἐνεργήσητε παρὰ τῷ Ἡγουμενοσυμβουλίῳ τῆς Μονῆς Πεντέλης ὅπως μᾶς παραχωρήσῃ ἐκ τοῦ τμήματος τούτου ἕκτασιν ἐκ πήχων 1553 περίπου» σύμφωνα με το διάγραμμα το συνεχόμενο με τον περίβολο της εκκλησίας⁹³.

Ωστόσο, όπως γίνεται γνωστό από τα πρακτικά της 14ης Μαΐου 1895, το Ηγουμενοσυμβούλιο της μονής Πεντέλης αρνήθηκε να παραχωρήσει την έκταση για το διδακτήριο Χαλανδρίου έτσι με νέα αναφορά του το ΝΕΜ, προς το επί των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως Υπουργείο,

δαπάνη του Κληροδοτήματος Β. Μετά στη συνοικία Ακουμπίστρα κειμένη στη Δυτική πλευρά του χωριού».

92. Κωμόπολη που την περίοδο που μας απασχολεί ανήκε στο νομό Αττικής και Βοιωτίας. Λίγο αργότερα —τη δεκαετία του 1920— το Χαλάνδρι έχει γύρω στις 7.000 κατοίκους και δύο δημοτικά σχολεία.

93. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, σ.

επανέρχεται παρακαλώντας να μεσολαβήσει ώστε η μονή αυτή να παραχωρήσει «τὸ 1/2 ἐτέρου τμήματος... κειμένου ἐν Χαλανδρίῳ παρὰ τοῦ Σιδηροδρομικοῦ Σταθμοῦ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀγούσης εἰς Ἀγίαν Ἄνναν...»⁹⁴.

Τελικά η μονή, ὅπως αναφέρεται στα πρακτικά της 27ης Ιουνίου 1895, παραχωρεῖ το οικόπεδο στον δήμο Χαλανδρίου⁹⁵, μάλιστα η σχετική πράξη καταχωρεῖται και στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως⁹⁶ με την υπογραφή του βασιλιά Γεωργίου Α'. Το οικόπεδο που παραχωρεῖται ἔχει ἔκταση 946 τετρ. μέτρων και εκτιμάται ὅτι ἀξίζει 100 δρχ.

Ὅμως ἀπὸ τη συνεδρία της Δ.Ε. του ΝΕΜ της 20ῆς Ιαν. 1896 πληροφοροῦμαστε τους λόγους για τους οποίους τελικά δεν ιδρύθηκε το σχολεῖο στο Χαλάνδρι. Συγκεκριμένα ἐνῶ ὅλα ἦταν ἑτοιμα και ο Βίκτωρ Μελάς με τον συμβολαιογράφο Γεώργιο Αφεντάκη πήγαν στο μετόχι της Πεντέλης για να υπογράψουν το συμβόλαιο με το Ἡγουμενοσυμβούλιο της μονῆς, ο ηγούμενος θέλησε να προσθέσει ἕναν ὅρον, σύμφωνα με τον ὁποῖον ἀν το σχολεῖον ἔμεινε ἀνενεργό για μία τριετία θα περιήρχετο στην κυριότητα και κατοχή της μονῆς. Τον ὅρο αὐτόν ἀρνήθηκε να ἀποδεχθεῖ ο Μελάς και κατὰ συνέπεια ματαιώθηκε η παραχώρηση του οικοπέδου. Με αὐτόν τον τρόπο και παρὰ τις ἐνέργειες που ἔκανε ο Μελάς σε μη κατονομαζόμενο μητροπολίτη για να μεσολαβήσει στον ηγούμενο ὥστε να ἀλλάξει γνώμη, ματαιώθηκε τελικά η ἀνέγερση σχολείου στο Χαλάνδρι Ἀττικῆς⁹⁷.

β) Το σχολεῖο Ἀχαρνών (Μενιδίου)⁹⁸

Στις συνεδρίαση της Διαχειριστικῆς Επιτροπῆς του ΝΕΜ της 27ης Ιουν. 1895 ἀναφέρεται ὅτι ο νομάρχης Ἀττικοβοιωτίας με ἐγγράφο του ἀνέφερε στο ΝΕΜ ὅτι ο δήμος Ἀχαρνών προσφέρει οικόπεδο στο Μενίδι για την ἀνέγερση σχολείου⁹⁹. Στις 2 Φεβρουαρίου 1896 οἱ Λ. Μελάς και Βίκτωρ Μελάς μετέβησαν στο χωριό Μενίδι του δήμου Ἀχαρνών για να διαλέξουν το καταλληλότερο οικόπεδο για την ἀνέγερση του σχολείου. Ἀφοῦ ἐπισκέφτηκαν λοιπόν ἀμφότερα τα προτεινόμενα γήπεδα «...ἐξέλεξαν ὡς

94. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, σ.

95. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, σ.

96. ΦΕΚ, ἀρ. φ. 64, τχ. Γ' της 4.7. 1895.

97. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, σ. 60-62.

98. Κωμόπολη γνωστή ὡς Μενίδι (το ὄνομά της ἀλλάξε 1915) με γεωργικό πληθυσμό. Τη δεκαετία του 1920 εἶχε πληθυσμό γύρω στις 5500 κατοίκους και τρία δημοτικά σχολεῖα (ένα ἀπὸ αὐτά πρέπει να εἶχε κατασκευαστεῖ ἀπὸ το κληροδότημα Α. Συγγρού).

99. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, σ.

κεντρικότερον καὶ καταλληλότερον τὸ ἀνῆκον εἰς τὴν Μονὴν Κλειστῶν» (το ἄλλο ἀνῆκε στη μονὴ Πεντέλης). Ο δήμαρχος Αχαρνῶν ἀνέλαβε νὰ φροντίσει προκειμένου νὰ παραχωρηθεῖ τὸ οἰκόπεδο αὐτὸ στο ΝΕΜ¹⁰⁰.

Τελικὰ σχολεῖο δὲν χτίστηκε ἀπὸ τὸ ΝΕΜ ποτὲ στο Μενίδι· πιθανόν νὰ συνάντησε τὴν ἀντίδραση τῆς μονῆς Κλειστῶν, πιθανόν ἄλλο πρόβλημα νὰ ἐμπόδισε τὴν ἐκπεφρασμένη βούληση τῆς Διαχειριστικῆς Επιτροπῆς νὰ ιδρύσει σχολεῖο στὴν περιοχὴ αὐτῆς τῆς Αττικῆς.

γ) Το σχολεῖο τῆς Τήνου

Στὴ συνεδρία τῆς 20ῆς Ιαν. 1896 κατατίθεται ἡ πληροφορία ὅτι ὁ δήμος Τήνου με ἀναφορὰ τοῦ ἀπὸ τὶς 23 Σεπτεμβρίου 1895 εἶχε ζητήσει τὴν ἀνέγερση ἀπὸ τὸ ΝΕΜ στὴν πόλιν τῆς Τήνου μονοτάξιας Δημοτικῆς Σχολῆς τῶν Θηλέων. Τὴν πρόταση αὐτὴ τοῦ δήμου κατ' ἀρχὰς ἀποδέχτηκε ὁ Βίκτωρ Μελάς ὑπὸ τὸν ὅρο ὅτι θὰ βρεθεῖ κατάλληλο οἰκόπεδο καὶ ὅτι ἡ δαπάνη δὲν θὰ ὑπερέβαινε τὰ ποσὰ ποὺ εἶχαν ὡς τότε καταβληθεῖ γιὰ τὴν ἀνέγερση τῶν ἤδη κτισθέντων σχολείων. Τὰ οἰκόπεδα ὅμως τὰ προσφερόμενα ἀπὸ τὸν δήμο, σύμφωνα με πληροφορίες, εἶναι ἀκατάλληλα καὶ ἀνακοινώνεται στὸν δήμαρχο ὅτι ἀν δὲν εὐρεθεῖ καταλληλότερο οἰκόπεδο θὰ ματαιωθεῖ ἡ οἰκοδομὴ τοῦ σχολείου¹⁰¹.

Ἐκτοτε δὲν συναντοῦμε πληροφορίες γιὰ τὴ συνέχιση τῆς προσπάθειας παρὰ μόνο στὴ συνεδρία τῆς Δ. Ε. τοῦ ΝΕΜ τῆς 20ῆς Νοεμβρίου τοῦ 1897. Ἀπὸ τὴ συνεδρία αὐτὴ πληροφοροῦμαστε ὅτι ὁ δήμαρχος Τήνου ἤδη με ἐγγράφῳ τοῦ τῆς 25ῆς Σεπτεμβρίου 1896 καὶ ψήφισμα τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου Τήνου τοὺς γνωστοποιεῖ ὅτι ἐγκρίνεται νὰ ἀγοραστεῖ τὸ ἐπὶ τῆς οδοῦ Εὐαγγελιστρίας στὴν πόλιν τῆς Τήνου οἰκόπεδο τῆς Ἐλευθερίας Ιω. Γραβεγσάρη(;) γιὰ τὴν ἀνέγερση Δημοτικοῦ σχολείου Θηλέων¹⁰². Με ἄλλα λόγια ὁ δήμος ἔδωσε συνέχεια στὸ αἶτημά τοῦ καὶ βρήκε τὸ κατάλληλο οἰκόπεδο· ὡστόσο κάποιοι λόγοι συνετέλεσαν ὥστε τὸ ΝΕΜ νὰ ἀσχοληθεῖ ἀρκετὰ ἀργότερα ἀπὸ τὴν ἀφίξη τοῦ ψηφίσματος με τὴν ὑπόθεση τοῦ σχολείου τῆς Τήνου.

Μετὰ ἀπὸ ὅλες αὐτὲς τὶς διαβουλεύσεις τελικὰ φαίνεται ὅτι σχολεῖο δὲν κατασκευάστηκε στὴν πόλιν τῆς Τήνου· λίγο ἀργότερα ὅμως θὰ κατασκευασθεῖ ἓνα διδακτήριο στὸ νησί ἀλλὰ στὸν δήμο Πανόρμου καὶ συγκεκριμένα στὸ χωριὸ Πύργος (βλ. ἐδῶ, σ....).

100. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, σ. 62.

101. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, σ. 60-62.

102. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, σ. 111-113.

Γ' ΑΙΤΗΣΕΙΣ

α) Το σχολείο στο Κορωπί (Κρωμίων)¹⁰³

Στα Πρακτικά της Δ.Ε. του ΝΕΜ της 25ης Ιουνίου 1896 ανακοινώνεται ότι έγινε αίτηση από τον δήμαρχο Κρωπίας για την ανέγερση σχολείου στο Κορωπί. Η Επιτροπή αποφασίζει ότι επί του παρόντος το ΝΕΜ αδυνατεί να αναλάβει την κατασκευή αυτή¹⁰⁴.

Στις 14 Φεβρουαρίου 1897, έχουμε νέα αίτηση του Δήμου Κρίσης για ανέγερση σχολής. Η απάντηση του ΝΕΜ είναι ότι το έργο θα γίνει εν καιρώ.

β) Το σχολείο στους Νέους Δελφούς¹⁰⁵

Στη συνεδρίαση της Δ.Ε. της 20ής Σεπτ. 1896, αναφέρεται η υποβολή αιτήματος από τον δήμαρχο Κρίσης, του νομού Φωκίδας και Φθιώτιδας για την ανέγερση δημοτικής σχολής αρρένων και θηλέων στην κωμόπολη των Νέων Δελφών. Η Επιτροπή αποφασίζει ότι επί του παρόντος είναι αδύνατη παρόμοια προσπάθεια και ότι στο μέλλον ίσως γίνει δυνατόν να ικανοποιηθεί το αίτημα¹⁰⁶.

Ύστερα από έξι μήνες περίπου ο δήμαρχος της περιοχής αυτής επανέρχεται αλλά η Δ.Ε. του Επιμελητηρίου στη συνεδρίαση της 14ης Φεβρ. 1897 απαντά και πάλι αρνητικά¹⁰⁷.

103. Κωμόπολη του νομού Αττικής και Βοιωτίας με πληθυσμό την εποχή αυτή περί τις 5000 κατοίκους και δύο δημοτικά σχολεία.

104. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, σ.

105. Κωμόπολη του τότε δήμου Κρίσης του νομού Φθιώτιδας και Φωκίδας με 1000 περίπου κατοίκους. Το 1870 φοβεροί σεισμοί κατέστρεψαν το χωριό το οποίο το 1890 μετακινήθηκε δυτικότερα. Πιθανότατα η αίτηση του δημάρχου Κρίσης επιχειρεί να καλύψει τις ανάγκες του νέου οικισμού σε εκπαιδευτικά κτίρια.

106. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, σ.

107. ΝΕΜ, Πρακτικά, τ. 1, σ. 91.